КНИЖИЦИ

ЗА

ПРОЧИТЪ

Съ беллетристическо, техническо, научно и забавително съдържание.

КНИЖКА ЧЕТВЪРТА.

ИЗДАНИЕ и ПЕЧАТЪ

НА

КНИЖАРНИЦАТА

К. Г. САМАРДЖИЕВЪ & С-ИЕ

Въ Солунъ и Прилѣпъ.

سلانيك معارف قومسيونك فى ١٢ كانون ثانى ٣٠٥

تاريخلو رخصتنامه سيله صالواطور موزاطورى مطبعه سنده

نشر و طبع اولنمشدر

Солунъ

Скоропечатница на С. МУРАТОРИ & С-ИЕ.

1890.

Живитѣ мощи.

„Сухъ рибарь и мокъръ ловецъ прѣдставлявать печаленъ видъ“, казва една французска поговорка. Като не съмъ билъ никога пристрастенъ къмъ риболовството, азъ не могѫ и да сждѫ за впечатленията, които чувствова единъ рибарь въ хубаво и ясно врѣме, нито пъкъ да оцѣнѭ до каква степень, въ дъждливо време, удоволствието отъ една изобилна ловитба може да възнагради неприятностьта отъ едно измокрюване. За единъ ловецъ обаче дъжда е едно истинско бѣдствие.

На такова именно едно бѣдствие се изложихме ний, съ мой Ермолай, когато веднѫжъ отидохме съ него на ловъ за тетереви, въ Бѣлевския окрѫгъ. Дъжда не прѣставаше да вали още отъ зори. И какво ли ний не правихме за да се избавимъ отъ него! И мушамитѣ си надъ главитѣ турѭхме, и подъ дърветата се спирахме, за да не ни вали толкова много .... Мушамитѣ ни обаче, освѣнъ дѣто ни бъркахѫ въ стрелянието, пропускахѫ водата, а подъ дърветата, изначало като че ли никакъ не валеше, но слѣдъ малко събраната по листитѣ вода прокапеше, и всѣкое клонче, преобърнѫто въ дъждовна трѫба, ни обливаше съ студена вода, която, като се промѫкнеше подъ вратовръзкитѣ ни, течеше по гръбнацитѣ ни .... То бѣше, тя втаса! както се изразяваше Ермолай.

„Не, Петъръ Петровичь, извика той най сетнѣ. Не може така!... Днесъ не е време за ловъ. Кучетата ни не могѫтъ да подушватъ, пушкитѣ ни не хващатъ ... Тю! Да се не види, макаръ!“

—Какво да правимъ? Попитахъ го азъ.

—Ето що.— Да отидемъ въ Алексеевка. Това е единъ малъкъ чифликъ.—Вий, може би, не го знаете—той принадлежи на майка ви; има оттукъ осемь верста. Да пренощуваме тамъ, и утрѣ ....

—Тука ли пакъ да дойдемъ ?

Не, не тука . . . . Азъ знаж нѣкои мѣста оттатъкъ Алексеевка, много по добри отъ тукашнитѣ за тетереви !

Азъ не разпитвахъ вѣрния си другарь, защо той ме не заведе още най първо въ онния мѣста, и, въ сжщия тоя день, ний стигнжхме въ майчиний ми чифликъ, сжществованието на който, право до си кажж, азъ до това време и не подозрѣвахъ. При тжзи колиба намѣрихъ единъ малъкъ флигелъ, твърдѣ вѣтхъ, но ненаселенъ, и слѣдователно чистъ ; азъ прекарахъ въ него нощьта доста спокойно.

На другий день, азъ се събудихъ доста рано. Слънцето едва що бѣ изгрѣло ; на небето нѣмаше нито единъ облакъ; всичко наоколо свѣтеше съ двойний блѣсъкъ на младитѣ утренни зари и на вчерашния дъждъ. — До като ми впрегнжтъ колцата, азъ отидохъ да се порастжича изъ една малка, нѣкога посѣяна съ плодни дървета, но сега подивяла, градинка, която заобикаляше отъ всички страни малкия флигелъ съ гжстия си, миризливъ и соченъ гжсталакъ. Ахъ, колко бѣше хубаво това скитание на свободенъ въздухъ, подъ ясното небе, гдѣто трептяхж чучулигитѣ и отгдѣто се леяхж, като сребърни бисери, звуковетѣ на тѣхнитѣ ясни гласове! Би казалъ човѣкъ, че тѣ сж отнесли върху крилѣтѣ си капки отъ росата, и нѣснитѣ имъ сякашъ че ли бѣхж оросени съ роса. Азъ си снѣхъ шапката отъ главата и дишахъ радостно — съ всичкитѣ си гърди . . . На брѣга на единъ недълбокъ трапъ, до самия плетъ, се виждаше единъ пчелникъ ; една тѣсна пжтечка водеше къмъ него, като се осукваше като змия помежду двѣ стѣни отъ бурянъ и коприва, подъ които бѣхж увиснжли, принесени Богъ знае отъ гдѣ, нѣкои островърхи стъбла отъ тъмнозеленъ конопъ.

Азъ се опжтихъ по тая пжтека и стигнжхъ до пчелника. До него се намираше една плетена кошара, отъ така нарѣчените *амшанници*, въ които прибиратъ зимно време кошаринитѣ. Погледнжхъ презъ полуотворенитѣ вратца: вжтрѣ бѣше тъмно и тихо; въздуха бѣше сухъ и миришаше на матичина. Въ единий жгълъ, върху едно дъсчено лѣгло, лѣжеше нѣкаква си малка фигурка, покрита съ една завивка . . . Азъ

се готвяхъ да се отдалечж...

— Господарю, Господарю! Петъръ Петровичъ! — зачухъ азъ единъ слабъ, продължителенъ, присиняжлъ гласъ, приличенъ на шума, който прави тръстиката въ блатата.

Азъ се спрѣхъ.

— Петъръ Петровичъ! Доближете се, моля ви! — повтори тоя гласъ, който идеше отъ къмъ онова мѣсто, гдѣто бѣхъ съгледалъ дъсченото лѣгло.

Азъ се доближихъ и се вцѣпенихъ на мѣстото си. Предъ мене лѣжеше едно живо човѣческо същество, но какво странно същество бѣ то! лице изсъхнжло, едноцвѣтно, бронзово, прилично сжщо на старовременна икона, носъ тънъкъ, като рѣзеца на ножъ, устни почти-невидими, само забитѣ и очитѣ се бѣлѣжѣтъ. Изъ подъ забрадката бѣхж увиснжли на челото нѣколко рѣдки рѣсни отъ жълти косми. Подъ гушата, въ една гжика на завивката, двѣ съвсѣмъ малки, и съ сжщий бронзовъ цвѣтъ, ржцѣ съ трудъ мърдахж изсжхнжлитѣ си като клечки пръсти.

Азъ се взрѣхъ по-внимателно: лицето не бѣше безобразно, то бѣше даже красиво, но страшно, необикновено. Това лице ми се видѣ още по страшно, когато видѣхъ суетнитѣ усилия на една усмивка, която се мжчеше да се появи на металическитѣ му бузи.

— Не ме ли познавате, господарю? — пошепнж пакъ гласа, който сякашъ че се испаряваше измежду тия едва мърдающи се устни. Но и какъ ли можете да ме познаете! — Азъ съмъ Лукерия . . . помните ли? . . . азъ съмъ оная, която водяхъ хорото въ село Спась, и захващахъ пѣснитѣ!

— Лукерия! — изв.кахъ азъ. — Ти ли си? Възможно ли е това?

Да, азъ съмъ, господарю. азъ. Азъ съмъ Лукерия.

Азъ не знажхъ какво да кажж и като вдрѣвенъ гледахъ на това тъмно, неподвижно лице съ устремени върху ми свѣтликави и въ сжщото време мъртвешки очи. Възможно ли бѣше такова нѣщо? Тжзи мумия да е Лукерия, първата хубавица между всичкитѣ наши *дворови*, оная висока, пълна, бѣла, румяна мома, оная смѣшница, която тъй добрѣ пѣеше и игра-

еше! Оная Лукерия, умницата Лукерия, която либяхѫ всичкитѣ наши млади момчета и подиръ която и азъ самъ – шестнадесеть годишенъ хлапакъ – въздишахъ тайно!

— Горка Лукерио,— продумахъ азъ най послѣ:— какво ти е дошло до главата?

Бѣда ме сполѣти! Но вий недѣйте се гнуси отъ мене, господарю, не се отвращавайте отъ моето нещастие, — сѣднете тамъ на онова каче — малко по̀ близо, защото инакъ не ще можете да ме чуете . . . виждате ли, какъвъ гласъ азъ си имамъ сега! . . . Драго ми е, че ви виждамъ! Но какъ така сте испаднѫли въ Алексеевка?

Лукерия говореше твърдѣ тихо и слабо, но безъ да се спира.

— Моя ловецъ, Ермолай, ме доведе тука. Но я ми разскажи . . .

— За злощастието си ли да ви разскажѫ? — Да ви разскажѫ, като искате. — Това нѣщо се случи съ мене отдавна, прѣди шесть или седемъ години. Тогава туку що ме бѣхѫ сгодили за Василия Полякова – помните ли го? едно хубаво и едро момче, съ къдрава коса, което бѣше буфетчикъ на майка ви? Но тогава васъ ви нѣмаше вече въ село; вий бѣхте отишли да се учите въ Москва. Ний се бѣхме много влюбили съ Василия; той никакъ не излизаше отъ ума ми; — тогава бѣше пролѣтно време. И така, една нощь, бѣше още малко останѫло догдѣ се зазори, а пъкъ мене ми се не спи: единъ славей тъй сладко пѣяше въ градината! . . . Азъ не можáхъ да се стърпѫ, станѫхъ и излѣзохъ на стълбата да го послушамъ. Пѣе оня ми ти славей, та се пука! . . . и ето че изведнѫжъ ми се стори, че нѣкой си, като съ гласа на Вася, ме вика полекичка така: Луша! . . . Азъ се обърнѫхъ настрана, но, като не бѣхъ още добрѣ разсънена, подхлъзнѫхъ се на стълбата и пафъ! долу на земята! Стори ми се, че се не одарихъ силно, защото скоро скочихъ на крака и се върнѫхъ въ стаята си. Само сѣкашъ че ли нѣщо вжтрѣ — въ утробата ми се скъса . . . Оставете ме да си починѫ малко... за една минутка . . . господарю . . .

Лукерия млъкнѫ, а пъкъ азъ я изглеждахъ съ изумле-

ние. Чудеше ме именно, гдѣто тя расказваше почти весело, безъ охкания и въздишки, безъ да сѐ оплаква ни най малко, нито пъкъ да търси да възбуди съжаление.

— Отъ тъзи случка насетнѣ, — продължи Лукерия, — азъ захванѫхъ да съхнѫ, да линѣѫ и почнѫхъ да почернявамъ; съ мѫка едвамъ вървяхъ, а по сетнѣ и краката ми захванѫхѫ никакъ да не държѫтъ; не можахъ нито да стоя права, нито да сѣдѫ; трѣбваше все да лѣжѫ. Не ми се вече нито ядеше, нито пиеше и отъ день на день ми ставаше все по-злѣ. Майка ви, каквато си е добра, и на лѣкари ме казвá и въ болница ме пращà, но нищо не можѣ да ми помогни. Па и нито единъ лѣкаръ можà да познае каква ми е болѣстьта. Какво не ме правихѫ: съ нажежено желѣзо кръста ми горихѫ, въ счуканъ ледъ ме държахѫ, но нищо не помогнѫ. Най сетнѣ азъ се сдървихъ като тояга. Тогава господаритѣ рѣшихѫ, че напразно ще бѫде вече да ме лѣкуватъ, а пъкъ да държѫтъ като мене сакатъ човѣкъ въ кѫщи и то не идеше, та ме испратихѫ тука, защото имамъ роднини. И ето ме че живѣѫ тука, както ме виждате.

Лукерия пакъ млъкнѫ и пакъ се помѫчи да се усмихне.

— Както и да е, но положението ти е ужасно! — казахъ и́ азъ . . . и като не ми идеше на умъ какво още да прибавѫ, попитахъ я: — Ами какво стана Василий Поляковъ?

Тоя въпросъ бѣше твърдѣ глупавъ.

Лукерия си отведе очитѣ малко на страна.

— Поляковъ ли? — Потѫжи, потѫжи малко; па се ожени за друга, за едно момиче отъ Глинное. Знаете ли Глинное? То не е далечъ отъ тука. Името ѝ е Аграфена. Той много ме обичаше, но какво да сѐ прави, като човѣкъ младъ, той не можеше да стои все иргенъ. А пъкъ и азъ можахъ ли вече да му станѫ другарка? Добра и хубава жена си намѣри той, — и лѣчица сега си иматъ. Той е надзиратель у единъ тука нашъ съсѣдъ: майка ви му даде позволително и той е, слава Богу, добрѣ.

— Ами ти всякога все тъй ли лѣжишъ? — попитахъ я азъ пакъ.

— Ей така, все си лѣжѫ, господарю, седемъ години ста-

ва. Лѣтно време лѣжѫ тука, въ тѫзи ограда, а щомъ истине времето—пренесѫтъ ме въ стаята предъ банята и тамъ си азъ лѣжѫ.

— Ами кой те гледа? кой се грижи за тебе?

— Та и тука има добри хора. Не ме оставятъ. Па и моето гледание не е мѫчно. Колкото за едение, ти го кажи, че азъ почти нищо не ямъ, а за вода—ето ти я тамъ въ стомната: всякога прѣсна и чиста вода отъ извора. Стомната азъ сама могѫ да стигнѫ: едната ми рѫка може още да дѣйствува. Освѣнъ туй, има тука едно сираче момиче, което, сегисъ тогисъ, идва тука да ме наглежда, сполай му. Ей сега бѣше тука... не го ли срѣщнѫхте? Хубавичко едно момиче, бѣличко. То ми донася цвѣтя; много ги азъ обичамъ цвѣтята. Тука ний нѣмаме градински цвѣтя, — имаше, но се изгубихѫ. Па и полскитѣ не сѫ лоши; миришѫтъ по хубаво отъ градинскитѣ. Моминската сълза, напримѣръ... има ли по хубава миризма отъ нейната?

— Ами не ти ли е мѫчно, не те ли е страхъ, бѣдна ми Лукерио?

— Какво да правя? Азъ не искамъ да лѫжа—най напрѣдъ ми бѣше много мѫчно; но отсѣтнѣ привикнѫхъ, научихъ се да търпя—нѣма нищо; има други, които сѫ много по злѣ отъ мене.

— Какъ така?

— Какъ ли? Има нѣкои, които нѣматъ и гдѣ да се подслонятъ! Други пъкъ сѫ слѣпи, или глухи! А пъкъ азъ, слава Богу, виждамъ добрѣ и всичко чувамъ, всичко. Щомъ нѣкой крѫтъ захване да рови подъ земята, азъ и него чувамъ. И най малката миризма могѫ азъ да подушвамъ! Захване ли житото да цъвти по полето или нѣкоя липа въ градината, не е нужда никой да ми казва за това: азъ най напрѣдъ подушвамъ; стига малко вѣтрецъ да полъхне отъ къмъ нея страна. Не, защо да гневѫ Бога?- Има много, които сѫ по злѣ отъ мене. Напримѣръ: единъ здравъ човѣкъ може твърдѣ лесно да сгрѣши, а пъкъ отъ мене и грѣха си е отишелъ. Оня день Отецъ Алексий, свещенника, като ме причащаваше взе да ми казва: на тебе защо ли ти е исповѣдь;

нима́ ти можешъ да съгрѣшишъ въ туй състояние? — А пъкъ азъ му отговорихъ: ами мисленний грѣхъ, дѣдо попе? Ехъ каза той, и се смѣе, - той не е голѣмъ грѣхъ.

— Па и освѣнъ туй, азъ ми се струва, че и такива грѣхове дипъ не съмъ сторила — продължаваше Лукерия — защото съмъ привикнжла да не мислѫ за нищо и още повече да си не припомнямъ за нищо. Времето тъй по скоро се минава.

Правото да си кажѫ, азъ се смаяхъ. Но ти си всѣкога все самичка, Лукерио; какъ можешъ да попрѣчишъ на мислитѣ да не ти минаватъ презъ ума? Да не би все да спишъ?

— О, не господарю! Колкото за спане, азъ не могѫ всякога да спѫ. Макаръ че нѣмамъ голѣми болки, но все ме яде нѣщо вѫтрѣ въ мене, и въ коститѣ тъй сѫщо; не ме оставя да спѫ, както трѣбва. Не . . . ами ей така, лежѫ си, та се излежавамъ и за нищо си не мислѫ; осѣщамъ, че съмъ жива, поемамъ си дѫха и това е то всичко. Гледамъ и се ослушвамъ. Пчелитѣ си хвъркатъ и брѫмчѫтъ въ пчелника; нѣкой гълѫбъ кацне, та си загука; нѣкоя клочка влѣзе съ пиленцата си да кълватъ трохици; или пъкъ нѣкое врабче или пеперуда прѣхвъркне всичко това ме развеселява. По минѫлата година даже, и лястовички тамъ въ оня жгълъ, си направихѫ гнѣздо и пилци си измѫтихѫ. Колко ми бѣше това приятно! — Прѣхвъркне едната, та кацне на гнѣздото, нахрани си малкитѣ и пакъ искочи навънъ. Подиръ нея, ето ти че иде и другата. По нѣкой пѫть не влиза вѫтрѣ, а само замине покрай отворенитѣ врата — а малкитѣ тутакси захващатъ да пищятъ и да си отварятъ гагитѣ . . . Азъ ги чакахъ да дойдѫтъ и на другата година, но казахѫ ми, че единъ тукашенъ ловецъ ги избилъ съ пушката си. И за какво ли се е пъкъ полакомилъ? Какво има у една ластовичка? тя е колко единъ брѫмбаръ . . . . Какви сте лоши вий, господа ловци!

— Азъ не гърмѫ на ластовички, - побързахъ азъ да забѣлѣжѫ.

- А пъкъ веднѫжъ, — захвана пакъ Лукерия, — да знаешъ колко бѣше смѣшно! Единъ заякъ прибѣгнѫ тука, вѣрвай Бога!

Кучета трѣбва да сѫ го гонили и ето ти го, тропъ, тропъ и право въ вратата! . . . Сѣднѫ близичко до мене и сѣдя доста време, сѐ носа си кривеше и мустацитѣ си мърдаше — сѫщо, като офицеринъ — и все мене гледаше. Сякашъ разбираше, че азъ не съмъ страшна. Най-сетнѣ скочи и, подскокъ, подскокъ, отиде до вратата, поогледа се на прага и уфейка! . . . Да знаешъ какъвъ бѣше смѣшенъ!

Лукерия ме погледнѫ.—Не е ли смѣшно? Азъ, за да ѝ угодя, засмѣхъ се. Тя прѣхапа прѣсъхнѫлитѣ си устни.

— А пъкъ зимно време, разбира се, е по-лошо за мене: защото е тъмно; да се пали свѣщь ставатъ разноски, па и защо ли ми е? Да четѫ и пишѫ азъ знаѫ, и всякога съмъ обичала да четѫ, но какво да четѫ! Тука нѣма никаква книга, па и да имаше, какъ ще държѫ азъ книгата? Попъ Алексий, за да ме пораздума, донесе ми едно календарче, но като видя, че нѣма отъ него никаква полза, пакъ си го взе назадъ. Нъ макаръ че е тъмно, все се намира нѣщо за слушание: щурецъ засвири, или нѣкоя мишка почне негдѣ да гризе. — Тогазъ е хубаво, че нѣма защо да се мисли!

— По нѣкога пъкъ си четѫ молитви, продължаваше Лукерия, слѣдъ като си отдъхна малко. — Само, че дипъ много не ги знаѫ, молитвитѣ. Па и защо ли да отекчавамъ дѣда Господа? За какво могѫ азъ да му се молѫ? Той отъ мене по-добрѣ знае отъ какво имамъ азъ нужда. Той ми е проводилъ кръстъ, а това ще каже, че той ме обича. Така ни е заповѣдано да разбираме това. Прочетѫ си Отче Нашь, Богородице Дѣво, акатиста Всѣмъ Скорбящимъ, и слѣдъ туй пакъ си лѣжѫ, безъ да мислѫ за нѣщо и времето си минава.

Изминѫхѫ се двѣ минути. Азъ не нарушавахъ мълчанието и се не мърдахъ върху тѣсното каче, което ми служеше за столъ. Жестоката и каменна неподвижность на лѣжащето предъ мене живо, злощастно сѫщество се отрази и върху мене: и азъ сѣкашъ че ли се вдървихъ.

— Слушай, Лукерио, — продумахъ азъ най-послѣ. — Слушай, какво имамъ да ти кажѫ. Искашь ли да се распоредѫ

да те отнесѫтъ въ една болница, въ една хубава градска болница? Кой знае, може би ще могѫтъ да те излѣкуватъ. Както и да е, но поне тамъ сама не ще бѫдешъ . . .

Лукерия едва, едва си повдигнѫ вѣждитѣ . . .

— Охъ, не, господарю, — промълви тя, съ безпокойствие—недѣйте ме пренася въ болница, не ма закачайте. Азъ тамъ ще се мѫчѫ повече.—Какъ е възможно вече да ме излѣкуватъ! . . . Чувай да ти расправя, веднѫжъ дохожда тукъ единъ докторъ да иска да ме прегледа. Азъ му се молихъ: не ме мѫчете, за Бога! Но кой те слуша! захваща да ме прѣобърща, да ми растяга и свива рѫцѣтѣ; азъ това за науката го правѫ, казваше ми той, азъ съмъ ученъ человѣкъ и служѫ на правителството! А пъкъ ти недѣй ми се противи, защото азъ за трудоветѣ си съмъ получилъ орденъ и като за васъ, простаци, се трудѫ. Въртѣ ме, осуква ме, каза ми името на болѣжката—едно твърдѣ мѫчно име — и си отиде. А пъкъ мене една цѣла недѣля слѣдъ туй ме болѣхѫ коститѣ. Вий казвате, че азъ съмъ била всякога все самичка. Не, не съмъ всякога сама. Нѣкои и други хора дохождатъ при мене. Азъ съмъ мирна, никому нищо не правѫ. Селскитѣ момичета дохождатъ при мене да си побъбрюватъ, понѣкога прѣмине нѣкоя поклонница и дохожда да ми разсказва за Иерусалимъ, за Киевъ, за свститѣ градове. Па и освѣнъ това, азъ не се боѫ да стоѫ сама. И наже ми е по добрѣ, вѣрвай Бога! . . . Молѫ ви се, господарю, не ме закачайте, не ме карайте въ болница . . . Вий сте добри и азъ ви благодарѫ, но недѣйте ме закача, молѫ ви се.

— Както искашъ, Лукерио, както искашъ. Азъ само за твоя полза помислихъ . . .

— Знаѫ, господарю, че за моя полза. Да, господарю милий, но кой може да помогне на ближний си? Какъ може да се влѣзе въ душата на другъ човѣкъ? Сѣкий трѣбва на себе си да помага! Ето на да ви кажѫ, вий нѣма да ме повѣрвате—но понѣкога азъ си лѣжѫ ей така, сама саминка и ми се струва, че въ цѣлий свѣтъ нѣма никой други овѣнь мене. Като че ли само азъ съмъ жива! Тогава сѣкашъ, че ли нѣщо

се простира отгорѣ надъ мене . . . Зема да размишлявамъ и много чудно нѣщо!

— За какво размишлявашъ тогава, Лукерио?

— Това, господарю, азъ не могж никакъ каза: то не може да се истълкува. Па и освѣнъ това, то скоро се забравя. То дохожда, като нѣкой облакъ, който испуща дъждъ, стане ми хубаво и прохладно, а пъкъ не могж да го разберя какво е! Струва ми се само, че ако да има на около ми хора, нищо такова не може да бжде и нищо друго азъ не бихъ чувствувала, освѣнъ злощастието си.

— Лукерия си въздъхнж съ трудъ. Гърдитѣ ѝ не ѝ се покоряваxж, както не ѝ се покоряваxж и другитѣ члѣнове на тѣлото.

— Както виждамъ отъ лицето ви, господарю, — почнж тя пакъ, — вий много ме съжалявате. Но недѣйте ме твърдѣ много съжалява! Ето, напримѣръ, какво азъ ще ви кажж: азъ по нѣкога и сега . . . вий помните каква весела мома бѣхъ едно време, не ли? За приказъ мома! ... И така, азъ и сега пѣжж пѣсни.

— Пѣешъ? . . . ти ли?

— Да, пѣжж стари пѣсни, и хороводни и коледарски и черковни, всякакви! Азъ знаяхъ много пѣсни, па и до сега не съмъ ги забравила. Само пѣсни за хоро не пѣжж. Въ сегашното ми положение това не прилича.

— Какъ така ги пѣешъ . . . въ себе си ли?

— И въ себе си и съ гласъ. Високо не могж, но колкото да се разбере. Азъ ви казахъ, струва ми се, че едно момиче идва при мене. Спраче е то, горкото, и затова е разбрано. Азъ го научихъ вече четири пѣсни, които то знае наизусть. Не ме ли вѣрвате? Чакайте, азъ ей сега . . .

Лукерия си поотдъхнж . . . Мисъльта, че това полумъртво сжщество се готви де запѣе, възбуди въ мене единъ неволенъ ужасъ. Прѣди обаче да могж азъ да продумамъ нѣкоя дума, въ ушитѣ ми се разнесе единъ продължителенъ, едва чуванъ, нъ чистъ и вѣренъ звукъ . . . Слѣдъ него послѣдва втори и трети. Лукерия пѣеше пѣсеньта „Въ ливадитѣ.“ Тя пѣеше, безъ да промѣни изражението на вкаме-

неното си лице и очитѣ ѝ даже оставахѫ неподвижни. Но тъй трогателно звънтеше горкия и усиленъ тоя гласъ, колебающъ се, като нѣкоя струя отъ димъ, щото бѣше очевидно, че тя искаше да излѣе въ него всичката си душа. . . Сега вече азъ не чувствувахъ ужасъ, но силна жалость стисна сърдцето ми.

— Охъ, не могѫ повече! продума тя ненадѣйно, — силата ми не достига . . . То е защото се зарадвахъ много като ви видѣхъ.

Тя си затвори очитѣ.

Азъ си турихъ ржката върху мекитѣ ѝ студени пръсти. . . . Тя ме погледна и тъмнитѣ ѝ клѣпачи, заобиколени отъ позлатенитѣ ѝ вѣжди, както на дрѣвнитѣ статуи, пакъ се затворихѫ. Слѣдъ една секунда тѣ пакъ заблѣщяхѫ въ полумрака . . . една сълза ги бѣ измокрила.

Азъ продължавахъ, както и по-напрѣдъ, да стоя неподвиженъ.

— Вижъ, каква съмъ! — продума ненадѣйно Лукерия, съ неочаквана сила, и, като си раствори очитѣ широко, помѫчи се да истърси отъ тѣхъ сълзата. — Не е ли срамно това? Какво правѫ азъ? Отдавна не ми се е случвало такова нѣщо... Още отъ оня день, когато, прѣзъ минѫлата пролѣть, Вася дохождà при мене. До като той седѣше при мене и се разговаряше — нищо ми не бѣше; но щомъ заминѫ той, и азъ се понаплакахъ ей така, самичка! Отъ кждѣ ли пъкъ тѣзи сълзи! . . . вий знаете, че за насъ, женитѣ, сълзитѣ не струватъ нищо. — Господарю, прибави Лукерия, — вий си имате кърпа, не ли?... Не се отвръщавайте, истрийте ми, молѫ, очитѣ.

Азъ побързахъ да ѝ испълнѫ желанието, и слѣдъ това ѝ оставихъ кърпата си. Тя най-напрѣдъ не искаше да земе кърпата: защо е този подаръкъ? Тѫзи кърпа бѣше твърдѣ проста, но чиста и бѣла. Слѣдъ малко тя я стиснѫ съ слабитѣ си пръстие и вече си неотвори ржката. Като навикнѫхъ на тъмнината, въ която се намирахме и двамата, азъ можахъ ясно да ѝ различавамъ чертитѣ, можáхъ даже да забѣлѣжѫ една тънка червенина, която пронизваше прѣзъ бронзовото ѝ лице, можáхъ даже да съгледамъ въ това лице, така по-

не мене ми се струваше, слѣди отъ едноврѣмешната ѝ хубость.

—Вий ме питате, господарю, — почнѫ пакъ Лукерия, могѫ ли азъ да спѫ? Не могѫ да спѫ твърдѣ често, нъ всѣки пѫть, кога заспѫ, виждамъ сънища - добри сънища Не сънувамъ никога, че съмъ болна: все здрава и млада виждамъ себе си... Едно само ми е мѫчно, че когато се събудѫ, поискамъ ли да се протегнѫ, намирамъ се като скована. Веднѫжъ сънувахъ единъ много чуденъ сънъ! Искате ли да ви го разкажѫ?— Слушайте —Присъни ми се, че се намирамъ на полето, а на около ми израстнѫла рѫжь, съ високи и озрѣли златни класове! . . . А съ мене ужь бѣше едно червеникаво, зло, твърдѣ зло куче, което все търси да ме охапи. Въ рѫката си азъ ужь дърѫахъ единъ сърпъ, но не бѣше прость сърпъ, а самия мѣсецъ, какъвто е той, когато заприлича на сърпъ. И съ този мѣсецъ ужь азъ трѣбваше да пожена всичката тъзи рѫжь. Само, че горѣщината не можахъ азъ да търпѫ, па и мѣсеца ме заслѣпяваше и мързелъ ме обхващаше; наоколо ми пъкъ единъ синчецъ нацъвтялъ, но какъвъ едъръ синчецъ! все къмъ мене се наобръщалъ. И зехъ азъ да си мислѫ: чакай, рѣкохъ си, да си наберѫ отъ тоя синчецъ; Вася ми се обѣща да дойде, та, прѣди туй, да си свиѫ единъ вѣнецъ; за жънение на ръжьта има още време. Захващамъ азъ да берѫ синчецъ, но колкото откъснѫ, всичкитѣ се губѫтъ измежду пръститѣ ми, сякашъ че ли се стопяватъ? Мѫчѫ се, мѫчѫ и немогѫ да си сплета вѣнецъ. Подиръ туй слушамъ, че ужь нѣкой се доближава до мене и ми вика: Луша! Луша! . . . Ами сега! помислихъ си азъ — нѣма вече време! Но не вреди, вмѣсто вѣнецъ отъ синчецъ, ще си туря на главата тоя мѣсецъ. И вземамъ азъ, та си турямъ мѣсеца на главата, сѫщо като *кокошникъ* [1]), и захващамъ азъ да свѣтѫ цѣла цѣлниничка и всичкото поле наоколо ми свѣтнѫ. Гледамъ по едно време къмъ мене иде бързишкомъ нѣкой,

---

2) Единъ видъ украшение за глава (шапка), която носѫтъ русскитѣ жени.

като стъпва по самитѣ върхове на класоветѣ — само, че тоя човѣкъ не е Вася, а самъ Исусъ Христосъ! Отгдѣ пъкъ можахъ азъ да го познаѫ, че е Исусъ Христосъ и сама незнамъ.— Него тъй го не пишѫтъ — но работата е, че той бѣше самичкия Исусъ Христосъ! Безъ брада, високъ, младъ, облѣченъ все въ бѣло,—само пояса му златенъ, — и ми подава рѫка. — „Не се бой, ти примѣнена моя невѣсто, казва ми той; дойди съ мене въ моето царство небесно, тамъ ти ще видишь хороводитѣ и ще пѣешь райски пѣсни“. — Тогава азъ се спуснѫхъ къмъ него и го уловихъ за рѫката! но ето, че кучето тутакси ме улови за нозѣтѣ. Въ тъзи минута обаче ний се повдигнѫхме отъ земята! Той напрѣдъ . . . . крилѣтѣ му се разпѣрихѫ по цѣлото небе, дълги, като на чайка,—и азъ подирѣ му! И кучето бѣше принудено да се раздѣли отъ мене. Тогава само разбрахъ азъ, че това куче е болѣстьта ми, и че въ царството небесно за тъзи моя болѣсть вече нѣма да има мѣсто.

Лукерия млъкнѫ за нѣколко минути.

— Още единъ сънъ ми се присъни, — почнѫ тя пакъ, — но това може би да бѣше и нѣкое видѣние — незнамъ какъ да кажѫ. Стори ми се, че ужь лѣжѫ въ сѫщата тъзи кошара и ето, че при мене идѫтъ покойнитѣ ми родители — татко ми и майка ми — и ми се покланятъ низско, а пъкъ нищо не ми продумватъ. Азъ ги питамъ: защо, тате и мамо, ми се кланяте вий така? Тогава тѣ ми отговорихѫ: защото ти, като се мѫчишь толкова на тоя свѣтъ, не само твоитѣ си грѣхове си искупила, но и отъ насъ голѣмъ единъ товаръ отнѣ, та на оня свѣтъ ни станѫ по-легко. Ти вече искупи всичкитѣ си грѣхове, а сега побѣждаваш и нашитѣ. И като казахѫ това, родителитѣ ми пакъ се поклонихѫ и се изгубихѫ: само стѣнитѣ останѫхѫ наоколо ми. Слѣдъ тъзи случка азъ дълго време се съмнѣвахъ, като какво нѣщо бѣше туй нѣщо. Даже и на свещенника при исповѣдьта си го разсказахъ, нъ той е на мнѣние, че това не е било видѣние, защото видѣнията се явяватъ само на духовни лица.

— Да ви разкажѫ още и други единъ сънъ, — продължаваше Лукерия. — Присъни ми се, че ужь съмъ сѣднѫла

посрѣдъ пѫтя: подъ една върба, въ рѫката ми една тояжка, на рамената ми едни дисаги и главата ми съ кърпа превързана, — сѫщо като калугерка! Щѣхъ ужь да отивамъ далечь нѣкадѣ на поклонение. По край мене заминаватъ всичкитѣ поклонници и вървѣтъ полекичка, като че съ сила ги кара нѣкой, все къмъ една посока; на всичкитѣ лицата бѣхѫ навѫсени и си приличахѫ много едни на други. Гледамъ по-между тѣхъ криви, сучи една жена съ цѣла глава по-висока отъ другитѣ, облечена съ особни дрѣхи, чужди, — не бѣхѫ нашенски. И лицето ѝ тъй сѫщо бѣше особенно, постническо, строго лице. Всичкитѣ, като че ли страняхѫ отъ нея; по едно време, ето ти я, че се обръща изведнѫжь и право при мене. Спрѣ се тя и ме гледа; а очитѣ ѝ като на соколъ, жълти, голѣми и свѣтли, прѣсвѣтли. Азъ я попитахъ: коя си ти? А тя ми отговори: „азъ съмъ твоята смърть.“ Азъ трѣбваше да се оплашѫ, пъкъ азъ, напротивъ, се зарадвахъ и взехь да се кръстѫ! Тогава тъзи жена, то есть моята смърть, ми каза: „много те съжалявамъ, Лукерио, - но не могѫ да те вземѫ съ себе си. - Сбогомъ!“ Боже мой! Колко ми станѫ мѫчно, като ми каза тъй! Азъ захванѫхъ да ѝ викамъ: „вземи ме, майко мила, вземи ме, молѫ ти се!“ — Тогава смъртьта се обърнѫ къмъ мене и захванѫ да ми разсказва нѣщо . . . Разбрахъ азъ, че тя опрѣдѣля часа на смъртьта ми, нъ това бѣше нѣкакъ неясно, неразбираемо ... Като че ли ми каза: „Слѣдъ Петрови заговѣлки“... Подиръ туй азъ се събудихъ . . . Ето какви чудни сънища сънувамъ!

Лукерия си повдигнѫ очитѣ на горѣ и се замисли . . .

— Само едно нѣщо ми е много мѫчно: случва се по нѣкогашь да не могѫ да заспѫ ни веднѫжь по цѣла недѣля. Минѫлата година заминѫ отъ тука една госпожа, която дойде да ме види и ми даде едно шишенце съ лѣкъ противъ безсънието ми; каза ми да вземамъ по десеть капки наведнѫжь. Този лѣкъ много ми помагаше и азъ тогава спяхъ; но той отдавна се вече свърши . . . Не знаете ли какъвъ е тоя лѣкъ и гдѣ може да се намѣри?

Тъзи госпожа, както се види, е дала на Лукерия опиумъ. Азъ ѝ се обѣщахъ да ѝ доставя такова едно шишенце

и неможàхъ да се стърпѫ да ѝ не кажѫ, че се очудвамъ съ нейното търпѣние.

— Ехъ, господарю! — отговори Лукерия, какво ми вий говорите, туй търпѣние ли е? Търпѣнието на Симеона Стълпника е сѫщинско и велико търпѣние: тъкмо триесеть години е прѣстоялъ той на стълбъ! А пакъ други единъ светия накаралъ да го заровятъ въ земята дори до гърдитѣ, и мравитѣ му яле лицето . . . Освѣнъ това, слушай да ти расправя, какво ми расказа единъ ученъ човѣкъ: Имало едно време една страна и тъзи страна я превзели Англичанитѣ, и всичкитѣ жители тѣ мѫчили и убивали; и какво не правяли жителитѣ ѝ, за да се отърватъ, но не могли. И ето, че по между тия жители се явява една света дѣвица; взема тя единъ великъ мечъ, облякла си една броня два пуда тѣжка, отишла противъ Англичанитѣ и ги испѫдила всичкитѣ задъ морето. И щомъ ги испѫдила, отишла при тѣхъ и имъ рѣкла: сега вий трѣбва да ме изгорите, защото моето обѣщание бѣше да умрѫ отъ огненна смърть за народа си. — И Англичанитѣ я уловили и изгорили, а народа отъ това време на сетнѣ се освободилъ за винѫги! Това е то подвигъ! Ами азъ какво съмъ направила!

Това нѣщо ме удиви твърдѣ много: какъ и по какъвъ начинъ е могла да се вмъкни доръ до тука легендата за Жана д' Аркъ! и, слѣдъ малко мълчание, азъ попитахъ Лукерия на колко години е тя.

— Двайсеть и осемь . . . или най-много деветь . . . Триесеть нѣмамъ още. Но що ли съмъ пъкъ сѣднѫла да смѣтамъ годинитѣ си! Слушай да ти кажѫ друго нѣщо . . .

Като каза това, Лукерия се задави отъ една глуха кашлица и изохка.

— Ти много говоришь, — забѣлѣжихъ и азъ, — това може да те повреди.

— Това е истина, — промълви тя, съ твърдѣ низъкъ гласъ, — свърши се вече наший разговоръ! Но сега щомъ вий си отидите, азъ ще си мълчѫ, колкото си искамъ. Поне малко се поутѣшихъ . . . Азъ се простихъ съ нея, по-

вторихъ ѝ обѣщанието си да ѝ испратѫ лѣкъ, помолихъ я още веднѫжъ да си помисли добрѣ и да ми каже: нѣма ли тя нужда отъ нѣщо.

— Нѣмамъ нужда отъ нищо, отъ всичко съмъ благодарна, Слава Богу, — продума тя съ твърдѣ голѣмо усилие, но съ умиление. — Нека Богъ всѣкиму здравие да дава! А пъкъ вий, господарю, не ще сторите злѣ да убѣдите майка си — тукашнитѣ селяне сѫ сиромаси — дано намали малко отъ давнината имъ! Земята имъ е малко, дърва за горѣние нѣматъ . . . Тий бихѫ се помолили Богу за васъ. Колкото за мене, азъ нѣмамъ нужда отъ нищо, отъ всичко съмъ благодарна.

Азъ дадохъ на Лукерия дума да испълнѫ молбата ѝ, и се готвяхъ вече да излѣзѫ отъ вратата, когато тя ме повика пакъ.

— Помните ли, господарю, каза тя, — и едно чудно изражение блѣснѫ и заминѫ въ очитѣ ѝ и върху устнитѣ ѝ — каква коса имахъ азъ? На ума ли ви е — дори до колѣне! Азъ не можѣхъ да се рѣшѫ за дълго време . . . Каква коса бѣше тя! . . . Но какъ да я вчесвамъ въ таквозъ положение! . . . Тъй щото накарахъ, най-послѣ, да ми я отрѣжѫтъ . . . Да . . . но прощавайте, господарю! Не могѫ вече да говорѫ. . . .

Прѣзъ сѫщия тоя день, прѣди да отидѫ на ловъ, азъ имахъ единъ разговоръ за Лукерия съ надзирателя на чифлика. Научихъ се отъ него, че въ селото нея я наричали „Живитѣ мощи“, че тя никому никакво безпокойствие не докарвала, нито пъкъ се чувало нѣкой да се тѫжи отъ нея или да се оплаква. — „Тя никога не поисква нѣщо, а напротивъ — отъ всичко е благодарна; мирна и кротка жена, — нѣма що да се каже. Богъ трѣбва да я наказва“, — прибави надзирателя — „може би за грѣховетѣ ѝ; но ний въ това се не бъркаме. А пъкъ да я осѫждаме — не, ний я не осѫждаме. Това не е наша работа“.

Нѣколко недѣли слѣдъ това, азъ се научихъ, че Лукерия се поминѫла. Смъртьта ѝ най-послѣ я прибрала, и то

„слѣдъ петрови заговѣзни“. Разсказахѫ ми, че въ дена на смъртьта си, тя презъ цѣлий день чувала гласъ на камбани, при всичко, че отъ Алексеевка до църквата има едно разстояние отъ петь верста и тоя день билъ дѣлникъ. Впрочемъ, Лукерия казвала, че гласа не идялъ отъ къмъ църквата но „отгорѣ“. Тя не е смѣела, види се, да каже: отъ небето.

Макаровия сънъ.

(Коледна приказка.)

(Отъ В. Короленко)

Този сънъ бѣ сънувалъ сирамаха Макаръ, за когото се приказва, че е разгонилъ своитѣ телци по пусти го́ри тилилейски, — сѫщия този Макаръ, на главата на когото, както е извѣстно, се трупатъ всичкитѣ бѣди и неволи [1]).

Неговата родина — заглушеното селце Чалганъ се е забутала въ далечната якутска тайга[2]). Макаровитѣ бащи и дѣди завзѣха отъ замързнѣлата тайга единъ късъ земя и макъръ, че отнаоколо сѣ грозно стоѣше мрачната гѫста гора, но тѣ не прѣкланяхѫ глави. На отрѣбеното мѣсто се появихѫ дворове, надигнѫхѫ се купни и сламници, израстохѫ мѫнечки опушени колибки; най послѣ, като байракъ на всичко това, испъкнѫ една звънарница на рътлината въ срѣдъ село. Чалганъ по лѣка-лека стана голѣмо селище.

Но додѣто макаровитѣ бащи и дѣди се борѣхѫ съ тайгата, истрѣбяваѫ я съ топоръть и я горѣхѫ съ огъньть, тѣ незабѣлѣжено подивяваѫ. Като се женѣхѫ аз якутки, приимахѫ якутския язикъ и якутскитѣ нрави. Отличителнитѣ чърти на тѣхното племе се истривахѫ и изгубвахѫ.

Както и да е, но моя Макаръ, сѣ си помнѣше, че той е корененъ чалгански селянинъ. Той се бѣ тукъ родилъ, тукъ отживѣлъ, и тукъ прѣдполалаше че ще умре. Той много се гордѣеше съ своето происхождение и понѣкога ху-

---

1) Русската поговорка казва: „послали его, куда Макаръ телятъ не гналъ.“ Тя отговаря на нашата: „утишълъ въ пусти гори тилелейски“. Друга поговорка казва: „на бѣднаго Макара всѣ шишки летятъ“, т. е. кой каквото прави, се Макаръ кривъ, сѣ той си тегли.

2) Тайги наричатъ пространнитѣ блатисти мѣста въ Сѣверний Сибиръ, които сѫ покрити съ гѫсти трудно проходими гори.

(пр.)

лѣше другитѣ „гнусни якути“, макъръ че ако глѣдаме направо, той се неотличаваше отъ якутитѣ нито по навицитѣ си, нито по животътъ си.

Русски той говорѣше малко и доста лошаво, обличаше се съ звѣрски кожи, носѣше на краката си якутски опинки. Въ обикновеннитѣ дни ядѣше само лепенки съ настой отъ кирпиченъ чай [1]) а по празницитѣ и други особени случаи, ядѣше топла масъ и то толкова, колкото стоеше прѣдъ него въ паницата. Много майсторски яздѣше биковетѣ, а когато му ставаше нѣщо злѣ, викаше *шаманътъ* [2]), който бѣсно налиташе върху му съ шумъ и се стараѣше по тоя начинъ да изплаши и изгони изъ Макара болѣстьта.

Страшно работѣше Макаръ, а пакъ живѣеше сиромашки, теглѣше гладъ и студъ. Да ли му дохождахѫ въ главата и други нѣкои мисли, освенъ постоянната грижа за хлѣбъ и чай? Да, дохождахѫ.

Когато той биваше пиянъ, плачѣше: „Боже, Господи! Какъвъ е нашия животъ, — викаше той!“— Освенъ това, по нѣкога той говорѣше. че му иде да захвърли сичко и да бѣга „на планината“. Тамъ той нѣма нито да оре, нито да сѣе, нѣма да сѣче дърва и да ги прѣвозва, нѣма даже и брашно да мели на ржчната воденица. Само ще се пази. Но каква е тая планина, гдѣ е тя, — той не знаѣше точно; знаѣше само, че има нѣгде такъва планина и знаѣше още, че тя е далеко – и толкова далеко, щото отъ тамъ неможе го изтегли нито самия *тайонъ* [3]) — . . . . Отъ само себе си се разбира, че тамъ той нѣма да плаща давнина.

Когато бѣше трѣзомъ, той оставяше тия мисли, може би,

---

1) Въ сѣвернитѣ мѣста правятъ туртички отъ ржжено брашно прѣзъ лѣтото и ги изпичятъ хубаво. Зимѣ ги потопватъ въ топла вода или въ вода, дѣто е кисналъ чай и ги ядѫтъ омекнѣли. Кирпиченъ чай се казва най долно качество чай, омесенъ на дълги тухли.

2) Шаманъ въ якутитѣ е нѣщо като магьосникъ, който съ баяния и заплашвания изгонва неволитѣ изъ болнитѣ хора.

3) Тайонъ е якутска дума, която значи началникъ, господарь, (пр)
банъ.

като се сѣщаше, че е невъзможно да намѣри такъва чудна планина ; но пиянъ, той ставаше смелъ. Той допускаше, че може да не намери сѫщата планина и да попадне на друга. „Тогава ще загина“, – говорѣше той, по пакъ се са готвѣше ; дѣто той не тураше намѣрението си въ испълнение, то бѣ, вѣроятно, затова, защото механджиитѣ монголи му продаваха сѣкога лошава ракия, киснѫла въ махорка, за да бѫде люта и отъ нея той скоро губѣше сила и ставаше боленъ.

Работата бѣше срѣщо Коледа и Макаръ знаѣше, че на другия день е голѣмъ праздникъ. За това му се искаше да пийне, но нѣмаше съ какво да купи: храната бѣше се свършила; Макаръ дължѣше вече на търговцитѣ и на монголитѣ. А при това на утриньта голѣмъ празникъ, да работи не бива, – тогазъ какво ще прави, ако се не напие? Тъзи мисъль го правѣше злочесть. Какъвъ е този неговъ животъ! Даже на голѣмия праздникъ да не испие едно шише ракия!

Въ главата му дойде честита мисъль. Той станѫ и си облече съдраната *сона* (горня дрѣха). Неговата жена, една яка, жилеста, много силна, и сѫщо тъй много грозна жена, като проникваше всичкитѣ му нехитри помишления, досѣти се и сега за неговото намѣрение.

- Кадѣ, Дяволъ ни единъ? Пакъ сакашъ самъ си да пиѣшъ ракия.

— Мълчи! Ще купа едно стъкло. Утрѣ заедно ще пиемъ.

Той я тупнѫ по плешкитѣ тъй силно, щото тя полете, и лукаво ѝ намигнѫ. Женското сърце е такова. Тя знаѣше, че Макаръ безъ друго ще я излъже, но се подаде на обаянието на сѫпружеското милкване.

Той излезнѫ, улови въ обора стария лисчо, приведе го за гривата до сънята и го впрѣгнѫ. Скоро лисчо изнесе господаря си изъ вратнята. Тукъ той се спрѣ, и като обърнѫ главата си, въпросително погледнѫ на умисления Макаръ. Тогава Макаръ потегли лѣвия дизгинъ и оправи коня на кадѣ края на селото.

На самия край на селцето стоѣше една малка колибка.

Изъ нейния куминъ, както изъ куминитѣ на другитѣ колиби, на високо се подигаше димъ и прѣкрѫваше вълнующето се множество звѣзди и ясния месѣцъ. Огънътъ весело пламтѣше въ колибата и освѣщаваше мътнитѣ ледени плочи. Вънъ бѣше тихо.

Тукъ живѣехѫ чужди човѣци, дошли отъ далечни мѣста. Какъ сѫ попаднѫли тѣ тукъ, каква злочестия ги е натикала въ далечнитѣ замързнѫли страни, Макаръ не знаѣше и не се интересуваше да знае, но той обичаше да влиза въ работа съ тѣхъ, тъй като тѣ го не смучѣхѫ и не налитахѫ много за исплащание на дълговетѣ.

Щомъ влезе въ колибата, Макаръ дойде до огнището и протѣгнѫ къмъ огнѣтъ прѣмързнѫлитѣ си рѫцѣ.

— Ба! — каза той, като изразяваше съ това, че му е студено.

Чуждитѣ човѣци бѣхѫ дошли. На масата горѣше свѣщь, макъръ, че тѣ нищо не работѣхѫ. Единъ лѣжѣше на одъръ и като испускаше изъ устата си колелета отъ димъ, умислено следѣше завъртулкитѣ му; навѣрно той свързваше съ тѣхъ дългитѣ нишки на своитѣ собствени мисли. Другия седѣше срѣщо куминътъ и сѫщо тъй замислено глѣдаше какъ пламъкътъ обхваща загорѣлитѣ дървета.

— Добра вечерь! — Каза Макаръ, за да прѣкъсне тежкото мълчание.

Наистина той незнаѣше, каква неволя тежѣше на сърдцето на чуждитѣ човѣци, какви въспоминания имъ се въртѣхѫ въ главитѣ тъзъ вечерь, какви образи имъ се виждахѫ въ фангастичекитѣ прѣливания на пламъкътъ и димътъ. А пъкъ, при това отгорѣ, той си имаше и своя грижа.

Младия човѣкъ, който седѣше до огнището, подигнѫ главата си и погледа на Макара смутено, като че ли го непознаваше. Послѣ той си потърси главата и скоро стана отъ столътъ.

— А, далъ Богъ добро, Макаре! Много хубаво. Ще се напиешъ ли съ насъ чай? Прѣдложението се ареса Макару.

— Чай? — повтори той. — Това е хубаво! Тъй братко, добрѣ е!

Той почнѫ скоро да се съблича. Като си свали горнята дрѣха и шапката, усѣти се по-свободенъ, а като видѣ, че въ самовара свѣтѣхѫ вече вѫгленитѣ, обърнѫ се къмъ младия мѫжъ съ любезности:

— Азъ те обичамъ! Вѣрвай Бога!... И тъй те обичамъ, щото нощѣ не спѫ...

Чуждия човѣкъ се обърнѫ и на лицето му се появи горчива усмивка.

— А? Обичашъ ме? — каза той — А какво ти трѣбва тебе?

Макаръ се убърка.

— Имамъ работа — отговори той. — А ти по какво позна? Добро. Некъ си глътнѫ чай и ще кажѫ.

— Пожеже чая бѣше прѣдложенъ Макару отъ самитѣ домакини, той намѣри за нуждно и самъ да си поиска нѣщо.

— Нѣма ли нѣщо печено? менъ ми се иска, — каза той.

— Нѣма.

— Ехъ, нищо, — каза Макаръ съ успокоителенъ гласъ, ще хапнемъ другъ пѫть... нали? — Попита той втори пѫть.

— Добро.

Макаръ сега броѣше, че има да зима отъ чуждитѣ човѣци единъ късъ печено мѣсо, а такива дългове той не заборавяше.

Подиръ единъ часъ той пакъ бѣ седнѫлъ на санята си. Той имаше вече цѣла рубля въ джоба си, за която бѣ продалъ петь кола дърва на сравнително износни условия. Наистина, той се кълнѣше и печѣше, че тия пари нѣма да ги пропие този день, а имаше намѣрение незабавно да направи това.

На кждѣ, ей Макаре? — Му викаше смѣешкомъ единъ чуждъ човѣкъ, който забѣлѣжи, че намѣсто на десно къмъ дома, коньтъ отиваше налѣво къмъ монголската механа.

— Тпру-у!.. Тпру-у!..... Видишъ ли какъвъ проклетъ конь..... на кждѣ отива! — Оправдаваше се Макаръ, а сѐ силно теглѣше лѣвия дизгинъ на коня и незабѣлѣжено го почукваше съ десния.

Умното добиче, махащецъ укорително опашката си, за-

върнѫ къмъ желаемото направление и скоро скърцанието на саняритѣ спрѣ прѣдъ монголската механа.

Нѣколко конье, съ високи якутски седла, стоехѫ привързани за вратата на механата.

Въ тѣсната колиба бѣ задушно. Неприятния димъ отъ махорката, слабо притеглюванъ отъ кумиия, бѣше като мъгла вѫтрѣ. Около маситѣ и по главицитѣ седѣхѫ пристигнѫлитѣ якути. На маситѣ се виждахѫ чаши съ ракия. Тукъ-тамѣ имаше купчинки отъ играчи на карти. Лицата бѣхѫ червени и потни; очитѣ имъ диво слѣдѣхѫ картитѣ. Спечелените пари на часътъ се криѣха по джобоветѣ. Въ единъ кѫтъ пѣеше единъ пиянъ якутъ, сѣднѫлъ на слама, една безконечна пѣсънь. Изъ гърлото му излизахѫ диви, трѣскави звукове, и той повтаряше на разни гласове, че утрѣ е голѣмъ праздникъ, а днесь той е пиянъ.

Макаръ даде, паритѣ си и нѣму дадохѫ едно шише ракия. Той го пъхнѫ въ пазвата си и, незабѣлѣжено отъ другитѣ, се отмъкнѫ въ тъмното кюше. Тамъ той си наливаше чашка по чашка и гълташе една по друга. Ракията бѣше горчива и разрѣдена на три череци съ вода прѣдъ видъ на празднника. Но не бѣше жалена махорката.[1]) На Макаръ подиръ всѣко гълтание му се схващаше дишанието и на очиму излизахѫ червени кржгове.

Той скоро се опияни. Смъкнѫ се на сламата и като хванѫ съ двѣтѣ рѫцѣ коленитѣ си, опущи на тѣхъ натѣгнѫлата си глава. Изъ нѣговото гърло се напоточихѫ грозни трѣскави гласове. Той пѣеше, че утрѣ е голѣмъ праздникъ и че той е испилъ днесь 5 воза дърва.

А при това въ избата ставаше тѣсно. Влизахѫ нови гости, якути, които бѣхѫ дошли въ село да се помолѫтъ въ църква и да се напиѫтъ ракия. Механджията, видѣ че мѣсто

---

1) Въ ракията се поставя махорка да кисне, отъ което тя получава лютивъ вкусъ. По насъ тоже турятъ по нѣкога настой отъ пиперъ въ ракията.

Прѣв.

вече неостава въ механата за всичкитѣ. Той стана и хвърли погледъ на присѫтствующитѣ. Този погледъ проникнѫ въ тъмния ѫгѫлъ и съпикаса тамъ пияния якутъ и Макара.

Той дойде при якута, хванѫ го за яката и го исхвърли изъ колибата. После дойде при Макаръ. Нѣму, като мѣстенъ жителъ, механджията направи голѣма честь. Като отвори вратата, той му даде съ кракътъ си отзадъ единъ такъвъ ударъ, щото сиромахътъ исхвъркнѫ изъ избата и се зарови съ главата въ снѣгътъ прѣдъ вратитѣ.

Трудно е да се каже, да ли Макаръ бѣ оскърбенъ отъ това обърщание Той усѣщаше само, че на лицето му имаше снѣгъ, па и ржцѣтѣ му се ровѣхѫ въ снѣгъ. На двѣна-три той се надигнѫ изъ снѣгътъ и полази въ своитѣ саня.

Луната бѣше вече високо излѣзнѫла. Голѣмата мечка спускаше опашката си на долу. Мракътъ се усилваше. Изъ подъ тъмнитѣ облаци на сѣверъ отъ врѣме на врѣме се явяваxѫ огненни язици отъ начинавшето се сѣверно сияние.

Лисчо, като разбираше по положението на господарътъ си, търгнѫ полѣка и разумно къмъ кѫщи. Макаръ седѣше на санята, клатѣше се и продължаваше своята пѣсънь. Той пѣеше, че е испилъ 5 воза дърва и, че за това бабата му ще му намѣсти кокалитѣ. Гласоветѣ, които излизахѫ изъ гърлото му, стѣняхѫ въ вечерния въздухъ тъй жалко и убито, щото на чуждия човѣкъ, който се качѣше на колибата си да захлупи куминьтъ, станѫ тѫжко на сърдцето отъ Макаровата пѣсънь. А между това лисчо бѣ изнелъ вече санята на могилката, отъ дѣто се виждаше всичката околность. Снѣгътъ, обсипанъ съ лъчитѣ на луната, ясно блѣщѣше. Отъ врѣме на врѣме лунната свѣтлина като че гинѣше, снѣгътъ потъмнѣваше и на часътъ по него се разливаше отблескътъ на сѣверното сияние. Тогазъ се струваше, че снѣжнитѣ хълмове съ тайгата върху си, ту се приближаваxѫ, ту пакъ се отдалечаваxѫ. Макаръ ясно видѣ подъ самата тайга Ямалахский баиръ, задъ когото той бѣше заложилъ примки за сѣкакви горски звѣрове и птици.

Това измени ходътъ на мислитѣ му. Той запѣ, че въ

една негова примка се е хванѫла лѣсица. Той утрѣ ще продаде кожата и бабата му нѣма да го бие.

Когато Макаръ влизаше въ колибата си, по студения въздухъ се разнесе първия ударъ отъ камбаната. Той съ едно влизание съобщи на бабата си, че у тѣхнитѣ примки се е уловила лѣсица. Той съвсѣмъ заборави, че тя не бѣше пила заедно съ него ракия и силно се очуди, когато му даде съ кракътъ си единъ страшенъ ритнакъ безъ да гледа на радостното извѣстие. Подиръ това, додѣто той да се върголи на постелката, тя му удари и една плесница по гърбътъ ; а пъкъ надъ Чалганъ сѐ ехтѣше и се разнасяше на далеко-на далеко тържественния праздиченъ звонъ.

Той лежѣше въ постелката. Главата му силно горѣше. Вътрѣ го горѣше нѣщо като огънь. По жилитѣ му се разливаше лютото смѣшение отъ ракията и тутуневия настой. По лицето му течѣхѫ студени струи отъ стопения снѣгъ, такива струи течѣхѫ и по гърбътъ му.

Бабата му мислѣше, че той спи. Но той не спѣше. Лѣсицата не излизаше изъ главата му. Той напълно се вече убѣди, че тя е паднѫла въ примката му ; той даже знае, въ коя именно примка. Той я бѣ видѣлъ,— видѣлъ бѣ, какъ тя захлупена съ бланата, рови снѣгътъ съ ноктитѣ си и се мѫчи да се искубе изъ капанътъ. Лѫчитѣ на луната, като се промъкваха изъ гѫсталака, играехѫ по златната и опашка. Очитѣ на звѣрътъ му свѣтѣхѫ на срѣща.

Той не издържа, и като станѫ отъ постелката, търгнѫ къмъ своя вѣренъ лисчо, за да го завози въ тайгата.

Но що е това? Мигаръ силнитѣ рѫцѣ на жената му го хванѫхѫ за яката и той е пакъ хвърленъ на постелката ?

Не, ето той е вече задъ селото, Саняритѣ леко поскърцватъ по твърдия снѣгъ. Чалганъ останѫ отдирѣ. Отдирѣ се носи тържественното ехтение на църковния звънъ, а надъ тъмната черта на небосклона се прозиратъ цѣли вървеници отъ мѫтнитѣ очъртания на якутски всадници съ високи островърхи шапки. Якутитѣ бързатъ да заварѫтъ черква.

Въ това врѣме луната се бѣ вече спуснѫла ниско, а горѣ на самия зенитъ застанѫ блѣдно облаче и свѣтнѫ съ магйосенъ фосфорически блѣсъкъ. Пламъцитѣ се прѣливахѫ. Послѣ това облаче като че ли се растѣгли, расшири, раскрили се, а отъ него се проточихѫ на разни страни пояси отъ различни цвѣтни огньове и полукржгото облаче на сѣверъ потъмне (щ) повече. То станѫ още по черно отъ самата тайга, къмъ която Макаръ се приближаваше.

Пѫтътъ се виеше между дрѣбенъ гѫсталакъ. Отъ дѣсно се подигахѫ хълмове, отъ лѣво тоже. Колкото по навътрѣ се отиваше, сѐ по едри ставахѫ дървесата. Тайгата се сгѫстяваше. Тя стоеше безгласна, пълна съ тайни. Голитѣ клончета на дърветата бѣхѫ обвити съ срѣбърен иней. Нѣжната свѣтлина, като се промъкваше прѣзъ върховетѣ, пълзѣше изъ тайгата, като огрѣваше ту нѣкоя снѣжна полянка, ту труповетѣ на разбититѣ гигантски дървета, обвити съ снѣгътъ... Единъ мигъ—и всичко пакъ потъна въ мракътъ, пъленъ съ отчаяние и съ тайни.

Макаръ се спрѣ. На това мѣсто, току до самия пѫть, се почваше началото на цѣла върволица примки. При фосфорическата свѣтлина, той хубаво виждаше нискигѣ строения отъ ботури. Той виждаше вече първата примка: три тѣжки дълги бревна, подпрени на отвѣсенъ колецъ и майсторски закрѣпени съ една хитро устроена система отъ лостове и козиняви върви.

Наистина, че това бѣхѫ чужди примки; пъ на ли лѣсицата можѣше да попадне и въ чуждитѣ. Макаръ бързо слѣзнѫ отъ санята, спрѣ умния лисчо на пѫтя и се ослуша.

Никакъвъ гласъ въ тайгата. Само отъ далѣчното село се носѣше, както и напрѣдъ, тържественното ехтение отъ звонътъ.

Страхъ нѣмаше никакъвъ. Притяжательтъ на тия примки, Алешка Чалгановъ, съсѣдъ и страшенъ врагъ на Макара, навѣрно сега бѣше въ църква. Никакви слѣди не се виждахѫ по равната повърхнина на снѣгътъ.

Той се вмъкнѫ въ гѫсталака. Нищо. Подъ краката му хрущи снѣгътъ. Примкитѣ стоехѫ нарѣдени, зинѫли като топове, въ безмълвно ожидание.

Той проминѫ назадъ и напрѣдъ. Напусто. Той потегли назадъ.

Но ш-ш ! . . . Едно леко шумтение . . . Въ тайгата на едно освѣтено мѣсто се явява червеникавата опашка и то съвсѣмъ близко. Макаръ хубаво видѣ остритѣ уши на лѣсицата : нейната широка кѫдѣлѣста опашка се махаше отъ една къмъ друга страна, като че ли лъжѣше Макаръ въ гората. Тя се изгуби между дърветата на кадѣ Макаровитѣ примки, и скоро въ гората се разнесе единъ глухъ, нъ силенъ ударь. Той се пронесе отъ начало рѣзко, глухо, послѣ като че ли се изгуби изъ тайгата и тихо замълкнѫ въ далечната урва.

Сърдцето на Макаръ затупа. Примката се бѣше откачила.

Той се затича, като се провираше изъ гѫсталака. Студенитѣ клончета го биехѫ по очитѣ и му сипѣхѫ снѣгъ по лицето. Той се спрѣпаше. Дишанието му се запираше.

Ето той исхвъркнѫ на чистината, която нѣкога самъ бѣ отрѣбилъ. Побѣлелитѣ отъ иней дървета стоехѫ по двѣтѣ му страни, а долу се кривѣше тѣсна пѫтечка ; на края ѝ стоеше като на стража гърлото на голѣма примка . . . Близко...

Но ето, на пѫтечката около примката, се появи фигура, — появи се и се скри. Макаръ позна Алешко Чалгановъ: той ясно видѣ нѣговата не висока, расъртена фигура. прегѫната напрѣдъ, съ мечешкия ходъ. На Макаръ се видѣ, че тъмното лице на Алеша станѫ още по тъмно, а голѣмитѣ му зѫби свѣтѣхѫ повече, отколкото други пѫть.

Макаръ усѣти искренно негодувание. Гледай го проклетника ! . . . Той ходи изъ моитѣ примки. Наистина, и Макаръ току що бѣ ходилъ изъ примкитѣ на Алеша, но тукъ имаше разлика . . . . А разликата се стоеше въ това, че когато той самъ ходѣше изъ чуждитѣ примки, той усѣщаше страхъ да го не уловѫтъ ; когато пакъ други ходѣхѫ изъ нѣговитѣ примки, той усѣщаше гнѣвъ и желание самъ да улови нарушителя на правата му.

Той се хвърли право къмъ откачената примка. Тамъ бѣше лѣсицата. Алеша, съ своята мечешка походка, сѫщо тъй вървѣше нататъкъ. Трѣбваше да се бърза.

Ето и паднѫлата брана, подъ нея се червенѣй опашката на захлупения звѣръ. Лѣсицата ровѣше въ снѣгътъ съ ногтѣтѣ, сѫщо както му се видѣ по прѣди и сѫщо той глѣдаше на срѣща му, съ своитѣ остри, огненни очи.

– *Титимѝ* (не пипай) *!* . . . Това е мое !—искрѣска Макаръ на Алешко

– *Титимѝ* !—Се чу, сѫщо като ехо, гласътъ на Алешка, —мое е!

Тѣ се спуснѫхѫ въ едно и сѫщо врѣме и като се сбутахѫ почнѫхѫ и двамата да дигатъ браната, която бѣ захлупила лѣсицата. Когато браната бѣ дигнѫта, лѣсицата се дигнѫ. Тя скокнѫ изъ вратата, поспре се малко, хвърли единъ насмѣшливъ поглѣдъ на двамата чалганци, послѣ като си сви главата, лизнѫ притиснѫтото мѣсто отъ захлупалката и весело побѣгнѫ напрѣдъ, като махаше опашката си любезно.

Алеша искаше да се хвърли по нея да я гони, но Макаръ го хванѫ изотзади за *соната*.

— *Титимѝ!* — Изрѣва той. — Това е мое ! И самъ побѣгнѫ подиръ лѣсицата.

— Титимѝ! — Пакъ се чу гласътъ на Алеша и Макаръ усѣти, че той го хванѫ за дрѣхата и въ мигъ испрѣвари.

Макаръ се страшно разлюти. Той заборави за лѣсицата и тичаше вече по Алеша, който хванѫ да бѣга. Тѣ тичѣхѫ все по́-силно и по́-силно. Едно клонче свали шапката на Алеша, нъ той немаше врѣме да се спира и да я земе : Макаръ вече го пристигаше съ злобенъ ревъ. Но Алеша излизаше всѣкога по хитъръ отъ злочестия Макаръ. Алеша отведнѫжъ се спрѣ, обърнѫ се и си наведе главата. Макаръ се удари съ корема си въ главата му и се прѣмѣтнѫ во снѣгътъ. Додѣто той паднѫ, Алеша грабнѫ шапката отъ главата му и се скри въ тайгата.

Макаръ полегка се надигнѫ. Той се усѣщаше съвсѣмъ побѣденъ и злочестъ. Нравственното му състояние бѣше отвратително. Лѣсицата бѣше въ рѫцѣтѣ му, а сега . . . чинѣше му се, че въ потъмнѣлата тайга тя насмѣшливо махнѫ още веднѫжъ опашката си и се скри окончателно.

Стъмни се. Едно малко облаче едвамъ се видѣше на

върхъ небето. То като че се топѣше и отъ него се лѣехѫ, нѣкакъ си уморено и мудно, умиращитѣ лѫчи на сиянието.

По разгорѣщената снага на Макаръ течѣхѫ цѣли поточки вода отъ топящия се снѣгъ. Снѣгъ имаше въ рѫкавитѣ му, нѣше се въ царвулитѣ му. Проклетия Алеша му отнесе шапката. Рѫкавицитѣ си изгуби догдѣто бѣгаше. Работата бѣше лошава. Макаръ знаеше, че лютия мразъ не се шегува съ ония, които отиватъ въ тайгата безъ рѫкавици и безъ шапка.

Той вървѣше вече дълго врѣме По нѣговото прѣсмѣтание, трѣбаше да е одавна излѣзълъ изъ Ямалаха и да види вече звънарницата, нъ той сѐ неизлизаше изъ тайгата. Гѫсталакътъ като омагьосанъ го държѣше въ своитѣ обятия. Отдалечъ се донасяше сѐ сѫщия тържественъ звонъ. На Макаръ се струваше, че той отива къмъ него, нъ звонътъ сѐ се отдалечаваше и заедно съ това неговитѣ вълни течѣхѫ пò-тихо и пò-тихо, а въ сърдцето на Макаръ настѫпваше тѫпо отчаяние.

Той се умори. Той бѣше съкрушенъ. Нозѣтѣ му се подкосвахѫ. Нѣговото убито тѣло се прострѣляше отъ тѫпи болки. Дишанието му се спираше въ гѫрдитѣ. Рѫцѣтѣ и краката му се вдървяхѫ. Голата му глава се стѣгаше като съ накалени обрѫче.

Както и да е „ще загинѫ“! — Сѐ пó често и пò често се мѣркаше въ главата му. Но той се си отиваше.

Тайгата мълчѣше. Тя само се свиваше задъ него съ нѣкаква враждебна упоритость и никадѣ не пущаше, нито свѣтлинка, нито надѣжда.

Както и да е „ще загинѫ!“ — Току си мислѣше Макаръ. Той съвсѣмъ отслабнѫ. Сега малкитѣ клончета го биехѫ по лицето безъ всѣкакво стѣснение, и се подсмиваХѫ надъ безпомощното му положение. На една равнинка излѣзе бѣлъ заекъ, сѣднѫ на заднитѣ си крака, наведе дългитѣ си уши съ черни бѣлѣжки по края и почнѫ да се облизва, като се кривѣше кадѣ Макаръ по най безобразенъ начинъ. Той му даваше да разбере, че той отлично знае него, Макара, — знае, че той е сѫщий Макаръ, който е направилъ въ тай-

гата хитритѣ примки за нѣговата — заекова — погибелъ. Но сега той му се насмива.

Макару станѫ горчиво. А при това тайгата сѐ се съживяваше нѣкакъ си враждебно. Сега даже далечнитѣ дървета се навождахѫ и му прѣпрѣчвахѫ пѫтечката, биехѫ го съ своитѣ клончета по очитѣ, прѣзъ лицето и го ловѣхѫ даже за косата. Тетеревитѣ излизахѫ изъ своитѣ тайни скривалища и насочвахѫ къмъ него околчеститѣ си очи, а мъжкитѣ тичѣха между тѣхъ съ растворени опашки и сърдито расперени крила и високо разказвахѫ на своитѣ женски за Макаръ и за нѣговитѣ хитрини. Най сетнѣ въ далечнитѣ гѫсталаци заблѣщѣхѫ хиляди лѣсичи зурли. Тѣ се присмивахѫ на Макара, като клатѣхѫ своитѣ остри уши. А зайцитѣ стоехѫ клекнѫли на заднитѣ си крака и се кикотѣхѫ разказвайки Макаровитѣ злополучия.

Това бѣше прѣмуртено.

„Ще загинѫ“! — Помисли си Макаръ и рѣши да го направи това на часътъ.

Той лѣгнѫ въ снѣгътъ.

Мразътъ се усилваше. Послѣднитѣ прѣливи отъ сиянието слабо се съзиряхѫ и се протакахѫ по небето, като надничахѫ да видатъ Макаръ прѣзъ върховетѣ на тайгата. Послѣднитѣ гласове на камбана се носѣхѫ отъ далечния чалтанъ.

Сиянието помъркнѫ и угаснѫ. Звонътъ утихнѫ.

И Макаръ умрѣ. . . . . .

Какъ се случи това, той не забѣлѣжи. Той знаеше, че отъ него трѣба нѣщо да излезе, и чѣкаше че то току сега ще излѣзе. . . . . нъ нищо не излезе.

А при това той съзнаваше, че е вѣче умрѣлъ и за това лѣжѣше смирно безъ да се помърдне. Той лежа дълго врѣме — толкозъ дълго, щото му вече досади.

Бѣше съвсѣмъ тъмно когато Макаръ усѣти, че нѣкой го побутнѫ съ кракъ. Той си обърнѫ главата и си отвори заклопенитѣ очи.

Сега шубъркитѣ стоѣхѫ мирни надъ него, тихи, като че ли се срамуваха отъ по прѣжнитѣ си дѣла. Мъховититѣ елхи протягаха своитѣ широки, покрити съ снѣгъ длани и леко се клатушкаха. Тъй сѫщо тихо си седѣхѫ на въздуха свѣтлитѣ снѣжинки.

Добритѣ свѣтли звѣзди надничаха отъ синето небе прѣзъ гѫститѣ клончета и като че ли говорѣха: „ето, виждате, умрѣ сиромаха.“

Надъ самия трупъ на Макаръ стоѣше стария попъ Иванъ, като го побутваше съ ногата си. Нѣговото дълго расо бѣше покрито съ снѣгъ; снѣгъ се виждаше на кожения му *бѣргешъ* (шапка), по плещитѣ му, на дългата брада на попъ Ивана. А най чудното бѣше, че това бѣ сѫщия попъ Иванъ, който умрѣ прѣди четири години.

Той бѣше добъръ попецъ. Никога не притесняваше той Макара за *руги* (поповщина), никога даже не му искаше пари за *требитѣ*. Макаръ самъ му назначаваше заплатата за кръщаньета и за свѣтене вода, и сега съ срамъ си спомнуваше, че по нѣкога му плащаше нѣщо, а по нѣкога нищо не му плащаше. Попъ Иванъ се не ядосваше; той изискваше едно: всѣки пѫть трѣбваше да му се прѣдложи едно шише ракия. Ако Макаръ нѣмаше пари, попъ Иванъ самъ провождаше за ракия и пиѣха двамата заедно. Попътъ всѣкога се опиваше до заборавяние, нъ рѣдко се биѣше и то слабо. Макаръ го отнисаше безпомощенъ и беззащитенъ дома му, и го оставяше на грижитѣ на баба попадия.

Наистина, това бѣше единъ добъръ попецъ, нъ умрѣ той отъ не добра смърть. Веднѫжъ, когато дома не билъ никой, дѣдо попъ пийнѫлъ повечко, лежалъ самичъкъ на постелката. Пощяло му се да си запуши луличката. Той станѫлъ, и като се клатушкалъ, дошелъ до прѣголѣмото огнище за да си запали луличката. Той билъ до толкози зашемеденъ, щото се заклатилъ и паднѫлъ въ огнището. Когато дошле домашнитѣ, намѣриле отъ дѣдо попъ само краката.

Всичкитѣ жалѣхѫ за добрия попъ Иванъ; нъ понеже отъ него бѣхѫ останѫли само краката, то неможѣше вече ни единъ

докторъ на свѣта да го излѣкува. Погрѣбахѫ краката, а на мѣстото на попъ Ивана дойде други. Сега попъ Иванъ цѣлъ цѣлниничъкъ стоѣше надъ Макара и го побутваше съ кракътъ.

— Ставай, Макарушко, — казваше той. — Айде да утиваме.

— Кадѣ ще утивамъ азъ? — попита Макаръ съ неудоволствие.

Той си мислѣше, че веднѫжъ като е „загинѫлъ," нѣгова длъжность е да си лежи спокойно и той нѣма нужда сега да отива по тайгата и да се скита безъ пѫть. Ако не е тъй, то защо му бѣше да гине?

— Ще отидемъ при голѣмия *Тойонъ*.

— Защо ще отивамъ азъ при него? попита — Макаръ.

— Той ще те сѫди, — каза попътъ съ нажаленъ и малко умиленъ гласъ.

Макаръ се сѣти, че наистина подиръ смъртьта трѣбва нѣкадѣ да отиде да го сѫдѫтъ. Той е слушалъ такова нѣщо нѣкога въ църквата. Излиза, че попътъ е правъ Трѣбва да се става.

И Макаръ се надигнѫ, като си бъбрѣше подъ носътъ, че даже подиръ смъртьта не оставятъ човѣка спокоенъ.

Попътъ отиваше напрѣдъ, Макаръ по него. Клончетата смирено се свивахѫ и правѣхѫ пѫть. Отивахѫ кадѣ истокъ.

Макаръ се учуди, като видѣ, че подиръ попъ Иванъ неоставаше диря по снѣгътъ. Той погледнѫ подъ своитѣ крака и сѫщо тъй не видѣ диря. Снѣгътъ си бѣше чистъ и гладъкъ като стъкло.

Той си помисли, че сега ще му е много лесно да обикаля чуждитѣ примки, понеже никой не може го улови като нѣма диря; нъ попътъ като усѣти нѣговитѣ скришни мисли, обърнѫ се и му каза:

— *Кабисъ* (остави, хвърли това!) Ти не знаѣшъ, какво ще си патишъ за всѣко такова помишление.

— Е, е! — Отговори недоволно Макаръ. — Вече не трѣбва и да си помисли нѣщо човѣкъ! Какъвъ си ти станѫлъ строгъ? Мълчи сега! . . .

Попътъ си поклати главата и пойде напрѣдъ.

— Далечъ ли има да утиваме? — попита Макаръ.

— Далеко, — отговори попътъ съкрушено.

— Ами какво ще едемъ? — попита Макаръ съ безпокойствие.

— Мигаръ ти забрави, — отговори попътъ, като се обърнѫ назадъ, — че ти си вече умрѣлъ и че сега ти нѣмашъ нужда нито отъ едене, нито отъ пиене.

Това съвсѣмъ се не хареса на Макаръ. Когато нѣма какво да се еде, такова нѣщо е наистина добро, нъ тогава би трѣбвало да лежи така, както си лежѣше слѣдъ като умрѣ! А да ходи и още далеко да ходи и да не еде нищо, това му се видѣше съвсѣмъ не на мѣсто.

— Не роптай! — Каза попътъ.

— Добрѣ! — Отговори той съ обиденъ тонъ, нъ продължаваше за себе си да се оплаква и се сърди на лошавитѣ наредби: „карать човѣка да ходи, а му не даватъ да яде! кадѣ се е чуло такова нѣщо?

Той бѣше много недоволенъ прѣзъ всичкото врѣме, додѣ отиваше подиръ попътъ. А тѣ вървѣхѫ, както се види, дълго. Наистина, Макаръ не забѣлѣжи още зората, нъ като глѣдаше на изминѫтото пространство, чинѣше му се, че тѣ сѫ вървѣли вече цѣла недѣля. Толкозъ много урви и скали, рѣки и езера тѣ бѣхѫ оставили задъ себе си, толкозъ много равнини и гори бѣхѫ изминѫли. Когато Макаръ се оглѣждаше наоколо, чинѣше му се, че тъмната тайга сама бѣга отъ тѣхъ назадъ, а пакъ високитѣ снѣговити планини, като че се топѣхѫ въ нощната дрѣзгавина и скоро се криѣхѫ задъ хоризонитътъ.

Тѣ като че ли се качѣхѫ сѐ на горѣ. Звѣздитѣ ставахѫ все по-голѣми и по-чести. Послѣ задъ гребенътъ на една височина се появи крайчеца на заходящата луна. Тя като че ли бѣгаше, а Макаръ съ попътъ я настигахѫ. Най послѣ, тя отново почнѫ да се подига надъ хоризонта. Тѣ отивахѫ по едно равно, много издигнѫто мѣсто.

Сега станѫ свѣтло, — много по-свѣтло, отъ колкото при началото на нощьта. А това ставаше, защото тѣ наистина бѣхѫ вече близо до звѣздитѣ. Звѣздитѣ, всѣкоя голѣма като ябълка, блѣщѣхѫ, а луната, сѫщо като дъното на една го-

лѣма златна бъчва, сияеше като слънце и осв҃ѣщаваше равнината отъ край до край.

На равнината съвършено хубаво се виждаше всѣка снѣжинка. По нея имаше много пѫтища и всичкитѣ се сбираха къмъ едно и сѫщо мѣсто на Истокъ. По пѫтищата отиваха и седѣха човѣци въ разни носий и отъ разни видове.

Ненадѣйно Макаръ, като се вглѣда внимателно въ единъ пѫтникъ, остави пѫтя си и се впусна по него.

— Стой, Стой! — Извика попътъ. Но Макаръ не слушаше. Той позна единъ монголинъ, който прѣди 6 години му бѣ откраднѫлъ нѣговия конь и прѣди 5 години бѣ умрѣлъ Сега монголинътъ ездѣше сѫщия неговъ конь. Коньтъ се виѣше подъ него. Изъ подъ копитата му хвърчѣха цѣли облаци отъ прахъ, който блѣщѣше отъ разноцвѣтнитѣ прѣливи на звѣзднитѣ лѫчи. Макаръ се вдиви, като видѣ какъ при това бѣсно припускание той, пешакъ, можа тъй лесно да стигне монголина. Но Монголина, като съгледа Макара наблизо, самъ се спрѣ съ голѣма готовность, Макаръ разгорѣщено се хвърли върху него.

— При Старѣйшината, скоро! извика той. — Това е мой конь. Дѣсното му уше е разцѣпено! . . . . . Вижъ го ти хитрецъ! . . . . . Язди чуждия конь, а господаря на този конь ходи пеши, като просякъ!

— Почѣкай! - Каза монголина, — нѣма нужда да отиваш при старѣйшината. Казвашъ че е твой коньтъ? . . . На, земи си го! Проклето животно! Пета година го язда и сѐ като че съмъ на едно мѣсто. . . . Пешацитѣ сѐ току ме отминуватъ; това е даже срамно за единъ добъръ монголинъ. И монголина си подигна единия кракъ да слѣзе отъ сѣдлото, но въ това врѣме запъхтания попъ пристигна и улови Макара за ръката.

— Злочестнико! — Извика той. — Какво правишъ? Мигаръ не видишъ, че монголина иска да те излъже?

— Разбиря се, лъже! Крѣскаше Макаръ, като махаше ржцѣтѣ си. — Коня бѣше хубавъ. Конь за работа . . . Менъ ми даваха за него 40 рубли и то подиръ трѣва . . . Не—е, брайно! Ако ти си съсипалъ коня, азъ ще го за-

коли за мѣсо, а ти ще ми заплатишъ чисти парички. Мислишъ, че като си монголинъ, та нѣма сждъ за тебе ?

Макаръ се ядосваше и викаше нарочно, за да събере около си повече народъ, понеже той бѣ навикнжлъ да се бои отъ монголитѣ. Но попътъ го спрѣ.

—Тихо, тихо, Макаре ! Ти сѐ забравяшъ, че си вече умрѣлъ . . . . Защо ти е тебѣ конь ? Мигаръ не видишъ, че пѣши ти по скоро се движишъ отъ монголина? Иска ли ти се тебъ да го яздишъ цѣли хиляди години ?

Макаръ се досѣти сега, защо монголина тъй лесно се съгласи да му отстжпи коня.

„Дяволитъ народъ !“ — Си помисли той и се обърнж къмъ монголина.

— Е, хубаво ! Върви ти съ коня . . . . а азъ ще направя жалба противъ тебъ.

Монголина сърдито захлупи шапката си и удари коня. Коня се засука, снѣгътъ се пръскаше изъ подъ копититѣ му, нъ додѣто Макаръ и попа се помѣстихж, монголина не бѣше мърднжлъ отъ тѣхъ ни педя мѣсто.

Той плюна сърдито и се обърнж къмъ Макаръ :

—Слушай, *догоръ* (приятелю), нѣмашъ ли единъ листецъ махорка ? Страшно ми се иска да пуша, а своя тутунъ го испушихъ още прѣди четири години.

— Кучето е твой приятель, а не азъ ! — Сърдито отговори Макаръ,— Глей го ти : откраднжлъ ти коня и сега ти се моли за тутунъ ! И съвсѣмъ да се провалишъ тя, менъ нѣма да ми е жално.

И съ тѣзи думи Макаръ търгнж напрѣдъ.

—Ти съгрѣши дѣто му не даде единъ листецъ махорка, му каза попъ Иванъ. — За това нѣщо Тойонъ би ти опростилъ на сждътъ не по малко отъ сто грѣхове.

— Защо ми не каза ти по-рано ? — Ядосваше се Макаръ.

—То е вече късно да те уча сега. Ти трѣбваше да се научишъ за тие работи на живѣ отъ твойтѣ попове.

Макаръ се расърди. Отъ поповетѣ той не бѣ видѣлъ инкаква разбория : поповщината си зимать, а не научватъ

човѣка даже кога трѣбва да даде на монголина единъ листъ махорка, за да му се опростятъ сто грѣхове. Шега не е: сто грѣхове . . . и всичко па всичко за единъ листецъ! . . . Това чини нѣщо!

— Чѣкай, — каза той. — Нѣка остане въ насъ само единъ листецъ, а осталитѣ четири ще ги дамъ сега на монголина. Това чини четиристотинъ грѣхове.

— Я се огледай, — каза попа.

— Макаръ се огледа. Назадъ се виждаше само една бѣла пуста равнина. Монголина се яви на единъ мигъ като точка. На Макаръ се струваше, че видѣ какъ бѣлъ прахъ лети на коня изъ подъ копитата, нъ въ мигъ и тъзи точка изчезнѫ!

— Е, е! — Каза Макаръ. — Монголина ще си мине и безъ тутунъ. Видѣ ли ти: съсипалъ е коня проклетника!

— Не, — каза попа, — той не е съсипалъ коня, нъ този конь е краденъ. Мигаръ ти не си слушалъ отъ старцитѣ, че на краднатъ конь далечъ не се отива?

Макаръ наистина бѣше слушалъ такова нѣщо отъ старцитѣ, нъ понеже въ своя животъ често бѣ виждалъ, какъ монголитѣ избѣгватъ съ краднѫти конье до самия градъ, то, разбира се, той не вѣрвалъ на старешкитѣ приказки. Сега той се убѣди, че и старцитѣ по нѣкога казватъ право.

И той почнѫ да прѣварва по равнината много ездачи. Всичкитѣ припускахѫ тъй скоро, както и прѣдния. Конетѣ като че ли хвъркахѫ, ездачитѣ бѣхѫ потънѫли въ потъ, и при всичко това, Макаръ за чудо и приказъ ги оставаше задъ себе си.

Бѣхѫ повечето монголи, нъ се срѣщахѫ и Чалчанци, нѣкои отъ послѣднитѣ яздехѫ на краднѫти волове и ги биѣхѫ съ тоеги.

Макаръ глѣдаше враждебно на монголитѣ и постоянно се ядосваше, че това наказание имъ е малко. Но когато се срѣщаше съ Чалганци, той се спираше и добродушно приказваше съ тѣхъ: макъръ и крадци, сѐ бѣхѫ приятели. По нѣкога даже той исказваше съчувствие къмъ тѣхъ съ това, дѣто зимаше отъ земята нѣкоя тояжка и съ усърдие подка-

рваше конетѣ и воловетѣ ; нъ щомъ той направяше само нѣколко крачки, изведнжжъ ездачитѣ оставахж далеко назадъ и се мѣркахж като точки.

Равнината изглѣждаше като безкрайна. Тѣ заминувахж и ездачи и пешаци, а пъкъ наоколо се виждаше като пусто. Между всѣки два пжтника като че ли лѣжехж по стотини, даже хиляди версти.

Между другитѣ фигури, Макаръ стигнж единъ непознатъ старецъ: той изглѣдваше да е чалганецъ. Това се виждаше по лицето, по дрѣхитѣ, по вървежътъ му, но Макаръ не можѣше да си припомни да го е виждалъ нѣкога отъ напрѣдъ. Старецътъ носѣше голѣма окъсана *сона*, голѣмъ *бергесъ*, сжщо тъй одранъ, стари кожени гащи и съдрани телешки опинки. Но най лошавото бѣше, дѣто той, при всичката си старость, мъкнѣше на гърба си една още по стара бабичка, на която краката се влачѣхж по земята. Старецътъ мжчно дишаше, прѣплиташе си краката и се подпираше тежко на краката. Макаръ го съжали. Той се спре. Старецътъ се спре сжщо тъй.

— *Кансѐ* (говори) ! — Каза Макаръ добродушно.

— Не, — Отговори старецътъ.

— Какво си чулъ ?

— Нищо не съмъ чулъ.

— Какво си видѣлъ ?

— Нищо не съмъ видѣлъ.

— Макаръ помълча малко и тогава намѣри за възможно да распита стареца, кой е той и отъ дѣ иде.

Старецътъ си каза имего. Много одавна, - самъ той не помни вече, колко години има отъ тогазъ, — какъ той е оставилъ Чалганъ и утишълъ въ „ планината“ да се спасява. Тамъ той нищо не работилъ, само се хранилъ съ трънки и трѣва, не оралъ, не сѣялъ, не млелъ храната на наржчница и не плащалъ давнина. Когато умрѣлъ, явилъ се прѣдъ Тойона на сждъ. Тойонъ го распиталъ кой е той и що е работилъ. Той разказалъ, че бѣгалъ въ планината и се спасявалъ. — „ Добрѣ, — казалъ Тойонъ, — ами дѣ е твоята бабичка ? Иди ми я доведи тукъ. “И той отишълъ за бабата си, и тя се намирала току прѣдъ смъртьта си, и нѣ-

мало кой да я храни, а дома тя нѣмала нито хлѣбъ, нито крава. Тя била ослабнѫла и немогла да си влачи краката. И той е сега длъженъ да я носи на гърба си при Тойона.

Старецътъ заплака, а бабата го удари съ кракъ, като волъ, и му каза съ слабъ, нъ сърдитъ гласъ:

— Носи!

На Макаръ още повече дожалѣ за стареца, и той се порадва отъ душа и сърдце, че не му се удаде да бѣга въ планината. Нѣговата баба бѣше голѣма израстна жена, и нему би било много по трудно да я носи. А пъкъ, ако бѣ почнѫла да го бие съ краката си като волъ, то, безъ друго, щѣше го измѫчи до втора смърть. По-нататъкъ Макаръ не видѣ вече лица, които да удостои съ своето внимание. Тука имаше крадци, които, като животни, носѣхѫ краденото на гърбътъ си и едвамъ се влачѣхѫ крачка по крачка; тѣхнитѣ якутски Тойони, сѣдѣйки на високитѣ сѣдла, като на кули, се клатѣхѫ и съ високитѣ си кауци докачахѫ облацитѣ. Тукъ, на рѣдъ съ първитѣ, подскачахѫ сиромаситѣ *комночити* (работници), опържени и леки като заяци. Отиваше и единъ мраченъ убиецъ потънѫлъ въ кървь съ дивъ скитающъ се погледъ. Напраздно той се въргаляше по снѣгътъ за да отърка отъ себе си кървавитѣ бѣлѣзи. Снѣгътъ само на мигъ почервеняваше наоколо, а бѣлѣзитѣ по убийцата излизахѫ още по ясно, и въ неговитѣ очи се виждаше диво отчаяние и ужасъ. И той сѐ отиваше, избегвайки чуждитѣ уплашени погледи.

А малкитѣ дѣтински душици, току се мѣркахѫ въ въздуха, като птички. Тѣ хвъркахѫ на голѣми рояци, и Макаръ никакъ не се чудѣше на това. Лошавата, груба храна, нечистотията, лошавитѣ огнища, студенитѣ вѣтрове, които прорѣзватъ колибитѣ, ги косѣхѫ едва ли не съ стотини, само въ Чалганъ. Като достигахѫ нѣкой убийца, тѣ като исплашенъ роякъ бѣгахѫ далеко на страна, и дълго врѣме по тѣхъ се чуваше въ въздухътъ острия, тревожния шумъ отъ малкитѣ имъ крила.

Макаръ не можеше да не забѣлѣжи, че той сравнително

съ другитѣ се движи *много*, доста скоро, и побърза да припише това на своитѣ добродѣяния.

— Слушай, *агабитъ* (отче), каза той,—какъ мислишъ ти? Макъръ, че азъ на живота си обичахъ и да попивамъ, нъ бѣхъ добъръ човѣкъ . . . Богъ ме обича . . . Той погледнѫ въпросително на попъ Ивана. Той имаше задня мисъль: да испита нѣщичко отъ попъ Иванъ. Но този му каза кратко:

— Не се гордей! Вече е близко. Скоро що узнаешъ и самъ.

Макаръ и не забѣлѣжи какъ по равнината почнѫ да свѣти. Най първо, сѫщо като началнитѣ удари на единъ голѣмъ оркестъръ. Отъ хоризонта изхвъркнѫхѫ нѣколко свѣтли лѫчи. Тѣ бързо се нишнѫхѫ по небето и угасихѫ свѣтливитѣ звѣзди, и луната се заклати. И снѣжната равнина потъмнѣ.

Тогава отъ нея се повдигнѫхѫ мъгли и заобиколихѫ равнината, като почетна стража.

А на едно мѣсто на Истокъ, облацитѣ станѫхѫ по свѣтли, сѫщо войници, облѣчени въ злато.

А подиръ това облацитѣ се залюлѣхѫ и златнитѣ войници се нарѣдихѫ на долу. И задъ тѣхъ излѣзе слънцето и се исправи на тѣхнитѣ златни рамена, и огледа равнината.

И всичката равнина свѣтнѫ съ една невидѣна ослѣпителна свѣтлина.

И мъглитѣ тържественно се подигнѫхѫ, като голѣмо хоро, и се раскѫсахѫ на западъ, и люлейки се, дигнѫхѫ се на горѣ.

А на Макаръ се чинѣше, че слуша дивна пѣсень. Това като че ли бѣше сѫщата оная одавна позната пѣсень, съ която земята всѣки пѫть поздравлява слънцето, нъ Макаръ още никога не бѣше обърщалъ на нея длъжното внимание, и едва първъ пѫть разбра, каква дивна е тъзи пѣсень.

Той стоѣше и слушаше и не искаше да върви по нататъкъ, а желаѣше вѣчно тукъ да стои и да слуша.

. . . . . .

. . . . . .

Нъ попъ Иванъ го дръпнѫ за рѫкава.—Да влеземъ,—каза той.—Ние стигнѫхме.

Тогава Макаръ видѣ, че тѣ стоѣхѫ до едни голѣми врата. които се закривахѫ по прѣди отъ мъглитѣ.

Нѣму много се нещѣше да върви, нъ при все това, той послуша.

Тѣ влѣзохѫ въ една хубава широка изба, и щомъ като влѣзохѫ, Макаръ забѣлѣжи. че вънъ бѣ силенъ мразъ. На срѣдъ избата стоѣше огнище изработено чудно отъ чисто срѣбро, и въ него горѣхѫ златни дървета, които отпущахѫ една равномѣрна топлина. Тя отведнѫжъ проникваше цѣлото тѣло. Огъньтъ отъ това чудесно огнище не рѣжѣше очитѣ. не печѣше, а само грѣеше, и на Макаръ пакъ се искаше вѣчно тукъ да стои и да се грѣе. Попъ Иванъ сѫщо се приближи до огнището и протѣгнѫ рѫцѣтѣ си.

Избата имаше четири врати, отъ които само едни водѣха на вънъ, а прѣзъ другитѣ сѐ току влизахѫ и излизахѫ едни млади момци, съ дълги бѣли ризници. Макаръ си помисли, че това трѣбва да сѫ работници на тукашния Тойонъ. Нему се чинѣше, че той ги е виждалъ вече нѣкѫдѣ, нъ не можѣше да се сѣти дѣ. Не малко го очудваше и това обстоятелство, дѣто на всѣки работникъ на гърбътъ имаше голѣми бѣли крила, и Макаръ си помисли, че Тойонъ трѣбва да има и други работници, защото тия, навѣрно, не бихѫ могли да се промъкватъ съ своитѣ крила мѣжду гѫсталацитѣ на тайгата за да сѣкѫтъ дърва и върлини.

Единъ отъ работницитѣ сѫщо се приближи къмъ кумина и като се обърнѫ гърбомъ къмъ него, заговори съ попъ Иванъ:

— Говори!

— Нищо, — оттовори попътъ.

— Какво си чулъ по свѣтътъ?

— Нищо не чухъ.

— Какво си видѣлъ?

— Нищо не видѣхъ.

И двамата помълчахѫ малко, и тогава попа каза:

— Его тогози доведохъ.

— Чалганецъ ли е? — Попита работникътъ.

— Да, Чалганецъ.

— Е, декъ ще се каже, трѣбва да се приготвятъ голѣмитѣ кѫпони.

И той отиде прѣдъ едни врата, за да се распорѣди, а Макаръ попита попа, защо сѫ потрѣбни кѫпони и защо именно голѣми ?

—Видишъ ли,— отговори попа малко смутено,—кѫпонитѣ сѫ нуждни за да се прѣмѣри доброто и злото, което си ти сторилъ на животътъ си. У всичкитѣ други човѣци доброто и злото е приблизително еднакво и кѫпонитѣ се уравняватъ ; само у Чалганцитѣ грѣховетѣ сѫ толкова много, щото Тойонъ заржча особени кѫпони съ голѣми блюда за грѣховетѣ.

Отъ тѣзи думи Макаръ, като че го щипнѫ нѣщо прѣзъ сърдцето. Той усѣти страхъ.

Работницитѣ внесохѫ и закачихѫ голѣмитѣ кѫпони. Едното блюдо бѣ златно и малко, а другото—дървено и много голѣмо. Подъ последното се отвори въ земята една черна дупка.

Макаръ се приближи и хубаво разгледа кѫпонитѣ, страхувайки се да нѣма нѣкаква измама въ тѣхъ. Нъ измама нѣмаше. Блюлата стоѣхѫ равно, не се люлѣехѫ.

Впрочемъ, той напълно не разбираше тѣхната направа и би прѣдпочелъ да има работа съ нѣму познатия *безмѣнъ*, на който той прѣзъ живота си хубаво бѣ се научилъ да купува и продава съ голѣма полза за себе си.

— Тойонъ иде, — изведнѫжъ каза попъ Иванъ и начнѫ бързо да си оправя расото.

Срѣднята врата се отвори и вътрѣ влѣзе стария — прѣстарелия Тойонъ съ голѣма бѣла като сръбро брада, която се спускаше до подъ пояса. Той бѣше облѣченъ съ богати неизвѣстни на Макара кожи и платове, а на краката му имаше топли чизми, обишити отгорѣ съ плиса, каквато Макаръ бѣ видѣлъ на стария иконописецъ.

И при първия погледъ на стария Тойонъ, Макаръ узна, че това е сѫщия старецъ, когото той бѣ видѣлъ исписанъ въ църквата. Само че тукъ нѣмаше съ него синъ му; Макаръ си помисли, че, навѣрно, той е отишълъ негдѣ по работа. Но гѫлаба влезнѫ въ стаята и, като се повърте надъ главата на стареца, кацнѫ му на колената. А стария Тойонъ, седѣйки на

единъ особено за него приготвенъ столъ, гладѣше гжлаба съ ржка.

Лицето на стария Тойонъ, бѣше приятно, и когато на Макаръ ставаше много тежко на сърдцето, той глѣдаше на това лице и му улѣкваше.

А на сърдцето му ставаше тежко, защото той изведнжжъ си припомни всичкия животъ съ най малкитѣ му дреболий, припомни си всѣка своя крачка, и всѣко махване съ сѣкирата, и всѣко отсѣчено дърво, и всѣка своя лъжа, и всѣка чаша испита ракия.

И му стана срамно и страшно. Но, като погледна въ лицето на стария Тойонъ, той се съвзе.

А като се съвзе, помисли си, че може би да сполучи и да скрие нѣщичко.

Стария Тойонъ го погледа и го попита, кой е той и отъ гдѣ е, и какъ го казватъ, и колко години има.

Когато Макаръ отговори, стария Тойонъ попита:

— Какво си направилъ ти прѣзъ животътъ си?

— Ти самъ знаѣшъ, — отговори Макаръ. У тебъ трѣбва да има всичко записано

Макаръ испитваше стария Тойонъ, желайки да узнае, наистина ли у него всичко е записано.

— Самъ говори, — каза стария Тойонъ.

И Макаръ се съвзе.

Той почнж да изброява своя трудъ, и макъръ че помнѣше всѣки ударь на сѣкирата и всѣка отсѣчена върлина, и всѣка бразда разцѣпена съ ралото, но той притури цѣли хиляди върлини, и стотини кола дърва, и стотини дни оране, и стотини шиници посѣвъ.

Когато той всичко изброи, стария Тойонъ се обърнж къмъ попъ Ивана:

- Я дай книгата тукъ.

Тогава Макаръ видѣ, че попъ Иванъ служи у Тойона като *Сурускутъ* (писаръ), и много се разгневи, дѣто попа му не каза по приятелски по напрѣдъ това нѣщо.

Попъ Иванъ донесе голѣма книга, разгърнж я и почнж да чете.

— Я виждъ, — каза стария Тойонъ, колко сѫ върлинитѣ?

Попъ Иванъ погледнѫ и каза нажалено:

— Той е надтурилъ цѣли три хиляди.

— Той лъже, — извика Макаръ распалено. — Той, навѣрно, се е сбъркалъ, защото той е пияница и умрѣ отъ не добра смърть!

— Мълкни ти! — каза стария Тойонъ.

— Да ли ти надзимаше той за кърщане или свадба? Зимаше ли поповщината на сила?

— Не могѫ да си крива душата — отговори Макаръ.

— Ето видишъ ли, — каза Тойонъ, — и азъ самъ зная, че той обичаше да попива.

И стария Тойонъ се разсърди.

— Казвай сега грѣховетѣ му по книгата, защото той е лъжецъ, и азъ му не вѣрвамъ,—каза той на попъ Ивана.

А, въ това врѣме, работницитѣ бѣхѫ натуряли вече въ златното блюдо на кѫпонитѣ и Макаровитѣ върлини, и дървата му, и неговото оране, и всичкия му трудъ. И всичко това се оказа толкозъ много, щото златното блюдо паднѫ низко, а дървеното се подигнѫ толкозъ на високо, щото не можѣше да се достигне съ рѫка, и младитѣ божи прислужници хвъркнѫхѫ на горѣ и цѣла стотина теглѣхѫ блюдото на долу.

Тежъкъ бѣше трудътъ на Чалганеца.

Тогазъ попъ Иванъ почнѫ да чете лъжитѣ, и се указа, че лъжитѣ на Макаръ сѫ били: двадесетъ и една хиляда и деветстотинъ и триесетъ и три лъжи; и почнѫ попа да чете колко стъкленици ракия е испилъ Макаръ, и излѣзнѫ, че той е испилъ четиристотинъ стъкленици, — и попътъ четѣше по-нататъкъ, а Макаръ видѣ, че дървеното блюдо почнѫ да натегва и да се снуща въ ямата подъ него, и догдѣто попа четѣше, то сѐ падаше на долу.

Тогава Макаръ видѣ, че неговата работа е спукана, и, като се приближи до кѫпонитѣ, опита се незабѣлѣжено да подпрѣ дървеното блюдо съ кракътъ си. Но единъ отъ работницитѣ го съглѣда и между тѣхъ произлезе гълчь.

—Какво има тамъ ?— Попита стария Тойонъ.

—Той искаше да подпрѣ кѫпонитѣ съ кракътъ си, — отговори работникътъ.

Тогазъ Тойонъ се обърнѫ разядосано къмъ Макаръ и му каза :

— Азъ виждамъ, че ти си лъжецъ, мързлю и пияница ! . . . Не си си платилъ дълговетѣ, и на попа не си платилъ поповщината, и околийския влиза въ грѣхове зарадъ тебъ, като те хули съ най мърсни приказки ! . . .

И, като се обърнѫ къмъ попъ Иванъ, стария Тойонъ попита :

—Въ Чалганъ, кой най много товаря коньетѣ и кой ги кара най силно ?

Попъ Иванъ отговори :

Църковния прислужникъ. Той кара пощата и вози околийския.

Тогава стария Тойонъ рече :

Да се даде тоя мързеливецъ за талигаръ на прислужника, и нѣка той да го спрѣга въ каруцата си и да вози околийския, додѣто не се скапе . . . А послѣ ще видимъ.

Току що изказа стария Тойонъ тия думи, и вратата се отворихѫ, и въ избата влѣзе синътъ на стария Тойонъ и сѣднѫ отъ дѣсната му страна.

И рече синътъ :

— Азъ чухъ твоята прѣсѫда . . . Азъ живѣхъ дълго врѣме на свѣта и знамъ тамошнитѣ работи: тежко ще бѫде на тогози сиромаха да вози околийския! Но . . . нѣка да бѫде ! . . . Само, може би, че той има още нѣщо да каже. Казвай, *бараҳсанъ* (злочестий).

Тогава се случи нѣщо не чуто. Макаръ, тоя самия Макаръ, който никога въ живота си не бѣше исказвалъ на редъ повече отъ десеть думи, отведнѫжъ усѣти въ себе си даръ на словото. Той почнѫ да говори и самъ се удиви. Като че ли бѣхѫ двама Макаровци: единия говорѣше, а другия слушаше и се учудваше. Той не вѣрваше на ушитѣ си. Нѣговия говоръ се лѣеше гладко, плавно и страстно; словата се гонѣхѫ едно друго и се надпрѣварвахѫ и послѣ се точѣхѫ на дълги,

стройни рѣдове. Той не се боѣше. Ако и да му се случваше да се запъне нѣкждѣ, той се съживяше на часътъ и викаше послѣ дважъ по силно. А най главното бѣ, дѣто той самъ усѣщаше, че говори убѣдително.

Стария Тойонъ, който се поразгнѣви малко отъ начало за нѣговата дързость, почнж послѣ да го слуша съ голѣмо внимание, като че ли се убѣди, че Макаръ не е такъвъ глупакъ, както се видѣше той отъ начало. Попъ Иванъ на първо врѣме се даже исплаши и почнж да дърпа Макара за политѣ на *соната* му, но Макаръ се отвърнж отъ него и продължаваше да говори. Послѣ и попътъ прѣстанж да се плаши и даже се усмихнж като видѣ, че неговия енорияшъ сѣче съ правдата и че тъзи правда иде по сърдце на стария Тойонъ. Даже младитѣ момци съ дългитѣ ризници и съ бѣлитѣ крила, които бѣхж прислужници на стария Тойонъ, събирахж се изъ стаитѣ на вратитѣ и съ удивление слушахж речьта на Макара, като се побутвахж единъ-други съ лактитѣ.

Той почнж съ това, че не желае да стане талигарь на църкокния прислужникъ и не за това не желае, дѣто работата е тежка, а защото рѣшението е неправедно, то той нѣма да му се подчини; отъ мѣстото си нѣма да шавне; кракъ нѣма да помѣсти. Нѣка правятъ съ него, що имъ е воля! Нѣка даже да го прѣдаджтъ на дяволитѣ на вѣчно мжчение. — Той пакъ нѣма да тегли околийския, защото това не е праведно. И нѣка не мислжтъ, че той се бои да бжде талигарь: прислужника гони коня, но го кърми съ овесъ, а той е гоненъ прѣзъ цѣлия си животъ, нъ съ овесъ никога не е кърменъ.

— Кой те е гонилъ? Попита стария Тойонъ съ сърдце.

— Да, той е гоненъ прѣзъ цѣлия си животъ! Гонѣхж го кметоветѣ и старѣйшинитѣ, бирницитѣ и околйскитѣ, ... гонѣха го поповетѣ, като искахж поповщина; гонѣхж го нуждата и гладътъ; гонѣхж го мразоветѣ и нековетѣ, дъждоветѣ и сушитѣ; гонѣше го помързнжлата земя и лютата тайга! . . . . Скотътъ върви напрѣдъ и глѣда въ земята, като не знае, кждѣ го гонжтъ... И той сжщо тъй...Нима той знаѣше, що чете попътъ въ църквата и защо му плаща той поповщина? Нима той знае защо и кждѣ отведохж ста-

рия му синъ . . . и кждѣ е той умрѣлъ, и кждѣ му лѣжатъ сиромашкитѣ кости ?

Казватъ той е пилъ много ракия ! тъй, това е право ; нѣговото сърдце искаше ракия :

– Колко стъкленици каза ти ?

Четиристотинъ, — отговори попъ Иванъ, като погледна въ книгата.

Хубаво ! Но мигаръ това бѣше ракия ? Три четвъртини бѣше вода и само една четвъртина чиста ракия, пакъ още и тутунева вода. Излиза, че триста стъкленици трѣбва да свалите.

– Право ли той приказва всичко това ? — Попита стария Тойонъ попъ Ивана, и видѣше се, че той още се сърди.

– Много право,—отговори бързо попъ Иванъ, и Макаръ продължаваше:

Три хиляди върлини надказа той ? — Нѣка тъй да бжде! Нѣка той да е отсѣкълъ само шестьнадесеть хиляди! А нима това сж малко? И при това той е отсѣкълъ двѣ хиляди, когато бѣ болна първата му жена. И нему бѣше тежко на сърдцето, и той искаше да си сѣди дома, при своята жена, а нуждата го гонѣше въ тайгата . . . И въ тайгата той плачѣше и сълзитѣ му замързвахж на рѣсницитѣ и отъ мжка студъ пронизваше до самото му сърдце . . . а той сечѣше!

А послѣ старата умрѣ. Трѣбваше да се погребе, а той нѣмаше пари. И гой се услови да сѣче дърва за да заплати за нейната душа на оня свѣтъ . . . А търговеца видѣ, че той е въ нужда, и даде само по 10 копѣйки за върлината.... И старата лежѣше сама въ студената помързнжла изба, а той сечѣше и плачѣше. Той прѣдлага, че тѣзи воза трѣбва да се броятъ всѣки за петь, а даже и повече.

На стария тойонъ се появихж сълзи на очитѣ, и Макаръ съглѣда, че блюдата на кжпонитѣ се залюлѣхж и дървената се поподигнж, а златната се понавали.

А Макаръ продължаваше : У нихъ всичко въ книга е записано . . . . Я нѣка потърсжтъ : кога той испита отъ нѣкого милквание, любезность или радость ? Кждѣ сж нѣговитѣ дѣца ? Когато тѣ умирахж, нему му бѣше тежко и горко,

а когато порастваха, тѣ го напущаха, за да се борятъ самички съ тежката неволя : И той остарѣ самичъкъ съ своята втора баба, и видѣ какъ силитѣ му го напущатъ, и се приближава безнадѣждна недъгавость. Тѣ стоѣха уединени, както стоятъ въ широкото поле двѣ сироти елхи, които се биятъ отъ буритѣ и вихрушкитѣ.

—Право ли е ?— Попита пакъ стария Тойонъ.

И попа побърза да отговори :

—Чиста правда !

И тогава клпонитѣ пакъ се заклатиха . . . . Но стария Тойонъ се замисли.

—Какво е това ?— Каза той.— Азъ имамъ на земята сящински праведници . . . . . Очитѣ имъ съ ясни и лицата имъ свѣтли, и ризитѣ имъ безъ пятна . . . . Сърдцата имъ съ меки, като добра земя ; приматъ доброто семе и връщатъ полски кремъ и благоуханни трѣви, миризьта на които ми е приятна. А ти я се погледай ! . . .

И всичкитѣ погледи се насочихя къмъ Макара, и той се засрами. Той усѣти, че очитѣ му съ мятни, и лицето му е тъмно, космитѣ и брадата му спълтени, дрѣхитѣ му съдрани. И Макъръ дълго врѣме прѣди смъртьта си той сѣ се готвѣше да си купи чизми, за да се яви на сядътъ, както прилича на добъръ селянинъ, нъ сѣкога пропиваше паритѣ, и сега стоѣше прѣдъ Тойона, като най послѣдния якутъ, въ испокясани царвули. . . . И той желаеше да се провали въ дънъ земи.

— Твоето лице е мрачно — продължаваше стария Тойонъ, — очитѣ ти съ мятни и дрѣхитѣ испокясани. А сърдцето ти е обрасло съ тръйе и буреяе, и съ горчивъ пелинъ. Ето защо азъ обичамъ моитѣ праведници, а отвръщамъ лицето си отъ такива като тебе нечестивци. . . .

Сърдцето на Макара се стопи отъ мяка. Той се срамуваше отъ себе си. Той клюмня главата си, нъ отведнящъ я исправи и наново заговори :

За кои праведници говори Тойонъ ? Ако е за тия, които живѣехя въ едно врѣме съ Макара въ богатитѣ си па-

лати, то тѣхъ Макаръ ги знае . . . Очитѣ имъ сж ясни, защото тѣ не сж пролѣли толкова сълзи, колкото е пролѣлъ Макаръ, а лицата имъ сж свѣтли, защото сж омити съ миризми, а чиститѣ имъ ризи сж истжкани отъ чужди ржцѣ.

Макаръ пакъ клюмнж главата си, но на часътъ я подигнж.

А между това, да ли той не вижда, че и той се е родилъ, както и другитѣ - съ ясни и открити очи, въ които се е отражавала земята и небето, и съ чисто сърдце, готово да се отвори прѣдъ всичко прѣкрасно въ свѣтътъ? И ако той сега желае да скрие подъ земята своята мрачна и позорна фигура, то за това той не е виновенъ! . . . Ами кой? това той не знае. . . . Но той знае едно, че въ сърдцето му се е исчерпало търпѣнието.

Ама наистина, ако Макаръ можѣше да види, какво дѣйствие произвождахж нѣговитѣ думи на стария Тойонъ, ако той виждаше, какъ всѣкое нѣгово слово падаше като куршумено топче на златното блюдо, той би усмирилъ своето сърдце. Но той на всичко това не виждаше, защото въ сърдцето му се наливаше слепо отчаяние.

Ето той оглѣда всичкия си тежъкъ животъ. Какъ можа той до сега да носи това тежко брѣме? Той го носѣше, защото прѣдъ нѣго се блѣщукаше една звѣздица въ мъглата — надѣждата. Той е живъ, декъ ще се каже, може, трѣбва да срѣщне по добра участь . . . . Сега той стоѣше на края и надѣждата угаснж . . .

Тогава въ душата му станж мрачно, и въ нея кипнж ярость, като буря въ пусто поле и въ глуха ноць. Той заборави дѣ се намира, прѣдъ чийо лице стои, забрави всичко, освѣнъ своя гневъ . . .

Но стария Тойонъ му каза:

— Почѣкай, *баражсанъ!* Ти не си на земята . . . Тукъ и за тебъ ще се намѣри правда . . . .

И Макаръ трепнж. На сърдцето му паднж съзнание, че него го жалжть, и то омекнж; а понеже прѣдъ нѣговитѣ

очи стоѣше всичкия му злочестъ животъ отъ първия день до послѣдния, то и му станѫ голѣма жалба за самаго себе си . . . . И той зарида . . . .

И стария Тойонъ сѫщо плачѣше . . . . Плачѣше и стария попъ Иванъ, и младитѣ божи прислужници проливахѫ сълзи, като ги бърсѣхѫ съ широкитѣ си бѣли рѫкаве . . .

А кѫпонитѣ се люлѣехѫ и дървеното блюдо се подигаше по-нагорѣ и по-нагорѣ ! . . . . . .

. . . . . .

Прѣвелъ отъ русски **К.**

Папското муле.

Отъ всичкитѣ хубави насмѣшки, поговорки или пословици, съ които папитѣ провансалски селени украсяватъ своитѣ разговори, азъ не знаж нѣкоя по-изразителна, ни по-чудна отъ тая. На 15 левги отъ моята воденица, когато говорятъ за нѣкой злопаметенъ, мъстителенъ човѣкъ, казватъ: „Глѣдате ли го тогова? хубаво да се пазите отъ него!... Той прилича на папското муле, което, за да си отмъсти, седемъ години е чакало врѣмето му.“

Доста дълго врѣме търсихъ азъ отъ гдѣ е могла да се земе тая поговорка, и какво е това папско муле и това ритание слѣдъ седемь години. Никой тукъ, не можѣ нищо да ми расправи за това даже и Франсе Мамаи, моя кавалджия, който, при все това, на пръститѣ си знаеше провансалскитѣ си легенди. Франсе мисли, както и азъ, че въ тая поговорка трѣбва да има нѣкоя стара Авинйонска хроника; нъ той никога не е чулъ да се говори за това другояче, освѣнъ съ сжщата поговорка....

„Това ще намѣрите вий въ библиотеката на щурцитѣ“ (des Cigales), ми каза, смѣяйки се, стария свирачь. Мисъльта ми се видѣ добра, и понеже библиотеката на щурцитѣ ми бѣ достжпна, азъ отидохъ и се затворихъ въ нея 8 дни.

Тя е една чудесна библиотека, великолѣпно уредена и отворена за поетитѣ денѣ и нощѣ. Въ нея служатъ малки библиотекарчета съ цимбали, които ви дрънкатъ постоянно. Азъ прѣкарахъ въ нея нѣколко очарователни дни и, слѣдъ едно седмично търсение, лежишкомъ, намѣрихъ туй, което ми трѣбваше сир. приказката за мулето и за онова знаменито ритатание слѣдъ седемь години.

Приказката е хубавичка; макаръ и малко наивна, азъ ще се помжча да ви я′ раскажа тъй, както я прочетохъ вчера въ единъ увѣхтялъ ржкописъ, който миришеше на сухо левантче, и бѣ отъналъ въ пояжина.

Който не е видѣлъ Авиньонъ въ Папско врѣме, нищо не е видѣлъ. По веселостьта си, живота, движението, нескончаеми праздници, никога не е имало градъ подобенъ нему. Отъ зарань ло вечеръ тукъ се виждахѫ шествия, поклонения, улици укичени съ цвѣтя, усѣяни съ станове за тъкани, пристигания на кардинали по Рона, знамена развѣяни по вѣтърътъ, кораби укичени съ прѣпорци, папски войници, които пѣяхѫ латински по площадитѣ, въртелѣшкитѣ надъ-затята — калугери, просящи милостиня; послѣ, отъ горѣ до долу, кѫщи натрупани една възъ друга около голѣмий папски палатъ, като пчели брѣмчащи около кошерището си; освѣнъ това чуваше се тракането на машинитѣ въ работническитѣ отдѣления за дантели, снованието и тъканието на сърмената церковнитѣ одежди, малкитѣ чукове на златаритѣ, които правѣхѫ черковни сждове, фортопияннитѣ дъски, които намѣсваха инструменталнитѣ майстори, пѣснитѣ на тъкачкитѣ, гласъ тутолъ горѣ, шумътъ на камбанитѣ, и постоянно нѣкои тамбурини, които се чуваха да биѫтъ татъкъ нѣкъдѣ, откъмъ мостовѣ. Защото у насъ, когато народътъ е охаленъ, за недѣ трѣбнатъ хорà и пакъ хорà, а понеже на онова врѣме градскитѣ улици бѣхѫ много тѣсни за хорàта, свирачи и тѣпанари се располагахѫ на Авинионский мость на прѣсний въздухъ на Рона, и денѣ и нощѣ тукъ играяхѫ непрѣкъснато. Ахъ! щастливо врѣме! Щастливъ градъ! Алебарди, които не сѣчахѫ, държавни тъмници, гдѣто туряхѫ виното на охладно. Никога нѣмотия, никога война! Ето какъ папитѣ отъ своята графска държава умѣяхѫ до си управляватъ народа, който ваш народътъ имъ е скърбилъ толкова за тѣхъ! Елетъ такъ нѣкой единъ добъръ старецъ, когото наричахѫ Бонифаций. О! колко сълзи се проляхѫ за него въ Авиньонъ, когато умрѣ той! Той бѣше единъ господарь толкозъ любезенъ, толкозъ благообразенъ; той се усмихваше тъй добрѣ отъ своето кресло и когато заминавахте край него, ако цѣлъ отъ вий нѣкой простъ събирачъ на брешъ или първи — градски сѫдия, сей едно той ви даваше благословията си толкозъ ласкаво, колкото Елинъ истински Иветотски папа, нъ отъ единъ Пренестински Иветотъ, съ нѣщо тънко въ смѣхътъ, съ едно стрѣлкотъ въ

тето душица на червената му шапка, нъ ни най малкийтъ приходъ. Единственнийтъ приходъ, който бѣхѫ забѣлѣжили у него, у тоя добъръ отецъ, бѣше неговото лозе, — малко едно лозенце, което си бѣше посадилъ самъ на три левги отъ Авиньонъ, въ миртитѣ на Шатонйовъ. Всѣка недѣля, слѣдъ вечерня, достойний човѣчецъ отиваше да му се полюбува ; и когато стигнеше тамъ, седящъ на хубавото слънце, съ мулето си при него, съ кардиналитѣ около му, налягали до лозенитѣ кютюци, той отваряше едно шише мѣстно вино, — хубавото онова вино съ рубиновъ цвѣтъ, което отпослѣ се нарече Папский Шатонйовъ (Château-Neuf-des-papes) и го опитваше съ малки глътки, глѣдайки лозето си съ умилителенъ видъ. Послѣ, когато шишето се испразнеше, и когато захванеше да се мръква, той радостно се връщаше въ градътъ придруженъ отъ цѣлий си капитулъ; и, когато прѣминаваше прѣзъ Авинйонский мостъ, посрѣдъ тамбуритѣ и хората, мулето му, развеселено отъ музиката, захващаше полека да подскача, а пъкъ той даваше тактъ на хорото съ червената си шапка, нѣщо, което силно скандализираше кардиналитѣ му, нъ което караше хората да викатъ! „А! какъвъ добъръ господарь! Какъвъ хубавъ папа!“

Слѣдъ лозето си въ Шатонйофъ, онова което папата обичаше най много въ свѣтътъ, бѣше неговото муле. Простодушний старецъ полудяваше за него, за това добиче. Всѣка вечерь, прѣди да си легне, той ходеше да глѣда да ли оборътъ му е затворенъ добрѣ, да ли нищо му не липсва въ яслата, и никога той не ставаше отъ трапезата, до като не накараше да приготвятъ прѣдъ очитѣ му една чаша вино а ла франсезъ, съ много захаръ и аромати, която самъ му занасяше, въпрѣки забѣлѣжкитѣ, които му правяхѫ кардиналитѣ.

Трѣбва да си признаемъ, че и животного си струваше паритѣ. То бѣше едно красиво, черно муле, нашарено съ червени пятна, съ здрава нога, лъскавъ косъмъ, съ широкъ и оправенъ задникъ, — гордо носяще малката си суха глава, цѣла украсена съ цвѣтя, възели, сребърни дранкулки, китчици; нѣжно като ангелъ, съ око наивно и съ двѣ дълги уши постоянно въ движение, което му прѣдаваше добъръ дѣтски видъ.

Цѣлъ Авиньонъ го уважаваше и когато минаваше по улицитѣ, нѣмаше вежливи поздравления, които да му неправѣхж; защото всѣки знаеше, че това е най-сигурното срѣдство да се спечели благоволението на папата, и че съ невинний си видъ, папското муле бѣше довело не едного, не двама до щастие. За доказателство ний ще посочимъ Тиста Виденъ и чудесната му авантюра.

Тисте Виденъ, бѣше, въ сжщность, единъ нехранимайко, когото баща му Гюй Веденъ, скулпторъ на злато, бѣше принуденъ да испжди отъ кжщата си, защото синъ му не искаше нищо да върши, а расхайтуваше чиракитѣ на баща си. Въ продължение на 6 мѣсеца него го виждахж да си развѣва дрѣхата по всичкитѣ вади на Авиньонъ, нъ особенно отъ къмъ папската кжща; защото синката отдавна си бѣше турилъ на умъ папското муле и вий ще видите, че това не бѣше малка майстория . . . . . Единъ день, когато Негово Светейшество се расхождаше самъ край градскитѣ огради съ добичето си, ето ти Тисте, че пристжпя до него и като си кръстосва ржцѣтѣ съ единъ възхитителенъ видъ му казва: „Боже мой! великий свети отче, какво хубаво муле си имате! .. Оставете ме да го поглеамъ малко ... О, Папо мой, какво хубаво муле! И Германский Императоръ нѣма такова муле“. —

Той го милваше и му говореше нѣжно като на нѣкоя госпожица: „Я го глѣдай, ялмазътъ ми, съкровището ми, хубавичкий ми бисеръ . . .“ А добрий папа, съвсѣмъ трогнжтъ си казваше на умътъ: „Какво добро момченце! . . . Колко е любезно къмъ мулето ми!“ И сетнѣ, на утрото знаете ли какво станж? Тисте Веденъ смѣни ветия си желтъ жакетъ съ единъ тантелезъ стихаръ, съ една къса мантия отъ фиолетова коприна и съ едни обуща съ дрънкулки и влѣзе на папский хоръ, гдѣто никога прѣди него не е билъ приетъ никой другъ, освѣнъ болярски синове и кардинальски внуци. Ето каква бѣше тая интрига! . . . Нъ Тисте не се задоволи съ това.

Щомъ той постжпи на служба при папата, шийретина продължи играта, въ която бѣше тъй добрѣ сполучилъ. Безочливъ къмъ цѣлъ свѣтъ. той обръщаше внимание и бѣше услу-

жливъ само къмъ мулето и го срѣщахѫ всѣкога изъ двороветѣ на палата съ една стиска сѣно или единъ снопъ дѣтелина, на която той нежно потръскваше червенитѣ сълкъми, като глѣдаше балконътъ на светия отецъ, като че ли искаше да каже: „Ха!... за кого е това?“ . . . Той правѝ тѣзи нѣща до тогава, до като, най послѣ, добрий папа, който се чувствоваше че остарява, му прѣдостави грижата да бди надъ оборътъ и да носи на мулето чашата съ вино а ла франсезъ, което не правеше кардиналитѣ вече да се смѣѭтъ.

Та и на мулето това никакъ не докарваше смѣхъ. . . Сега, въ часътъ когато трѣбваше да му донесѫтъ виното, то виждаше да идѫтъ при него петь-шесть малки клисарчета отъ хорътъ, които бърже се навирахѫ въ сламата съ кѫситѣ си мантии и тантелени ризи; послѣ слѣдъ една минута една приятна топла миризма отъ карамелъ и аромати напълваше оборътъ и Тисте Веденъ се показваше носящъ прѣдпазливо чашата съ виното а ла франсезъ. Тогава се захващаше мѫчението на бѣдното добиче. Това благовонно винце, което то обичаше толкова, което му държеше топло, което му прѣдаваше крила, тѣ имахѫ жестокостьта да му носѫтъ тамъ, въ яслата му, па караха да го мирише; послѣ като му се напълняха ноздритѣ съ миризма, отнемаха му го, па да има да зема! Хубавата жидкость съ пламенний цвѣтъ исчезваше въ гърлата на тѣзи обѣсници . . . . .

И то само да му крадяхѫ виното! ами тѣ бѣхѫ като дяволи, тия малки клисарчуги, когато пийняха.... Единъ му теглеше ушитѣ, другъ — опашката; Кике му се качваше на гърбътъ, Белюге му мѣреше шапката си, и нито единъ отъ тѣзи нехранимайковци помислюваше, че съ единъ кракъ въ хълбоцитѣ или съ едно ритание, якото муле ги би запратило въ полярната звѣзда и по далечъ даже . . . Нъ не! Туку тъй се не става папско муле, муле на благословиитѣ и на индюлгенциитѣ. Дѣцата какво вече не правяхѫ, то се не сърдеше, нъ само на Тисте Веденъ го бѣше ядъ. Когато почувствуваше тогова отзадѣ си, копитото му го досърбяваше май, и наистина имаше защо. Тоя никаквикъ Ти-

сте му отваряше такива дяволски уюни! и какви жестоки игри не правеше слѣдъ като му дръпнеше! . . .

И нещешь ли ти, единъ день той намислюва да го качи съ себе си вѣрху звънарницата на помѣщението на пѣвческий хоръ чакъ горѣ, на върхътъ на палата. Това, което ви расправямъ тукъ, не е приказка, 200 хиляди провансалци го видѣхж. Прѣдставлявате ли си вий страхътъ на това нещастно муле когато, слѣдъ като се осуква слепишката цѣлъ полвинъ часъ по една извита стълба и се качи не зная колко стжпала, то изведнжжъ се озова въ една платформа заслепителна отъ слънцето и като видя на 1000 стжпки отдолу си единъ фантастиченъ Авиньонъ, баракитѣ въ чаршията не по-голѣми отъ лѣшиници, папскитѣ солдати прѣдъ казармата си като червени мрави, и тамъ долу една сребриста жица, единъ малъкъ микроскопически мость, гдѣто все играехж и играяхж . . . Ахъ, клетото муле! Каква страхотия! какво нѣщо! Като изрева отъ страхъ, всичкитѣ прозорци на палата се расхлопахж. „Що има? Какво му правятъ?“ извика добрий папа, като се спуснж къмъ балкона. Тисте Веденъ бѣше вече въ дворътъ, като се прѣструваше, че плаче и си скуби коситѣ: „Уви! Великий Светий отче! Какво се случило?— Вашето муле . . . Господи Боже! Какво ще ни доде до главата!...

Вашето муле се качило не звънарницата . . . .

— Самичко ли?

— Да, великий свети отче, само самичко .... Ето! вижте го тамъ, горѣ, хе ... Виждате ли върховетѣ на ушитѣ му, които се показватъ? ... Човѣкъ би казалъ, че сж две лястовички !...

— Боже мой! извика бѣдний папа, като си дигнж очитѣ! . . . . Нъ то полудяло ли е! То ще се утрѣпи! ..... Нѣма ли да слѣзнешъ, нещастнико! . . .“

— Уви! То само това търси, нъ отдѣ? За стълба не трѣбваше и да се мисли: по нея може да се качва, ала да се слиза, — човѣкъ сто пжти си счупва краката . . . . А бѣдното муле се отчайваше, и като обикаляше по платформата съ голѣми замаени очи, мислеше за Тисте Ведена:

„Ахъ! разбойнико, само да се отърва веднжжъ... каква подкова ще изѣдешъ утрѣ!“

Тая мисль за подковата му даваше малко сила на краката; безъ туй не би могло да стои право . . . Най сетнѣ сполучихж да го снемжтъ оттамъ, нъ за това станж цѣла гюрюлтия. За да го снемжтъ трѣбвахж едно менгеме, вжжа и една тарга. Прѣдставлявате ли си вий какво унижение за мулето на единъ папа да се види овиснжло на такава височина, плавающе съ краката си въ пространството, като базунякъ вързанъ съ конецъ! И цѣлъ Авиньонъ да го глѣда!

Нещастното муле не спа нея нощь. Постоянно му се струваше че обикаля по тая проклета платформа, и да чува кикотенията на цѣлия градъ отдолу си. Послѣ то си мислеше за този безсрамникъ Тисте Веденъ и за хубавийтъ ритникъ, който щѣше да му даде на другия день сутрината. О! приятели, какъвъ ритникъ! Чакъ отъ Пампелюнъ му би видѣли прахътъ . . . Ама знаете ли, какво правеше Тисте Веденъ до като му се готвеше този ласкавъ приемъ въ оборътъ? Той се спущаше по Рона като пѣеше върху една папска галера *) и отиваше за Неаполитанския дворецъ съ отреда отъ младитѣ благородни, които градътъ всѣка година испращаше на царицата Жанна, за да се упражняватъ въ дипломацията и хубавитѣ маниери.

Тисте не бѣше благороденъ; нъ папата искаше да го възнагради за грижитѣ, които той бѣше положилъ за добичето му и особенно за дѣятелностьта, която показа въ деньтъ на избавлението му. На другия день мулето остана излъгано въ надѣждитѣ си! „Ахъ разбойникътъ съ него! той е подозрѣлъ нѣщо!. . . Мислеше си то, като си друсаше яростно дрънкулкитѣ.... нъ все едно, чакай, калпазанино съ тебъ! ти ще си го намѣришъ на връщане, твойтъ ритникъ . . . . азъ ще ти го пазиж. И наистина то му го запази.“

Слѣдъ заминването на Тисте, папското муле изново намѣри своя спокоенъ животъ и обикновенитѣ обноски. Въ оборътъ се не вѣстеше вече ни Кике, ни Белюге.

---

*) Единъ видъ срѣдновековенъ корабъ.

Честититѣ дни на виното се бѣха повърнѫли и съ тѣхъ заедно спокойствието, дългигѣ отпочивки и лекото подскачание при приминаването по Авинионский мостъ. При все това, отъ като бѣше станѫла тази случка, него го глѣдахѫ малко хладнокръвно въ градътъ. По пѫтьтъ му си шушукахѫ; старцитѣ си повдигахѫ главитѣ, дѣцата се смѣяхѫ, като си сочахѫ звънарницата. Самъ добрия папа нѣмаше вече толкозъ довѣрие въ своя приятель, и, когато му се яхнеше за да го поѣзди, недѣленъ день, и да си поспи отгорѣ му врьщайки се отъ лозето си, той винаги имаше тая задна мисль: „Ако се разбудяхъ тамъ горѣ, на платформа!“ Мулето виждаше това и страдаше, безъ да каже нѣщо; само, когато се споменеше името Тисте Веденъ прѣдъ него, дългитѣ му уши упервахa и съ лека усмивка то си изострюваше подковитѣ върху калдъръма . . . .

Тъй се минахѫ седемь години; послѣ, въ края на тѣзи години Тисте се завърна отъ Неаполитанский дворецъ. Негова срокъ не се бѣше истекълъ още; нъ той се бѣ научилъ, че първия папски мутарднеринъ умрѣлъ внезапно въ Авиньонъ, и, тъй като мѣстото му се виждаше добро, той бѣше дошелъ запъхтянъ отъ бързина за да си пристави и той услугитѣ.

Когато интригантинътъ Веденъ влезнѫ въ залата на палата, светийтъ отецъ едвамъ можа да го познае, толкозъ той бѣше пораснѫлъ и попълнялъ. Трѣбва да кажемъ, че и папата отъ своя страна бѣше остарѣлъ и не довиждаше добрѣ безъ очила.

Тисте не се уплаши: „Какъ, великий светий отче, вий не можете да ме познаете? Азъ съмъ, Тисте Веденъ! . . .

— Веденъ ли?

Тъй ами, вий знаете добрѣ . . . тоя който носеше френското вино на вашето муле.

— А, да . . . да . . . Спомнювамъ си . . . Едно малко добро момченце, този Тисте Веденъ . . . . Ѫ, сега що искашъ отъ насъ?

– О! ничтожна работа, виликий светий отче . . . . Азъ ще да ви молѫ . . . . Герчекъ, вий и до сега ли държите вашето муле? Какъ е, добрѣ ли е? . . . . А! толкозъ

по-добрѣ!...Азъ идж да ми дадете мѣстото на първия ви мутардиеринъ, който умрѣ.

— Пръвъ мутардиеринъ, ти ли! . . . Нъ ти си много младъ. На колко си години?

– Двайсеть години и два мѣсеца, знаменитий първосвѣщенико, тъкмо петь години по-голѣмъ отъ вашето муле. Господи боже!, хубавото добиче! . . . Ако знаехте колко го обичахъ, това муленце . . . . Какъ скърбяхъ за него въ Италия! . . Вий ще ми позволите да го вида, на-ли?

-- Ще го видишъ, синко мой, ще го видишъ, каза добрия папа съвсемъ трогнатъ . . . . И на ли ти обичашъ толкозъ много това хубаво добиче. азъ не желая вече да живѣешъ далечъ отъ него· Отъ тоя денъ азъ те приемамъ при себе си въ качество на пръвъ мутардиеринъ . . . . Кардиналитѣ ми ще поскърцатъ, нъ толкозъ по-злѣ! Азъ съмъ навикнжлъ вече . . .

— „Ела ни намѣри утрѣ, при излизание отъ вечернята за да ти вручимъ отличителнитѣ знакове на твоя чинъ въ присжтствието на цѣлий ни капитулъ, а послѣ . . . ще те заведа да видишъ мулето, и ще додешъ съ насъ двама ни на лозето! Ха, какъ ти се струва?“. . .

Да ли Тисте Веденъ бѣше благодаренъ на излизание отъ залата и съ какво нетърпение чака церемонията на утрѣшния день, азъ нѣмамъ нужда да ви казвамъ. При все туй, въ палатътъ имаше другъ елинъ още по-щастливъ и по-нетърпеливъ отъ него: това бѣше мулето. Отъ завръщанието на Ведена до вечернята на слѣдующия день, ужасното животно не престанж да се тъпче съ сѣно и да рита съ заднитѣ си нозѣ стѣната. И то се приготовляваше за церемонията . . . .

На утрото, слѣдъ като се отслужи вечерня, Тисте Веденъ постжпи въ Папский палатъ.

Цѣлото висше духовенство присжствуваше; кардиналитѣ въ червени мантии, авокатина на дявола облеченъ въ черно кадифе, манастирскитѣ калугери съ малкитѣ си митри, епитропитѣ отъ Сен-Агриколъ, виолетови кжси мантии на хориститѣ, нисшето духовенство, папскитѣ солдати въ празднични си униформи, тритѣ събратства на покаянницитѣ, пу-

щинацитѣ на гората Ванту съ дебелашкитѣ си видове и малкия чърковенъ служитель, който върви отподирѣ носящъ звънчето, братята Флагелани, голи до кръста, клисаритѣ применени въ сѫднически мантии, всички, всички, дори до подателитѣ на света вода и тоя който пали свещитѣ и тоя що ги гаси: нѣмаше нито единъ да липсва . . . А ! това бѣше една добра ординация! Камбани, петарди (фишеци), слънце, музика, и непрестанно тия побѣснѣли тамбуринери, които караха хорото, тамъ е ! върху Авинионския мость.

Когато Веденъ се яви посрѣдъ събранието, неговото присѫствие и хубавия му изглѣдъ причиниха всеобщо въсхищение. Той бѣше единъ хубавецъ провансалецъ, нъ отъ блондинитѣ, съ дълга на края, накѫдрена коса, и една малка мека брадичка, която като че ли бѣше направена отъ стърготинкитѣ на чистия металъ отъ ваялото на баща му, скулптора на злато. Казваха, че въ тая златокоса брада сѫ играли сегисъ тогисъ пръститѣ на царицата Жанна ; и дѣйствително сиръ Веденъ притежаваше тоя високомеренъ изглѣдъ и разсѣянъ поглѣдъ на тии хора, които царицитѣ обичатъ. Тоя день, за да направи честь на своя народъ, той си бѣше замѣнилъ Неаполитанскитѣ дрехи съ единъ жакетъ съ розова ивица по Провансалски, и на шапката му трепереше едно голѣмо перо отъ Камаргски ибисъ.

Щомъ влѣзе, първия мутардеринъ поздрави вежливо и се отправи къмъ високия еперонъ, гдѣто го чакаше папата за да му връчи отличителнитѣ знакове на чинътъ му : чемеширената лъжица и сафранята дреха. Мулето бѣше долу до стълбата осѣдлано и готово да върви на лозето . .. Когато Тисте Веденъ минѫ край него, то се усмихнѫ и се позапрѣ за да го потупа по приятелски, два три пѫти по гърбътъ, като гледаше, изъ подъ око, да ли го вижда папата. Позицията бѣше добра. Мулето се засили. „Държъ сега разбойнико ! Ето седемъ години откакто ти го пазя !„ И то го ритнѫ тъй силно, щото чакъ отъ Памиелюнъ му видѣхѫ думанътъ, една вихрушка отъ жълтишкавъ прахъ, въ която хвърчѣше едно перо отъ ибисъ, единското нѣщо което оставаше отъ нещастния Тисте Веденъ. Обикновенно мулешкитѣ ритания не сѫ толкозъ поразителни, нъ това бѣше папско муле ; а освѣнъ туй, какво си приказвашъ ? на ли му то пази цѣли седемъ години ! Нѣма по-добръ примѣръ отъ духовна мстителность.

Стойко и Петко.

(две селенчета).

Въ Одринския вилаетъ въ селота К — ци имаше двѣ жени вдовици. На едната името бѣше Цвѣта, а на другата Злата.

Цвѣта и Злата бѣхѫ съсѣдки. Тѣ имахѫ и двѣтѣ по едно мѫжко дѣте. На Цвѣтиното дѣте името бѣше Стойко, а на Златиното — Петко.

Стойко и Петко бѣхѫ два връстника, като два близнака. Тѣ се родихѫ въ единъ денъ и въ една вода ги кръстихѫ.

Когато Стойко и Петко испълнихѫ по седемь години, майкитѣ имъ ги заведохѫ въ училището да се учятъ книга.

Много дѣца отивахѫ въ това училище, дѣто се учехѫ Стойко и Петко. Имаше и мѫжки дѣтца, и женски, и бѣдни, и богати. Бѣднитѣ дѣтца ходехѫ боси, гологлави, въ стари испокѫсани и окѫрпени дрехи. Нѣкои отъ тѣхъ ходехѫ само въ една ризка и тя кѫса до колѣнитѣ имъ, съ кѫсички и съдрани на лактитѣ рѫкави. Повечето отъ бѣднитѣ дѣца бѣхѫ слабички, блѣдни, гуреливи и пожълтели. Нѣкои имахѫ по лицето си лишаи, а на нѣкои бѣхѫ напукани бърнитѣ и рѫцѣтѣ.

Ботатитѣ дѣца бѣхѫ облѣчени, обуени и прѣбрани. Повечето отъ тѣхъ бѣхѫ здравички, пълнички, съ лица гладки и нѣжни, съ бузички и бърнички испенати и червени.

Стойко и Петко не бѣхѫ нито много бѣдни, нито много богати. Тѣ и двамата бѣхѫ по едно у майка, и майкитѣ имъ отъ залогата си отдѣляхѫ, но голи, боси и гладни не ги оставяхѫ.

Стойко и Петко бѣхѫ умни и прилѣжни дѣчица. Тѣ се учехѫ и двамата добрѣ, само че Стойко се учеше отъ любовь къмъ науката, защото искаше всичко да знае, а Петко се учеше отъ страхъ да не го накаже учительтъ и отъ срамъ да не му се смѣятъ, че не знае нищо.

Училището въ селото имъ бѣше отъ четири отдѣления.

Классове нѣмаше. Стойко и Петко постжпихж въ първо отдѣление, слѣдвахж четери години и свършихж наедно всичкитѣ четери отдѣления.

II

Въ единъ праздникъ женитѣ отъ махалата се бѣхж събрали прѣдъ една кжща да се прѣпичжтъ на слънце и да се разговарятъ. Такъво събрание отъ жени се нарича по селата *хората* (види се отъ това, че тамъ се хоратува за всичко). Бѣхж дошли на *хоратата* и вдовицитѣ Цвѣта и Злата. — Стойковата майка и Петковата. Близо до хоратата си и граяхж и дѣцата отъ махалата, заедно съ Стойка и Петка

— Мари́, какѐ Злато, тия дѣца, като свършихж училището, какво ще ги правиме? попита вдовицата Цвѣта съсѣдката си Злата.

— Незнамъ, сестро, какво да ги правиме, — отговори Злата: — Мой Петко, додѣто ходеше на училището, бѣше дѣте и половина, кротко, като ягненце, а сего нѣколко дни отъ какъ е свършилъ училището станж страшна хаймана; цѣль день съ дѣтето на Стояна Хатата се кжпатъ въ рѣката и гонятъ кучетата. Нѣкой день, ако се удави това дѣте въ рѣката, ще ми докара голѣма беля на главата.

— Дайте ги дѣцата на работа, мари́, — отзова се една жена: — отъ сега на сетнѣ не сж малки; дайте ги на занаятъ, хора да станжтъ и васъ да гледатъ.

— Мене ако питате, — каза друга една жена, — занаята е добро нѣщо, ама трѣбва да има човѣкъ меракъ. Вижте по-напрѣдъ дѣцата на какви занаяти иматъ меракъ, на таки ва занаяти да ги дадете. Безъ меракъ нищо не става на тоя свѣтъ. Истина така е, мари́ии, — каза друга една жена: — Пращахъ го азъ мой Стояна на училище да го правя граматикъ, ами дѣто казвашъ, като нѣма меракъ, какво да го правишъ? Излѣзе утринь да отива на училище, а гледашъ слѣдъ нѣколко врѣме катери се по орманитѣ, свири съ устата си, пѣе, а за училище не ще и да знае. Ходи по баиритѣ да си търси гнѣзда и да бере шикалки съ нѣкои и други като него нехранимайковци.

— Кой ги знае на какво имѫтъ меракъ, — каза Стойкова майка: — мой Стойко деня-ношкя все надъ книгата виси. Незнамъ какво намира въ тия книги, ама не ги пуща отъ рѫцѣтѣ си; попъ ли иска да става, учитель ли ще става, незнамъ. - Сине, бре, кой занаятъ ти е най-драгъ? попита Стойкова майка сина си, който бѣше дошълъ близо до женитѣ да вземе топката, со която си играяхѫ дѣцата.

— Искамъ да станѫ ученъ човѣкъ, — каза Стойко на майка си: — Учителтъ ни казваше, че науката отваря на човѣка очитѣ и го научава на всичко.

— Хубаво, мой сине, ами кой ще те храни? Дѣ толкова пари да те учя още? До сега ти се учеше въ селското ни училище, съ мене ядяше, при мене живѣеше, добрѣ ти бѣше, а да се учишъ още, трѣбува да идешъ въ градътъ, въ класътъ ли го казватъ, какъ бѣше? а тамъ на чуждо мѣсто безъ пари какво ще правишъ? . . .

— Ами ти, мой хайто, какъвъ искашъ да станешъ? — попита Петкова майка сина си, като прѣсѣче думата на Цвѣта: — кучетарь ли ще станешъ, или рибарь, като гонишъ кучетата и киснешъ цѣль день въ рѣката?

— Азъ искамъ да станѫ богатъ човѣкъ, - отговори Петко на майка си: — пари като имамс всичко ще си купиме.

— Еее, мой сино, това всѣкой го знае, ама да видиме паритѣ дѣ ги, какъ се печелятъ. Ти до сега все готово ядешь, а хлѣбътъ какъ се добива не знаешъ.

— Ехъ, ако има кѫсметъ, може и хлѣбъ да добие, и пари да спечели, — каза една бабичка: — Всичко, дѣца, на тоя лъжовенъ свѣтъ е въ кѫсметя: имашъ ли кѫсметъ? хичь да не мислишъ, хичь да не работишъ, пакъ ще имашъ и ти да поминешъ, и на други да помогнешъ; нѣмашъ ли кѫсметъ? работи колко щешь, пакъ ще нѣмашъ хлѣбъ да ядешъ. Всичкото е въ кѫсметя.

— То не е май така, — възрази една млада жена на бабичката: — кѫсметъ, кѫсметъ, ама Господъ кога дава, въ кошара не вкарва. Човѣкъ дор се не помѫчи, не може и да се пѫчи. Ти сѣдни, та кръстосай рѫцѣ и нозѣ, и чакай да дойде кѫсметя ти да те нахрани, да видиме ще дойде ли?

— Така е, ама и безъ кѫсметъ на тоя свѣтъ не е,— каза друга една жена: — всѣкой човѣкъ истеглюва въ живота си, каквото му е писано отъ Бога. На ли чухте днѣшното евангелие, като каза, че ако не иска Господъ, на човѣка и косъмъ отъ глава му не падало.

— Чула си ти евангелието, ама не си го разбрала, възрази младата жена: — Това е съвсѣмъ друго нѣщо. Ако всичко, каквото правиме, бѣше писано отъ Бога така да стане, тогава нѣмаше да имаме грѣхове: добро ли, лошо ли правяхме, всичко щѣше да е отъ Бога, а то не е така. Ако сторишъ добро отъ Бога е и отъ ангелътъ, а ако правишъ лошо, отъ тебе си е и отъ диаволътъ, затова попътъ те исповѣда, и те причащава, че си грѣшна ти, а не е кривъ Господъ . . .

Да оставиме женитѣ. Нека тѣ се прѣпиряtъ за кѫсметя има ли го, или го нѣма. Тоя въпросъ е много дълбокъ. За неговото рѣшавание ученитѣ хора много сѫ си блъскали мозъцитѣ да мислятъ, много мастило и книга сѫ исхабили да пишѫтъ по тоя въпросъ, но до днѣшенъ день още не сѫ го рѣшили, за това не очаквайте и отъ женитѣ неговото рѣшение. Ние да видиме, какво направихѫ вдовицитѣ Цвѣта и Злата съ дѣтцата си.

III.

Всѣка майка милува дѣтцата си и гледа да имъ угоди. Така и вдовицитѣ Цвѣта и Злата искахѫ да угодятъ на дѣтцата си. Цвѣта искаше да помогне на свой Стойка, да стане той ученъ човѣкъ, споредъ желанието му.

— Какво да правя съ това дѣте? мисляше си Стойкова майка, когато си отиде отъ хоратата: да го поддържамъ въ по-голѣмо училище, както го поддържахъ въ отдѣленията, не могѫ. Отдѣленията бѣхѫ въ селото ни, Стойко си живѣеше при мене. Хубаво, лошево, поминавахме криво —лѣво, както дадѣше Господъ. Голѣмото училище, както слушамъ, било чакъ въ Солунъ, чакъ въ арнаутлукътъ, едно-едничко за всичкитѣ българи въ цѣлата турска царщина. Друго по-близо голѣмо училище нѣмало. До Солунъ, казватъ, трѣбвало да има дѣ-

тето само за пѫтъ и за тескере до двѣсте гроша, а тамъ въ годината му трѣбвали най-малко хиляда гроша, а азъ хиляда пари нѣмамъ; кждѣ да идж и какво да правя? Ще отидж при селския колжабашия, при бача Добре мухтаринътъ, да му се помоля да се поддържа мой Стойко отъ селото, отъ черквата, та сетнѣ, като се изучи, нека се отплаща на Черквата, ако му дава Господъ животъ и здравие.

Стойкова майка се приготви да иде въ кѫщата на селския коджабашия Добре да му се моли за тая работа.

Добре бѣше много добъръ човѣкъ. Той бѣше родомъ отъ Стара Загора и на млади години ходеше по селата да продава бакѫръ. Той се влюби въ това село въ една здрава, хубава и работна селенка, ожени се за нея и се засели въ селото ѝ. Жената му Милица бѣше една у татка и майка. Родителитѣ ѝ бѣхж стари и богатички. Тѣ скоро слѣдъ Добревата сватба умрѣхж и Добре наслѣди всичкото имъ имание: кѫща, ниви, седемь крави, два чивта волове, три лозя, петнайсетъ овци и четери кози.

Но при всичкия този Добревъ кѫсметъ, случи се да излѣзе жената му Милица яловица. Като не можеше да се порадва на свои дѣчица, Добре се радваше на чуждитѣ дѣтца. Той милуваше и галеше селскитѣ дѣтца, като че бѣхж негови. Училището въ селото той го отвори, учитель той доведе. Добре много се трудеше за доброто на селото си. Той работеше по-вече за доброто на своитѣ селени, нежели за себе си. Добре искаше да служи общината въ селото му за примѣръ на общинитѣ въ другитѣ села. Когато дойдеше врѣме да се засхвърля царския данъкъ въ селото, Добре гледаше да не се налага много данъкъ на бѣднитѣ и на вдовицитѣ. Когато събираше селския данъкъ отъ селото, Добре работеше всѣкога честно и справедливо, никога не викаше, никога не се караше; сиромаситѣ чакаше, а за нѣкои отъ тѣхъ самъ плащаше, послѣ му се отплащахж съ работа. Селенитѣ никога не бѣхж имали такъвъ добъръ коджа-башия, за това го обичахж и уважавахж, лоша дума за него не говорехж, а женитѣ когато минѣше Добре, на ноги му ставахж.

Когато Стойкова майка дойде при Добре да му каже

просбата си, тя завари Добре и жена му че ядѫтъ хлѣбъ.

—Добъръ ви день, да ви е сладко, — каза Цвѣта на Добре и на жена му.

—Далъ ти Богъ добро, благодаримъ, заповѣдай стрино Цвѣто,— каза Добре.

—Седни, како Цвѣто,— каза Добревата жена и подаде една възглавница на Цвѣта да сѣдне.

—Азъ отъ хлѣбътъ ставамъ, не съмъ гладна, яжте, мене не гледайте,— каза Цвѣта, като дръпна възглавницата, що ѝ подадохѫ, и сѣдна въ кѫта.

Баре едно мезе си земи отъ нашето ястие, да пиешъ едно вино, — каза Добре, като подаваше на Цвѣта цѣла кѫлка отъ печена кокошка и бъклицата съ виното.

—Не ми се пие вино, ама за вашъ хатъръ ще сръбна, — каза Цвѣта и, като прие мезето и бъклицата, нарѣче: „Хайде на здравие, Господъ здравие да ви дава, да ми сте живички, та покрай васъ и ние сиромаситѣ да поминаваме“.

—Пий на здравие, —казахѫ изведнѫжъ добре и жена му.

Цвѣта си сръбна малко винце отъ бъклицата

—Да ти е сладко, стрино Цвѣто, каза Добре.

—Да ти е сладко, како Цвѣто, каза Милица.

—Сладко ви здравие—каза Цвѣта.

—Ее, що има кѫдѣ васъ, що нѣма, стрино Цвѣто? попита Добре: Има врѣме не сѫмъ та видѣлъ да дойдешъ кѫдѣ насъ, да видиме какъ поминавашъ, имашъ ли си брашно, дърва, соль, сапунъ. Какво прави твой Стойко? Здравъ ли е? Той тая година излѣзе пръвъ ученикъ, нека ти е живъ.

—Здравъ е Стойко и пръвь излѣзе, ама, дѣто казватъ, безъ пари здравие, готова болѣсть. Като се е рѣкълъ: искамъ още да се уча, какво да го правя, незнамъ.

—Хѫх, той е мераклие на книгата, нека ти е живъ, —каза Добре, като смучеше мозѫка на една коска.

—Мераклие е, азъ това виждамъ, ама какво да му правя? Да го учѫ още, ти гледашъ, че не сьмъ кадѫрна. Азъ за това и дойдѫхъ до тебе, да те помоля, да настоишъ предъ селскитѣ общинари, да се подържа, мой Стойко отъ селски пари, ако има, та сетнѣ, когато се изучи, нека печели да се

отплаща, ако е живъ. Ти ако искашъ да ми направишъ добро, вѣровамъ, че можешъ да го направишъ.

— Ще се опитамъ, Стрино Цвѣто, каза Добре; — па ако не искатъ селскитѣ да го поддържа селото, можеме и ние двамата съ моя Милица да го подържаме. Какво ще кажешъ жено? попита Добре жена си, като държеше бъклицата въ ржка и се готвеше да пие вино.

— Е ми каквото рѣчешъ ти, така нека е, каза Милица.

— Така трѣбва да е, — каза Добре: — ти гледашъ, че Господъ, сполай му, не ни хариза ни едно дѣте, баремъ едно сираче да изучиме, да ни спомина нѣкога, па, Господъ знае, живи хора сме, може на стари години той да ни гледа.

— Ехъ, каквото речешъ ти, така нека е — повтори Милица.

— Да ми сте живи и двамата, — каза Цвѣта: — Господъ здравие да ви дава! Добрѣ, че далъ Господъ и като васъ хора, да поминаватъ по край тѣхъ и сиромаситѣ.

Цвѣтинитѣ очи се напълнихж съ сълзи отъ радость. Та просѣгнж да цѣлуне ржка на Добре, но той не ѝ позволи и си држпна ржката. Цвѣта не знаеше какъ и съ какво да изрази благодарностьта си къмъ Добре и къмъ Милица. Тя знаеше, че Добре е честенъ човѣкъ, каквото се обѣщае да направи, ще го направи и думата си назадъ не връща. Селото ли ще накара да поддържа сина ѝ; той ли самъ ще го поддържа, — това е за нея и за Стойка все едно. Стига да се поддържа Стойко, та отъ когото и да е.

Цвѣта благодари на Добре и на Милица за доброто, което искатъ да ѝ направятъ нейи на сина ѝ. Като си отиде въ кжщи, тя запали една голѣма свѣщь на иконата, прѣкржсти се съ голѣмъ размахъ и съ сълзи на очитѣ си се помоли: Боже, сполай ти, света Богородичке, света тройчке, свети Архангеле, света Петка: молж ви се, помагайте на мой Стойка, и на бача Добре, и на жената му Милица, и на мене, да сполучи Стойко да се изучи, да стане човѣкъ, та и той, и азъ, и Добре, и Милица, и цѣлото село да се радваме, и азъ баремъ на стари години да видя добро, ако ли млади не видѣхъ, Аминъ.

Като свърши молитвата си, Цвѣта цѣлуна иконата, пакъ се прѣкржсти и сѣднж да си мисли: какъ Стойко ще се отдѣли отъ нея; какъ ще иде далече да се учи; какъ ще се върни отъ училището голѣмъ, ученъ; какъ ще му правятъ всички честь, кога се върне, какъ тя ще му се радва; какъ ще го ожени за баш-момата въ селото и пр. А Стойко все надъ книгата виси: чете ли, чете.

IV.

Когато Добре събра старѣйшинитѣ селски да разгледватъ нѣкои работи общински, той имъ прѣдложи да поддържа селото нѣкое сиромашко дѣте, да отиде това дѣте да се изучи въ голѣмото Българско училище въ Солунъ, за да си има селото слѣдъ нѣколко години свой ученъ човѣкъ.

— Въ сегашнитѣ врѣмена науката и умътъ управляватъ свѣтътъ, — казваше Добре на селскитѣ общинари: — Петь години се изминжхж отъ какъ сме отворили училище въ селото, а още не сме испратили нѣкое дѣте да се учи въ по-голѣмо училище. Лошо ли ще е, бе, Господа, на селото ни, ако то си има единъ свой ученъ човѣкъ, да учителствува, да нареди общината ни, да се допитваме отъ него за всичко?

— Не е лошо, — казахж нѣкои отъ общинаритѣ.

— Едно цѣло село хора не ще ли можеме да поддържаме едно сиромашко момче, бе, Господа? Отъ Бога е грѣхота и отъ хората е срамота да кажеме, че не можеме. По една ока жито да събереме отъ орачитѣ и по сто драма вълна отъ овчаритѣ, пакъ ще събереме жито и вълна да продадеме и съ земенитѣ пари да поддържаме едно момче въ Гимназията. Имаме и три хиляди гроша готови черковни пари. Каква полза отъ тѣхъ, като лежжтъ цѣла година въ черковната каса?

— Имаме ли нѣкое дѣте достойно за тая работа? попита единъ общинарь.

— Мене ако питате, — каза Добре, — азъ прѣдлагамъ да се испрати Цвѣтиното дѣте Стойко. То е мирно и сиромашко момченце и на книгата е много мераклие.

— Има много дѣца по-сиромашки отъ него, — каза единъ общинарь.

— По сиромашки има, — каза Добре, — ама ние нѣма да гледаме кое дѣте е най-сиромашко, а трѣбва да гледаме кое се учи добре, кое нѣма да ни посрами въ голѣмото училище. Цвѣтиното дѣте тая година свърши съ отличие и награда, излѣзе първо. Ако нѣкой отъ васъ знае друго дѣте, по-достойно отъ Цвѣтиното, кажете го кое е, него да пратиме.

— Азъ съмъ съгласенъ съ бая Добре, — каза единъ младъ общинаръ : — Стойко е *ирбабъ* момче за книгата. Колкото пѫти замина покрай тѣхната прозорка, все го гледашъ, че седи въ кѫщи надъ книгата.

— Ее, като намирате него *мунасѫбъ*, него да пратиме, — каза другъ общинарь.

— Ако има нѣкой да не е съгласенъ за тая работа, нека каже, — каза Добре.

— Всички сме съгласни, — отговорихѫ общинаритѣ.

— Тогава да се прати кехаята да обади на Цвѣта и на Стойка, да се готви Стойко за пѫть, — каза Добре.

Испратихѫ кехаята да извѣсти радостната вѣсть на Сойка и на майка му. Стойкова майка отъ радость не знаеше на земята ли се намираше, или на небото. Тя си припомни думитѣ на бабичката, която бѣше казала на хората́та, че всѣкой на тоя свѣтъ живѣе съ кѫсмета си, и помисли си, че неинъ Стойко е роденъ съ кѫсметъ. Стойко и гой се радваше. Майка му го изми, вчеса му косата, прѣмѣни го въ нови дрехи и го проводи да цѣлуне рѫка на Добре и на общинаритѣ.

Цвѣта събра дрешкитѣ и книжкитѣ на сина си въ едни козиневи дисаги и го приготви за пѫть. Намѣрихѫ на Стойка единъ конь отъ селото, проводихѫ и кехаята да опрати Стойка до станцията на желѣзницата, която бѣше два дни далече отъ Стойковото село. Стойко се прости съ селянитѣ, съ общинаритѣ, съ майка си и съ другаритѣ си и тръгнѫ. На другия денъ стигнахѫ съ кехаята на желѣзната станция. На Стойка бѣхѫ дали отъ селото три лири за пѫтни разноски и едно писмо до директора на Гимназията Солунска. Когато дойде при желѣзницата, Стойко се стрѣсна, като чу, че испищѣ ма-

шината. Той не бѣше виждалъ желѣзницата. Той се качи пръвь пѫтъ сега въ живота си на желѣзница да се вози. Машината испищѣ още два пѫти и Стойко се прости съ кехаята, проводи по него много здравие на всички и се качи на вагона да отива на Деде-агачъ.

— Ехъ че добро нѣщо било да се вози човѣкъ на желѣзницата! — говореше си самъ Стойко: — Брреее! Хвърка, не е шега! Азъ бѣхъ челъ въ „Бащиния язикъ," че желѣзнитѣ кола шумятъ, пищятъ и уморѣвание не знаятъ и това било всичкото истина.

Бре е, гледай, баиритѣ бѣгатъ, телеграфнитѣ диреци се гонятъ, цѣлата земя и трѣвкитѣ, и камжчетата, и дръвчета, и трънчета, всичко бѣга назадъ и не можешъ да го видишъ какво е, а то се скрие! Боже мили, чудна работа! Свършихъ азъ тъзи година четвърто отдѣление и си мислѫ, че всичко вече знаѫ. Ами тоя човѣкъ, който измисли това чудо, колко трѣбва да е ученъ?! Какъвъ ли голѣмъ умъ еималъ той! Той трѣбва да е билъ я нѣкой светецъ, я нѣкой отъ небото слѣзалъ. И да не е светецъ, трѣбва да се посвети за тая работа. На колко волове и биволи, и коне, и кираджии ще олекне сега!

На една станция машината размѣстяваше вагонитѣ и Стойко се очуди още по-вече, като видѣ, че желѣзнитѣ кола могѫтъ да вървятъ и напрѣдъ, и назадъ. Случи се да се качи при него на тая станция единъ ученикъ отъ Солунската Българска Гимназия, който бѣше прѣкаралъ ваканцията у дома си, а сега си заминаваше за въ Солунъ да продължава учението си. Този ученикъ, като видѣ Стойка, позна го, че е българче и го распита, кѫдѣ отива и отдѣ е. Стойко каза, че отива въ Солунъ да се учи въ голѣмото българско училище.

— И азъ тамъ отивамъ, — каза ученикътъ на Стойка.

— А ми ти кой си? — попита Стойко.

— Азъ съмъ ученикъ отъ това училище, въ което ти отиваш да се учишъ.

— Ами ученицитѣ тамъ такива ли дрехи носятъ, като твоитѣ?

— Такива зеръ, и на тебе ще дадѫтъ такива дрехи.

Стойко се зарадва, че ще му дадѫтъ хубави дрехи съ металически копчета.

Когато пристигнахѫ другаритѣ съ желѣзницата на Дедеагачъ, Стойко се почуди, като видѣ морето. Той още не бѣше виждалъ море и си го прѣдставляваше съ много високъ и стрѫменъ брѣгъ, който стои, като висока стѣна до водата морска и, ако човѣкъ дойде до край морето, ще стои на върха на тоя брѣгъ, па ако погледне на долу, ще види подъ себе си голѣма водна дълбочина, безъ дѫно. А то не било така. Морето било просто единъ много голѣмъ гйолъ, на края плитко, а колкото отивашъ на вѫтрѣ, толкова е подълбоко. Стойко се зачуди, като видѣ, че едни дѣтца се кѫпехѫ въ морето.

— Брее, какъ не ги е страхъ да не се удавятъ! Морето се пѣни, водата се расклатила и ги покриватъ вълнитѣ, а тѣ се муркатъ подъ водата, изгубватъ се и пакъ се появяватъ надъ водата, като жаби. Колко било добро нѣщо да пѫтува човѣкъ и да види много работи по свѣта. Ахъ, да могѫ и азъ така да се кѫпа, — говореше си Стойко.

Ученикътъ и Стойко се качихѫ на една варка и отъ нея—на морския пампоръ. Когато парахода испищѣ съ дебелия си гласъ за тръгвание, Стойко се уплаши. По пѫтя го хвана морето и той все лежѣше на пампорътъ. На другия денъ бѣше въ Солунъ. Той даде писмото на Директора. Въ това писмо бѣше писано да се приеме Стойко въ пансиона, а паритѣ за неговото поддържание ще праща общината отъ селото му.

Много бѣше драго на Стойка, когато той влѣзе въ пансиона и въ гимназията. Той видѣ тука българчета събрани отъ цѣлата турска царщина, хранятъ ги добрѣ, обличатъ ги, учятъ ги. Всички сѣдатъ наедно да ядѫтъ, всички отиватъ отъ пансиона въ Гимназията наедно, учятъ се тамъ всѣкой въ класса си и пакъ се врѫщатъ наедно въ пансиона, наедно вечерятъ, наедно се молятъ и въ праздникъ всички наедно отиватъ на черква, послѣ наедно се расхождатъ въ

града, облѣчени всички въ еднакви дрехи, да ти сж драги, кога ги гледашъ!

Влѣзе Стойко въ классъ, не може да се нарадва: единъ учитель имъ расказва за животнитѣ, каквито има по цѣлия свѣтъ и показва имъ ги изобразени въ зоологическия атласъ, като че сж живи; другъ учитель ги учи да смѣтатъ; третий ги учи правилно да пишатъ и да четатъ; четвъртий ги учи да чъртаятъ и да рисуватъ; петий ги учи Божий Законъ: кое е добро нѣщо, кое е лошо; шестий имъ расказва за селата и за градоветѣ по цѣлия свѣтъ, за рѣкитѣ и за моретата, за планинитѣ и за полетата, и прочее, и прочее.

Слуша Стойко, слуша, не може да се наслуша. За него всичко това е ново. Когато свърши училището въ селото си, той си помисли, че всичко вече знае, а сега, като видѣ морето, желѣзницата, морския пампоръ, и какви нѣща изучаватъ въ гимназията, увѣри се, че той още нищо не знае и че трѣбва още много да се учи.

Ние сега ще оставиме Стойка въ гимназията, нека слуша, нека внимава да се учи, нека се радва. Ние пакъ ще се върнеме при него, а сега да видиме, какво направи Петкова майка съ свой Петка.

V.

Петкова майка и тя искаше да помогне на свой Петка да стане той богатъ човѣкъ, но тя не можеше съ нищо да му помогне. Имаше тя малко пари, останали отъ покойния ѝ мжжъ, но да отвори съ тѣзи пари дюгенъ на дѣтето си не бива, защото едно дѣтето ѝ още е малко и некадърно за бакаллъкъ, а друго защото въ село отъ бакаллъкъ и търговия рѣдъкъ е видѣлъ прокопсия: всички взимаатъ на вѣра, а вересиитѣ си рѣдки исплащатъ.

— Ще заведж Петка въ града, ще го дамъ слуга въ богатата бакалница на хаджи Димитракя, да се опече тамъ дѣтето въ алишъ-вериша, да се научи тамъ да говори по гръцки, по турски, да се научи да купува, да продава, па тогава, като спечели само нѣколко пари, да види какъ се печелятъ па-

ритѣ, ще му дамъ тогава и бащинитѣ му пари, нека тогава си отваря очитѣ да си угоди на душата.

Така намисли Петкова майка, така и направи. Тя каза намѣрението си на Петка, расказа му какъ тамъ той ще продава и стафиди, и леблебии, и смокини, и сливи, и сирене, и лѣшници, и орѣхи и какъ ще яде отъ всичкитѣ тия нѣща колкото може да изеде. Петко се съгласи да отиде. Злата отиде на Димитровдень съ други двѣ жени въ градеца Л., взе съ себе си и свой Петка да го заведе въ хаджиевата бакалска магаза. По пѫтя Злата говореше на дѣтето си: Ти сега, сине, ще живѣешъ на чуждо мѣсто, у чужди хора, у Гърци. Гърцитѣ много пѫти ще ти подхвърлятъ въ дюгеня пари, може и жълтици, и ще ти кажѫтъ да пометешъ, за да те испитатъ, като намѣришъ паритѣ, ще имъ ги дадешъ ли, или ще ги скриешъ. Гледай всѣкога, като намѣришъ пари, да ги давашъ на господаря си, защото Гърцитѣ сѫ дяволи и скоро познаватъ човѣка какъвъ е, кѫдѣ ходи и какво прави. На чуждо мѣсто и ще ти домѫчнѣе, и ще ти додѣе, ама ще търпишъ. Ние сиромаситѣ, за мѫки се раждаме на тоя свѣтъ. Скришно нищо да не похващашъ. Каквото ти се прѣяде, яжъ прѣдъ очитѣ на чорбаджиета си, а скришно никога. Да не лѫжешъ, да не крадешъ, защото ще посрамишъ и себе си и мене прѣдъ хората. Краденото нѣщо не хваща мѣсто. Кѫдѣто те пратятъ да отиваш и по пѫтя да не се забливашъ, а скоро да се връщашъ. Каквото ти кажѫтъ да направишъ, трѣбва изведнѫжъ да го направишъ, да не чакашъ да ти кажѫтъ по-вторно. Въ огъня да ти кажѫтъ да стѫпнешъ, трѣбва да стѫпнешъ, защото си измикяринъ. Измикярлъка и аргатлѫка е мѫченъ, ама нѣма какво да сториме, ще търпиме. Такъвъ ни е билъ кѫсметя. Слушай за всичко и търпи, ако искашъ да те похвалятъ и да станешъ сетнѣ и ти голѣмъ търговецъ.

Когато пристигна въ градеца, Петкова майка влѣзе съ свой Петка въ магазата на хаджи Димитракя и му каза:

— Хаджи *буба*, това дѣте е мое, друго нѣмамъ, само то ми е едничко. Искамъ да ти го дамъ да го направишъ човѣкъ. Ти си хаджие, божи човѣкъ, прави съ него каквото щешъ, гледай го, като твое дѣте, учи го търговия, хесапъ;

учи го какъ се печелятъ паритѣ. Той иска туджаринъ да стане, като тебе.

— Книга знае? попита хаджиета.

— И книга знае. Отъ залогата си съмъ отдѣляла, та съмъ го учила. Сега порасна, нека си отваря очитѣ, работа да хване, човѣкъ да стане, пари да спечели.

— Азъ го зимамъ, — каза Хаджиета, — ама требува да ме слуша и заплата *първа годината* не ке му дамъ нищо, оти *нищо* не знае: ни отъ *драмия* (драмове) знае, ни *грецкото язикъ* знае, ни турското язикъ знае. Разбра?

— Разбрахъ, — каза Петкова майка: — Ами *баремъ* обуща нѣма ли да му купувашъ?

Хаджиета погледна Петка въ ногитѣ и като видѣ, че обущата му сж здрави и ще го искаратъ до Гйоргйовдень, съгласи се да обува Петка, като си помисли, че слѣдъ Гйоргйовдень е вече топло и Петко ще може и босъ да ходи. Пазарлъка се свърши, съ условие Хаджиета само да храни Петка и да го обува, а майка му да го облича и да го пере първата година. На втората година, ако се окаже способенъ за търговецъ, ще му се даде и заплата. Накарахж Петка да цѣлуне на хаджиета рѫка и го запасахж съ една кирлива прѣстилка.

— *Какъ ти е името*? попита Хаджиета Петка.

— Петко му е името, отговори Петкова майка, като видѣ, че дѣтето ѝ се свѣни и не разбра на Хаджиета въпросътъ.

— *Петко е вургарика*, — каза Хаджиета, — елиника ке биде Петраки. Ние ке му викаме: Пет-раакь!

— Е, нека е Пет-раки, — каза Злата и, като си купи отъ Хаджиета двѣ оки соль и една ока сапунъ, тржгна да си отиде съ другитѣ двѣ селенки въ селото си.

По нхтя тя едно се радваше, че намѣстила дѣтето си на добро мѣсто, у хора хаджии, ихтибарлии чорбаджии, а друго се бояше да не би дѣтето ѝ да го мжчатъ и прѣтоварватъ съ много тежка работа, и да го не оставятъ да гладува.

— Забравихъ да кажж на Хаджиета да храни дѣтето,

да не го оставя да гладува, — казваше Петкова майка на другаркитѣ си по пѫтя : — Той е хаджие, чорбаджие, ама чуждъ човѣкъ не ли е ? все нѣма да го боли сърцето за чуждото дѣте. Господъ го знае, какъвъ е въ сърцето и какъ го е спечелилъ това имание.

— Какъ го е спечелилъ, — каза едната жена : — слушала съмъ азъ за него много работи. Едно врѣме и той бѣше хорски измикяринъ, а сега гледашъ го, кучетата му на пѫздеръ лежѫтъ.

— Истина, мари́ии, — каза другата жена : — събралъ, натрупалъ имание, не можешъ да се обърнешъ въ дюгене му.

— Натрупалъ, зеръ, — каза първата жена : — ако той не *уяваше* хорския потъ, немаше никога да събере толкова имотъ.

— Ако уява потътъ на дѣтето ми и го мѫчи много, а не го храни, могѫ и да си го зема, каза Петкова майка: — Дѣтето ми не е вѣнчано я ? Слѣдъ единъ мѣсецъ ще дойда да го видя.

Додѣто Петкова майка дойде при Петка да го види, ние да видиме въ какви хора попадна Петко ; кой и какъвъ човѣкъ бѣше господарътъ му — Хаджи Димитраки ; каква бѣше жената на Х. Димитракя ; колко и какви дѣтца тѣ имахѫ и какъвъ животъ живѣеше Хаджиевото семейство.

VI.

Хаджи Димитраки бѣше отъ ония хаджии, които отиватъ на Хаджилъкъ отъ много тежки грѣхове и, като отидѫтъ тамъ съ единъ дяволъ, връщатъ се съ два. Той имаше не само своя магаза пълна съ бакалски стоки, ами си имаше и добра кѫща съ високи чердаци, и лозя, и парици, — зеръ, безъ пари човѣкъ на Хаджилъкъ ходи ли ? Но какъ бѣше спечелилъ всичкото това имание и тѣзи пари Хаджиета ? това знаяхѫ само Господъ и нѣколко человѣци.

Работата ето какъ бѣше :

Отъ малъкъ Х. Димитраки бѣше синъ на много бѣдни родители. Тогава той не бѣше още хаджие, а се наричаше

Димитро. Когато Димитрото стана на 12 години, родителитѣ му умрѣхѫ и той постѫпи слуга въ единъ много богатъ бакалски дюгенъ, както сега постѫпи у него слуга нашъ Петко. Господарътъ на Димитрото бѣше единъ Мо́ралия (отъ Атина) грѣкъ на име Кир-Стати. Този грѣкъ бѣше на тридесетъ години, когато Димитрото постѫпи у него слуга. Нѣмаше тоя грѣкъ ни жена, ни дѣтца, ни роднини, нито пъкъ имаше намѣрение да се жени. Вътрѣ въ 2-3 години той до толкова обикна своето чернооко Димитро, щото прѣдаде въ рѫцѣтѣ му и тефтеритѣ си, и паритѣ си, и касата си, и търговията си, и всичкитѣ си работи. Димитрото заповѣдваше и на другитѣ Кир-Статеви слуги. Стоя Димитрото слуга у Кир-Статя тъкмо 13 години. Въ продължение на тия години Димитрото така си оплете кошчето, щото накара най сетнѣ господарътъ си да хвърли фалименто и да умре, не се знае добрѣ, отъ какво : отъ кахъръ ли, отъ дамла ли, или отъ друго нѣщо. Нѣкои казвахѫ, че Димитрото задушилъ една вечерь господаря си, когато послѣдния лѣжалъ пиянъ. Други говорехѫ, че Димитрото утровилъ господарътъ си. Истина ли е това, или е лъжа, не се знае. Знае се навѣрно само това, че слѣдъ смъртьта на Кир-Статя Димитрото изведнажъ стана отъ слуга на господарь, отъ ергатинъ на голѣмъ чорбаджие : направи си кѫща съ високи чердаци, купи си магаза въ голѣмата чаршия, напълни магазата съ бакалски стоки, купи си три лозя, свали си широкитѣ кирливи гащи и кирливата прѣстилка и се облѣче въ тѣсни френски дрехи, взе въ рѫцѣтѣ си и броеници, надѣна фес-меджидие съ копринен пискюлъ и отъ просто Димитро стана на *Кир-Димитро*. Като видѣхѫ това нѣщо, гръцкитѣ кокони захванахѫ да се варкатъ, коя по-напрѣдъ да даде дъщеря си за жена на Кир-Димитрото. Дойде една гръцка бабичка при Кир-Димитрото и му казва, че еде коя си кокона има дѫщеря здрава, хубава и учена ; не иска ли той да се ожени за тоя мома.

— Колко пари ще ми дадѫтъ съ момата наедно ? попита кир-Димитрото бабичката.

— Пари нѣма много, синко,—каза бабичката, ала е мома отъ добъръ сой: честна, хубава, здрава и учена. Искай, синко,

отъ нея по-напрѣдъ сърце и любовь, па тогава ще видиме и за пари.

— Пари, искамъ азъ, бабо, пари! — каза Кир-Димитрото: — Сърце, любовь, хубость и не знамъ какво, — това сж праздни думи. Коя жена е безъ сърце? Ако се наемашъ да ми найдешъ мома съ 500 лири, на тебе ще дамъ цѣли петь меджидиета бѣли! Нека е каквото ще, само богата да е.

Кир-Димитрото почерпи бабичката една ракия, даде ѝ 20 пари бакшишъ и ѫ опрати до вратата, защото се бояше да не му задигне нѣщо отъ кжщи.

Бабичката си отиде и слѣдъ три дни дойде пакъ при Кир-Димитрото, та му казва, че въ цѣлия градъ най-богата мома е нѣкоя си Мариго. Има кжща и 300 лири готови пари. Тая мома бѣше ни хубава, ни грозна, но тя имаше 30 години и въ послѣднитѣ си 10 години бѣше запозната съ много ергени. Тя подкупи бабичката да каже на Кир-Димитрото, че Мариго нѣма по-вече отъ 22 години и че бабичката сама ѝ вързала пжпа и знае годинитѣ ѝ. Бабичката описа отъ петитѣ до ушитѣ Мариго прѣдъ Кир-Димитрото и послѣдния каза, че иска да види момата. Назначихж да се видятъ въ черква: Кир-Димитрото ще остане въ черква, кога излѣзътъ мжжетѣ, а Мариго ще иде съ бабичката и съ женитѣ въ мжжката черква да цѣлува иконитѣ на иконостаса. Въ назначения праздникъ Мариго се набѣли и начърви, прѣмѣни се и нареди се въ най скжпитѣ си нови дрехи и отиде на черква. Димитрото, когато я видѣ, обърна повече внимание на скжпитѣ ѝ дрехи. Мариго цѣлуна иконитѣ и, когато се обърна да излиза, хвърли такъвъ погледъ къмъ очитѣ на Кир-Димитрото, щото другъ да бѣше на негово мѣсто, щѣше да му затупа сърцето. А Димитрото само изгледа момата отъ петитѣ до ушитѣ и каза на ума си: тука има килеширъ; само облѣклото ѝ, съ кундуритѣ и капелата струватъ около десеть лири! Трѣбва да е много богата Кир-Димитрото се сгоди за Мариго, ходи нѣколко врѣме сгоденикъ и се ожени за нея, като взе по-напрѣдъ паритѣ ѝ (300 лири). За голѣмъ срамъ, случи се да му роди невѣстата на третия мѣсецъ слѣдъ сватбата. Роди му мжжко дѣте, което кръстихж

Костаки. Не се знае добрѣ, какво се случи съ кокона Мариго, та не роди вече друго дѣте на мѫжа си. Знае се, че Кир-Димитрото много печѣше своето Мариго, за дѣто тя го посрамила съ своето безврѣменно раждание. Той искаше да напусне жената си. Тя се съгласѣваше на разводъ, но си искаше своитѣ 300 лири, които му бѣше дала зестра. На Димитрото не му се даваха паритѣ назадъ. Захванаха да се карать. Тя го нарече *свиня*. Той я напсува. Тя се залови на инатъ съ мѫжа си, пусна на всичко края, захвана да пие вино и ракия, захвана и цигаро да пуши.

Като нѣмаше други дѣтца, освѣнъ рано-първородния си синъ Костакя, Кир-Димитрото даваше нѣколко стаи въ кѫщата си съ кирия, за да не стоятъ чардацитѣ му праздни. Женени хора Кир-Димитрото не приемаше кираджии въ кѫщата си, а прѣдпочиташе бекяритѣ, защото тѣ само ще идватъ да нощуватъ, а денемъ отиватъ на работа и не сѣдятъ въ кѫщи да съсипватъ кѫщата му. Освѣнъ това, бекяритѣ по добрѣ му плащаха, защото намираха въ кѫщала му всѣкакви удобства за живѣяние: отъ какъ зъхванаха да живѣятъ бекяри въ кѫщата му, жената му захвана да му се отсърдва.

На осмата година слѣдъ свадбати си Кир-Димитрото се видѣ съ толкова много пари и съ толкова много грѣхове, щото рѣши да отиде съ сина си Костакя на Божи гробъ, едно да направи расходка и да се провѣтри, друго да види хаджилъка, трето да се покае тамъ за тежкитѣ си грѣхове, четвърто и най-главно да станѫтъ съ сина си хаджии, та да имѫтъ сетнѣ по-голѣмъ ихтибаръ.

VII.

Въ хиляда и осемстотинъ и седемдесеть и не помня коя бѣше още година, на деветий Марта, въ деньтъ на Св. 40 мученици, Кир-Димитрото тури въ кемера си 40 жълтици, качи се съ сина си на една талига и тръгна за хаджилъкъ. Дойдоха съ талигата до желѣзницата на баба-Ески, качиха се на желѣзницата и дойдоха въ Цариградъ. Въ Цариградъ се

качихѫ на парахода и тръгнахѫ по море, минахѫ покрай Гелиболъ, Смирна, Александрия и, като дойдохѫ до гралъ Яфа, излѣзохѫ отъ парахода. Отъ Яфа до Иерусалимъ е 15 часа пѫть по сухо. Хвана Кир-Димитрото двѣ мулета съ кирия и отиде съ мулетата на Божи Гробъ.

Всичкитѣ истински Христиани пристѫпватъ съ голѣмо благоговѣние къмъ светитѣ мѣста. Съ особенно голѣмо благоговѣние и страхъ Божий пристѫпватъ къмъ тия мѣста онѣзи поклонници, които носятъ тежки грѣхове на своитѣ гърбове. Има на тоя грѣшенъ и лъжовенъ свѣтъ много человѣци, които сѫ толкова грѣшни и безнравственни въ дѣлата си, колкото сѫ и фанатици въ вѣрата си. Най голѣми грѣхове тѣ правятъ, но и най-голѣми свѣщи въ черква тѣ палятъ, най-много на Бога тѣ се молятъ, най често въ черква тѣ ходятъ. Ако ги види човѣкъ, съ какво благоговѣние стоятъ тѣ въ черква ; какви голѣми свѣщи палятъ ; какъ усърдно се молятъ; съ какъвъ голѣмъ размахъ се кръстѫтъ, правятъ поклони ; какъ жално и умилно гледатъ на светитѣ икони ; какъ се впиватъ съ очитѣ на светцитѣ и какъ се биятъ, като грѣшния Митарь, въ гърдитѣ : ще си помисли, че тѣ сѫ праведници и бѫдѫщи светци. Но, ако разгледа, какъвъ е живота имъ вънъ отъ черква, ще си помисли, че тѣ сѫ най-голѣмитѣ грѣшници и първи кандидати за въ пѫкъла. Такъвъ човѣкъ бѣше и Кир-Димитрото. Като се доближаваше на Божи-Гробъ до нѣкоя черква, той още отдалече захващаше да се кръсти : стисне равно тритѣ пръсти на дѣсната си рѫка, допре я първо до земята и направи поклонъ 90 градуса, послѣ се исправи полекичка допре тритѣ пръсга на челото си, на пѫпа, на дѣсното рамо и на лѣвото и си шепне : Господи, помилуй ме грѣшнаго раба твоего. Като влѣзеше въ черква, той купуваше отъ най-едритѣ свѣщи и запалваше по една : на Иисуса, на Св. Богородица, на св. Троица и на по-главнитѣ светци на иконостаса.

На Божи-Гробъ се дава на поклонницитѣ по единъ монахъ (калугеръ) да ги води и да имъ показва светитѣ мѣста — гдѣ какво чудо станало. Дадохѫ и на Кир-Димитрото водачъ-монахъ. Заведе монахътъ Кир-Димитрото на

много мѣста, показваше му ги и му расказваше : Тука Авраамъ натисналъ сина си Исаака да го заколи ; е тамъ отсрѣща Христосъ се явилъ на Магдалина ; тъзи возвишенность е гора Голгота ; на връхъ Голгота билъ Адамовия гробъ ; надъ тоя гробъ распънали Христа на кръста, така щото Христовата кръвь отъ кръста капала върху коститѣ на Адама и ги измила отъ първородния грѣхъ ; на онова мѣсто надѣвали на Иисуса вѣнецъ отъ тръние, бияли го по лицето и му се присмивали. Оная градина се нарича „Гетсиманската градина“. Въ нея плакалъ Христосъ и се молилъ съ кървави сълзи ; въ нея го хванали Иудеитѣ и го вързали; въ нея е гробътъ на Св. Богородица. Оная гора е *Таворъ*, дѣто се прѣобразилъ Христосъ . . . .

Много още мѣста показа монахътъ на Кир-Димитрото, и на всѣкое мѣсто му казваше, колко пари да даде, гдѣ свѣщитѣ си да запали, гдѣ да цѣлуне.

Когато дойде редъ да се исповѣда на Божигробския духовникъ, Кир-Димитрото влѣзе при духовника съ благоговѣние и страхъ, прѣкърсти се, направи три метана, цѣлуна кръста и Евангелието, които лѣжахѫ прѣдъ духовникътъ на една масса (столъ), послѣ направи и на самия духовникъ три поклона, безъ да се кръсти, и колѣничи да се исповѣда. Какви грѣхове каза той на исповѣдалникътъ, не се знае, па и да се знае, не се позволява да се искажѫтъ. Знае се, че когато Кир-Димитрото се исповѣдаше, отъ лицето му течѣше потъ, като градъ. Дълго врѣме го държа духовникътъ и дълго го распитваше, като го затрупваше съ всѣкакви въпроси : Кажи ми, чедо, това нѣ ли си направилъ? Онова не си ли направилъ ? Човѣкъ не си ли убивалъ ? Чуждо нѣщо не си ли усвоявалъ? и пр. и пр.

Така го нагрѣхѫ Кир-Димитрото съ тая исповѣдь, щото не стигаше дѣто истече отъ него толкова потъ и си излѣзе испотенъ, но още му наложи духовникътъ и слѣдующата епитимия: 1) Да направи прѣзъ страстната седмица около 1500 поклона (метана). 2) Да прочете 50 пѫти покаятелний (50й) Псаломъ: „Помилуй ме Боже по велицей мило-

сти твоей. . .; 3) Да се обѣщае, че за напредъ ще се исправи и че нѣма да прави такива тежки грѣхове; 4) Да купи въ полза на Иерусалимската черква 15 оки бѣлъ восъкъ и 5) Да купи отъ Божи гробъ една камбана и едно полиелео и да ги занесе подаръкъ на черквата въ родния си градъ.

Всичко това Кир-Димитрото направи и напълно заслужи титлата: *Хаджие*. Името му отъ Кир-Димитраки стана на *Кир-Хаджи Димитраки*. Сжщо така и името на сина му стана отъ Костаки на *Кир-Хаджи-Костаки*, или, както го наричахѫ въ прогаленъ видъ *хадзудъ* (хаджийче).

На Великдень Кир-Х.Димитраки влѣзе въ черквата: „Възкресение“, въ която е гробътъ на Иисуса Христа. Черквата бѣше пълна съ хора: имаше и гърци, и русси, и арменци, и сирийци, и араби-християни, и българи, и сърби и власи и всѣкакви други народности. Едни влизатъ да се молятъ, други, които не сѫ християни, — да гледатъ. Стоя тамъ и Кир-Х. Димитраки съ сина си Х.Костакя. Службата въ тоя день става най-тържественна. Служи самия Патриархъ, съ нѣколко владици и множество свещенници, диакони и иподиакони. Когато запѣхѫ въ черква: Христосъ Воскресе изъ мертвихъ. . . . . и т. н. Кир-Х.Димитраки така се воудушеви, щото безсъзнателно и той викна: . . И С у у у щи и и имъ во о о гро о обе е жи и ивоо о отъ да́ а арова а!

Излѣзо отъ черква Х. Димитраки веселъ, засмѣенъ, радостенъ и доволенъ отъ службата. Разговѣхѫ Християнитѣ, наядохѫ се блажно, сръбнахѫ си и винце и се развеселихѫ. Това направихѫ и поклонницитѣ на Божий гробъ на Великдень.

Слѣдъ Великдень Хаджиитѣ си накупватъ разни нѣща отъ хаджилъкъ да донесѫтъ подаряци на роднинитѣ и приятелитѣ си.

Накупи си Кир-Х. Димитраки отъ Божи гробъ броеници, кръстчета, пръстенчета и други свѣщенни нѣща, за да занесе и той подаръци въ града си. За едни броеници го увѣриха, че тѣ сѫ отъ сълзитѣ на Света Богородица, които тя проливала, кога глѣдала Христа, распънѫтъ на кръста. Казахѫ

му, че който носи тия броеници и ги брои ката день, грѣхътъ му се отплаща и болѣсть го не хваща. Хаджиета купи тия броеници за половина лира. За други бѣли като млѣко броеници го увѣриха, че тѣ сж отъ млѣкото на Св. Богородица, което капало отъ нея въ Витлеемската пещера, дѣто се родилъ Христосъ. Ако нѣкоя жена нѣмала млѣко кога роди дѣте, ще добие млѣко, ако се окачятъ тия броеници на гърдитѣ ѝ. Хаджиета даде и за тия броеници половина лира.

— Ами тия книжки какви сж? — попита Х. Димитраки монахътъ, който му продаваше свещенитѣ нѣща.

— Това сж прощалнитѣ книги, — отговори монахътъ: —Наричатъ ги тъй, защото който носи такъва книга съ себе си и я прочита всѣки день, прощава му се грѣхътъ. Прочети първата страница и ще видишъ какви сж и защо сж.

Хаджията взе една отъ книжкитѣ, отвори на първата страница и прочете: „Молитва къмъ Прѣсветая Богородица.“ Тая молитва е найдена въ Гетсиманската градина върху гробътъ на Света Богородица. Всѣкой, който носи тая молитва съ себе си да я прочита всѣкий день, нѣма да умре отъ никаква ненадѣйна смърть: нито въ море, нито въ рѣка, нито въ огънь, нито ще пострада отъ видими и невидими врагове. Освѣнъ това, ще му се яви три дни прѣдъ смърть-та му Света Богородица да го утѣши. Сжщо така, ако нѣкоя жена страда, когато ражда, да се прочете тая молитва надъ нея и ще прѣмине болката ѝ. Молитва: Радуй се благодатная Господъ съ тобою.... и т. н. слѣдва изложението на молитвата.

Хаджиета купи за едно бѣло меджидие 20 такива книжки прощални.

— Ами ти Иерусалимъ не си купилъ още, — каза монаха на хаджиета: — друго и друго, ала иерусалимъ ти трѣбва. Хаджие човѣкъ по това се познава, че въ кжщата му има Иерусалимъ.

—Имаме иерусалими отъ книга и отъ платно. Отъ кои искате? попита другъ калугеро Хаджията.

— Отъ платненитѣ, че сж по-здрави, — каза Хаджиета и даде цѣла лира за единъ платненъ иерусалимъ.

Иерусалимътъ е голѣма икона отъ платно или отъ книга. На тая икона има изобразени въ малъкъ форматъ всичкитѣ по-главни свещенно-исторически събития и светци, отъ сотворението на свѣта, чакъ до второто пришествие. Най-първо е сътворението на свѣта, послѣ грѣхопадението на Адама и Ева, послѣ Каинъ убива Авеля, послѣ Ное клепе на една дъска да се събиратъ животнитѣ въ ковчега, за да останѫтъ за дамазлъкъ слѣдъ потопа, сетнѣ е изобразенъ потопа, стълпотворението вавилонско и т. н. На едно мѣсто е изобразенъ пророкъ Исаия голъ, обѣсенъ съ главата на долу, като му раскрачили ногитѣ и ги вързали за два стълба, да го бичѫтъ живъ съ дървенъ трионъ на двѣ половини прѣзъ гръбнака, както касапина разсичамѣсото. На друго мѣсто Иуда Искариотски се бѣси самъ, като видѣлъ, че распенали Иисуса Христа. Искалъ Иуда да умре по-напрѣдъ отъ Иисуса, за да въскръсне и той наедно съ мъртвитѣ, които щѣли да въскръснатъ отъ гробоветѣ си заедно съ Иисуса. Но върбата, на която се обѣсилъ Иуда, се наклонила къмъ земята толкова, колкото да се опира обѣсения съ ногитѣ си до земята и да не умре до Христовото въскресение. Стои Иуда ни на земята, ни виси на въздуха. Само пръститѣ на ногитѣ му се опиратъ на земята и не му даватъ да висне и да умре.

Когато Христосъ въскресналъ, върбата се исправила и Иуда се обѣсилъ и умрѣлъ. Въ средата на иерусалимътъ има изобразени кѫпони (терезии), съ които мѣрятъ грѣховетѣ и добритѣ дѣла на скороумрѣлитѣ человѣци. Въ дѣсната терезия турятъ добритѣ дѣла, а въ лѣвата — грѣховетѣ. Ако натегне дѣсната терезия, душата отива въ рая; ако надтегне лѣвата — отива въ пѫкѫла. Отдѣсната страна на терезиитѣ е изобразенъ рая съ Бога, ангелитѣ, светцитѣ и праведницитѣ. Отъ лѣвата страна — пѫкѫла съ антихриста, Иуда прѣдателѣтъ, дяволитѣ и грѣшницитѣ.

— Този Иерусалимъ, като го занесешъ у дома си, — каза монахътъ на Хаджиета, — ще го окачишъ въ нѣкоя стая на стѣната при иконитѣ. Тая стая ще ти бѫде, като домашна черква. Кандилото прѣдъ иерусалимътъ никога нѣма да огасува: ни въ праздникъ, ни въ дѣлникъ, ни денемъ, ни но-

щемъ — вѣчно ще гори. Хаджийскитѣ кѫщи по това се познаватъ, че сѫ Хаджийски. Който не е Хаджие, той не може да има Иерусалимъ въ кѫщата си. Ще изгоришъ малко масло (зейтинъ) да му свѣтишъ, но за това пъкъ въ кѫщата ти не може да влѣзи никаква нечиста сила.

Хаджиета свиј Иерусалимътъ съ благоговѣние и го тури при другитѣ си накупени нѣща.

— Гледашъ ли това дървено кръстче? каза монаха на Х. Димитракя: — То е такъво малко, но въ него има *тимйо ксило* (честно дърво, частица отъ кръста, на който билъ распнатъ Христосъ). Това кръстче съ пари не се купува. То или се подарѣва на човѣка, или тоя човѣкъ може да го откраднe. Друго да крадешъ е грѣхота, но това, ако откраднешъ не е грѣхота. Който носи това кръстче отгорѣ си, куршумъ го не хваща, зло го не срѣща, и никаква вражя сила диаволска не може да се доближи до него.

— Слушалъ съмъ за такива кръстчета, — каза хаджиета, като прѣсѣче думата на монаха.

— Ако нѣкой е урочясанъ; ако нѣкого боли главата; ако нѣкой е урадисалъ върху нечисти сили и отъ това е болѣнъ, потопи това кръстче въ вода и омий такива болни съ тая вода изведнѫжъ ще оздравѣятъ. Ако го туришъ въ тѣстото, ще кисне, квасъ не трѣбва. Ако го туришъ въ вода, шини като негасена варь и водата ще пуща пашкулчета, — говореше монахътъ.

— Колко ще ми земешъ за това кръстче? — попита хаджиета.

— Азъ ти казахъ, че то съ пари не може да се купи, — каза монахътъ. Азъ ще ти го поларя за споменъ, но варди го да не ти го откраднатъ.

— Благодаря, каза хаджиета, и като взе кръстчето, прѣкръсти се, цѣлуна го и го завърза въ края на кърпата си та го тури въ пазухата си близо до сърцето си.

На другия день хаджи Димитраки тръгна съ сина си Х. Костакя отъ хаджилъка за въ града си по сѫщия пѫть, по който и отидохѫ на Божи гробъ.

Като се качи въ града Яфа на парахода, хаджи Димитраки захвана да си мисли: „И тъй, кой съмъ сега азъ? —

Киръ Хаджи Димитраки. Ще излѣзѫтъ гражданитѣ да ме посрѣщнѫтъ, ще дойдѫтъ въ кѫщата ми, ще имъ раздамъ подаръци отъ Божи гробъ, ще ми благодарятъ, ще ме почитатъ и уважаватъ, ще ми казватъ: *хаджи баба*.

Възгордѣ се хаджията, а въ това врѣме диавола се качи на лѣвото му рамо и му пошепна на лѣвото ухо: „кой направи всичко това, Димитро? – паритѣ. Хей гиди парички!

— Хей гиди парички! — повтори хаджията слѣдъ диавола, — хей гиди жълтички!

Хаджията извади паритѣ си да види колко жълтички му сѫ остънали отъ 40-тѣ лири, съ които тръгна на хаджилъкъ. Брои ги една по една, като стиска всѣка една добрѣ, да не падне отъ рѫцѣтѣ му. Останали му бѣхѫ още 9 лири, които хаджията нарѣди на дланьта си въ лѣвата рѫка и като ги гледаше, продължаваше: "хей гиди жълтички! колко сте силни, колко хубавички! Отъ васъ човѣкъ всичко добива, всичко си купува. Имашъ ли ги? – всичко имашъ: и чорбаджие ставашъ, и хаджие ставашъ, и ихтибаръ имашъ. и въ рая отивашъ.

Щомъ каза Хаджията, че съ пари и въ рая се отива, на рамото му се качи още единъ диаволъ.

— Нѣмашъ ли пари, – продължаваше хаджията, — никой не те погледва, за нищо не те бива.

— Така е, — шепна му на ухото втория диаволъ.

Отиде хаджията на Божи гробъ съ единъ диаволъ, върна се съ два.

Като пристигна въ града си, той биде посрѣщнѫтъ отъ свещенницитѣ и бакалския еснафъ. На свѣщенницитѣ хаджиета даде по единъ кръсть и по едни броеници, на бакалския еснафъ раздаде по едни броеници, на женитѣ имъ проводи по едно кръстче, на дѣцата имъ по едно пръстенче. Хаджията особенно любезно се отнасяше съ бакалския еснафъ, за да купуватъ стока отъ неговата магаза. На бабичкитѣ, които дойдохѫ въ кѫщата му да му честитятъ титлата *хаджие*, даваше по една прощална книга.

Като посрѣщна гоститѣ си, що идвахѫ да му честитятъ титлата „хаджие", Х. Димитраки отиде въ магазата си да види, какво сѫ направили слугитѣ му, когато той бѣше два

мѣсеца на хаджилъкъ. Той влѣзе въ магазата намусенъ, гордъ, сърдитъ, държаше назадъ ржцѣтѣ си, брояше броеницитѣ си и прѣглѣдваше стоката.

— Каква е тука тая паяжина, бе маскари?! Този прахъ защо не сте го помѣли?! Хайлязи! Трѣбва човѣкъ все надъ главитѣ ви да стои! Дяволътъ ще ва вземе! Вие не знаете съ кого имате работа и на кого служите!

Така се караше Хаджията на слугитѣ си, а тѣ мълчѣхж и двамата. Хаджията забѣлѣжи, че едно вжже е гризено отъ мишки и отъ това се увѣри, че слугитѣ му не сж служили честно въ врѣме на неговото отсжтствие.

— Това вжже защо е гризено отъ мишки? попита Хаджията по-стария си слуга и го изглѣда кръвнишки въ очитѣ.

— Мишкитѣ ни прѣгризахж нѣколко вжжа, — отговори калфата.

— Прѣгризахж зеръ, мишкитѣ само тогава прѣгризватъ, когато работата ни не е чиста, когато нѣкои ржцѣ похващатъ. Знамъ азъ, не съмъ вчерашенъ, знамъ кога гризатъ мишкитѣ! Азъ не искамъ такива хора, като васъ, въ магазата си, затова търсете си мѣсто и двамата.

— Ехъ, ако не щешъ, ние пъкъ на сила нѣма да стоиме, здравие да има, — отговори калфата.

— И още отговаряшъ, безсрамнико ни едни! Пукнало се сердето на очитѣ ти, нѣмашъ срама отъ господаря си, отговарящъ ми, като на свой връстнакъ! Азъ ще та науча тебе какъ да отговаряшъ!

Хаджията взе тефтерътъ, записа срѣщу смѣтката на слугитѣ стойностьта на огризенитѣ отъ мишкитѣ вжжя, видѣ смѣтка на слугитѣ си и ги испжди. Той мѣняше много чѣсто слугитѣ си и рѣдъкъ слуга можеше отъ него да вземе пари. Чаша ли се счупеше, на ламбата стъклото ли се пукнеше, коткитѣ ли нѣщо съборяхж и направяхж щета, мишкитѣ ли нѣщо огризѣхж, — всичко записваше Х. Димитраки въ тефтерътъ си срѣщу платата на слугитѣ, защото тѣ не си отваряли очитѣ. А платата, на слугитѣ въ Хаджиевия градецъ е много малка. На аджемиитѣ слуги, плата не даватъ

никаква; тѣ служѫтъ само за хлѣба и за едни обуща. На ония слуги, които сѫ служили по една — двѣ години, се плаща по 150 — 200 грошя въ годината. На калфигѣ, които сѫ опечени въ алѭш-веришътъ и които знаятъ да говорятъ на два — три язика: турски, български и гръцки — плаща се по 400 — 500 гроша въ годината. Такъва заплата не стига само за дрѣхи на бакалскитѣ слуги, защото бакалитѣ много кѫсатъ дрѣхитѣ си. Отъ всичкитѣ слуги Хаджията прѣдпочиташе селенчета българчета, които, ако и да сѫ аджемии, но сѫ още неразвалени, прости, хранятъ се съ проста храна, каквото имъ дадешъ, боятъ се отъ господарьтъ си, правятъ му честь и му работятъ само за хлѣба, за коричкитѣ, що оставатъ отъ софрата. За такъво селенче той прие и младия Петка.

VIII.

Петко постѫпи слуга у Х. Димитракия, когато послѣдния бѣше вече на 40 годишна възрасть. Въ продължение на 15 години отъ какъ стана отъ слуга на чорбаджия, Х. Димитраки бѣше промѣнилъ около 35 слуги. Ние видѣхме, че Х. Димитраки, щомъ прие Петка въ магазата си, измѣни името му отъ Петко на Петраки. Затова, ако срѣщнеме име *Петраки*, ще знаеме, че това е Петко. Животътъ на Петка — Петракя у Х. Димитракя бѣше много тежъкъ. Въ другитѣ страни и народи слугитѣ сѫ поставени много по̀-добрѣ, нежели у народитѣ на Балканский полуостровъ. Въ другитѣ (въ просвѣщеннитѣ) народи, ако човѣкъ служи въ нѣкоя магаза, той си знае работата само въ магазата, а когато магазата е затворена, свободенъ е да ходи кѫдѣто ще. У народитѣ на Балканский полуостровъ не е така. Тука слугата е робъ въ пълненъ смисълъ на думата. Ако магазата е затворена, ще му намѣрятъ работа въ кѫщата на господаря му, ще го накаратъ вода да носи въ кѫщи, гюбре да рине, бъчви, каци и даже паници да мие, дѣтето да държи, улицата и дворътъ да мете, ще го пратятъ лозе да копае, дърва да донесе и пр. и пр. Ето защо Петкова майка казваше на Петка, когато го водяше да го даде слуга у Х. Димитракя: „Синко,

въ огъня ако ти кажатъ да стапнешъ, трѣбва да стапнешъ, защото си хорски аргатинъ. Аргатлъка и измикярлъка е мачна работа, ама що да правимъ? ще търпиме, такъвъ ни е билъ касметя.“ И Петковия аргатлъкъ наистина бѣше мачна работа за като него дѣте. Сутринъ събуждахъ Петка още рано въ кащи да помете улицата около кащи, да насѣче дърва, да нахрани и напои магарето, да донесе нѣколко пати вода. Това правяше Петко всѣка зарань до съмване. Слѣдъ това той отиваше съ Х. Димитракя да отварятъ магазата и носеше на гърба си тефтеритѣ на хаджията. Като отворяхъ магазата, хаджията сѣлаше кръстосанъ (по турски) на меката рунтава овчя кожа до чекмеджето, пращаше Петка да му заряча кафе и наргеле и захващаше да брои броеницитѣ си, които бѣше си купилъ отъ хаджилъкъ. Хаджията сърбаше кафето и смучаше наргелето, а Петко сваляше кепенцитѣ на магазата, изваждаше пълни зимбили бакалска стока на улицата да се гледа, помиташе въ магазата и улицата, донасяше вода и напръскваше, миеше чашитѣ, сливитѣ, стафидитѣ, чистяше терезиитѣ, драмоветѣ, кантаръть, посрѣщаше мюшериитѣ, ако не знаяше що искатъ и колко пари, за колко драмове да тури питаше Хаджията. Когато извадяхъ пари да му плащатъ, Петко имъ показваше съ очи на Хаджията да дадатъ нему паритѣ. Взимаше Хаджията паритѣ, триеше сефтето по брадата си и шепнеше: „сефте берекетъ; колко косми по брадата, толко гроша въ чекмеджата. Аминъ.“ И се прѣкръстваше. Сѣдѣше Х. Димитраки цѣлъ день отъ утриньта до вечерьта надъ чекмеджето и не се помръдваше да излѣзе да се расходи. До пладнѣ той испиваше нѣколко кафета, нѣколко наргелета и цигари, а Петко гладуваше. Много пати на Петка му прѣтемнѣвахъ очитѣ отъ гладъ, затова той си напълноваше скришно джеботѣ съ стафиди, леблебии, смокви, сливи и други бакалски овошки и когато се наведѣше задъ човалитѣ и кацитѣ да мете, съ едната си рака влѣчѣше метлата, а съ другата си пълняше устата и така закусваше. За да се не слуша, кога хрупа, той нарочно тропеше, чукаше по сандъцитѣ и кацитѣ.

По пладнѣ, когато викаше ходжата, Хаджията пращаше Петка въ кащи за хлѣбъ и ястие. Давахъ на Петка отъ кащи

хлѣбъ и ястие за Хаджията, а за Петка събирахѫ остатъци отъ софрата, трошички и корички. Тѣзи корички много пѫти бѣхѫ гризени отъ мишки и се намирахѫ по тѣхъ мишини. Идваше Петко въ магазата и подаваше хлѣбътъ и ястието на господаря си. Хаджията отлупваше сахѫнитѣ, прѣбросяваше съ очи локмитѣ, да не би Петко по пѫтя да е изялъ нѣкоя, отъ което той щѣше да се помисли, че Петко похваща. Слѣдъ това Х. Димитраки се наядваше и ако отъ обѣдътъ му останеше нѣщо: корички, жилки, костчета, всичко събираше и съединяваше къмъ онѣзи остатъци отъ софрата, що донасяше Петко отъ кѫщи, и даваше на Петка да обѣдва. По нѣкога, кога отидеше Петко въ кѫщи за ястие, Хаджията, като останеше самъ въ магазата, остъргваше нѣколко пити кашкавалъ за да ги очисти и тѣзи стърготини размѣсваше съ вода и съ сухи парчета сирене, турваше и соль и така приготваше ястие за Петка. А Петко ядеше всичко, благодарение на вълчешкия гладъ.

Въ магазата Петко стоеше цѣлъ день на̀ ноги. Не му се позволяваше даже да се опре на тезгяхътъ или на нѣкой ковалъ. Стои нѣколко врѣме на едната нога, послѣ на другата, послѣ пакъ на първата и така ги мѣняваше цѣлъ день до вечерьта. Вечерь затваряхѫ кѫсно дюгеня. Дойде нѣкой Хаджиевъ приятель, захванѫтъ да се разговарятъ за търговията, за това, за онова и сѣдятъ чакъ до три часа по турски. Петко, съсипанъ цѣлъ день отъ работа и отъ стоение на ноги, много пѫти така му се доспаваше, щото дрѣмеше и заспаваше правъ, но щомъ заспѣше, ногитѣ му се свиваха въ колѣната и той се сепваше и събуждаше.

Кога затваряхѫ вечеръ магазата, Петко затваряше, а Х. Димитраки слѣдъ него провѣряваше, добрѣ ли е затворено: ще опне всичкитѣ кепенци, ще натисне вратата и тогава ще се прѣкръсти и ще трѫгнѫтъ за въ кѫщи. Петко вървѣше напрѣдъ и носеше на рамо зимбиля съ тефтеритѣ и съ нѣколко трѣски за огъня, мезеликъ за Хаджията и паритѣ, що сѫ събрали прѣзъ деньтъ. Въ другата си рѫка носяше фенерътъ и свѣтяше на господаря си. Ако имаше нѣгдѣ лочка на пѫтя, Петко бѣше дълженъ да прѣдупрѣж-

дава господаря си и да му казва, че това е лочка, а не камень, за да не вземе Хаджията лочката за камень и стѫпи въ нея да окали кундуритѣ си. Като пристигнехѫ въ кѫщи, Петко сваляше зимбиля отъ рамото си, изваждаше отъ него чантата съ паритѣ и тефтеритѣ и ги внасяше въ стаята на господаря си. Послѣ събуваше на Х. Димитракя обущата отъ краката му, събираше и обущата на Х. Костакя, на киражиитѣ въ кѫщата и ги чистеше отъ калта, боядисваше и лустросваше ги. Послѣ донисаше два три пѫти вода, послѣ храняше и пояше магарето, подриноваше му гюбрето.

Слѣдъ вечеряниего на Хаджиевото семейство, слугинята дигаше софрата и изяваше по-добрата часть отъ това, що сѫ оставиле за нея и за Петка и каквото останеше слѣдъ неиното вечеряние: корички, костчета, чорба, всичко събираше и даваше на Петка да вечеря. Много пѫти Петко отъ много работа така се уморѣваше, щото си заспаваше гладенъ. Той спѣше въ една гола студена стая. На голитѣ дъски постилаше нѣколко човали и съ нѣколко се покриваше. Въ тая стая Х. Димитраки си държаше дървата, кимурътъ, сѣното за магарето, праздни каци, газени сѫнджци, дъски отъ счупени маслинени каци и др. нѣща. Отдолу подъ тая стая бѣхѫ жилището на магарето и нуждницитѣ. Когато бѣше студено врѣмето, Петко се свиваше въ леглото си, като ежъ и трепераше отъ студъ. Той много пѫти плачеше въ леглото си, като си припомнеше, какъ се гушваше въ село съ майка си.

Така живѣ Петко у Х. Димитракя цѣлъ мѣсецъ. Нѣмаше за него отдихъ ни въ дѣлникъ, ни въ праздникъ. Работеше като волъ, само за хлѣба, а чакаше, като сиромахъ Лазара, да се наядѫтъ господаритѣ му за да обере трохитѣ и коритѣ. Намисли Петко да избѣга отъ Х. Димитракя, но прѣди да направи той това, майка му дойде да го види и, като видѣ работата каква е, взе дѣтето си и го даде на занаятъ терзия у грѫкътъ Терзи Янакя, съ условие да работи Петко у майсторътъ си три години за хлѣба само. Даде го и си отидѣ въ селото.

IX.

Петко у Терзи Янакя

и послѣ у Майсторъ Живка.

Терзи Янаки бѣше прочуенъ майсторъ, но малцина знаяхѫ че той колкото майсторски крояше и шиеше, толкова майсторски крадяше на хората шаякътъ. Той работеще и въ града, и по селата. Донасяше нѣкоя жена шаякъ да крои за мѫжа си, или за дѣцата си и за себе си дрехи. Терзи Янаки зимаше шаякътъ отъ рѫцѣтѣ ѝ, захващаше да я распитва: какъ сѫ домашнитѣ ѝ, всички живо-здрави ли сѫ, дѣтцата порастнѫхѫ ли и т. нат. Освѣнъ това казваше на жената, че тя се поправила, станѫла пóпълничка, по-хубавичка, по-червеничка. Устата му говорехѫ това, а умътъ му и очитѣ му работяхѫ съвсѣмъ друго. Той говореше на жената за да отвлича нейното внимание и въ сѫщо врѣме така сгъваше шаякътъ, щото при кроението на сѣка дрешка отсичаше по два-три аршина шаякъ пó-вече за себе си и послѣ отъ тоя шаякъ правеше готови дрехи и ги продаваше. Той знаяше слабата страна на женитѣ, хваляше всѣка жена, че тя е хубавица, гиздава, нáпета и добра. Тая имала много хубави очи, оная имала много бѣло лице и тънко кръстче, еде коя си имала добро сърце и така нат. А женитѣ, нека не имъ остане хатъръ, но много имъ е драго да ги хвали човѣкъ, че сѫ хубавици, че имѫтъ ангелски очи и пр. Затова тѣ бѣхѫ много снисходителни къмъ Терзи Янакя. Ако нѣкоя и да се осѣтяше, че майсторъ Янаки отрѣзалъ два-три аршина шаякъ пò-вече, казваше си: „ехъ, Господъ нека го сѫди. И той го прави това отъ сиромашия: съ една игла цѣла кѫща храни, сиромахътъ“. Нѣкои жени до толкова оставахѫ благодарни отъ похвалитѣ на майсторъ Янакя, щото му испращахѫ хлѣбъ, печена кокошка, или сирене, и вино, когато имъ шияше дрехи. Много жени правяхѫ това скришно отъ мѫжетѣ си.

Първитѣ три дене Терзи Янаки накара Петка да бучи съ иглата на единъ парцалъ за да навикне да работи съ напръстукътъ. Петко не бѣше наученъ да сѣди сгѫнѫтъ и на-

веденъ, за това майсторътъ му го тури да седне въ едно рѣшето кръстосанъ, а за да не си подига главата да гледа на горѣ, на долѣ, тури му едно яйце подъ гушата да го натиска съ главата си да не падне и така да боде на парцалътъ и да навиква. Въ такъво сжнато положение Петка го заболѣ вратътъ, кръстътъ, колѣната, рамѣната и пръститѣ на ржцѣтѣ. На трѣтия день Петко малко навикна и захвана да шие ржбове. Майсторътъ му вече го освободи отъ рѣшето и отъ яйцето.

Главната мжчнотия за усвояването на терзиликътъ е шиението на гайтаня и кроението на дрѣхитѣ. Петко знаяше, че това е най мжчно и за това, кога шияше, крадишкомъ наблюдаваше майсторътъ си, какъ той крои дрехитѣ и какъ шие гайтанитѣ.

Майсторътъ му забѣлѣза. че Петко лесно възприима всичко, затова, като си помисли, че Петко може въ една година да усвои занаята и да напустне майсторътъ си, захвана да го проважда да му носи съ магарето лозови пръчки отъ лозята, да чисти въ лозята му камъни, да пасе магарето и да му бере трѣва. Пращаше го и за дърва. Въ кжщата на Терзи Янакя Петко бѣше цѣла слугиня: мѣтѣше, вода носеше, ссждове мияше, дѣтцата на майсторътъ си носеше на ржцѣ.

Терзи Янаки крояше дрехитѣ и крадѣше майсторски шаяка, кога Петко не бѣше при него, защото Петко ако гледаше, щѣше скоро да се научи да крои и освѣнъ това щѣше да забѣлѣжи, че майсторътъ му краде шаякътъ на сиромаситѣ.

Гладуването на Петка у Терзи Янакя бѣше по-голѣмо отъ колкото гладуването му у Х. Димитракя. У Х. Димитракя имаше стафиди, смокви, сливи и други плодове, отъ които Петко скришно ядяше, а у Терзи Янакя имаше само парцали отъ дрехитѣ, що крояше. Даваха на Петко у Терзи Янака да яде съ таинъ: на пладнѣ и вечерь - два пяти въ 24 часа. Храняхж го съ хлѣбъ, соль, празъ, рѣпа, лукъ, оцетъ и петмесъ. Храняхж го отдѣлно, а спѣше въ единъ голѣмъ долабъ (ковчегъ) и трепераше зимно врѣме отъ студъ.

Стоя Петко у Терзи Янакя окало десеть мѣсеци: отъ Никулденъ до Кръстовденъ, но като видѣ, че и тука нѣма да

спечели нищо, избѣга отъ майсторътъ си и си отиде въ село при майка си.

— Защо дойде, мой сине? — каза Петкова майка на сина си: — Сега иде зима, кой ще те храни?

— Кой е умрѣлъ отъ гладъ, - каза Петко на майка си: Тия гърци гледатъ да смъкнятъ на човѣка и кожата отъ гърба. Взе ме да му работя три години само за хлѣбътъ и да ме учи на занаятъ, а праща ме да му пасж магарето и да му чистя лозето и ме оставя гладенъ.

— Ти искашъ да не те пращатъ никждѣ. Занаятъ лесно не се добива. И майсторътъ ти нѣкога така е работилъ на майсторътъ си, за да земе занаятъ.

— Не ми трѣбва на мене такъвъ занаятъ.

— Ами какъвъ занаятъ ти трѣбва? Терзиликътъ е занаятъ за като насъ сиромаси. Човѣкъ терзия не иска сермия единъ аршинъ, едни ножици, единъ напръстукъ и една игла Всичко може да се купи за 40 - -50 гроша.

— Терзиликътъ вече пари не струва, майсторътъ ми ако не крадѣше шаякъ, щѣше да гладува. Азъ не искамъ да крадж. Ти сама ми казваше, че краденото нѣщо не хваща мѣсто.

—Казахъ ти и пакъ ти казвамъ че е така. Учи се само на доброто, а отъ злото бѣгай.

—Ехъ, и азъ избѣгахъ отъ злото.

— Ти избѣга, ама не му бѣше сега врѣмето да избѣгашъ. Какво ще правишъ тука? Кой ще те храни?

— Ще си найда работа, ти не се бой. Добъръ е Господъ, здравие да има.

На другия день Петко постжпи желѣзарь въ селото си у майсторъ Живка. Живко правяше на селенитѣ чирясла, палечници, брадви, мотики, тесли, сърпове, ножове, ножици, капани за вълци и лисици, гвоздеи, подкови за добитъка, подковаваше волове, биволи, конье и магарета. Съ тоя занаятъ майсторъ Живко поминаваше много добрѣ, храняше цѣла кжща дѣтца, направилъ си бѣше кжща, имаше си градина, ниви и до 150 лири готови пари. Ковачницата му бѣше пълна съ желѣзарски нѣща, които той самъ правяше и продаваше. Всич-

ко това майсторъ Живко спечели съ чукътъ въ ржка и съ потъ на челото.

Петко остана много благодаренъ у майсторъ Живка. Живко го храняше добрѣ и му казваше: Петко, яжъ, не се срамувай, храни душа да те слуша. Желѣзото не е шаякъ и чукътъ не е игла. Тука иска юнашка сила, а силата отъ храната се добива. Яжъ като вълкъ, работи, като волъ, и нѣма да останешъ ни гладенъ, ни голъ. Храната излиза отъ работата а работата — отъ храната. Нахрани се добрѣ, напий се вино да работишъ весело. Петко се храняше наедно съ Живка.

Съживи се онзи Петко у масторъ Живка, уякня, като вълкъ отъ въртѣнието на чукътъ. Той работи у Живка три години и излѣзе чуденъ майсторъ. Живко го ожени за дъщеря си и го направи зетъ и съдружникъ въ ковачницата си.

Живъ е Петко и до днешенъ день и по желѣзарството е прочуенъ майсторъ. Спечели си и пари, има до 200 лири готови пари, има къща, жена, дѣтца, 25 овци, три крави 75 свиние, ковачница пълна съ желѣзарска стока. Той искаше да стане богатъ и стана, но стана по честенъ начинъ, съ трудътъ си, съ потътъ на лицето си, а не както Х. Димитракя, който погуби господаря си за да се обогати. Масторъ Живко умрѣ отъ старость. Когато Петко спомене Живка, казва: „Господъ да го прости, вѣчна му память, той ме направи човѣкъ.“ А когато спомене живота си у Х. Димитракя и у Терзи Янаки, не ще да види нищо гръцко прѣдъ очитѣ си, защото му се струва, че всичкитѣ гърци сж такива. Селенитѣ много уважаватъ майсторъ Петка, защото е честенъ, трѣзенъ, трудолюбивъ човѣкъ, обича отечеството си и народа си, на училищата и на сиромаситѣ помага.

Да видиме сега какво стана Стойко, когото оставихме въ Солунската Гимназия.

X.

Стойко се учи въ Солунската българска гимназия седемь години и свърши всичкитѣ седемь класса. На края на седмата година той издържа испитъ и взе свидѣтелство, че е изучилъ и знае слѣдующитѣ науки: Законъ Божий, български

язикъ, Старо-български язикъ, френски язикъ, турски язикъ, гръцки язикъ, Логика, Психология, Алгебра, Геометрия, Тригонометрия, Начъртателна Геометрия, Физика, Космография, Зоология, Ботаника, Минерология, Химия, История, География, Държание тефтери и Рисование.

Взе Стойко свидѣтелството си, направи сбогомъ съ Директорътъ на Гимназията и съ учителитѣ и тръгна за въ селото си. Сега вече Стойко не се чудяше ни на морето, ни на морския параходъ, ни на желѣзницата, ни на телеграфътъ. Той знаяше отъ книгата всичкитѣ човѣшки измислици, знаяше какъ е направенъ парахода въ морето, коя сила влѣче желѣзницата, какъ говори телеграфътъ, какви животни има по цѣлия свѣтъ и въ морето, какви растения растѫтъ по земята и кои се употрѣбяватъ за лѣкъ, кои сѫ ядовити. Знаяше да прави и голѣми смѣтки (хесапъ), знаяше и българска и турска, и френска, и гръцка книга.

Пристигна Стойко въ селото си на Петровденъ. Селскитѣ първенци бѣхѫ излѣзли съ майка му край село да го посрѣщнѫтъ.

Расчу се въ цѣлото село, че Цвѣтинъ Стойко си дошълъ отъ голѣмото училище и дойдохѫ мнозина да го видятъ.

На другия денъ бѣше праздникъ „Св. 12 апостола.“ Събра се много народъ въ черква да видятъ Стойка.

Стойко отиде въ черква и си мисляше, че като е най работното врѣме въ селото, не ще има много хора въ черквата. Той не се надѣваше, че ще се струпатъ мало и голѣмо само заради него да го видятъ. Не бѣше приготвенъ Стойко да каже слово, но като видѣ много народъ, дойде му сила и, като се каза евангелието за 12-тѣ апостоли, Стойко се исправи на владишкия столъ, прѣкръсти се и каза на селенитѣ това слово:

Любезни братия!

Ставатъ седемь години отъ какъ съмъ се отдѣлилъ отъ Васъ и отъ селото си. Честитъ съмъ билъ и азъ, и вие, да свърша учението си и да дойда пакъ между васъ да служа на селото си, което харчеше за мене да ме изучи. Науката

била много добро нѣщо. Азъ не могж да се броя много ученъ, защото има човѣци много по-учени отъ мене, но пакъ и за малкото мое учение да ми даватъ цѣлия свѣтъ, не бихъ се съгласилъ да дамъ за него това учение, което спечелихъ съ вашата помощь. Ученето е имание, което нито въ огъня гори, ни водата го завлича, ни ржждата го яде, ни разбойникъ го краде. Съ ученето човѣкъ разбира много работи, а безъ него той ходи, като безъ очи, живѣе въ тъмнината. Ето защо и самъ Господъ нашъ И. Христосъ, като дойде на земята, първо и първо събра нѣколко луши прости човѣци, направи ги свои ученици, даде имъ учение и сетнѣ ги прати по свѣтътъ да учятъ человѣцитѣ и каза имъ: „Идите да научите всичкитѣ человѣци, всичкитѣ народи да вардятъ всичко, каквото ви казахъ. (Мато. 28; 19, 20). „Идите, проваждамъ ви, като агънци посрѣдъ вълци (Лук. 10,3), „Гледайте да бждете и вие и другитѣ человѣци усъвършенствовани, разбудени, а не простаци“ (Мат. 5,48). Така казалъ Христосъ на своитѣ апостоли, на които ние днеска празднуваме деньтъ. Ние виждаме отъ Христовитѣ думи, че той иска прѣди всичко да научи человѣцитѣ на добро. Както едно врѣме Христосъ събралъ ученици и апостоли, та ги научилъ и ги проводилъ да учятъ проститѣ человѣци, така и сега нашата Българска Христова черква, като иска да бждеме и ние усъвършенствовани въ всичко наедно съ человѣцитѣ отъ другитѣ учени и просвѣтени народи, събира отъ нашия народъ сиромашки момчета и момичета и ги учи въ градътъ Солунъ, дѣто се родили нашитѣ просвѣтители Св. Кириллъ и Св. Методий, и послѣ тия дѣтца ги праща по селата имъ, да учятъ проститѣ дѣтца и человѣци на учение, на добро. Другитѣ Християнски народи сж отишли много по-напрѣдъ отъ насъ Българитѣ, и за да ги стигнеме и да вървиме наедно съ тѣхъ, ние трѣбва да си наредиме добрѣ училищата и цръквитѣ, трѣбва да се изучиме всички да четеме и да пишеме, за да се ползуваме отъ онова, което умнитѣ и ученитѣ человѣци пишжтъ въ книгитѣ. Мина се вече врѣмето на простотията. Сега който не се учи книга, той

остава назадъ, не може да се бори съ мѫчнотнитѣ въ живота и загинва. А който се учи книга, знае какво става по цѣлия свѣтъ, върви напрѣдъ, живѣе по́лесно и се усъвършенствува наедно съ другитѣ человѣци. Както биволскитѣ кола не могѫтъ да гонятъ желѣзницата; както гимията не може да гони въ морето морския параходъ (пампоръ); така и простотията не може да върви наедно съ науката, а остава назадъ. Погледнете Френцитѣ, Нѣмцитѣ, Ингелизитѣ и Американцитѣ, колко сѫ отишли напрѣдъ, какви машини и фабрики имѫтъ, какъ си правятъ сами всичко и имѫтъ имание и сами да поминѫтъ, и на други народи да дадѫтъ и продадѫтъ. Ние работиме много по́-вече отъ тѣхъ, но работиме по́-много съ рѫцѣ и съ нозѣ, а тѣ работятъ по́-вече съ умътъ си, затова ние сме останали назадъ отъ тѣхъ, ореме още съ дървени орала́, сѣеме съ рѫка, жнеме съ сърпове и съ мѫка, вършеме съ дикани, а тѣ и орѫтъ, и сѣятъ, и жнѫтъ и върхѫтъ, и предѫтъ и ткаятъ все съ машини, и съ по́-малко трудъ добиватъ по́-вече имание.

И ние сме, като тѣхъ человѣци, но сме прости и не знаеме, какъ лесно да печелиме. Ако се стегнеме да се изучиме, каквито сме работни, трудолюбиви, нестеливи, трѣзни и свѣсни, можеме и да ги стигнеме, и да ги задминеме. Щомъ се научиме всички да четеме и да пишеме, лесно можеме да спечелиме това, което нѣмаме. Ако захванеме да пращаме дѣцата си въ училището да се научѫтъ да четѫтъ и да пишѫтъ, слѣдъ нѣколко години тия дѣтца ще порастѫтъ и ще имаме тогава ново поколение, нови граждани, които ще знаятъ да се ползуватъ отъ книгата и ще прощаватъ и споминатъ насъ проститѣ, които сме ги отхранили и изучили. Ние, ако сме слѣпи, не трѣбва и дѣцата ни да сѫ слѣпи. И царщината има голѣма полза, ако гражданитѣ ѝ знаятъ да четѫтъ и да пишѫтъ. Царътъ се радва, кога види, че поддапницитѣ му се учятъ, защото отъ учението и царщината отива напрѣдъ. Господъ нашъ И. Хр. и неговитѣ Св. Апостоли, на които днеска празднуваме денътъ, да ни сѫ на помощь всѣкога и на всѣкадѣ за да се усъвършенствовамс и ние, както иска Христосъ, Аминъ.

—Аминъ,— казахѫ мнозина селени въ черква.

—Чулъ те Господъ.— казахѫ други.

—Блазѣ на тая майка, що родила такъво чедо,—каза една жена.

—Като говори отъ устата му медъ капе,— каза друга една жена.

Слѣдъ черковния отпускъ мнозина селени поканихѫ Стойка да иде да имъ посѣди, че се затѫжили за него, като не го видѣли седемь години. Стойко имъ отиде на гости.

Въ мѣсецитѣ Юлий и Августъ Стойко се отпочина отъ седмогодишния си трудъ и си поправи здравието. Той много пѫти отиваше съ селенитѣ на работа, опитваше се да жене за да види, какъ народа събира хлѣбътъ.

Дойде мѣсецъ Септемврий. Селскитѣ старѣйшини и първенци се събрахѫ въ единъ праздникъ въ селската община да поговорятъ за отваряние на училището и за учители. Стойко бѣше назначенъ главенъ учителъ, хванахѫ и двама по малки учители за помощници на Стойка. Нареди Стойко училището, въ дѣлницитѣ учеше дѣцата, а въ праздницитѣ поканваше селенитѣ да не отиватъ отъ черква по меанитѣ, а да влизатъ всѣки праздникъ слѣдъ пущанието на черква въ училището. Селенитѣ се съгласихѫ на драго сърдце. Стойко имъ държаше въ всѣкой праздникъ научни сказки за много работи, учеше селенитѣ да четѫтъ и да пишѫтъ. За една зима всичкитѣ селени, които отиваха ката праздникъ въ училището да слушатъ сказки и да се учѫтъ, научихѫ се и да четѫтъ, и да пишѫтъ. Всичкото село остана благодарно отъ Стойка, както Стойко бѣше благодаренъ отъ селенитѣ, за дѣто го изучили.

Така човѣцитѣ трѣбва едимъ другиму да си помагатъ, за да бѫде на всички добрѣ.

Стойко и Петко сѫ живи и до днѣсъ и работятъ въ селото си. Единия учитель, другия ковачъ. Тѣ сѫ голѣми приятели и родолюбци.

Стойко искаше да стане ученъ и стана. Петко искаше да е богатъ и забогатѣ съ Божията помощь. Терзи Янаки умрѣ, а Кир-Хаджи Димитраки още е живъ и на стари години ходи, та проси.

Т. В.-въ.

Образцова Домакиня

(Етюдъ на Марiана Гавелича).

Никога още не съмъ служила у такава господарка! говори за нея всѣкоя нова готвачка и прибавя прѣзъ зжбитѣ си :

—Змия ! . . . Работишъ ѝ цѣлъ день и цѣла нощь и пакъ не можешъ да ѝ угодишъ . . . Само знае да се уяда отъ утрина до вечерь . . . И куче не би истърпѣло такъвъ животъ, а камо ли човѣкъ . . . Работата ѝ само е да кряска и да ругае . . . Какъ! да ти сѣдж азъ тебе за тая заплата още и подоветѣ (щицитѣ) да ти истривамъ ! Да има да зимашъ ! . . .

Дворникътъ и за всичкитѣ богатства на свѣта не носи вода на „чумата отъ вторий катъ“, а съсѣдитѣ почти всѣкоя недѣля се тжжатъ за обидитѣ, що търпжтъ отъ нея.

Ни едно пране въ домътъ не минва безъ гюрултия по нейна вина. Крамолитѣ обикновенно се захващатъ за отвора (отключътъ) на чердака или пъкъ за нѣкоя друга дреболия. Колкото за прахътъ по стълбата, той всѣкога служи за причина на прѣпирни между нея и слугинитѣ на съсѣдкитѣ ѝ.

Ковчежницата (мжжътъ на тая господарка е ковчежникъ — сандъкяринъ), крѣска пò-силно отъ всичкитѣ въ домътъ ; отъ нея, като отъ огънъ се бояжтъ, като отъ чума бѣгатъ. Тя е въ устата на всички.

Порядъка въ кжщата е нейното утѣшение и скърбь. Всѣкоя сжбота обръща всичко въ кжщата си съ глава надолу : тръка на всѣкждѣ съ четка, мие, истръся, и прѣмѣстя мобилитѣ отъ едно кюше въ друго. Отъ утрина до вечерь шумътъ и крѣскането не спиратъ.

Въ такива случаи мжжътъ ѝ се подлага прѣзъ цѣлий день на изгнание ; дѣцата лѣтно врѣме се провождатъ въ

градината, а зимѣ се държѫтъ подъ ключъ за да не прѣчѫтъ на трѣбението.

Ковчежницата работи безъ да се спре и ругае слугитѣ, ако се лѣнѣѫтъ.

Боже запази, ако найде нѣкѫдѣ паужинка! Тя е готова по стѣната да се качи, па да истрѣби тия дири на домашна неприятность, а послѣ цѣлъ день хока бѣдната Анюшка.

— Защо ти плащамъ азъ тебе? Защо те храня? Каквото не направя сама, нѣма и да се направи; моитѣ рѫцѣ трѣбва всичко да направятъ. Всичко въ паужина отънѫло. Дори и у евреитѣ по-чисти слуги има, отколкото у мене. Отъ новий мѣсецъ трѣбва да си диришъ такива господари, които обичатъ да киснѫтъ въ мръсотии. Азъ мръсотии не търпя. А това що е? Па смѣешъ още и да отвръщашъ! Ти трѣбва да мълчишъ, когато господарката говори.

Щомъ настѫпи пролѣть, по цѣлата кѫща се захваща ловъ на молци. Ковчежницата се бои отъ тѣхъ повече, отколкото отъ чумата. Ако се покаже нѣкѫдѣ въ кѫщата, ако ще би и едно отъ тѣзи крилати звѣрчета, то за борба съ тѣхъ се явява на сцената цѣлъ арсеналъ силно миришѫщи срѣдства, а послѣ по цѣла недѣля мирише въ всичкитѣ ѫгли на бензинъ и на други различни състави, врѣдни за насѣкомитѣ. Самата мисъль за присѫтствието на мъничкий врагъ въ кѫщата, не дава на ковчежницата да спи. Тя скача нощѣ отъ лѣглото и необлѣчена тича въ стаята за госте да прѣгледа да ли се не е сгушилъ опасний звѣръ нѣкѫдѣ въ гънкитѣ на кадифето, съ което е прѣплетена гарнитурата на мобилитѣ въ парадната стая.

Панъ Игнатий, нейний мѫжъ, е дозволилъ на своята хубава половина да го ловне за юларчето още отъ деньтъ на свадбата. Воденъ отъ нея той се чувствува по-добрѣ. По-умна, по-добра и по-хубава отъ неговата жена нѣма ни една на свѣтътъ; така мисли за нея щастливий съпрѫгъ. Па и по-добра домакинка отъ нея не би могла да се найде. Той дълбоко и искренно я уважава. Всичко, що прави Юстина, е прѣкрасно; всичко, що тя говори, е свето. Прѣдъ чужди

люде той пакъ, що-годѣ, пази нѣкакви дирици отъ самостоятелность, нъ остане ли самъ съ жена си, става пò-тихъ отъ мравичка, пò-низъкъ отъ трѣвата и като школникъ не смѣе даже и да възражава, когато тя му чете съпржеската си проповѣдь.

Нъ и при все това, той служи за *козломъ отпущения*,(1) за всичкитѣ домашни неприятности. Пуши ли собата, виноватий е той: защо се не погрижи пò-рано да поговори за това съ ступанина на кжщата; направжтъ ли дѣцата нѣщо, – пакъ той виноватъ: защо да се не ползува съ бащинска власть, а да оставя всичката грижа върху бѣдната си жена. Той отговаря за грубостьта на слугитѣ и за не сполученото ястие.

—Все ти си виновенъ!... говори жена му. Ако се връщаше отъ управлението право дома, нѣмаше да ѣдеме пържень гьонъ (подлога), вмѣсто пържено месо... Нъ тебе що те е грижа!... Ти може би и три пжти да си закусилъ, догдѣто жената ти и дѣцата ти чакатъ гладни....

Нъ за това тя съвсѣмъ напраздно го обвинява... Той нѣма у себе си ни грошъ. Той дава заплатата си до парица, още щомъ я получи, на жената си, която го научи да поминва и безъ пари.

— Не, гължбче! не искай пари, говори, тя: нѣма да ти дамъ... Знамъ те азъ тебе... Ти още отъ ергенинъ си отличенъ прахосникъ, никога ни парица се не сдържа у тебе.... Кажи на приятелитѣ си да не смѣжтъ и прѣдъ очитѣ ми да се мѣрнжтъ. Азъ ще се расправж съ тѣхъ по свойски: ето Господъ — а ето и вратата!

Когато кипнѣ, тя не обича да избира думитѣ, маха съ ржцѣ, поддига лактетѣ си и се исправя на пръститѣ си....

Като смѣта себе си за права, тя на всички въ очи вовира правдата. Тя мисли, че въ това се и състои нейното призвание. Всичко знае и всичко разбира повече отъ всички

---

1) Въ старо врѣме евреитѣ сж имали обичай, освѣнъ другитѣ жертвоприношения, що сж правили за да се простжтъ грѣховетѣ имъ, да пущатъ на свобода въ гората единъ козелъ (пръчь) Този козелъ се е наричалъ *козломъ отпущения*. Лев. 16, 8. (прѣв.)

други; мѣси се въ чуждитѣ работи, има сума познаинства, които завързва съ всички безъ разборъ. Заболѣятъ ли дѣцата на нѣкой съсѣдъ, тя невикана отива, сѣда като у дома си и захваща да дава съвѣти на наскърбената майка:

— Вѣрвайте ме, казва тя: вѣрвайте ме, че отъ праховетѣ никаква полза не ще да има. Само по-злѣ ще имъ стане: ще имъ се разстрои стомахътъ отъ тия цѣрове и ще проболедуватъ, Богъ знае, до кога . . . . Съвѣтвамъ ви да пропѫдите доктора, да хвърлите праховетѣ изъ прозореца, а на болничкото дайте да пие за испотѣване, само за испотѣване . . . . Имате ли? нѣмате? Като е тъй, азъ ще ви пратѭ ей сегичка. Като съ ржка ще прѣмахне. Само мене слушайте: азъ три съмъ изгледала и отъ какви болки ги не съмъ спасявяла.

Дѣцата си оздравѣватъ, само като имъ се даватъ докторскитѣ прахчета, нъ това не прѣчи на ковчежницата да се хвали съ знанието си, съ искуството си да лѣкува и да говори, когато срѣщне майката:

— Какъ ? . . . Дѣцата сѫ здрави като прасци . . . А какво ти говорѣхъ? . . . Добрѣ че ме послушахте.

Тя има почти истинска страсть къмъ чуждитѣ интереси . . . . . Трѣбва ли нѣкому да купи или продаде нѣщо, да се сватува или развожда (напуща, парясва), да кръсти, — ковчежницата първа се намѣсва . . . . ! Никакъ не признава натурничество въ себе си, напротивъ . . . .

— Всички при мене! Всички при мене! дума тя. - Тукъ бързай съ съвѣтитѣ си, тамъ съ услугата си . . . . На всички помагай! а никой нѣма и „благодарѭ“ да ти каже . . . . . Нещастенъ характеръ имамъ: никому не могѫ да откажѫ . . . . .

Панъ Игнатий съ удивление гледа жена си. Когато тя почне да говори, той слуша съ благоговѣйно внимание; въ това врѣме и очитѣ му се смѣятъ. Той кима съ глава, тръка рѫцѣтѣ си, повтаря, токо речи, думитѣ ѝ съ всичкото си сѫщество. Като не е въ състояние да се удържи, той хваща „своята баба“ прѣзъ кръста, поддига я въ въздуха и громко и дълго я цѣлува съ въсхищение. Той често получва за награда отъ ржката на съпругата си по нѣкой и другъ пястъ (юмрукъ)

въ гърбътъ, нъ това му не пръчи да ѝ изказва при всѣкой случай нежната си къмъ нея любовь.

— Нѣма друга, като моята жена! повтаря той съ такова простодушно, вѣрно и искренно убѣжденпе, щото само остава да му се завижда. Той гледа жената си прѣзъ призмата на любовьта, затова и никакъ не е удивително, че тя му се вижда съвсѣмъ не тъй, както на другитѣ. Чини му се, че всички така сѫщо се чудѫтъ на нейнитѣ качества, както и самъ той. Даже и на умѣението ѝ да се облича той плаща дъньта на удивлението си, при всичко че е мѫчно да се каже, да ли тя има нѣкакъвъ вкусъ: тя се облича шарено, обича шаренитѣ цвѣтове и се ръководи по модата на собственното си изобретение.

— Всичкитѣ кокетки трѣбва съ позоръ да се скриѫтъ, когато моята баба излѣзе облѣчена съ пълната си форма, дума панъ Игнатий. . . . . А всичкитѣ тия тоалети и парица ми не костуватъ. . . . .

Простодушний панъ Игнатий не може достатъчно да се начуди, отгдѣ се зиматъ всичкитѣ тия нови шапки на жена му, тия намѣталки и фустани; отгдѣ дохождатъ въ домътъ му всичкитѣ тия дреболии и украшения за трапезата и другитѣ прѣдмети на раскошеството, които чинѫтъ парички. Въ това отношение той съвършенно справедливо хвали практический умъ на „своята баба“.

— Комерчески гений! . . . казва той, като позамижава съ едното си око и значително подсвирва. Отъ едно нѣщо три ще направи. . . . Продаде вѣтхитѣ ми чизми и направи вратникъ (яка) на шубата си. Готовъ съмъ облогъ да чинѫ, че тя и вратникътъ ще продаде, когато му мине модата и ще купи ръкавички на Юлинка. А за това трѣбва умъ въ главата, и тя го има, господа!

Другаритѣ му по служба увѣряватъ, че когато панъ Игнатий се връща дома си късно, като се засѣди нѣкадѣ на госте, още на стълбата сваля обущата си и на пръсте се промъква за да не разбуди жена си.

Нъ малко ли не говорѫтъ лошитѣ езици! Това не е истина: жената никога не лѣга да спи по-рано отъ връ-

щанието на панъ Игнатий, ако ще би и на разсъмване да се върне. Той всѣкога я намира на крака, съ готови на езика мъмрения, съ мигренъ, съ подпухнѫли и готови за плачъ очи, съ прѣвързана глава, а пъкъ нѣкога съ лицето на Горгона, съ молниеносенъ погледъ, облѣчена като за пѫть: съ шапка, съ палто, съ чадъръ въ рѫката и съ думитѣ:

—Щастие за тебе, че се върнѫ най-послѣ: азъ бѣхъ вече готова да те дирѫ по цѣлий градъ . . . Безсъвѣстнико! . . . Нѣмашъ ни капка жалость, било къмъ мене, било къмъ себе си . . . На страна! . . . Не доближавай! . . . Утрѣ ще се махнѫ отъ тебе за да не живѣѫ вече съ човѣкътъ, когото не могѫ да не прѣзирамъ . . .

—Нъ, Юстинке! . . . Нъ, душичке! . . . Слушай само, молѫ ти се! . . .

—Вънка! . . . Нищо не искамъ да слушамъ. Каква е тая воня на ракия отъ тебе? . . . Пияница проклета!

—Извини, Юстинке, азъ не съмъ ни капчица ракия турилъ въ устата си. Кълнѫ се отъ душа . . . .

—Лъжешъ! . . . Не си пилъ а? . . . Я дъхни ми да видѫ! . . .

И панъ Игнатий, убитъ, унищоженъ, се подлага на испитнята, която трѣбва да рѣши: ракия ли, или друго нѣщо, е пилъ. Впрочемъ, резултатътъ на испитнята малко влияе на съпрѫжеската буря, която буди всичкитѣ съсѣди. Най-послѣ на сцената се явяватъ оцедътъ и гофманскитѣ капки; слугинята рѣже барабой на търкалца, съ които, почти прѣмрѣлата ковчежница, налага до утриньта пламнѫлата си глава.

—Не чинѫ азъ колкото тая жена! повтаря на другий день панъ Игнатий, блѣденъ и измѫченъ отъ безсънната нощь, отъ тичанието и вълнението; кой ме врагъ кара да играѫ до късно?... Не бѣше ли по-добрѣ да си се наспѫ спокойно!..

За щастие, искушението да играе късно нощѣ, не често спохожда пана Игнатия, ако и картитѣ (пантитѣ) да сѫ негова страсть, запазена още отъ бекярский му животъ. Той се кълне, че нѣма вече въ рѫка да ги земе,—праздни клетви! Картитѣ сами му влизатъ въ рѫцѣтѣ . . . . Той забравя за послѣдната съпрѫжеска буря, забравя Юстинка, която чака

връщанието му съ свѣщь на стълбата, сѣда на зелената маса и изиграва (спечелва) -нова домашна сцена.

—Ще спомнишъ, кога да е, думицата ми, говорѣше му жената му: ще доиграешъ ти . . . .

На лошъ часъ пророкува тя: той доигра . . . .

Еднжжъ, по съвѣта на приятелитѣ си. той се рѣши да опита щастието си въ азартната игра (комарджилъка). Приятелитѣ му, които жена му така инстиктивно ненавижда, го завдохж при една компания „комарджии по занаятъ“. Той се залови за книгитѣ вечерьта, а станж на разсъмване на другий день. Никакъ му не вървѣше: едно по друго губѣше; колкото повече се мжчеше да си повърне изгубеното, толкова повече забатачваше, догдѣто пай послѣ изгуби всичко, що имаше при себе си, като че за наказание за туй, дѣто не послуша жената си. Обранъ до влакно, зашемеденъ отъ нещастието и като не съзнава отъ отчаяние, какво му е и какво го чака, вмъкнж се дома си, крадишкомъ около стѣнитѣ. Бѣше вече бѣлъ день, когато се домъкнж до живѣлището си. Охъ, да може да се промъкне прѣзъ дупчицата на ключалката! Бои се отъ скърцанието на вратата повече, отъ колкото отъ дрънканието на адскитѣ вериги . . . .

Нъ щастието му поработи: вратата не скръцнж. Той влѣзе като дебнѣше на пръстетѣ си; тишината, що го заобикаля, му дава куражъ. Вмѣсто жената му, срѣща го слугинята, отъ която се научи, че има вече цѣли два часа, откакъ господарката отишла да го дири по градътъ.

Убитъ съмъ! Съвсѣмъ съчъ убитъ! се измъкнж изъ гжрдитѣ му, когато чу страшного извѣстие. На умътъ си чѣтѣше молитвата за умиражщитѣ: та отъ страхъ той, наистина, бѣше почти мъртъвъ.

Подиръ единъ часъ отъ затворената спалня се чуеше тоя страненъ разговоръ:

– Не лъжи! Не лъжи никаквико! . . . Ти игра. . . .

—Всичкитѣ светци ми сж свидѣтели. . .

—Кажи, ей сега е, истината! Ти пакъ игра. . . . Колко изгуби? Десеть? . . двадесеть? . . . двадесеть и петь? . . .

– Охъ, юстинке! . . . Камъ да бѣхж поне само сто. . . .

— Сто ? . . . Сто ? . . .

— Повече, за нещастие. . . .

— Повече ? . . . Двѣстѣ ? . . . Господъ да те накаже !

— Охъ, камъ да бѣхѫ само двѣстѣ !

— Света Богородичке ! . . . Повече отъ двѣстѣ ? Тогава триста ? . . Казвай де ? . . . Триста ? . . .

— Триста и петнадесеть ! . . . и то не мои.

— Триста и петдесеть ! . . .

— Не, само триста и петнадесеть, я поправи осждений прѣстѫпникъ, който обичаще точностьта въ всичко. — Юстинке ! . . . Само триста и петнадесеть. . .

За това, което се случи по̀-нататъкъ задъ вратата на съпрѫжеский трибуналъ (сѫдилище), по̀-добрѣ е да замълчиме. Работата е тази, че на другий день панъ Игнатий не отиде на работа — това е пръвъ пѫть слѣдъ петнадесетогодишно служение,— нъ изгубенитѣ пари се найдохѫ въ дебелий червенъ джузданъ на колчежницата, на когото за сѫществуванието панъ Игнатий нито се и сѣщалъ даже.

„Бабата“ турѣла спестената парица на страна „ за черни дни“ скришомъ отъ мѫжътъ си.

На мѣстото, гдѣто бѣхѫ паритѣ, останѫ единъ документъ, снабденъ съ самърѫчний подписъ на панъ Игнатий. Въ тоя документъ бѣше написано това:

„Азъ долоподписаний взехъ на заемъ отъ жената си триста рубли за да исплатѫ дългътъ, когото направихъ съ позорното играние на книги — за пръвъ и послѣденъ пѫть въ живота си — , съ което нанесохъ обида на бѣднитѣ си дѣца. Задължавамъ се да исплатѫ този свещенъ дългъ, като давамъ всѣка година на дѣцата си паритѣ, що ми се даватъ за награда, вънъ отъ заплатата ми, а колкото до самата ми заплата, азъ съвършенно за всѣкога се отричамъ отъ нея за въ полза на жената си. Да съмъ подлецъ надъ подлецитѣ, ако не сдържѫ думитѣ си.“

На очитѣ на панъ Игнатий имаше сълзи, когато подписваше документътъ, нъ на умътъ си думаше :

— Умна жена ! Министръръ жена !

Той би я и цѣлувнѫлъ даже, ако да го не бѣше страхъ.

Прѣведе **П. М.**

Единъ дългъ.

Отъ Жакъ Норманъ.

– Нъ най-послѣ, защо не сте членъ на никой клубъ? казвахме прѣди нѣколко години на графътъ Р... този богаташъ Унгарецъ, добрѣ познатъ въ Парижъ. Всичкитѣ врати ви сж отворени; на всѣкждѣ бихж били честити да ви приемжтъ; вий сте по Парижанинъ отъ много Парижане . . . . трѣбва да станеге отъ нашитѣ!

— Азъ ще ви прѣдставя въ льо Жоке!

— А азъ, въ л' Емпериялъ!

— А азъ, въ ле Мирлитонъ!

— Не! не! . . . увѣрявамъ ви, отговаряше тихо графътъ, безполезно би било . . . .

— Що! ще дохождате да четете вѣстницитѣ . . . . ще намѣрите приятели . . . . малко розговоръ, отъ петъ до седемъ . . . .

— И обѣдътъ . . . .

— И фехтовалната зала . . . .

– И билярдътъ . . . .

— И, кога се случи, една малка партия . . . .

Челото на графътъ се помрачи, и той скоро издума:

– Не настоявайте! Никога, не, никога!

Ний се спогледнжхме смаени. Този кжсъ, рѣдъкъ тонъ му бѣше съвсѣмъ малко свойственъ! Никой отъ насъ още не бѣше виждалъ да се оживлява тази кротка, мечтателна физиономия, меланхолична даже, — меланхолия неопрѣдѣленна, която нищо не се виждаше да може да разсѣе.

Той разбра нашето удивление, и, като се извини, тозъ часъ съ своитѣ тънки обращения на благородникъ каза:

– Пардонъ . . . . хиляди пжти пардонъ . . . . оставихъ се да се отвлекж като лудъ . . . . азъ злѣ отговорихъ на вашитѣ ласкави прѣдложения . . . . Ахъ! виждте!

вий разбудихте въ мене едно старо въспоминание, въспоминание мѫчително . . . . Не, любезни ми приятели, азъ никога не ще бѫдѫ членъ на нѣкой клубъ . . . . При това, тъй като се интересувате, трѣбва да ви кажа защо . . . . Ще разберете тогава това оживление и смѣя да се надявамъ, че ще ме извините.

Графътъ въздъхна, подпря побѣлѣлата си глава на гърбътъ на столътъ и почна да говори полегка, безъ движения, съ низъкъ и малко монотоненъ гласъ, съ погледъ неопрѣдѣленъ, като загубенъ въ гѫстата мѫгла на въспоминанието.

„Бѣхъ на двадесеть и петь години тогава . . . . сега имамъ близо петдесеть и осемь . . . . приключението е старо, както виждате, а при това ми е оставило така дълбоко впечатление, щото ми се чини, че бѣше вчера.

Отъ двадесетата си година, азъ водѣхъ единъ безразсѫденъ животъ въ Парижъ. Бѣхъ разсипалъ всичкото си собственно богатство, което не бѣше малко тогава. За да исплатя дълговетѣ си по играниего, защото това бѣше найголѣмото ми безразѫдство — бѣхъ принуденъ да прибѣгнѫ до баща си. Той плати безъ да каже дума. Нъ азъ толкозъ се мѫчихъ, за дѣто му поискахъ това, щото се заклехъ, каквото да стане, да не повторя никога.

Като си расчистихъ смѣткитѣ, оставахѫ ми около осемдесеть хиляди франка — една мизерия. Рѣшихъ да ги рискнѫ като послѣдна ставка. Ако спечелѣхъ, щехъ да гледамъ да си поправя работитѣ; ако загубѣхъ . . . . единъ скокъ въ вѣчностьта. На двадесеть и петь години бѣше малко рано, нъ бѣхъ взелъ едно рѣшение неотмѣнимо и нищо не би могло да мя отвърне отъ испълнението му.

Като излѣзохъ изъ операта отидохъ пѣшкомъ до клубътъ. Тогава, азъ бѣхъ членъ на нѣколко клуба. Това бѣше прѣзъ една студена, мрачна, дъждлива нощь прѣзъ Марта. Като стигнѫхъ на голѣмий площадъ, съгледахъ високитѣ прозорци, освѣтени, сѣкашъ, че ме глѣдахѫ съ жълто-червени очи, въ сѣнката. Задъ тѣхъ, силуети се мѣркаха.

„Тамъ още се играе послѣдната партия“ — си казахъ.

И ускорихъ крачкитѣ.

Когато да влѣзѫ подъ голѣмата врата, кракътъ ми почти блъснѫ една черна форма, прострена по тротоарътъ, до стѣната. Погледнѫхъ.

Бѣше една малка просекиня, около дванадесетина години, блѣдна и болѣзненна, завита въ парцалива завивка, заспала, подпрѣна на единъ стълбъ. Малко отъ милосердие, повече отъ сусвѣрие, — защото животътъ си отивахъ да играѫ горѣ, — извадихъ единъ луизъ изъ джебътъ си и го пуснѫхъ въ рѫката ѝ.

Очитѣ ѝ едва се отворихѫ; тя избъбря едно неясно: благодарѫ; прьститѣ ѝ стиснѫхѫ златната монета; рѫката ѝ се приближи до грѫдитѣ и тя пакъ заспа дълбоко.

Слѣдъ петь минути азъ бѣхъ въ залата за играние Само десетина играчи имаше, пъ всички страстни.

Въ началото бѣхъ добрѣ. Спечелихъ хилядо луиза: стореното милосердие на малката сиромахкиня ми носѣше щастие, безъ съмнение. Нъ скоро щастието се обърнѫ.

Вий знаете това, вий сами, всички, повече или по́-малко. Безполезно е за туй да ви описвамъ оная трѣскавость въ играта, ония алтернативи отъ печалба и загуба, които ви потресяватъ, ония надѣжди и страхове все подповявани. Врѣмената и хората могѫтъ да се промѣнятъ: играчитѣ ще останѫтъ вечно сѫщитѣ!

Часътъ на два ми оставахѫ петь хиляди франка. Азъ ги рискнѫхъ изведнѫжъ. Спечелихъ осемь . . . . Помислихъ се спасенъ.

Играющий спечели деветъ . . . . Азъ бѣхъ загубенъ.

Станѫхъ, владѣющъ себе си, нъ, въ дѣйствителность, чувствително развълнуванъ.

— Реваншътъ утрѣ! ми казахѫ отъ всички страни.

— Да . . . . да . . . . утрѣ!

Утрѣ! . . . дѣ ще съмъ утрѣ?

Нѣкой завзе мѣстото, което азъ оставихъ праздно.

„Играйте!“ каза монотонний гласъ на играющий.

И партията продължи.

Въ гардеробната ми подадохѫ палтото. Като вдигнѫхъ

главата за да си облечѫ рѫкавитѣ, видѣхъ се въ едно огледало. Бѣхъ бѣлъ, като платно.

Слѣзохъ по голѣмата стълба, осветена слабо. Долу трима или четирма слуги спѣхѫ по столоветѣ. Единъ отъ тѣхъ станѫ при мойто минване, другитѣ не мръднѫхѫ. Всичкитѣ тия подробности ми идѫтъ на умътъ съ една чудна ясность .... запалихъ цигара . . . . „послѣдната“, помислихъ си.

Живѣехъ на нѣколко крачки отъ клубътъ . . . Моитѣ распорѣждания бѣхѫ взети . . . . До четверть часъ всичко ще бѫде свършено.

Тѣжката врата се затвори слѣдъ мене. Бѣхъ вънъ. Проникающата влага на нощьта ми вледи лицето. Направихъ нѣколко крачки. Погълнѫтъ отъ мислитѣ си, както и на дохождание, почти блъснѫхъ съ кракътъ малката просекиня. Въ трѣскавостьта на играта, азъ ѭ бѣхъ съвършенно забравилъ.

Дѣтето не бѣше мръднѫло. То все спѣше тихо, рѫката на сърцето, като стискаше несъзнателно луизътъ, що му бѣхъ далъ.

Една безумна мисълъ ми минѫ прѣзъ главата . . Кой знае! . . . Щастието е мѣнливо..... Съ този луизъ могѫ още да играѭ, да спечелѭ всичко, що загубихъ . . . Тази златна монета, стояла така дълго въ тая невинна рѫка, ще стане кумиръ, може-би. . . . Да! . . . Нъ азъ ѝ го дадохъ милостиня, на това момиче . . . и да ѝ го земѫ, би било низко! Нъ азъ ще спечелѭ. . . . и тогава ще ѝ го върнѫ тройно . . . четворно . . . сто пѫти повече . . .

Като престѫпникъ, гледамъ около мене. Никой! . . . Навождамъ се надъ момичето. Отдалечавамъ полегка малкитѣ му прьсте... Гледамъ златната монета да блѣска ... Вземамъ я . . . Връщамъ се въ клубътъ, качвамъ се въ залага за играние и хвърлямъ луизътъ на зелената маса.

Думитѣ на графътъ се оживихѫ малко по малко. Главата му, до тукъ безучастна и студена, бѣше взела едно болѣзненно изражение . . . Той продължи тогава съ единъ трѣскавъ, отривистъ тонъ.

Печелѭ . . . единъ пѫть . . . два пѫти . . . Мислѭ

въ този мигъ да възползувамъ малката просекиня съ тая неожидана печалба . . . . да ѝ носѫ нѣколко луиза . . . . Да ! нъ щастието ! хубавото щастие ! може да го повредѫ . . . . Не ! да продължаваме, слѣдъ минутка . . . . Ще идѫ слѣдъ минутка . . . . И азъ играѫ още . . . . и все печелѫ, все . . . . а врѣмето минува . . . . три часа бие . . . . спечелихъ двѣстѣ хиляди франка . . . . другитѣ играчи просѫтъ милость . . . . заграбвамъ двѣ пълни шепи луизи, слизамъ бързо по стълбата . . . . Бѣдното мило момиче ! Каква радость ще бѫде за него ! . . . Какво хубаво пробуждание ! . . . И послѣ, азъ ще се грижя за него въ бѫдѫще . . . . прѣзъ цѣлий му животъ . . . . То ще бѫде щастливо . . . . щастливо чрѣзъ мене . . . . азъ му дължѫ това . . . . то ме спаси . . . . бързо прѣминѫхъ вратата на клубътъ . . . . Тичамъ, сърцето бие, ще се пръсне, рѫцѣтѣ прострени . . . . Никой ! . . .

Не ! това е невъзможно . . . То бѣше тукъ . . . . нѣма една минута . . . . глѣдамъ около мене . . . . Голѣмий площадъ се простира, мраченъ и студенъ, неясно освѣтенъ отъ първатѣ отблески на зората .... Дѣ е то, бѣдното . . . . моето провидѣние . . . . моето спасение !

Единъ человѣкъ минува по тротоарътъ . . . . Питамъ го . . . . Той ме глѣда смаенъ . . . . Той нищо не видѣлъ . . . Мисли че има работа съ нѣкой лудъ, забързва и исчезва . . . . Дѣ е то ? . . . Кой пѫтъ е взело ? . . . На дѣсно ? . . . на лѣво ? . . . Вървѫ по улицитѣ, какъ попадне . . . . Нищо, все нищо . . . . Възможно ли е да го ненамѣрѫ ? Нъ тогазъ азъ съмъ крадецъ . . . . Да ! . . . азъ го просто окрадохъ, бѣдното . . . . Тия двайсе франка, единъ пѫтъ дадени, бѣхѫ негови . . . . и като му ги взехъ . . . . крадецъ ! . . . И да кажѫ, че имамъ въ рѫцѣтѣ си, съ що да ѫ направѫ щастлива . . . . прѣзъ цѣлий си животъ . . . . ако ѫ намѣрѫ . . . .

Завождатъ мя въ полицейската префектура . . . Чакамъ дълго врѣме преди отварянието на бюрото . . . . Най-послѣ мя приематъ . . . . Разсказвамъ приключението. . . . Описвамъ чъртитѣ — твърдѣ неопрѣдѣлени, уви ! — на момичето .... Ще се осѣдомѫтъ . . . . ще вземѫтъ необходимитѣ свѣде-

ния . . . . Азъ самъ търсѫ . . . . Кръстосвамъ Парижъ въ всичкитѣ направления . . . . Расшитвамъ въ най-бѣднитѣ квартали и най-невѣроятнитѣ, като все се надявахъ, че случая ще направи да срѣщнѫ момичето . . . . че ще могѫ да го познаѫ . . . . да се наплатѫ съ него . . . . Осемь дни, петнадесеть дни минуватъ . . . . въ префектурата нищо . . . . и азъ самъ, отъ моя страна, нищо . . . . нищо ! . . .

Вий навѣрно мислите, че скоро се уморихъ отъ тия безплодни търсения и считахъ загубена всяка надежда ? Никакъ. Азъ не мислѣхъ освѣнъ да намѣрѫ това момиче и да му върнѫ, щото му съмъ длъженъ. Защото му дължехъ ; цѣлъ свѣтъ неможеше да докаже противното..... И кой знае ? Не бѣхъ ли още по-виноватъ ? Този луизъ, що му бѣхъ далъ, послѣ взелъ, бѣше, може-би, сѫщо неговото спасение..... може-би той би го спасилъ отъ крайната бѣдность, прѣдпазилъ отъ бесчестие..... милостинята, дошла на врѣме има нѣкой пѫть толкозь влияние над цѣлъ единъ животъ.

Азъ търсѣхъ прочее, все търсѣхъ . . . ето повече отъ тридесеть години отъ какъ това трае . . . и нищо не съмъ намѣрилъ . . . то, навѣрно, е умрѣло, бѣдното малко момиче . . . или още по-лошо . . . а, може-би, съмъ го срѣщалъ, може-би и да му съмъ говорилъ и нищо не ми е казало: „ Това е то ! . . . момичето ! . . . Върни му, що му откраднѫ ! „

Освѣнъ при една случайность, все повече и повече невѣроятна, азъ никакъ не ще го намѣрѫ. Поне ще исплатѫ дългътъ си. Като немогѫ да го направя отдѣлно, ще го направѫ изцѣло. . . . Азъ останѫхъ неженетъ . . . Господарь съмъ на своето богатство, при което дойде да се притури и онова на баща ми . . . Ако прѣди смъртьта си не намѣрѫ ненаходимото сираче, вмѣсто да направѫ едно щастливо, ще ощастливѫ много, ето всичко !

Графътъ помълча малко. Послѣ, като потрѣсе главата си, като че изгони изъ нея мрачнитѣ мисли, удари върху рѫчната подпорка на столътъ, исправи се, и, съ усмивка малко печална, продължи :

„Вий знаете сега, любезни приятели, защо не искамъ да съмъ членъ на никой клубъ. Заклѣлъ съмъ се, може би отъ преувеличена съвѣстность, нъ която вий ще разберете, увѣренъ съмъ, както разбрахте вече моето малко оживление..“

Три години азъ не видѣхъ графътъ. Той много пѫтуваше, види се.

Завчера, като отворихъ единъ вѣстникъ, прочетохъ тия прости редове:

„Извѣстяватъ отъ Пеща за смъртьта на графъ Р. . . Той завѣщава всичкото си огромно богатство на бѣднитѣ въ Парижъ.“

Значи, не можалъ да намѣри малката просекиня.

(прѣведе) В. Л.

Кименисъ.

(Разказъ отъ *Всеволода Соловьева*)

I

Азъ намѣрихъ отбѣлѣжената по-прѣди отъ мене страница на „Кассационнитѣ рѣшения“, прочетохъ ѫ, и послѣ набързо записахъ :

„ . . . Що се касае за приложението на 336 статия на сѫщия уставъ, то съ горѣозначеното рѣшение на гражданского кассационно управление е разяснено, що опрѣдѣлението размѣра на възнаграждението за врѣди принадлежи безусловно на усмотрѣнието на сѫдилището. А затова“ . . .

Нъ тозчасъ обърнѫхъ внимание на двукратното повторение „що“ въ една и сѫщата фраза . . .

„Не, така не е добрѣ, трѣбва да се промѣни !“

Азъ оставихъ перото, станѫхъ отъ столътъ и нѣколко пѫти се расходихъ изъ стаята. Свѣщитѣ, покрити съ абажури, силно освѣтяваха книгитѣ, хартията и покривалото на масата — всичко друго се намираше въ полумракъ. Коминътъ почти съвсѣмъ угасна. Всичко бѣше тихо наоколо, по улицитѣ не се чуеше никакъвъ звукъ, въ кѫщи всичко спѣше. Азъ се чувствовахъ малко уморенъ ; повече отъ три часа вече бѣхъ работилъ надъ това „отношение“, което трѣбваше непрѣмѣнно да приготвя за слѣдующето утро и да го доставя на началството.

Азъ изново сѣднѫхъ до масата и поправихъ смутившата ме фраза . . . „А затова“ . . .

Поискахъ да продължавамъ : „би било напълно основателно“ . . . нъ като че нѣщо ненадѣйно бутна ржката ми и заедно съ „затова“, вмѣсто „би било напълно основателно“, излѣзе, а при това и като че съ мой почеркъ : „тукъ съмъ, тукъ съмъ, тукъ съмъ !“

Азъ замижахъ, изново погледнѫхъ и се убѣдихъ, че не

ми се е присторило. А при това ржката ми съ перото отслабваше и се притегляше къмъ хартията. И ето че перото, безъ да искамъ, пакъ писа: „тукъ съмъ и искамъ да говоря съ тебе“.

—Кой? Кой? неволно, почти несъзнателно попитахъ азъ.

„Кименисъ“ — написа перото на „отношението“.

„Каква глупость! Отъ гдѣ? каква е тая странна дума?!“ — не знаж помислихъ - ли, или високо изговорихъ.

Перото бързо написа:

„Кименисъ — то е моето име и значи „красота“, защото азъ съмъ прѣкрасна. Азъ съмъ тука, защото ти желаж добро и те обичамъ. Не дѣй ме мжчи съ недовѣрие. Отъ сега азъ често, често ще бждж съ тебе.

Азъ хвърлихъ перото и се тръгнжхъ отъ масата.

Наистина, азъ имахъ понятие за „духовската“, споредъ изражението на една почтена дама, кореспонденция. Нъ азъ никога не се занимавахъ съ подобна безмислица, тъй като тя, прѣди всичко, никакъ ме не интересуваше.

Отъ гдѣ се взе това нѣщо и главно въ туй врѣме, когато азъ всецѣло бѣхъ погълнжтъ отъ работата си, отъ своето „отношение“?!

Нъ азъ не пожелахъ да се спирамъ на този въпросъ. Азъ се чувствовахъ съвършенно уморенъ. Взехъ свѣщьта, отидохъ въ спалнята, съблѣкохъ се и заспахъ много скоро.

II.

Събудихъ се доволно рано и, щомъ сѣднжхъ до масата да работж, напомнихъ си за вчерашното ми приключение, напомнихъ си и не безъ досада, тъй като съ писването Кименисъ листътъ бѣше съвсѣмъ исхабенъ и трѣбваше да го прѣписвамъ. Слѣдъ половина часъ моето „отношение“ бѣше готово, носихъ го и го прѣдадохъ, комуто трѣбваше.

Като се върнжхъ у дома си, почувствовахъ се малко нездравъ. На съньо се размръзване, единъ видъ пара се носѣше по улицитѣ, която се издигаше отъ всичко: отъ кжщитѣ,

отъ земята, отъ коньетѣ, даже и отъ человѣцитѣ. Да настине человѣкъ въ таквозъ врѣме не бѣше мжчно.

Както и да е, азъ все отслабвахъ, чувствовахъ ту огънь, ту студъ, главата ми тежеше и най послѣ почнж да ме поболява и гърлото. Всичко това ме разърдваше, защото азъ се бѣхъ обѣщалъ да бждж тази вечерь въ италиянската опера и искахъ да удържж обѣщанието си.

Мраченъ и раздразненъ, сѣднжхъ до масата и отворихъ първата книга, която ми се испрѣчи. Нъ понежене ми се четѣше, азъ ж хвърлихъ. Тозчасъ лѣвата ми ржка почнж неволно да се движи; ту отпадаше, ту се вдигаше.

Пакъ-ли вчерашното? Азъ полюбопитствовахъ — какъ ще го напишж съ лѣвата ржка. Взехъ единъ листъ книга и моливъ. Ржката ми бързо прѣминж по книгата. Азъ замижахъ. Най-послѣ, моливътъ се спрѣ, повдигнж се заедно съ ржката и съ силенъ шумъ тури една точка.

Азъ погледнжхъ на книгата — нищо не можеше да се разбере; нъ тозчасъ се досѣтихъ, че то е написано „наопъки“ и че трѣбва да се гледа на видѣло. Така и направихъ. Съ твърдия, красивъ, „вчерашенъ“ почеркъ бѣше написано:

„Твоето недовѣрие и прѣнебрегвание ме оскърбявать. Ти не искашъ да ме знаешъ; нъ азъ не могж да се отдѣлж отъ тебе. Бжди увѣренъ, че азъ ти желаж добро. Ти си боленъ, нъ азъ скоро ще те исцѣрж съ морски въздухъ. Кименисъ.“

Не бѣхъ още успѣлъ да прочетж това, когато почувствовахъ едно тихо духване.

„Обаче, какво става съ мене? — тревожно си помислихъ азъ,— неужели нервитѣ ми сж толкозъ разстроени? и отгдѣ се появи у мене тъй ненадѣйно таквозъ болно въображение!?“

Между това духването се усилваше. Единъ свѣжъ, електризужщъ, оживителенъ, добрѣ познатъ менѣ морски въздухъ, като прѣзъ тихъ, пролѣтенъ день на кърмилото на парахода, ми духаше въ лицето и азъ неволно го поглъщахъ . . . Отеднжжъ азъ забравихъ дѣйствителностьта, прѣдстави ми се южното море, еднообразния плѣсъкъ на вълни-

тѣ, блѣстящия се гълѫбовъ просторъ. Азъ дълбоко дишахъ съ отворени гръди . . .

Малко по малко духването се прѣкратяваше. Азъ съвършенно дойдохъ на себе си. Нездравието, трѣската, тежестьта на главата ми - като че ги нѣмаше. Приятна топлина се разливаше по всичкитѣ ми членове; чувствовахъ бодрость и свѣжесть.

Лѣвата ми ръка пакъ се потегли къмъ масата и слѣдъ нѣколко секунди, пакъ тъй сѫщо на видѣло, прочетохъ:

„Видишъ — ли — ти си здравъ. Нъ азъ ще направѭ повече, тазъ вечерь азъ ще ти спасѭ живота може-би, тогазъ ти ще ми се довѣришъ.“

„Това е вече съвършенна лудость . . нъ не трѣбва да се поддавамъ!“ помислихъ си азъ, смачкахъ книгата и ѭ хвърлихъ въ коминътъ.

По стѣнитѣ, изъ между рамкитѣ на картинитѣ, то тукъ, то тамъ почнѫхѫ да се раздаватъ тихи, странни звукове, каквито азъ по-прѣди никакъ не съмъ слушалъ, понѣ у дома си: като че нѣщо се плѣскаше или пукаше . . . впрочемъ, то, повечето, приличаше на разразяването на електричеството. . . ,

Въ прѣднята стая се зачу звънтение. Азъ излѣзохъ срѣщу идущия къмъ мене приятель . . . Чувствовахъ се много добрѣ.

III

Слѣдъ обѣдъ азъ се приготвихъ за театъръ и заповѣдахъ на слугата си да ми подаде голѣмия кожухъ. Той изумленно ме погледнѫ. Този голѣмъ кожухъ, тежъкъ, попѫтенъ, видренъ, ми служеше само за зимни пѫтешествия и по нѣкога прѣдъ вечеритѣ, когато мразътъ бѣше не по-малко отъ двадесеть градуса. Прѣзъ тази зима ни еднѫжъ ми се не случи да го облѣчѫ.

— Що желаете? попита ме слугата.

— Голѣмия кожухъ.

— Извинѣте, господарю, нъ днесъ е толкозъ горѣщо,

щото и съ малкия ще ви бжде горѣщо... азъ си пъкъ прѣдполагахъ, че вий ще си облѣчете палтото . . .

— Дай ми голѣмия кожухъ!

Той си повдигнж плѣщитѣ, намѣри кожухътъ и ми го подаде.

Азъ се обвихъ, излѣзохъ, сѣднжхъ на колата и тръгнжхъ.

На улицата „Голѣма Морска“, както и всѣкога въ това врѣме, имаше голѣмо движение. Въ гжстата мъгла екипажитѣ бързахж, като се прѣдваряхж единъ другъ, по направлението на Поцѣлуевия мостъ, къмъ театритѣ. Азъ вече бѣхъ дошълъ да Почтамската уличка, когато ненадѣйно единъ полуменъ кучиашъ, съ всичката си сила като плеснж коньтъ си, устреми се напрѣки изъ улицата. Слѣдъ това, въ единъ мигъ, произлѣзе слѣдующето: моя кучиашъ сърдито извикнж и спрѣ коньтъ; азъ зачухъ до самата си глава конско брихание; нѣщо ме удари въ гърбътъ, тласнж ме напрѣдъ, послѣ азъ се залюлѣхъ на дѣсно и се намѣрихъ като човалъ, въ своя огроменъ кожухъ върху калнитѣ на купъ грѣди.

Азъ успѣхъ да станж на нозѣтѣ си. Идящата срѣщу мене кола се отстрани. Кучиашитѣ викахж и се мъмрѣхж. Въ единъ мигъ на около ми се събра тълпа . . . единъ ми подаваше шапката . . . другъ казваше:

„Щастие е, че сивия конь, хей-тамъ, се оплаши . . . видѣхте ли какъ се спустнж . . . а то какъ ще го удържишъ на мѣстото би смачкалъ господаря. . . или би го усакатилъ! — виждъ! . . . всичкитѣ по божья милость живѣемъ“. . .

Азъ си турихъ калната шапка и се качихъ на колата... —Що, господарю, не убихте ли се? пошита кучиашътъ. Въ полицията този разбойникъ . . . а какво . . . какъ е възможно тъй? . . .

— Нищо . . . не се убихъ . . . карай по-скоро!

Най-послѣ азъ съвършенно дойдохъ на себе си.

„Нъ това ми нанесе силенъ ударъ! размишлявахъ азъ,— отъ този ударъ азъ паднжхъ, като не можехъ да се удържж... значи ударътъ е билъ доволно силенъ . . . Може-би азъ само въ първата минута да не чувствовамъ болка.“

Попитахъ си гърбътъ — нигдѣ ме не болѣше; нъ кожухътъ ми отъ единия ржкавъ до другия бѣше раскжсанъ, раздранъ платътъ, раздранъ и най-дебелия пластъ вата чакъ до кожитѣ . . .

Въ театралнитѣ корридори продрания ми гръбъ съ искокнжлата на вънъ вата и калъта, която ме покриваше, възбудихж всеобщо внимание. Капелдинерътъ, като се отнесе съчувственно къмъ мене, очисти ми, до колкото бѣше възможно, шапката и обѣща хубаво да прибоде съ игли гърбътъ, така щото „при излизанието ми публиката не можеше добрѣ да забѣлѣжи.“

Вечерьта прѣкарахъ приятно. Прѣдставлявахж „Мефистофеля.“ Мазини и Мари Дюранъ пѣехж прѣлестно. Даже нѣщо таинственно, тягостно, не земно вѣеше по нѣкога отъ сцѣната. Нъ азъ все още не мислѣхъ за Кименисъ.

IV.

Когато се върнжхъ дома си, слугата ми се удиви като видѣ раскжсания ми кожухъ, а като узна за моето приключение, той се и прѣкръсти даже.

— Наистина, Господъ се е смилилъ! каза той. Ако да не сте били съ този кожухъ — може би и живъ не щѣхте да се върнете, господарю . . . виждъ, какъ е прорѣзанъ! като съ ножъ! . . . ватата напрѣки... а кожитѣ удържали.. .

Той разглѣдваше разрѣзътъ и си махаше главата.. .

— Ахъ, и да се помисли просто е страшно нъ да сте били съ палто, и до самитѣ кости би достигнжло, па и коститѣ даже би поврѣдило . . . Освѣнъ това, като сте падали — въ кожухътъ е мѣгко виждъ, какъ е широкъ и длъгъ... а безъ него и нозѣтѣ щѣли сте да си счупите . . . И чудното е, какъ тъй въ таквазъ горѣщина ви дойде на умъ да си облѣчете кожухътъ. — Навѣрно туй е било нѣкакво си, тъй да се каже, прѣдчувствие . . .

Той съвършенно се смути и умисли.

Смутихъ се и азъ и едва чакъ тогазъ си всичко ясно прѣдставихъ. Наистина, той има право, азъ на кожухътъ си

дължѫ своето спасение. Нъ защо ли пъкъ безъ да обръщамъ внимание на неговитѣ доводи и на очевидната нелѣпость, тъй да се обвивамъ въ топлина почти отъ десеть градуса, азъ го надѣнѫхъ ? Нъ знаѭ — азъ никакъ тогава и не мислѣхъ за това си желание. Просто защото безсъзнателно чувствовахъ, че тъй трѣбвало непрѣменно, а не инакъ.

„Тазъ вечерь азъ ще ти спасѭ живота !“ — хрумнѫ въ главата ми и азъ неволно трѣпнѫхъ.

Азъ заповѣдахъ да ми донесѫтъ чай и сѣдѣхъ до масата, като очаквахъ, че ей-сега ще почне да отслабва и да се прѣтегля къмъ моливътъ рѫката ми. Азъ даже и желаехъ вече това нѣщо. Нъ рѫката ми остаяше още спокойна . . .

Изминѫха се нѣколко минути. Въ далечния кѫтъ, при бюрото, като че нѣщо зашумтѣ. Азъ се обърнѫхъ — всичко утихнѫ. Послѣ въ огледалото надъ куминътъ се зачу трѣсъкъ, който тозчасъ прѣминѫ въ картината — като че нѣкой драснѫ по неѭ. И пакъ тихо . . .

Нъ що е туй ? високо, подъ самия подъ (дюшемето), прозвуча едва чуто стъкленно звънче . . . още еднѫжъ и още еднѫжъ . . . вече съвсѣмъ чуто . . . и ето го че звънти въ моето ухо . . . Вѫтрѣ въ мене ли е това или извънъ мене ? — не може да се разбере ! нъ азъ го чуѭ . . .

Ето, че ме лахнѫ въздухъ, топълъ, ласкаѭщъ, като отъ движението на едно вѣтрило. Една медленна, нѣжна, беззвучна цѣлувка почувствовахъ азъ на бузата си . . . Да, цѣлувка ! И въ сѫщото врѣме, пакъ безъ да знаѭ — вѫтрѣ въ мене ли или извънъ мене, тихо, тихо и ясно се изрѣче: „Кименисъ !“

Хванѫ ме страхъ. До тогазъ това удивително „писване, даже „морския въздухъ“ наистина ме поразяваѭ ; нъ азъ все още не се замислювахъ за всичко това. Историята съ кожухътъ не можѐ да ме смути и азъ пакъ очаквахъ, може-би съ много по-голѣмо нетърпѣние и интересъ отъ колкото ми се виждаше, понѣ едно написано редче съ подписътъ „Кименисъ“.

Нъ тукъ е работата, че самата тази Кименисъ, това

нѣщо, което тъй неожидано и упорито ме прѣслѣдваше въ продължение на цѣли денонощия — никакъ ми се не „прѣдставляваше“, виждаше ми се като нѣщо отвлѣчено.

Нъ тозчасъ слѣдъ тази невидима цѣлувка, азъ трепетно почувствовахъ, съ всичкото си сжщество, че Кименисъ я има, че тя сжществува, че е тука, близо до мене. Съ една дума — азъ *повѣрвахъ* въ Кимениса и знаехъ, че нищо вече не може да ме разувѣри.

Отъ това нѣщо ми стана тягостно. Азъ побързахъ за въ спалнята си и за щастие, както и вчера, заспахъ щомъ като се съблѣкохъ, заспахъ отеднажъ и дълбоко, като че подъ влиянието на нѣкакво опоително лѣкарство.

V.

На другия день ми донесохж отъ магазата книги и пликове, за които бѣхъ заржчалъ. Азъ ги разгърнжхъ при прозорецътъ, машинално взехъ една връска пликове и погледнжхъ. На горния пликъ забѣлѣжахъ едни испъкнжли знакове, каквито обикновенно има, ако на обратната страна на книгата е написано твърдо съ моливъ и ако е писано върху нѣщо мѣгко.

Стори ми се, че видѣхъ буквата К. Извадихъ пликътъ отъ връската, растворихъ го и погледнжхъ вжтрѣ. На дъното му съ познатъ почеркъ бѣше написано: „Азъ окрѣпнувамъ. Кименисъ.“

Тъй да се напише — право, твърдо и красиво е много трудно въ заклеенъ вече пликъ. Най-послѣ азъ знаехъ навѣрно, че това не може да се направи и да се спирамъ на подобна мисълъ и да търсж обяснения отъ моя страна би било нелѣпость.

Азъ и не търсѣхъ — защото азъ вече вѣрвахъ въ неж, въ тази Кименисъ! Тя „окрѣпнува!“ Нъ азъ отслабвахъ. Азъ не бѣхъ боленъ, нищо ме не болѣше, само че всичко въ мене и около мене се бѣше измѣнило. Като че гжста мъгла ме бѣше обхванжла и азъ вече нищо не забѣлѣжвахъ отъ това, съ което бѣхъ пълненъ прѣди два деня.

Часоветѣ минуваxx. Азъ сѣдѣхъ затворенъ въ кабинета си, безъ работа, безъ мисъль, въ мжчително очаквание. Кждѣ обѣдъ азъ иалѣзохъ въ трапезарницата (столовая), ѣдохъ и пихъ, нъ слѣдъ като обѣдвахъ — азъ не помнѣхъ какво ѣдохъ и що пихъ. Азъ се върнжхъ въ кабинетътъ и пакъ очаквахъ лежащецъ на широкия турски диванъ (софа).

Бѣше се вече съвършенно стъмнило; нъ азъ не запалвахъ свѣщь. Впрочемъ куминътъ горѣше и освѣтляваше голѣмата висока стая съ еднаква, трепетна свѣтлина. Въ полумракътъ се появяваxx: ту странна рисунка отъ тежки драпировки а тъмни губери, ту кжтъ отъ нѣкоя картина, ту нѣкоя вазичка или статуйка. И всичкитѣ тѣзи познати прѣдмети ми се виждахx нѣкакси странни, въ тѣхъ се явяваше нѣщо особенно, каквото азъ никога не съмъ забѣлѣжвалъ до сега.

Очитѣ ми замижахx; нъ азъ не спѣхъ — азъ слушахъ ясно пръщението на дървата въ куминътъ, равномѣрното движение на часовничното махало . . . Свѣжо духвание лахнж въ лицето ми и заедно съ това азъ почувствовахъ силния джхъ на тамянугата.

Азъ си отворихъ очитѣ. На двѣ крачки отъ мене, въ пространството, озаряемо отъ пламъкътъ на кумина, тихо, тихо се извиваше и по малко сгжстяваше нѣщо като гължбаво облаче.

Азъ не се мърдахъ. Джханието ми се задушваше, послѣ сърдцето ми почнж усиленно, даже болѣстно да тупти. Азъ гледахъ безъ да си снимамъ очитѣ отъ облачето, а то не исчезваше, то все се сгжстяваше и ето че отъ него почнж да се образува нѣщо подобно на неясна человѣческа фигура...

Азъ все гледахъ, като си турихъ ржката на сърдцето. Чувствувахъ у себе си и страхъ, и болѣсть, и нетърпима скръбь, и въ сжщото врѣме, ако тази неясна фигура тозчасъ безслѣдно исчезнѣше, струваше ми се, че азъ бихъ дошълъ до отчаяние . . .

И изведнжжъ почувствовахъ устременъ върху себе си погледъ. Азъ не виждахъ никакви очи, защото нѣмаше; нъ *нѣщо* неизяснимо, мжчително и привлѣкажще гледаше право

въ очитѣ ми, като цѣлия ме испълняше и съ палящъ огънь, и съ леденъ хладъ.

Единъ мигъ, единъ мигъ още — и азъ виждамъ тѣзи очи, хлътнѫли, тъмни; ето, че отъ гълѫбовата, облачна тъмнина се показва все по-ясенъ и по-ясенъ призрачния, лѫчезаренъ обликъ . . .

Азъ не можахъ вече да търпѭ; спуснѫхъ се безумно напрѣдъ и моитѣ трептящи рѫцѣ обхванѫхѫ „нищо“ и безсилно се отпустнѫхѫ . . .

Всичко исчезнѫ . . .

VI.

Изминѫ още единъ день. Опитахъ се да дойдѫ на себе си, да се успокоѭ, да се измъкнѫ отъ тази мъгла, да се върнѫ къмъ дѣйствителностьта. Азъ се отправихъ за мѣстото на моето служение, върнѫхъ се у дома си съ нова работа и вечерьта сѣдяхъ, като правихъ издирание въ единъ отъ безчисленнитѣ томове на„ Пълно Събрание на Законитѣ.“

„ Глупость, глупость! казвахъ си, — азъ нѣма да се поддамъ на това безумие! . . . Указътъ на Сената . . . Н-о 16181 . . . истина ли е туй? нумеръ ... нумеръ ... шестнадесеть хиляди“ . . .

Нъ цифритѣ се забъркваѫѫ . . . буквитѣ подскачаѫѫ . . . азъ четѣхъ цѣли стълбове — и не разбирахъ почти нищо, ни една дума!

Огромния томъ, който бѣше въ рѫцѣтѣ ми, изедньжъ се затвори отъ само себе си, и съ шумъ падѫ на подътъ. Азъ трепнѫхъ, обърнѫхъ се — и видѣхъ задъ столътъ си ... неѭ. Нъ сега вече туй не бѣше неясно, прозрачно, облачно очъртание, не димъ, не мъгла, не призракъ. Прѣдъ мене стоеше една жива, чудесно прѣкрасна жена, която ме гледаше съ вчерашния си погледъ и се усмихваше . . .

Черни блѣстящи косми, сплетени съ бисерни конци, покриваѫѫ лицето ѝ, падаѫѫ на плѣщитѣ ѝ и вълнообразно се спускаѫѫ до самитѣ ѝ колѣнѣ. Гърдитѣ ѝ бѣѫѫ полуоткрити; съ едната си рѫка, съ съвършенно голата си чудес-

на ржка, тя се държеше за горния заденъ край на стола ми, а другата ѝ ржка едва се бѣлѣеше между кѫдритѣ на космитѣ ѝ. Костюмътъ, нѣщо въ видъ на туникъ, се състоеше отъ два цвѣта — отъ бѣлъ и блѣдно-гължбовъ, и една, неизвѣстна за мене, мегка, кадифяна и тънка материя се спускаше до подътъ и въ сѫщото врѣме, като да бѣше влажна, явно обрисуваше стройнитѣ ѝ форми.

Да, тя бѣше жена, а между това тя бѣше несравнима даже и съ най-прѣлестната жена, въ пълното расцъвтявание на красотата и младостьта, до толкозъ бѣше свѣжа, безукоризненна, лѫчезарна. Тя бѣше въплощение на мечтанието на художника въ най-въсторженната минута на творческото безумие. . . .

И азъ гледахъ на неѫ жъдно, мѫчително, цѣлъ потънѫлъ въ това съзерцание, като съвършенно исчезвахъ въ него.

Тя ме хванѫ за ржката и нейното прикосновение ме прониза цѣлия като съ електрически токъ. Искахъ да викнѫ — нъ не можехъ и не знаѫ какъ, азъ се намѣрихъ близо до неѫ, на диванътъ.

Топлага ѝ ржка стискаше ржката ми; тя се наведе къмъ мене, така, щото азъ почуствовахъ дѫханието ѝ. Отъ неѫ, при най-малкото ѝ движение, вѣеше дѫхъ отъ теменуга и този сладъкъ, силенъ дѫхъ винаги ме блъсваше въ главата и съвсѣмъ ме помрачаваше.

Тя заговори и, наистина, само у неѫ може да има този неизразимъ шопотъ, който произвождаше мѫка, скрѫбь, въсторгъ и ужасъ въ сърдцето ми. . . .

— Лема ти се боишъ отъ мене? шъпнѣше тя, и се усмихваше, като глѣдаше въ очитѣ ми и все по-близо и по-близо се наклоняваше къмъ мене.

— Нъ коя си ти, най — послѣ?! като събрахъ послѣднитѣ си сили, изговорихъ съ въздишка.

— Коя-ли? . . . азъ бихъ могла да ти кажѫ, че съмъ духъ, отдавна напустнѫлъ земята. . . . могла бихъ да ти раскажѫ цѣла история . . . Нъ азъ не искамъ да те мамѫ . . . Азъ не знаѫ, коя съмъ . . . азъ никога не съмъ жи-

вѣла тъй както ти живѣешъ . . . и азъ искамъ да живѣѫ!..

Въ тѣзи послѣдни думи прозвуча страсть, мѫчение, сълзи.

— Отгдѣ си? и защо си тука? що искашъ отъ мене?

Отгдѣ-ли съмъ? — отвсѣдѣ. . . . а тукъ съмъ отдавна.... отдавна, само че не можехъ да ти се искажѫ . . . азъ съмъ тука, защото съмъ твоя . . . ти самъ ме създаде, самъ ме повика . . . и азъ те любѫ . . . и азъ искамъ да живѣѫ . . . дай ми животъ. животъ!

Очитѣ ѝ ту пламвахѫ, ту потъмнѣвахѫ. Тя ме обхванѫ съ рѫцѣтѣ си, притиснѫ се къмъ мене и се впи въ устнитѣ ми съ дълги цѣлувки.

Струваше ми се, че кръвьта замръзва въ жилитѣ ми, че умирамъ. Азъ се искубнѫхъ отъ обятията ѝ. Тя ме гледаше съ тържествуѫща усмивка. Румянностьта орѣдѣваше на нейнитѣ бузи, а гѫрдитѣ ѝ високо се повдигахѫ.

Тя пакъ се упѫти къмъ мене; нъ азъ ѫ отстранихъ. Тя ми се видѣ толкозъ ужасна, азъ почувствовахъ къмъ неѫ такава ненависть, щото бѣхъ готовъ да ѫ задушѫ, да ѫ унищожѫ . . . нъ не можехъ да се шавнѫ отъ мѣстото си по причина на обхватившата ме слабость.

Тя тихо се засмѣѫ и пошъпнѫ: „за утрѣ!“, хвърли въ мене нѣщо и исчезнѫ.

Дълго, дълго врѣме азъ не можехъ да се помѣстѫ отъ мѣстото си, едва дишахъ, цѣлъ покритъ съ хладенъ потъ.

На колѣнѣтѣ ми лежеше меризливъ букетъ отъ свѣжи тамянуги.

Азъ го взехъ, и послѣ залитъ – политъ, като едва си вдигахъ ногѣтѣ, дойдохъ до масата. Азъ гледахъ на тѣзи, като че сега откѫснѫти, меризливи, тъмно-лилови тамянуги . . . и изведнѫжъ тѣ почнѫхѫ да се растопватъ и се испарихѫ въ рѫката ми . . .

VII.

Почти цѣла нощь не можахъ да заспѫ, треперахъ отъ трѣска, потънвахъ въ огънь,—а заспѫ ли малко почнѫтъ да ме задушватъ едни отвратителни, безформенни плашила и

азъ скоквамъ съ болѣстно тупящe сърдце, съ осѣщанието, че не могж да дишамъ, като че се задушвамъ . . .

Едва на зараньта се поуспокоихъ. Събудихъ се кжсно, съвсѣмъ разбитъ, съ натежняла глава . . .

Нъ мислитѣ ми се проясниxж и макаръ и да оставаше у мене една неволна, неизбѣжна вѣра въ дѣйствителното сжществование на Кименисъ, нъ азъ излѣзохъ изъ подъ обаянието на това неизвѣстно сжщество. Азъ вече не само, че не ж чакамъ съ прѣжния трепетъ, мжчение и възторгъ, нъ се рѣшихъ да ж не пускамъ, да се борж съ неж и да ж побѣдж, та каквото ще да стане.

Азъ си казвахъ :

„ Не е възможно, щото такова нѣщо да се яви и да завладѣе человѣка помимо неговата воля, да получи власть надъ него и той да нѣма никакво срѣдство за защита ? Невъзможно е ! Нейната власть върху мене е моята слабость.. Трѣбва само да се неподдавамъ на очарованието, да си остаямъ хладнокървенъ и твърдъ, и тя ще изчезне като пара, като че никога не ж е и имало !„

Тѣзи расжждения ме успокоихж, върнжхж ми увѣренностьта въ себе. Нѣколко пжти прѣзъ деньтъ, ржката ми се спускаше и теглѣше, даже съ силна болка ; нъ азъ ни еднжжъ не взехъ моливътъ и найдохъ въ себе си сила да се хванж за работа и да се вдълбочж въ неж.

Вечерьта прѣкарахъ въ общество. Забѣлѣжвахж ми, че съмъ ималъ съвършенно боленъ и тжженъ изгледъ. Азъ дѣйствително се чувствовахъ много злѣ, нъ се крѣпѣхъ. Като се върнжхъ у дома си часътъ въ единъ, азъ не ходихъ въ кабинетътъ, отидохъ право въ спалнята, съблѣкохъ се и легнжхъ.

Азъ се готвѣхъ да угасиж свѣщьта, когато видѣхъ прѣдъ себе си Кименисъ. Нъ тя не бѣше вече таквазъ, каквато бѣше вчера, нежива, образътъ ѝ се сливаше се окржжавщето ж тъмно було. Тя ме гледаше съ единъ печаленъ и умоляжщъ погледъ.

Азъ събрахъ всичката сила на волята си, погледнжхъ на този призракъ спокойно и произнесохъ : „Махни се !“

Едно въздишание, единъ тихъ стонъ се разнесе по спалнята и — замрѣ. Призракътъ исчезнѫ мъгновенно. Азъ угасихъ свѣщьта, замижахъ и скоро заспахъ.

Нъ на сънѣ азъ изново ѭ видѣхъ, ясно, отчетливо, като на явѣ. Тя стоеше прѣдъ мене съ пламнѫли очи и промѣнено отъ злобата лице и говорѣше:

„А! ти не ме щешь . . . ти ме гонишъ . . . ти ми не даваишъ да живѣѭ! . . . Нъ, тогазъ ето!“

Тя се отстрани и азъ видѣхъ задъ неѭ единъ огроменъ, ужасенъ органгъ-утангъ. Той се хвърли върху ми и почнѫ да ме милува. Азъ се измѫкинѣхъ, нъ той не ме пускашѐ... задушвахъ се... гинѣхъ въ страшни, неистърпими мѫки...

Съ силенъ викъ азъ се събудихъ и скокнѫхъ отъ кревативъ. Съ трептящи рѫцѣ азъ запалихъ свѣщьта. Нѣмаше ни Кименисъ. ни орангъ-утангъ; нъ за ужасъ азъ чувствовахъ, че милуването се продължава. Азъ се метахъ изъ стаята, потънѫлъ въ хладенъ потъ, като изнемощявахъ до отчаяние, до мисъльта за самоубийство. А невидимитѣ ноги ме милуваѫ и тѣзи мѫки се продължаваѫ цѣлъ часъ, даже и повече....

Най-послѣ азъ почувствовахъ, че вече отслабнѫхъ, че съвършенно изнемощявамъ и нѣщо ме теглѣше къмъ туалетния столъ, къмъ сандъка съ бръсначитѣ.

Послѣ изведнѫжъ у мене се породи такава лудость, такава жажда за животъ, щото ужасътъ, отчаянието, страхътъ — исчезнѫѫ, и заедно съ тѣхъ исчезнѫ осѣщанието на нестърпимото милуване. Съвсѣмъ обезсиленъ азъ паднѫхъ на кревативъ, малко по малко дойдохъ на себе си, нъ тази нощь не можахъ да заспѭ . . .

Отъ туй врѣме послѣ всичко се прѣкрати. Киминисъ ме остави въ покой .. нищо ми не напомняше за иейното сѫществуване.

Нъ азъ съмъ разбитъ, азъ нѣмамъ здраво мѣсто, обзе ме страшна слабость, непонятни болки. Дохождатъ недѣли, мѣсеци, когато ми се струва, че умирамъ. Живота ми е тягость... та и лема е животъ, това вѣчно безнадѣждно мѫчение?! Азъ за винѫги съмъ утровенъ ..

„Невропатия е!“ казватъ докторитѣ—и си подигатъ раменѣтѣ.

Прѣв. **Г. С.**

Лунната свѣтлина.

(Расказъ отъ *Гюи де Мопасана.*)

Прѣкарвахѫ го аббатътъ Маринянъ. — Той бѣше единъ свещенникъ мършавъ, фанатикъ, съ душа винѫги възторжена, нъ праведна. Всичкитѣ му вѣрвания бѣхѫ твърди, никакви колебания. Той чистосърдечно си въобразяваше да познава Бога, да проникува въ неговитѣ мисли, воля и намѣрения.

Когато се расхождаше бързо въ аллея на своята лѣтна кѫщица, понѣкога туй питание се задаваше въ умътъ му: „Защо Богъ е направилъ това?“ Той не е, който би произнесълъ въ едно прѣвъзнасяние, отъ благочестиво смирение: „Господи, твоитѣ планове сѫ непостижими!“ Той си казваше: „азъ съмъ служитель божий, азъ трѣбва да познавамъ причинитѣ на неговитѣ дѣйствия и да ги отгатвамъ, ако ги не познавамъ.“

Всичко въ природата му се показваше създадено съ една съвършенна и чудна логика. Думитѣ „защо“ и „защото“ винѫги се уравновѣсявахѫ. Зората бѣше дадена, за да направи весело събужданието, днитѣ за вгасванието на жътвитѣ, дъждоветѣ за да ги поѫтъ, вечеритѣ за приготвяние къмъ сънъ и тъмнитѣ нощи за спанъето.

Четиретѣ годишни врѣмена съотвѣтствувахѫ тъкмо на всичкитѣ нужди на земледѣлието, и никога той не би могълъ да подозира, че природата нѣма никакви цѣли, и че всичко, което живѣе, се е подчинило па грубитѣ нужди на врѣмето, климатитѣ и материята.

Нъ той мразѣше жената, той ѫ мразѣше несъзнателно и ѫ прѣзираше по инстинктъ. Той често повтаряше думитѣ на Христа: „жено, какво общо има между васъ и мене?“ и прибавяше: „като че и самъ Богъ се е чувствовалъ недоволенъ отъ тази тварь“. Жената бѣше за него дѣтето, дванадесеть пѫти нечисто, за което говори поетътъ. Тя бѣше искусительтъ, който бѣше увлѣкълъ първия човѣкъ и който продължаваше

всѣкога своето за осѫждание дѣло, сѫщество слабо, опасно, загадочно. И повече отколкото тѣхното умиращще тѣло, той мразѣше любящата имъ душа.

Често той бѣше почувствовалъ тѣхната нѣжна привязаность къмъ него и макаръ и да бѣше неотстѫпчивъ, той скърбѣше много за нуждата отъ обичь, която винѫги горѣше у тѣхъ.

Богъ, споредъ него, е създалъ жената само за да искушава мѫжътъ и да го измѫчва. Трѣбва да се доближава човѣкъ до неѫ, нъ само съ прѣдпазване и съ страхътъ, че има примки. Тя е наистина, подобна на единъ капанъ съ своитѣ простѫрти ржцѣ и отворени устни къмъ мѫжътъ.

Той бѣше милостивъ само къмъ религиознитѣ, на които обѣщанието ги правѣше безврѣдни ; нъ той винѫги се отнасяше съ тѣхъ грубо, защото чувствоваше винѫги жива въ дъното на тѣхното смиренно сърдце, тази вѣчна нѣжность, която дохождаше и до него, макарь и да бѣше пастирь.

Той ѫ чувствоваше въ тѣхнитѣ погледи, испълнени съ повече благочестие отъ погледитѣ на калугеритѣ, въ тѣхнитѣ възторженности, когато полѣта имъ се намѣсваше въ тѣхнитѣ възнасяния отъ любовь къмъ Христа, които го сърцѣхѫ, защото това бѣше любовь отъ жена, любовь плътска ; той ѫ чувствоваше, тази проклета нѣжность, въ тѣхната послушность сѫщо, въ сладостьта на тѣхния гласъ, която му говорѣхѫ, въ тѣхнитѣ наведени очи и въ тѣхнитѣ сдържани сълзи, които тѣ изново захващахѫ да лѣѫтъ съ твърдость.

И той отърсяше расото, като излизаше изъ вратитѣ на мънастиря, и си отиваше като крачеше набързо, като да бѣ избѣгнѫлъ отъ нѣкоя опасность.

Той имаше една внука, която живѣеше съ майка си въ една съсѣдна малка кѫща. Той се стараеше да ѫ направи калугерица.

Тя бѣше хубавичка, безразсѫдна и присмѣхулка. Когато игуменътъ мъмрѣше нѣкоя, тя се смѣеше ; а когато се разсърдваше на неѫ, тя го прѣгрѫщаше силно, като го пристискаше до сърдцето си, а пъкъ той гледаше неволно

да се избави отъ това притискание, което го правѣше, впрочемъ, да вкусява една сладостна радость, като възбуждаше у него това чувствование на баща, което дреме у всѣки човѣкъ.

Често той ѝ говорѣше за Бога, за своя Богъ, като вървѣше до неѫ изъ полскитѣ пѫтеки. Тя, такорѣчи, го не слушаше и гледаше небото, тръвитѣ, цвѣтята, съ единъ видъ щастие че живѣе, което се виждаше въ очитѣ ѝ. Понѣкога тя се впускаше да лови нѣкоя хвърчаща животинка и се провикваше като ѫ донасяше: „ гледай, вуйчо, колко е хубава, азъ искамъ да ѫ прѣгърнѫ.“ И тази нужда да прѣгръща мухитѣ или пѫкитѣ отъ люлякъ безпокоеше, сърдѣше, ядосваше пастиря, който пакъ намираше даже и въ това тази неискоренима любовь, която расте винѫги въ сърдцето на женитѣ.

Най послѣ, единъ день жената на клисарьтъ, която растребваше кѫщата на игуменътъ Маринянъ, му каза съ прѣдпазване, че неговата внука си има любовникъ.

Той почувствова отъ това едно ужасно вълнение, и останѫ задушенъ съ лице пълно съ сапунъ, защото щѣше да се бръсне.

Когато дойде въ състояние да разсѫждава и да говори, той извика: „ това не е истина, вий лъжете, Мелани!“

Нъ селаченката тури рѫката на сърдцето си и каза: „нека Господь ме сѫди, ако лъжѫ азъ, отче. Я ти казвамъ, че тя отива тамъ всѣка вечерь, щомъ сестра ви си легне. Тѣ се срѣщатъ край рѣката. Вий трѣбва само да идете да видете между десеть часътъ и полунощь.“

Той прѣстанѫ да си чеше брадата и почнѫ бързо да ходи, както правѣше всѣкога въ минути на дълбоко мислениe. Когато поиска да започне пакъ да се бръсне, той се посѣче три пѫти отъ носътъ до ухото.

Цѣлия день той останѫ като нѣмъ, испълненъ съ ненависть и гнѣвъ. На неговата пастирска ярость, прѣдъ непобѣдимата любовь, се прибавяше безмѣрната скръбь на духовенъ баща, на наставникъ, измаменъ, изигранъ отъ едно дѣте, това егоистично задушване на родители, на които дъ-

щеря имъ извѣстява, че си е направила, безъ тѣхъ и противъ тѣхъ, изборътъ на единъ съпрѫгъ.

Слѣдъ вечеря, той си отиде да почете малко, нъ не можа, и скръбьта му се увеличаваше повече и повече. Когато часътъ удари десеть, той взе тояжката си, единъ страшенъ бастунъ отъ дѫбъ, съ когото си служеше винѫги въ своитѣ нощни ходения, когато отиваше да види нѣкой болникъ. И той погледнѫ съ усмихвание голѣмата тояга, която въртѣше въ своята здрава селска рѫка въ заплашителни махания. Послѣ, изведнѫжъ, той ѭ издигнѫ и като скръцнѫ съ зѫбитѣ си, хвърли ѭ върху единъ столъ, на който расцѣпената задна подпорка паднѫ на подътъ.

Той отвори вратата, за да излѣзе, нъ се спрѣ на прагътъ, смаянъ отъ свѣтението на лунната свѣтлина, каквато не бѣ виждалъ почти никога.

И като бѣше надаренъ съ единъ духъ распаленъ, единъ отъ тѣзи духове, които трѣбваше да иматъ светитѣ отци, тѣзи умислени поети, той се почувствова развеселенъ, развълнуванъ отъ грандиозната и ясна красота на блѣдната луна.

Въ неговата малка градина, цѣла облѣна съ приятна свѣтлина, плодороднитѣ дървета, наредени въ линия, очъртавахѫ въ сѣнка върху аллейтъ своитѣ тънки клончета, едва покрити съ зеленина; когато гигантскийтъ каприфиолъ, възлѣзълъ върху стѣната на кѫщата му, испускаше единъ сладостенъ и като че захаренъ дѫхъ, правѣше да плува въ тихата и ясна вечерь единъ видъ парфюмирана душа.

Той дѫха дълго врѣме, като гълташе въздухътъ, както пияницитѣ виното, и вървѣше полечка, възрадванъ, очуденъ, забравилъ почти внука си.

Щомъ дойде на полето, той се спрѣ, за да поразгледа цѣлата поляна, покрита съ тази приятна свѣтлина, потънѫла въ тази нѣжна очарователна красота на яснитѣ нощи. Жабитѣ на всѣка минута разнасяхѫ надалечъ своитѣ кѫси и металически ноти, и далечнитѣ славеи смѣсвахѫ своята прѣспивателна музика, която прави человѣка да мечтае безъ да мисли.

Игуменътъ почнѫ да ходи съ разбито сърдце, безъ да знае защо. Той се чувствуваше като ослабнѫлъ, истъщенъ

изведнѫжъ; той искаше да сѣдне, да остане тамъ, да разгледа, да се очудва на Бога въ неговитѣ дѣла.

И тамъ, като слѣдваше лѫкатушението на рѣчката, единъ голѣмъ редъ тополи се извиваше. Една тънка пара, една пара бѣла, която лѫчитѣ на луната пронизвахѫ, посрѣбявахѫ правѣхѫ свѣтлива, оставаше овиснѫла наоколо надъ високия рѣченъ брѣгъ, покриваше всичкото лѫкатушно течение на водата, като единъ легкъ и прозраченъ пласть памукъ.

Пастирьтъ още единъ пѫтъ се спрѣ, испълненъ до дъното на душата си съ едно умиление голѣмо, неотразимо.

И едно съмнѣние, едно неопредѣлено безспокойствне го овладѣваше; той чувствеваше да се поражда у него едно отъ тѣзи питания, които си задаваше по нѣкога.

Защо Богъ е направилъ това? Като нощьта е опрѣдѣлена за сънъ, за несъзнание, за почивка, за забравяние на всичко, защо да ѫ е направилъ по-очарователна отъ денѭъ, по-сладостна отъ зората, и защо това небесно свѣтило мудно и прѣлъстително, по-поетическо отъ слънцето и което, толкозъ срамежливо, се показва опрѣдѣлено да освѣтлява нѣща, доста деликатни и тайнствени за голѣмата дневна свѣтлина, сега правѣше тъй прозраченъ мракътъ.

Защо най-способната отъ сладкопойнитѣ петици не се успокоеше както другитѣ, а запѣваше въ мрачната сѣнка?

Защо е това полвинъ-покривало, хвърлено върху земята? Защо сѫ тѣзи сърдечни тръпки, това душевно вълнение, това отслабване на тѣлото?

Защо е тази отпуснѫтость въ прѣлъстяване, което человѣцитѣ никакъ не виждахѫ, понеже си бѣхѫ легнѫли въ леглата? За какво бѣхѫ опрѣдѣлени: това величественно зрѣлище, това изобилие на поезия, хвърлена отъ небето върху земята?

И игуменътъ никакъ не разбираше.

Нъ сто че тамъ, край ливадата, подъ сводътъ на дърветата, покрити съ свѣтлива мъгла, се показахѫ двѣ сѣнки, които вървѣхѫ една до друга.

Мѫжътъ бѣше по-голѣмъ и държеше прѣзъ вратътъ своята приятелка, и, отъ врѣме на врѣме, ѫ цѣлуваше по-челото.

Тѣ оживихѫ изведнѫжъ този неподвиженъ пейзажъ, който ги окрѫжаваше като една божественна рамка, направена за тѣхъ. Тѣ и двамата се виждахѫ като едно сѫщество, сѫществото, за което бѣше опрѣдѣлена тази тиха и мълчалива нощь; и ето че тѣ идѣхѫ къмъ пастирътъ като единъ живъ отговоръ, отговорътъ, който неговия Господарь хвърляше на питанието му.

Той стоеше правъ, съ туптещо сърдце, разбитъ, и струваше му се че вижда нѣщо библейско, като любовьта на Рутъ и Воозъ, испълнението на божията воля въ една отъ тѣзи велики красоти, за които говори свещеното писание. Въ главата му почнѫхѫ да брънчѫтъ стиховетѣ отъ Пѣснь Пѣсней, сърдечнитѣ въздишки, призиванията на събранията — всичката пламенна поезия на тази любовна поема.

И той си каза: „ Богъ, може-би, е направилъ тѣзи нѣща за да покрие съ идеалъ любовьта на человѣцитѣ.“

И той отстѫпваше прѣдъ тази прѣгърната двоица, като вървѣше постянно. То бѣше, впрочемъ, неговата внука; нъ той се питаше сега, дали не показваше непослушность къмъ Бога. И Богъ не позволява-ли любовьта, когато очеводно ѫ окрѫжава съ подобно великолѣпие?

Той побѣгнѫ, изуменъ, засраменъ, като да бѣше се вмъкнѫлъ въ единъ храмъ, гдѣто нѣмаше право да влѣзе.

Прѣв. **Г. С.**

Конфиденциално.

Преводъ отъ Руски.

Това се случи на връхъ на Срѣтение Господне. Врѣмето бѣше много студено. По улицитѣ, пóкривитѣ на кѫщитѣ, на плѣвницитѣ, по двороветѣ и въ полето, на всѣкждѣ бѣше навѣяло съ снѣгъ. Църква пустна часътъ по 10 презъ деньтъ. Въ този день, четохѫ парáклисътъ и акаѳистътъ преди литургията. Отколѣ бѣше тъкъвъ обичаятъ въ Опочневка, затова и църквата пустна тъй късно. Обикновенно тя пускаше пò-рано. Часътъ по осемъ и половина селянитѣ се пръскаха по кѫщята си и сѣдаха да обѣдватъ. Тъй да пуска църква бѣше въ интересътъ и на селянитѣ, които живѣятъ вънъ отъ селото, по колибитѣ и къшлитѣ. И тѣ сѫ хора, и тѣмъ имъ се иска въ праздникъ да по-обѣдватъ като Господь далъ, т. е. малко подиръ изгрѣването на слънцето. Малоросийската пословица, туку-тъй, не казва: „чуть-свитъ пообѝдавши“ (щомъ пукна зората се наобѣдвалъ). Ако църква пустнеше късно, тѣ щѣха еще и коне да впрѣгатъ, за да си идѫтъ по колибитѣ и къшлитѣ. Това било, онова било, поглѣднешъ слънцето, Богъ знай, вече къдѣ се е подигнало. Хората се събиратъ да пладнуватъ, а тѣ едвамъ сѣдѫтъ да обѣдватъ. По тъзи причина, дядо попъ всѣкога бързаше; за утрення клепаше въ три часа презъ нощьта; а пускаше църква къдѣ осемтѣхъ. Но, на Срѣтение Господне, всѣкой знаеше, че тъй рано не можеше да пустне църква; затова и тѣзи, които живѣяха вънъ отъ селото по колибитѣ и кошаритѣ — не можаха нищо да кажѫтъ.

По него време, когато пóчетнитѣ селени: мѫжи и жени, като излѣзваха изъ църква и съ кралимарковскитѣ си ботуши разгрибвахѫ честия снѣгъ за да си отидѫтъ по кѫщята; други, пъкъ, у които свѣтовнитѣ интереси надминавахѫ нуждитѣ на душѫтѫ, се връщахѫ отъ градътъ, дѣто него день бѣше пазаръ. Такива, собственно, отъ опочневцитѣ се намѣриха до десетина-дванайси души; а имаше вънкашни, които минавахѫ презъ село. Опочневка е на работенъ пѫть, и презъ нея всѣ-

кога кръстосватъ жителитѣ на съседнитѣ колиби и къщи. Ако искаше нѣкой да отиде въ околийския градъ, то той непремѣнно трѣбваше да мине презъ Опочневка. Можеше, наистина, и да не се мине презъ тамъ, но тогава пъкъ трѣбваше да се обикаля, а тъзи обикалка притуряше еще цѣлъ часъ и четвертъ ; или, пъкъ, най-подиръ, ако това не би, тогава, щешъ не щешъ, ще минешъ презъ рѣката Опочня, тинястото дъно на която заплашваше всѣкого, защото щѣхж да му затънжтъ и колата и воловетѣ. А въ Опочневка имаше мостъ, който, макаръ че стрѣска всѣкиго, който се накани да мине по него и му наумѣва за духовно завѣщание, тъй като дъскитѣ му се клатятъ, вгжвжтъ и постоянно поскачатъ подъ колетата на колата и копитата на конетѣ и воловетѣ, но се пакъ е мостъ, и при това, селски мостъ; че това е тъй, не остава никакво съмнѣние.

Опочневцитѣ, у които свѣтовнитѣ стремления преобладаваха надъ духовнитѣ, карахж полегка, аслж е хитрина да се бърза съ волове. При това, и тѣмъ, и на воловетѣ, които меланхолически си тътрузѣха краката, бѣше достовѣрно извѣстно, че тѣ наближаватъ да си иджтъ у дома, това инакъ и не можеше да бжде, и че тамъ: и еднитѣ и другитѣ ги чака обѣдъ, еднитѣ — чорба съ кисело зеле и сланина, и каша пакъ съ сланина, а другитѣ — пълни ясли съ сѣно, или най-лошото, което може да се случи, житена слама разбъркана съ ярма.

Шаинитѣ, една подиръ друга, като нанизани, се влачѣхж по широкжтж улицж помежду два рѣда кжщи и, даже онѣзи отъ тѣхъ, които бѣха впрегнати съ коне и които, слѣдователно, имахж пълна възможность да испривартъ, и тѣ се тътрузѣха като другитѣ полегка. Въ това число бѣха и шаината на пждаря Прокла, който — необходимо е тука да се каже въ този день бѣше ходѣлъ въ градътъ, не че бѣше привързанъ къмъ свѣтовнитѣ интереси (при всичко, че между другото занесе и едно живо прасче и го продалъ на пазаря), а единственно по селска нужда, слѣдователно, по обществена работа. Работата се състоеше въ това: да занесе, „къдѣто трѣбва“ пакетъ, запечатанъ съ селския печатъ; въ този пакетъ,

вътрѣ, имаше отговори на въпроси . . . . Впрочемъ, работата съвсѣмъ не е тъй. Пждаря Проклъ вози пакетъ, ей туй то! Вози го на шаина, а тѣзи шаина състояха отъ двѣ гладки дървета, всяко дълго, колкото копраля, съединени помежду си съ дъски и турени напрѣки. На тѣзи дъски, съ прострѣни напредъ крака, съ трежгълна чанта на гърбѫ и намѣтнатъ съ сивъ шинелъ, сѣдеше Проклъ. Като подалъ благополучно „пакетътъ“ Проклъ си испълнилъ дългътъ; но съ това само да бѣше се свършила работата, щѣше да е хубаво, нѣмаше вече какво да се каже за Прокла, за шаината и трежгълната му чѫнта на гърбътъ, и сивия шинелъ. Щеше да си отиде у дома, да распрѣгне конятъ, и като Господь далъ да сѣднеше на трапезата, дѣто бѣше вече насипана гозбата и стоеше краишникътъ отъ житенъ хлѣбъ и дървената лъжица.

Но, тука е работата, че Проклъ не си отиде у дома, а бутна на дѣсно, помина покрай кръчмата, дѣто бѣше се натрупалъ доста народъ, замина общинската стая и еще петь шесть кѫщи, и се спрѣ предъ една нова, чиста, съ голѣми прозорци съ зелени капаци, кѫща. Всякой знаеше че тъзи най-хубава кѫща въ селото не е Проклова, и това аслѫ неможеше да бѫде, защото стопанина ѝ бѣше самси кметътъ на селото, Якимъ Зиновеичъ Нáвуя.

Проклъ спрѣ конятъ и, като слѣзе отъ Шаината, върза го за вратникътъ. Колкото лоша и да бѣше крантата му, но и нейѝ бѣ досадно, дѣто, като си доди въ селу, на мѣсто да се намѣри въ домашния си оборъ, когото считаше за свой домъ, тя испаднала при вратникътъ на Нáвуя. По тъзи причина тя, и пръхтеше, и махаше съ глава, и въобще, до колкото ѝ позволяваше флегматическия темпераментъ, мършавината и подбититѣ отъ пѫть крака, исказваше нетърпѣнието си.

Проклъ поотвори вратникътъ и влѣзе въ дворътъ. Изведнѫжъ отъ къмъ оборътъ искочи едно голѣмо, рунтаво и кално куче, и съ страшенъ лай се спустна да хапе Прокла. Тъй се разяри, щото се струваше, че то ще го раскѫса, но като забѣлѣза, че това не е нѣкой други, а Проклъ, т. е. пждаря, съ други думи — служебно лице, кучето престана

да лай, спрѣ се распяхтяно, махна два три пятя упашка и, куцукъ-куцукъ, замина за къдѣ хамбаритѣ.

Хм, м . . . . препарити ! саркастически избъбра Проклъ, като прибави : — дяволска рѫкавицо !

Той считалъ, че, „дяволска рѫкавица“ е много срамно нѣщо, и употребявалъ това изражение когато излѣзялъ изъ търпѣние, съ други думи, това му било най-силната и остра псувня. Отворилъ нискитѣ врачка́ и се намѣрилъ въ съвършенно тъменъ пустъ. Тъмнината не смутила Прокла ни най-малко.

Въ този пустъ, той биваше често, и сѐ повечето „по дѣламъ служби“, та добрѣ знаеше, че двѣ крачки на дѣсно е вратата на гостинната, т. е. на чиста, широка и видѣла стая, дѣто кметътъ посрѣщаше гости, и не само отъ селото, но даже и околийския началникъ ; — презъ двѣ крачки на лѣво, бѣха вратата на стаята, дѣто си готватъ, обѣдватъ и спятъ, а по нѣкога и малки телета запиратъ. Проклъ затова, именно, се спрѣ въ пустътъ, защото трѣбваше да присмѣтне : дѣ ли ще бѫде кметътъ ? Дали въ гостинната или въ другата стая ?

Проклъ бѣше селянинъ съ добра репутация, отураклия, но това не му бъркаше, въ същото време, да бѫде и человѣкъ тъпоуменъ. Когато не му се испрѣчеше нѣкой въпросъ, и въобще се случеше да прави нѣщо, къмъ което е привикнялъ, то той много не му мислеше ; свършваше го скоро и хубаво. Но най-малкото нѣщо, което искаше мислене, го докарваше въ очудване. Той се спираше, умислюваше, и захващаше да разсѫждава.

Тука, сега, му се испречи въпросъ : дѣ трѣба да бѫде кметътъ : въ гостинната ли, или въ другата стая ? Услушва се, дано да чуе глъчка, но не чува. Нѣма никой ! Тогава присмѣтналъ, че кметътъ е вече обѣдвалъ и легналъ да поспи, а жена му Явдоха, — отишла у съседкитѣ да побърбори. Затова той пристѫпа на лѣво, бутна вратата и влѣзе. Въ стаята бѣше душно и миришеше като въ баня. Отъ нещьта, която е до самия прагъ, излазеше тъзи горѣща пàра. По-оглѣдался, по-услушался, нѣма никой ! Широкия креветъ, на когото се предполагаше да е кметътъ, пустъ.

Покритъ съ покривка, ушита отъ дребни парцалчета, и натрупанъ съ възглавници, облечени съ червено. Веднъжъ преглѣдалъ стаята, дважъ приглѣдалъ, нѣма никой. „Чудно нѣщо“! си помислилъ Проклъ. Зема че отива и въ гостинната; но и тука нѣма никого. Масата покрита съ чиста бѣла покривка; въ жгълътъ предъ иконата гори лампадка; по стѣнитѣ накачени картини съ библейско съдържание; другия жгълъ наполненъ съ шарени книги, всичко натъкмено, наредено, а пъкъ нѣма никого! чудялъ се Проклъ. Дошло му на умътъ, че се случва да не е въ къщи кметътъ; може да е шавналъ на нѣкъдѣ, но да излѣзе и да не затвори кжщата, туй никога не може да се случи!? Проклъ не повѣрва, а рѣши да отиде пакъ въ другата стая да преглѣда. Пакъ нѣма никой! Кревета пакъ си бѣше тъй натрупанъ, и на сѣндъка, покритъ съ малко губерче, нѣма никой. Поуслушалъ се и му се сторило, като че нѣкой се търкаля; румнало му въ главата, безъ да се глѣда на тъпоумието на тъзи почтенна глава, че кметътъ трѣбва да е легналъ на пещьта да се топли. Това предположение до толкова естественно, зачудило Прокла, какъ тъй по напредъ не му дошло на умътъ. Кметътъ — человѣкъ тлъстъ, никаква горѣщина не може да му направи нищо, и отъ каквато и да е пещь не му се плаши окото; има да се пържи, има и да остане.

Проклъ се искашлѣлъ. Е, ами, трѣбва нѣкакъ да подсѣти, че е тука. Отъ пещьта, обаче, никой не се обадилъ. Проклъ тогасъ, захваналъ, колкото сила го държи, да тропа съ ботуша си по земята. На пещьта взело нѣщо да се мърда.

—Явдохо! За кькъвъ дяволъ си се растропала, изръмжалъ кметътъ сърдито.

—Не е тя, азъ съмъ Якимъ Зиновеичъ!

—Кой си ти?

—Азъ — Проклъ, падаря!

—Хм . . . Какъвъ бѣсъ те носи по това време тука?

—Отъ градътъ додохъ.

—Е, като си дошелъ, добрѣ дошелъ. Хай съ здрави.

—То е тъй наистина . . . ама, тука има книга?

—Книга ? каква е тъзи книга ?

—Книга ще ! . . .

—Е, че като е книга, какво има отъ това ! ти знаешъ пѫтьтъ къмъ общинската стая. Занеси я тамъ, писаря ще доде, ще ѫ прочете ! . . .

—Не бива Якимъ Зиновеичъ !

Да бѣше проста книга, както всѣки пѫть, то лѣсна бѣше работата, ами тъзи е секретна . . .

—Секретна ?

Тъзи дума, кметътъ произнесълъ натъртено. Секретнитѣ книги всѣкога го стрѣскали, защото той подозиралъ, че въ тѣхъ непремѣнно ще има нѣкой смѣтъ. Какво да речешъ ! Случвало се и примѣри. По лани съ секретна книга заповѣдали да хванатъ Митя Чубаепката и да го пратятъ въ градътъ, а подирь излѣзе, че Митьо билъ побойникъ и крадецъ, за което го пратиха въ Сибирь. Въобще написано ли е „секретно“, бѣгай отъ него ; добро не чакай. Щешь не щешь, ще пригоришъ нѣкому душата. На ли се случи още: на пѫтя, кога отивашъ отъ Опочневка на Журавлевата къшла, та се намѣри убитъ человѣкъ. Г-нъ Кмете, заповѣдайте да се обесните „къдѣто трѣбва“. Знамъ ги азъ тѣхъ. И въ тъзи книга сега, нѣма нищо приятно, напротивъ — много неприятно. Да имъ се мѣрнешъ само на очитѣ „къдѣто трѣбва“, та чакай, ако нѣмашъ работа Продържатъ те три четири дена въ градътъ, и съ питанията си, чьрвата ти привъртяватъ.

По тѣзи причини, думата „секретно“ брѣмчала лошо на ушитѣ, на Якимъ Зиновеича. Надулу го даже на попържня, но се удържалъ, понеже, да се попържя предъ падаря царска книга и още „секретна“, било срамотно.

Цѣли три минути се минаха, додѣто Кметътъ слѣзе отъ пещьта. Да се слѣзе не е голѣма работа, но трѣбва време. Е, зеръ, додѣ застегнешъ едно, поправишъ друго, додѣ се почешешъ задъ вратътъ, протѣгнешъ, утриешъ очитѣ, додѣ се убуешъ, доста време минава. Най-подирь, кметътъ се исправи предъ Прокла.

Кметътъ бѣше человѣкъ плещестъ, набитъ както трѣбва,

съ голѣмъ търбухъ, дебѣли ржцѣ, съ подути страни ; отъ тлъстина и брадата му на растѣше, намѣсто нея имаше нѣщо като бѣлъ мяхъ. Главата на кметътъ, ако бѣше намазана съ дървено масло, и ако се расчешеше отъ лѣво на дѣсно, щеше сѐ да позаприлича на човѣшка глава ; но сега, зета направо отъ пещьта, дѣто се ровяла изъ възглавницитѣ, тя бѣше почти оголѣла и приличаше на кратуна.

Ехъ, да ти се не види книгата, макаръ ! полусърдито избърбори кметътъ. — Дѣй тя ?

Проклъ си съблече шинеля, сне чантата, распаса си жълтия поясъ, послѣ, раскопча забуня си и бръкна въ пазва. Секретния пакетъ, по лека-лека, отишелъ дори на гърбътъ на падаря и тамъ се спотаилъ. Съ голѣма мяка Проклъ го напипа и подаде на кметътъ. Пакетътъ бѣше топълъ, като че не бѣ царска книга, а топла тиганица.

—Ей туй тя книгата! каза Проклъ: — азъ занесохъ нататъкъ пакетъ и се срѣщнахъ тамъ съ чиновника, който бѣше лѣтосъ у васъ на гости . . . хе е . . онзи дѣ, съ опрощение, супуливия, съ кокардата на шапката си . . . Той като ме видя ми рѣче, хж, добрѣ че си дошълъ ! Тука има за вашия кметъ книга много важна, каже, и секретна . . . Ти, рѣче, въ ржцѣтѣ да му ж дадешъ. Добрѣ. Отиде той въ другата стая, посидѣ тамъ, нѣщо си пошушна съ другиго и изнесе, ето, казва, гледай да не ж загубишъ. Много важна е. . . .

Кметътъ взе пакетътъ и го повъртя насамь-нататъкъ. Нищо, пакетъ като пакетъ: дълъгъ тѣсень, отъ проста книга, съ надписи; всичко както трѣбва. Едно само : запечатанъ съ клей, а печать нѣма.

—Защо е безъ печать ?

—А чи кой го знай ! види се, бързахж та не успѣли ...

—Тъй, тъй ! . . . Е, хай съ здрави. Азъ тука ще вида ! . . .

— Прощавайте Якимъ Зиновеичъ !

Проклъ си излѣзе, качи се на шаината и си отиде у дома, а кметътъ остана въ кжщи. Тъй като въ кжщи, освѣнъ него, нѣмаше другиго, то той бѣ принуденъ да разсжждава

на умъ. Но Якимъ Зиновеичъ не умѣеше да разсѫждава мълчишкомъ ; той само тогава мислеше плодотворно, когато произнасяше мислитѣ си високо.

Той сложи пакетътъ на массата и, като се почеса по дебѣлия си вратъ, рѣче :

—Какво ли ще е, аджеба, туй нѣщо ?

Твърдѣ, каже, важно, и толкова бързали, щото забравили и печатъ да ударятъ . . . хайде да видимъ, дѣ ще му излѣзе сѣтнината, непремѣнно ще е нѣкоя бѣля. Или сѫ намѣрили нейдѣ нѣкое мьртво исхвьрлено тѣло; или пъкъ за селскитѣ недоимъци ще ме пристѣгнатъ ! Господь го знай ...

Тука се поражда въпросъ : защо кметътъ се предаде на такова мѫчително размишление, когато много по̀ лесно бѣше да распечата пакета и да прочете какво е вътрѣ написано.

Тъй зеръ . . . . да се распечата и прочете ! вий мислите, че, наистина, това е тъй лесно, не е май тъй ; то е доста мѫчно. Но хайде да рѣчемъ, че не е нѣщо : земешъ го за крайчица и го дѣрнешъ полека, но за това се иска да има челѣкъ тънки прьсти, а не такива жигли, като на кметътъ. Единъ пѫть той, тъй дѣрна едно царско писмо, та съдра не само пакетътъ, но и самото писмо скъса на двѣ частй. Писарьть е чалъмлия въ тѣзи работи. Но да рѣчемъ, че кметътъ го роспечата, то сѐ нѣще излѣзе нищо, защото искаше и да се прочете ; а такова нѣщо никога не се е случвало съ кметътъ. Той, макаръ, да каза на Прокла : „хай съ здрави, а азъ тукъ ще видѫ“, но той каза това да се намѣри на прикаска, и за прилика ; Проклъ, твърдѣ добрѣ знаеше, че това е отъ нѣмай къдѣ, но и да небѣше тъй, сѐ, колкото кметътъ и да го глѣдаше, нѣмаше нищо да разбере. Работата е вече ясна, и да се тай повече неможе: кметътъ не знаеше да чете, и когато глѣдаше на книгата, виждаше като въ мѫгла. Истина, на исходящитѣ книжя всякога личеше негова подпись : „селски кметъ Якимъ Зиновеичъ Навуя“, но това се правеше при посредството на печать, когото той постоянно носеше въ джебъ.

Сега с ясно трудното положение, въ кото се намираше

Якимъ Зиновеичъ. Но сѣ пакъ се поражда питане: какво има тука трудно? Да се повика писарьтъ и свършена работа. Той ще дойде и изведнъжъ ще го прочете.

То е тъй. Писаря, разбира се, ще го прочете, за това е той писарь. Но работата е че него го нѣма въ селото, кметътъ знае това; той самси го испрати вчера вечеръ. Писаря отиде въ ближното село Жуки на крьщенка у тамошния дияконъ, и ще се върне чакъ довечера. Ела сега та върши работа какъ знаешъ. Каза се, че книгата е твърдѣ нужна. Дѣ да знаешь! може би ей сега, този часъ, тъзи минута, трѣбва нѣщо да се направи. Този чиновникъ съ кокардата, по-просту писарь, зная си го азъ, нейсе, е личность невѣрна и често бърка особенно като е сръбналъ, казватъ го Почековъ. Той, дѣйствително, много пжти заедно съ други чиновникъ Стригунковъ, е билъ у него — кметътъ нагосте. Такъвъ, онъкъвъ, но се е чиновникъ; може би, да е нѣщо, което не търпи отлагане. Да бѣше това проста книга, нейсе не, можахъ и клисаря да помолж, и не само него, но и когото и да е отъ онѣзи, дѣто по праздницитѣ тананикътъ въ церква, да накарашь, и той ще го набатка. Но що да се прави, — секретна! Секретната книга не бива други да ѫ чете освѣнь той — кметътъ и писаря.

Измокрилъ се Якимь Зиновеичь. Усуква книгата на разни начини, но нищо отъ това не излизаше. Най-подирь, той се рѣшава: шж отида при дчиту: „дядо попъ, той, на Бога служи; меня ми сѣче умътъ, че нему може да се довѣри секретна книга.“

Кметътътъ се облѣче и тръгна къмъ дчиту. Като заминаваше покрай общинската стая, той, за чудо голѣмо, видѣ, че на дворътъ се събрали до двайсеть души селяни. — Вий защо сте тука? Азъ, ми се струва, не викахъ никого! попита той.

— Чухме, че секретна книга дошла! може да е нѣщо лошо! му отговориха.

— Тхуу, исхрачилъ се Якимь Зиновеичь: помирисали. Хжма хора бей!

Той махна съ ржка и продължи пжтять си. Отчсто жи-

вѣеше при цьрквата. Кметътъ доде тамамъ по обѣдъ; но не е нищо. Отчето стана отъ трапезата, благослови го и го покани да сѣдне.

— Какво ще ми кажете Якимъ Зиновеичь? попита го стария свещенникъ. Заповѣдайте, канете се, хапнете заедно съ насъ!

Не, колко за това покорно благодаримъ; ами вижъ-ти каква бѣда сж случи. . . .

И кметътъ си расказа цѣлата бѣда. Безь писаря, сѐ едно, като безь очи! свърши той. Не ще ли бждете милозливи, отче, да распечатате и прочетете, какво казва таж книга?!

Отчето си поиска очилата, – надѣна ги, взе пакетьтъ и прочете: „ За Господина Кмета на Опочневската община.“ “Твърдѣ нужно, Конфиденциално и секретно.“ . . .

Като прочете това, той сложи пакета на массата, сне си очилата и каза: „ж, ж, знайте Якимъ Зиновеичъ, азъ, уно... страшно . . . видишъ, тука е написано: „конфиденциално.“

— Е, че какво ще каже тъзи дума?

— Тъзи дума е латинска . . . А ше каже тя уно . . . Не, Якимъ Зиновеичъ, вий почакайте, по добрѣ, писарьтъ... Кой знае, може би, азъ и не бива да го чета. Да идж сега да се замѣся въ нѣкоя неприятна работа! – нѣмамъ време.

Кметътъ си излѣзе отъ попови цѣлъ потъналъ въ вода. До сега той си мислеше, и тъй, и инъкъ: ехъ, извѣстяватъ че лѣтосъ или скакълци ще доджть, или, че слънцето ще потъмнѣе, да не се плашжтъ . . . А попътъ, съвършенно го уплаши. Дума, каже, латинска! Е, като е търгнало на латински думи, тя се видя, че не е чиста... Кметътъ се умърлуши и отиде право на общинската стая.

Въ общинския дворъ вече се събрало до 50 души селяни. И жени даже надошле, но тѣ не влѣзли въ дворътъ, а насѣдали на купището презъ пжтятъ.

— Пжй чи бѣля! си помислилъ кметътъ: — като на зло и инсанътъ се събира. Ама ще го науча, азъ него, Прокла, да расказва други пжть! Тъзи жена врачанска!

Тука главната работа бѣше. че кметътъ, неможеше да

прочете книгата. Истина, всички знаяха, че той не знае да чете, но Якимъ Зиновеичъ, необичаше да се открива това. Въ сѫщото време, когато той приближаваше до общинската стая, отъ къмъ изгълатъ се показа талига, а въ тъзи талига седѣше писарьтъ съ жена си. Той бѣше въ черната си шуба съ овчитѣ кожи. Вратникътъ му бѣше повдигнатъ тъй, щото закриваше и лице и глава и шапка; но кметътъ изведнъжъ се сѣти, че той е писарьтъ, защото въ селото нѣмаше у никого такъвъ лошъ конь като този, и съ четиритѣхъ си крака куцъ. Щомъ се спрѣ талигата при общинската стая (писарьтъ живѣеше въ дворътъ), Якимъ Зиновеичъ изведнъжъ доде при нея.

— Никаноръ Антоничь ! А азъ тукъ безъ васъ, като безъ очи ! . . . промълви той.

- Е, какво има ? попита писарьтъ, като обърна вратникътъ и откри растъртеното си лице, черно като въгленъ, съ обрьснати страни, козя брадичка, и съ гъсти, но къси мустаци.

— Секретна книга и твърдѣ важна, и еще, дяволъ да ги знае, какви думи ! . . . .

—Хм . . . Ще ѭ прочетемъ, вижь-ти чудо голѣмо ! съ достоинство каза писарьтъ, и полегичка слѣзе отъ талигата. Е, кадѣ е книгата ?

—На, ето ѭ !

Тѣ влѣзоха въ дворътъ. Тутакси ги начуголиха селянитѣ : „Истина лий, чи напролѣтъ ще готвимъ кватери за войскитѣ ? питаха тѣ кметътъ. Изъ селу тъй приказватъ“.

— Какви сѫ такива кватери ? Отстѫпете се! Чувате ли, секретна книга, никой не бива да ѭ види ! . . .

—Секретна ! . . .

Писарьтъ, между това, се исправи насрѣдъ дворътъ и, съ единъ чалъмъ, отвори пакетътъ. Извади книгата, разгъна ѭ и взе да ѭ чете. Отъ начало лицето му бѣше твърдѣ внимателно и сериозно, послѣ взе да исказва недоумение, което сѐ повече и повече растеше и, изведнъжъ писарьтъ като прихна, залюля се отъ смѣхъ.

—Какво е? попита кметътъ.

Писарьтъ продължаваше да се киска, и отъ смѣхъ бѣ се хваналъ за корема, но се насили и се задържа.

—Смѣшна книга! само тя до васъ не се отнася! каза той на селянитѣ. Ни война ще има, ни квартири трѣбватъ. Отъ васъ нищо не искатъ. Хайде съ много здрави! Да отидемъ Якимъ Зиновеичъ въ стаята, тамъ ще ѫ разберемъ ...

Подиръ петъ минути въ общинската стая испомираха отъ смѣхъ и кметътъ и писарьтъ.

Книгата се оказа съ слѣдующето съдържание: „Съ това се предписва на кметътъ на Опочневската община, Якима Зиновеича Навуя, да наготви за въ недѣля на 25-й Февруарий, *първо:* печено прасче пълнено, *второ*, сладки баници, *третьо*, чорба отъ прѣсна риба и *четвърто*, четвьртъ ведро хубава водка, въ която недѣля, секретно и конфиденциално ще привтасаме въ Опочневка". Подписали: Почековъ и Стригунковъ.

Да имъ се невидиши шегѫтѫ, макаръ, викаше Якимъ Зиновеичъ, като се увиваше отъ смѣхъ. Страшни майтапчии! Хѫмѫ се бѣхъ уплашилъ бей! . . . Сбъркалъ бѣхъ концитѣ . . .

Той рѣши за въ недѣля да наготви прасчето и другитѣ работи и отъ сега още покани и писарьтъ.

—Туку-тъй, прибави той, азъ не забѣлѣзвахъ, че нѣма печать! Какво ще е това нѣщо, си мислѣхъ? А то вижъ, каква е била тя! . . .

Една наздравица отъ В. Хюго.

На 9-ий Декемврий 1877 година, по поводъ на подновение представлението на „Ернани“, извѣстната драматическа пиеса на В. Хюго, послѣдний свикалъ на трапезата си мнозина журналисти, които бѣхж оцѣнили справедливо произведението му, и едно голѣмо число учени мжже, както и актьоритѣ, които прѣдставлявали „Ернани“ въ театра.

Числото на гоститѣ се въскачало до сто и петдесять души.

По-между другитѣ заслужватъ да се споменжтъ слѣдующитѣ имена :

Mlle Сара Бернардтъ, облечена въ богатия си костюмъ на *Дона-Солж*; Емилъ де жирарденъ Теодоръ-де-Банвилъ, Мобанъ, Леконтъ-де-Лилъ, Арсенъ Хуссе, Перенъ, директора на Théâtre Français, Огюстъ Вакери, Полъ-де-Сенъ-Викторъ, Батъ, Ебраръ, Журдъ, Тексие, Монселе, Дешанелъ, Ернестъ Лефевръ, ПиеръВеронъ, Емилъ Ожие, Е. Легуве, Едуаръ Локрой, Спулеръ, и пр. и пр.

Журналътъ L'avenir des femmes (бжджщето на женитѣ) се прѣдставлявалъ отъ двамина отъ редакторитѣ си Г. Г. Леонъ Рише и Южепъ Гарсенъ.

Въ врѣме на дессерта В. Хюго се исправилъ и, съ единъ развълнуванъ гласъ, произнесълъ слѣдующитѣ думи :

„Прося позволение отъ гоститѣ си да пия за тѣхно здравие.

„Азъ имамъ задължение къмъ всички тукъ присжтствующи и захващамъ съ едно благодарение. Благодаря на великитѣ даровити мжже, на благороднитѣ умове, на великодушнитѣ списатели, находящи се тукъ, за тѣхнитѣ симпатически отзиви и съдѣйствия. Благодаря, въ лицето на почитаемийтъ неговъ директоръ, великолѣпнийтъ народенъ театръ, съ който сж свързани двата края на полвина столѣтие отъ моя животъ. Благодаря на моитѣ любезни и доблестни мощници, прѣвъсходнитѣ артисти, които публиката всяка вечеръ аплодира (Браво).

„Азъ нещѫ да споменавамъ името на никого, защото иначе трѣбва да ги спомена всички. При всичко това (В. Хюго се обръща къмъ Mlle Сара Бернардтъ), позволете ми, госпожо, да направя едно исключение, което вашийтъ полъ не само не запрѣщава, нъ и повелява. (Движение).

„ Вий се показахте не само съперница, нъ и равна на тритѣ велики актриси, Mlle Марсъ, мадамъ Дорвалъ, и мадамъ Фаваръ, които ви прѣдшествувахѫ въ ролята на Дона Солъ.

„ Азъ ще кажѫ даже и нѣщо повече; за което имамъ право, понеже съмъ присѫтствовалъ, уви! на прѣдставлението въ 1830 година*) (Смѣхове на удобрение): вий надминахте, затъмнихте Mlle Марсъ. Това е за васъ слава ; вий сами се коронясахте царица, царица два пѫти, царица по хубость и царица по дарба.“

В. Хюго се навежда и цалува рѫката на Mlle Сара-Бернартъ като ѝ казва :

„ Благодаря ви, мадамъ. (Живи рѫкоплескания).

„ Господа, какво е настоящето събрание ? то е единъ простъ праздникъ съвършенно сърдеченъ и наученъ ; такива праздници се посрѣщатъ всякога добрѣ, даже и въ най бурнитѣ и трудни врѣмена.

„ Тукъ не трѣбва да се казва ни една дума, която би могла да ни припомни за нѣкоя друга страсть, освѣнъ за идеалното и съвършенното, съ което ний всички сме въодушевени.

„ Ний се намираме въ областьта на спокойствието. Ний се срѣщаме върху тихия връхъ на спокойнитѣ умове. Около насъ върлуватъ бури, нъ вѫтрѣ у насъ е спокойно. (Рѫкоплескания)

„ Не е злѣ, щото литературний свѣтъ да хвърли своя лѫчезаренъ и безоблаченъ отблескъ върху политическия свѣтъ. Не е злѣ, щото спокойния свѣтъ, да даде на развълнуванията

---

*) Въ първото прѣдставление на пиесата Ернани, дадено на 26-ий Февр. 1830 год., е станала една голѣма борба помежду Классицитѣ и Романтицитѣ, въ партера на театрътъ.

Б. на ред.

великиятъ примѣръ : съгласието, и великото зрѣлище : братството. (Повторени ржкоплескания).

„ Имахъ намѣрение да се спрж до тука, нъ вашитѣ ржкоплескания ме насърдчаватъ да продължж ; азъ ще кажж, прочее, още нѣколко думи.

„ На моята възрасть, господа, рѣдко е щото човѣкъ да не се въодушевява отъ нѣкоя прѣобладающа мисль. Такава прѣобладающа мисль, прилича на неподвижна звѣзда ; колкото повече нощьта е тъмна, толкова повече звѣздата свѣти.

„Сжщото нѣщо е и съ мисльта.

„Тази моя мисль ми се вижда да свѣти толкова повече, колкото повече врѣмето, въ което се намираме, е мрачно. Да ви кажж коя е тази моя прѣобладающа мислъ:—тя е миръть. (Движение).

„Отъ когато азъ сжществувамъ на свѣтъ, отъ началото на моята младость, до нинешното врѣме, което съставлява старостьта ми, азъ не съмъималъ никога друга цѣль, освѣнъ умиротворението, умиротворението на умоветѣ, умиротворението на душитѣ, примирението на сърдцата. Моята мечта е: да нѣма вече война, да прѣстане всяка умраза; народитѣ да бждѫтъ единственно заняти съ трудъ, съ индустрия, съ благосъстояние, съ прогресъ; унапрѣдването да бжде придружено съ спокойствие. (Ржкоплескания).

„Тая мечта, каквито и да бждѫтъ миналитѣ или бждѫщитѣ испитни, азъ ще продължавамъ да я имамъ и ще се труда за осжществението ѝ, безъ нѣкога да се уморж, до послѣдното си издихание.

„Корнейлъ, старий Корнейлъ, великий Корнейлъ, като почувствовалъ приближението на смьртьта си, хвърлилъ единъ великъ, величественъ и послѣденъ викъ къмъ славата, въ слѣдующитѣ свои стихове :

Въ минутата, когато да издъхна, азъ се старая до просвѣтя.

„А пъкъ азъ, господа, ако да ми се дадѣше право да говоря подиръ Корнейла и ако ми се позволѣше да изразж най върховното си желание, бихъ казалъ :

Въ минутата, когато да издъхна, азъ се старая да умиротворя.

(Продължителни ржкоплескания и дълбоко вълнение).

„Такова е, господа, значението, такава е смисъльта, такава е цѣльта на това събрание, на тая братска вечеря, въ която нѣма никаква задня мисль, никакво недоразумѣние. Нищо друго освѣнъ велико, добро и великодушно. (Ржкоплескание. — Да! Да!)

„Всички ний, които сме тука, поети, философи, списатели, художници, имаме двѣ отечества: едното е Франция, другото е художеството. (Живи ржкоплескания).

„Да, художеството е едно отечество; на това отечество принадлежжтъ вѣчнитѣ и прославленитѣ негови граждани: Омиръ, Есхилъ, Софоклъ, Аристофанъ, Теокритъ, Плавтъ, Лукреций, Виргилий, Ораций, Ювеналъ, Данте, Шекспиръ, Рабеле, Молиеръ Корнейлъ, Волтеръ . . . (Единодушенъ викъ: и Викторъ Хюго).

„Има още друго едно по-малко отечество, нъ тъй сжщо велико, то е това, което можемъ да нарѣчемъ нашата народна история, и което брои не по-малко великитѣ мжже: Карлъ Великий, Роланъ, Дюгекленъ, Байяръ, Тюренъ, Конде, Вилляръ, Вобанъ, Хошъ, Марсо, Клеберъ, Мирабо. (Повторени ржкоплескания).

„И така, любезни мои събратия и гости, ний принадлѣжимъ на тѣзи двѣ отечества. Нека се гордѣйме съ тѣхъ, и позволѣте ми да прибавя, че като пиж за ваше здравие, азъ пиж и за двѣтѣ тѣзи наши отечества: — за здравието на великата Франция и на великата Наука!“

Слѣдъ това говорили Емилъ-Перенъ, Теодоръ-де-Банвилъ и др. Вечерята се свършила съ една наздравица отъ страна на г. де-ла-Помере за внуцитѣ на В. Хюго, Жоржъ и Жана.

В. Хюго, слѣдъ това, станалъ, подалъ ржка на Mlle Сара Бернардъ и гоститѣ се распръснали да пижтъ кафе въ салонитѣ, гдѣто разговоритѣ се продължили до средъ нощь.

Двамата братя и златото

Разказъ

отъ

Графъ Л. Н. Толстой.

(Прѣводъ отъ русски).

Едно врѣме живѣѫхѫ, не далече отъ Иерусалимъ, двама братя, по голѣмия отъ които се наричаше Атанасъ, а по малкия Иванъ. Тѣ живѣѫхѫ въ гората, не далече отъ градътъ, и се хранихѫ тамъ, съ туй, що имъ даваха хората. Всичкитѣ дни тѣ прѣкарваха въ работа. Впрочемъ, работихѫ тѣ не своя собственна работа, а работата на бѣднитѣ хора. Кадѣто имаше уморени отъ работа, кадѣто имѫше болни, сираци и вдовици, тамъ отиваха братята и на тѣхъ работихѫ, безъ да зематъ заплата. Тъй прѣкарваха двамата брата цѣла недѣля и се прибираха само въ ва сѫббота вечеръ въ своята колибка.

Само въ Недѣленъ день тѣ си стояхѫ у дома си, молихѫ се Богу и се разговаряхѫ. И Ангелъ Господенъ дохождаше при тѣхъ и ги благославяше. Въ понедѣлникъ всѣки отъ тѣхъ си отиваше по работата. Тъй си живѣѫхѫ двамата братя много години, и всѣка Недѣля, дохождаше при тѣхъ Ангелъ Господенъ и ги благославяше.

Единъ понедѣлникъ, когато двамата братя излѣзохѫ на работа и се раздѣлихѫ вече къмъ разни посоки, на по голѣмия братъ стана жално, като се раздѣли съ обичнията си братъ и той се спрѣ и обърнѫ. А по-малкия братъ, Иванъ, съ наведена глава отиваше къмъ своята посока безъ да се обръща назадъ. Нъ изведнѫжъ и Иванъ се спрѣ и, като че се чудеше на нѣщо си, кръстоса рѫцѣтѣ си и захванѫ още повече да гледа натамъ. Послѣ се приближи до този прѣдмѣтъ, па който той гледаше, веднагѫ хрипнѫ на

страна и, безъ да се обръща, побѣгна въ гората, махнѫ се отъ това мѣсто, като че го гонятъ разярени звѣрове. Атанасъ се зачуди и се обърна назадъ за да види това мѣсто, и да узнай отъ що се оплаши братъ му. Той се приближи до това мѣсто и вижда — нѣщо си, че блѣщи като слънце. Дохожда по наблизо — на трѣвата, като съ мѣра посипано, лъщи единъ купъ злато . . . А отъ туй той още повече се зачуди съ златото, както и съ братовото си хрипкане и бѣгане.

— „Отъ какво ли се той оплаши и отъ що ли избѣга той? помисли си Атанасъ. „Въ златото грѣхъ нѣма, грѣхътъ е въ человѣка. Съ златото можемъ да направимъ зло, можемъ и добро. Колко сираци и вдовици да нахранимъ, колко голи да облѣчемъ, колко сакати и болни можемъ да исцѣлимъ съ туй злато! Ний сега служимъ на хората, нъ нашата служба е малка, по причина на нашитѣ слаби сили, а съ туй злато ний можемъ повече да послужимъ на хората.“ Тъй си помисли Атанасъ и искаше всичко туй да раскаже на брата си; нъ Иванъ вече бѣ изчезналъ и едва се мѣркаше вече въ другата гора.

И съблече Атанасъ дрѣхата си, напълни я съ злато, колкото можеше да носи, мѣтна я на рамото и я занесе въ градътъ. Дойде въ гостиницата, прѣдаде златото на домовладѣтеля и се върна за останалото. И когато прѣнесе всичкото злато, отиде при търговцитѣ, купи мѣсто въ градътъ, купи камени, дърва, услови работници и захванѫ да гради три голѣми кѫщи. — И проживѣ Атанасъ въ градътъ три мѣсеца, направи тамъ три кѫщи: едната — за прѣбирание въ нея вдовици и сираци, другата — болница, за третата — за чожденци и бѣдни. И послѣ туй намѣри Атанасъ трима благочестиви старци, и едния тури на първата кѫща, другия на втората, а третиятъ постави на третата кѫща. И останѫха у Атанаса още 3000 златни монети. И отъ тѣхъ той даде на всѣки старецъ по хилядо за да ги раздаватъ на бѣднитѣ. — И захвана да се пълнятъ съ народъ всичкитѣ тѣзи кѫщи, и почнаха хората да хвалятъ Атанаса за всичко, което той имъ бѣ направилъ. И съ туй се радваше и Атанасъ, тъй щото не му се искаше да остави и да излезе изъ градътъ. Нъ Ата-

насъ обичаше брата си и, като се прости съ народътъ и като не остави за себе си нито една монета, въ сѫщата стара дрѣха, съ която дойде той, съ сѫщата се върнѫ назадъ къмъ своето старо желище.

— Приближава се Атанасъ къмъ своята гора и мисли: „ не направи добрѣ братъ ми, когато хрипна и побѣгна отъ златото. Нимà азъ не направихъ по-добрѣ ?“

— И туку що помисли Атанасъ за туй, изведнѫжъ вижда, че стои на пѫтьтъ сѫщиятъ този Ангелъ, който ги благославяше, и грозно гледа на него, и истръпна Атанасъ отъ туй и само можа да продума :

„ Защо Господи ?“ И Ангелътъ му отговори :„ махни се отъ тука ! Ти си недостоенъ да живѣешь съ брата си. Едно хрипкание на братъ ти или едно скокание негово е по скѫпо отъ всичкитѣ твои дѣла, които ти направи съ златото“

— И Атанасъ захвана да расправя колко бѣдни и чюжденци той бѣ нахранилъ, колко сираци бѣ пригледалъ. И Ангелътъ му каза :„ Дяволътъ, който остави това злато за да те съблазни, научи те и тѣзи думи да говоришь“ И тогава съвѣстьта захвана да изобличава Атанаса, и той разбра, че не за Бога е направилъ той добритѣ ония дѣла, и той заплака и захвана истински да се раскайва.

И тогава Ангелътъ му отвори пѫтя, на който вече стояше Иванъ, и съ нетърпѣние чакаше любимиятъ си братъ. И отъ тогава насамъ Атанасъ не се поддаваше на съблазнитѣ на диавола, който бѣ исипалъ златото, и отъ тогава той разбра, че не съ злато, а само съ трудъ може да се служи на Бога и на хората.

И захванахѫ двамата брата да си живѣѭтъ както и по напрѣдъ.

Кумиръ.

Бѣше нощь ; чърна, тъмна нощь. Гжстъ мракъ покриваше земята. Само тукъ-тамѣ нѣкоя звѣздица едвамъ надничаше прѣзъ мрачнината и жалостно гледаше на обиталището на човѣка ; а луната бѣше закрила лицето си съ чърна завѣса,—само коситѣ и се видѣха. И ней се неискаше да гледа земята !

А на земята ставаше голѣма веселба. Събрало се бѣше безбройно множество народъ, и това множество ликуваше. Тържеството бѣ за чудо и приказъ, а радостьта на човѣцитѣ — велика и прѣвелика . . . Надалечъ се чуваха омайнитѣ гласове на свирнитѣ и на пѣснитѣ сладкозвучни. Свирѣха гиздави руссокоси момци и пѣеха млади чърноки дѣвойки. И понеже бѣше мракъ, и нѣмаше свѣтлина небесна, то тържеството се освѣтляваше съ лампади и катраневи машали, носени отъ широко-плещитѣ пазители на порядъкътъ.

Една безконечна върволица, прилична на голѣтъ продълговатъ облакъ, се движѣше. И утиваше множеството отъ Истокъ къмъ западъ. На чело бѣха свирцитѣ и пѣвачкитѣ съ бѣла ангелска прѣмена ; тѣ оглушаваха въздуха съ свойтѣ химни и славословия. А подиръ тѣхъ леко се движѣха стотини колесници, обковани съ злато и срѣбро. Въ колесницитѣ сѣдѣха благородни жени и баби, почтени мжжя и побѣлели старци, мирски и духовни отъ всѣкакви чинове и родове. Сетнѣ идѣха хилѣди всадници съ най раскошни носий, съ сърмени рамене и свилена руба ; тѣ високо държѣха главитѣ си. И конетѣ съзнаваха своето достойнство и стжпваха много гордѣливо ! . . .

И ето подиръ всадницитѣ идѣше златна колесница, усѣяна съ скжпоцѣнни камане. И колесницата свѣтеше и ослепяваше очитѣ на множеството. 12 чивта хранени врани атове теглѣха колесницата. Конетѣ бѣха покрити съ сърмени покривалки и управлявани отъ млади момци, които още нѣмаха влакна надъ бърнитѣ си.

Създателю ! Какво е това величие ? . . . Да ли нѣкой

могѫщественъ земски повелитель обикаля своята земя? Или нѣкой великъ пророкъ се въспѣва отъ человѣчеството? Или нѣкой гений се въсхвалява за мѫдростьта си? . . .

Не. Едно дивно създание лежѣше въ колесницата. Блѣсъкътъ отъ скѫпоценнитѣ камане и отъ голѣмитѣ лампади и машали ослепяваше хилядитѣ, но великанътъ въ колесницата слабо се виждаше, защото мѫгла обвиваше лицето му. Само прѣголѣмитѣ огненни очи ярко свѣтѣха като раскалени вѫглени и прѣзъ тѣхната свѣтлина се съзираха дебели черти отъ чърното набърчано лице, обрасло съ яки косми. Мѫглата, която овиваше великанътъ, излизаше като фонари изъ устата му.

А отъ на — около тълпа отъ милионни.

Когато огнения погледъ се хвърли къмъ тълпата, азъ усѣтихъ, като че люта стрѣла се заболе въ сърдцето ми и трѣска ме растресе. Напълни се душата ми съ страхъ. А тълпата падна по очитѣ си, а водителитѣ мирски и началництѣ духовни прѣклониха глава до земята.

И пѣвцитѣ запѣха:

„Слава тебе всесилний и всемогѫщий!“.....

Двѣ дѣвици отъ най-чудна красота развѣваха широки перя надъ главата на великанътъ. А това бѣ наистина великанъ, защото главата му увѣнчана съ тризѫбецъ и съ клещи, имаше извънрѣдна голѣмина. Едната дѣвица бѣ черноока, съ вити вежди, тънка снага, алени бузи като трендафилъ и открити бѣли като мраморъ плещи. А другата дѣвица бѣ пълна, сяйна; очитѣ ѝ глѣдаха мазно и спокойно; дългата русса коса бѣ разпущена по плещитѣ ѝ; на голѣмитѣ ѝ испъкнали гърди се виѣха гердани отъ бисери и елмази.

Человѣчески слабости . . . Прости ми о Господи! . . Щомъ зърнахъ прѣлеститѣ на дѣвицитѣ, забравихъ страхътъ, който всели въ душата ми грозния поглѣдъ, и трѣската ми прѣмина, и ми се искаше да се придружа къмъ тълпата и да запѣя: Слава вамъ властителки земни! . . .

Но зората отъ Истокъ се показа, и по небосклона се пърснаха могущественитѣ ѝ стрѣли като молнията, и се начена борба съ мракътъ.

Великанътъ грозно потрѣпери. Стеняние излезе изъ гърдитѣ му, и земята се потърси, а множеството се вкочени, и музиката спрѣ, и пѣснитѣ мълкняха. Но това бѣ само за минута. Изъ колесницата се раздаде гласъ ободряющъ. Музиката засвири по громко, лудо ечѣха тъпанитѣ, диво запѣ множеството . . . И се навѣдоха синоветѣ человѣчески къмъ земята, зимаха каль и я хвъргаха къмъ зората.

— До коле о Господи! — Извика нѣкой.

Обърнахъ се. Чухъ ридание, а не видѣхъ никого.

— Отецътъ ми, — каза ридающия гласъ, — създаде человѣкътъ по свой образъ и подобие и му даде творческа сила. А човѣкътъ си създаде кумири и хвърга калъ на зората, която истича отъ отецътъ ми.

— О, невидимо сѫщество! — казахъ азъ, като коленичихъ — кажи ми, кой е кумиръть въ колесницата, комуто се покланятъ язицитѣ?

— Мракобѣсието!*) — Чухъ гласъ.

И се събудихъ отъ голѣмия шумъ на разярената тълпа, която ревѣше къмъ зората, а зората си се движѣше!

Бродникъ.

*) невѣжеството.

Старий Градинаръ.

Край на мойтѣ мжки нѣма,
Нѣма лѣкъ за мойта скърбъ !
Тѣжината прѣголѣма
Едва снася моя гърбъ.

—

Цѣлъ день ходя съ кошътъ пъленъ,
Цѣлъ день викамъ часъ по часъ,
Не остана въ мене сила
Не остана вечь и гласъ.

—

Вечь не могж да работя,
Паднахъ азъ, изнемощѣхъ,
А напрѣдъ съсъ копътъ тѣжъкъ
Си играяхъ както щѣхъ . . . .

—

Старость тѣжка ма налѣгна,
Едва тътра своя кошь . . . .
Ясний день за мене става
Тъмна, бурна, грозна нощь.

—

Ржцѣ, нозѣ ми треперятъ,
Зжби—нѣмамъ ни единъ . . . .
За подкрѣпа нѣма никой,
Ни роднина, нито синъ.

—

И тъй ходя гладенъ, жаденъ,
Съ тѣжината на гърба̀,
Боленъ, моренъ, босъ, удърпанъ,
Газя тѣжко изъ кальта́.

—

И не милъ, и неприглѣданъ
Въ лѣтний пекъ и въ зимний студъ
По сокацитѣ се скитамъ
Азъ нещастенъ като лудъ.

—

Цѣлъ день ходя и работя
Тъй прѣзъ цѣлия животъ,
Отъ дѣтинство и до сѐга
Все се бъхтя като скотъ.

—

День изъ день така се мжчахъ
И отъ моя кървавъ потъ
Гдѣто капне—все жълтици
Изникваха като плодъ.

—

Но отъ тозь плодъ зарадъ мене
Не остана ни троха́
И останахъ най па сетнѣ
Безъ покривка, безъ стрѣха́.

—

Всичко взеха, раздѣли́ха
Человѣци — *хитреци*
Що самъ Богъ ги далъ надъ нази,
Че сме прости и глупци . . . .

—

Гдѣ е мойта сила мжжка,
Гдѣ е мойта младина ?
Гдѣ е мойта хубость прѣжна,
Чудната пъргавина ?

—

Всичко, всичко вечь погина !
Все покоси тѣжкий трудъ,
Както полската трѣвица
Губи лютий зименъ студъ.

—

Всички сили, всички дарби,
Що самъ Богъ ми бѣше далъ,
И тѣлесни и душевни,
Все съмъ въ мжки изстрадалъ . . . .

—

Испохарчихъ всички сили
И догарямъ като свѣщь,
Сега всѣки на мень глѣда,
Като на ненужна вещь . . . .

—

А пъкъ Богъ . . . . и всѣки знае. . . .
Че за себѣ не живѣхъ :
Все за други съмъ работилъ
И въ свѣта полѣзенъ бѣхъ :

Т. Китанчевъ.

(Изъ Мицкевича)

Къмъ Д. Д.

О, въ душа ми да би единъ салъ день била́
Нъ не цѣлъ день! не ти желаіж азъ тегла;
Не цѣлъ день, а салъ часъ, божественно създанье, —
И тозчасъ би узнала ти мойто страданье.
Сърдцето ми е въ жаръ, умътъ ми цѣлъ въвъ мракъ;
Лицето ми ту гнѣвъ покрива съ мраченъ знакъ,
Ту тиха ме печалъ въ замисленность вдаде,
Ту жалость моя взоръ покрие катъ съ перде –
И ти странишъ безъ жаль отъ моята борба,
Илъ бѣгашъ пъкъ съсъ страхъ отъ грозна ми сждба...
Не ме познавашъ ти; страстьта ме вечъ уби.
Нъ въ моята душа дълбоко ти вникни
И въ дъното ѝ доволно ще найдешъ перли ти:
Чувствителность висока и крайни доброти,
Фантазья богата, що пѫтя ни въ свѣта
Съсъ тръне не покрива, а съ райски цвѣтя.
Не знаешъ-ли?... Спомни, че въ морска дълбина
При буря ужасна, въ мълнийна свѣтлина,
Не виждатъ се за насъ зарититѣ, завѣтни,
Красиви раковини, коралли яркоцѣтни.
Тъй и ти не бързай, не осжждай менъ
Прѣди да дочакашъ радостния день...
Когато, вѣренъ въ любовьта ти трайна,
Не бихъ таилъ въ душа си боязненность безкрайна,
Че въ тебе ще настане ужасна промѣна —
(Защото не еднжжъ азъ страда́хъ отъ измѣна!)
Духътъ ми тогази всѣко твое щенье
Испълнилъ би съ радость, даже съ наслажденье,
Нъ що ако духътъ ми отъ рабъ би стана́лъ
На властитель твой? Какво би пожелалъ,
Какво би повѣлѣлъ?...Азъ самъ се дивіж, маіж. . .

Гордостьта не дава, нъ трѣбва да съзнаѫ :
Желалъ би да ти бѫде навѣки въ подчиненье —
Не еималъ и нѣма за него друго щенье.
И що, кажи, азъ повечъ трѣбва да желаѫ?
Отъ туй до тебъ да бѫдѫ и въ сладость да мечтаѫ?
И моя съвѣтъ искренъ понѣвга да слѣдишъ,
Коси катъ оправяшъ, до мене да сѣдишъ,
До мене ти засмѣна, весела, безпечна
За пѣсни по- нови и клетвата ми вѣчна . . .
А всичко туй е лесно безъ никакво стѣсненье
Ти само поискай да жертвувашъ за мене
Часъ единъ въ търпѣнье, а полвина въ скука,
Минута салъ една отъ вашата наука
На женско притворство; а вѣрвамъ азъ тъй легко:
Дреми, хвърчи съ мечта крилата на далеко—
И нѣма азъ да гледамъ, че мрачность въ тебе влада,
Защо салъ твойта благость е моята отрада!
И бѫджще си цѣло катъ давамъ въ твойта власть,
Сложилъ бихъ на гѫрди ти и разумъ, и страсть...
И бѣдното ми сърдце отъ радость би туптѣло,
Че съ тебъ и за тебъ само животъ би то живѣло ;
И дивия ми поривъ исчезнѫ, вечъ легна́,
Катъ сметъ отъ всѣка лодка, когато вълна
Ѭ блъска горѣ-долу надъ пропасть, дълбина
И тихо ѭ понесла по морска равнина.
И некъ простора морски отъ злоба би кипѣлъ —
Надъ него катъ сирена плувалъ бихъ азъ и пѣлъ.

Съвѣтъ и желание.

Отъ Ленау.

„Не живѣй тъй бързо, тъй мятежно !
Вижъ наоколъ — пролѣть йощъ цьвти.
Тъй ласкай сърцето радость нѣжно :
А отъ день въ день блѣднѣйшь, вѣхнешь ти.

„Не за дълго розата увѣхва :
Дойде пролѣть — и пакъ зацьвти ;
Пакъ въ лѣсътъ славеятъ се явява —
Пѣй—илъ не щешь да ги чакашь ти ?“

— Не. Некъ живота бързо лѣтне,
Волно, бурно съсъ огънъ, съсъ страсть !
Катъ свѣткавицата, що въ мигъ свѣтне
И исчезне, некъ угаснѫ азъ.

Изъ Хайне.

Ридайхъ безутѣшно въ сънътъ си:
Сънувахъ тя ти да умря.
Разбудихъ се и по лице́ ми
Течеше сълза̀ слѣдъ сълза̀.

Ридайхъ безутѣшно въ сънътъ си :
Сънувахъ, че ми измѣни.
Разбудихъ се — дълго лѣхѫ
Сълзитѣ по мойтѣ странѝ.

Ридайхъ въвъ сънътъ си : сънувахъ,
Че пакъ сме сърце до сърце.
Разбудихъ се — безъ спиръ сълзитѣ
Текѫтъ йощъ по мойто лице.

Изъ П.

Азъ надживѣхъ свойтѣ желанья,
Разлюбихъ всякоя мечта !
Съ еднитѣ си остахъ страданья,
Плодъ на сърдечна пустота.

Подъ вихрътъ на сждба жестока
Увѣхнѫ цвѣтущий вѣнецъ !
И чакамъ, самъ, въ скрѣбь дълбока,
Ще дойде ли моятъ конецъ ?

Тъй отъ зимáта закъснѣла,
Сразенъ, щомъ буря запищи,
Самъ на клонче оголѣло
Некапнѫлиятъ листъ трепти.

Пѣвецъ нещастенъ, въ тебъ замрѣ тѫгата,
Щомъ чуйшь славеятъ да запява
Напѣвътъ си, загубенъ изъ листата.
Нъ въ мигъ тя пакъ се подновява :

Подлашенъ, щомъ распери си крилата
И другадѣ потърси той покой,
Ти шьпнешь си дълбоко въвъ душата :
„Защо, охъ, нѣмамъ и крилата твой !“

В. Л.

Микелъ-Анджело. *)

(Извлечение изъ писма отъ Римъ).

Една великолѣпна мраморна стълба води отъ главний входъ на Ватикана къмъ Сикстинската капелла. По нея слиза папата, когато отива да служи въ Св. Петъръ. По нея се искачва пжтникътъ, който отива да се чуди на безсмъртнитѣ произведения на Микелъ-Анджело въ сикстинската капелла и на Рафаелло въ станцитѣ, които носжтъ неговото име.

Ако има чувство, което да неможе да се прѣдаде, то е навѣрно онова, отъ което се усѣщате обладанъ, смазанъ, когато влезете въ Сикстинската капелла. Генийтъ на Микелъ-Анжело ви се явява тука въ всичката рельефность на своята неимовѣрна мощь и сурова строгость. Нищо неможе да се сравни съ впечатлението, което произвождатъ исписанитѣ отъ него афрески. Всички носжтъ еднакъвъ грандиозенъ отпечатъкъ. *Сътвореніето на свѣтътъ, образитѣ на пророцитѣ и на сибиллитѣ, страшний сждъ*, сж величайши манифестации на човѣшката мисъль, поражающа съ своята мрачна енергия. Историята на искуствата не прѣдсавлява примѣръ на произведения, свързани едно съ друго съ таква силна хармония. Тая хармония се проявлява еднакво въ мисъльта, както и въ начинътъ, по който е тя испълнена. На грандиозната енергия на мисъльта отговаря грандиозната енергия на испълнението. Художникътъ е отъ една порода съ мислителя.

„ Има, казва Тенъ, четирма человѣци, които, въ иску-

---

*) Микелъ-Анджело, италянский живописецъ, скулпторъ и архитектъ, е роденъ въ Флоренция презъ 1474 г; а е умрѣлъ въ Римъ презъ 1564 г. Той е единъ отъ най великитѣ артисти, които сж сжществували до днесъ.

Д. Р.

ствата и въ поезията, сж се издигали надъ всичкитѣ други толкова високо, щото прѣдставляватъ да сж отъ особенна порода: Данте, Шекспиръ, Бехтовенъ и Микелъ-Анджело. Ни дълбокитѣ знания, ни пълното владение на всичкитѣ средства на искуството, ни изобилното въображение, ни оригиналний умъ, не сж били достатъчни да имъ дадѫтъ това мѣсто: тѣ сж притежавали всичко това, нъ то е второстѫпенно. На тая височина ги е въздигнала душата имъ, душа на паднали богове, възнесена чрѣзъ едно непрѣодолимо усилие къмъ единъ свѣтъ несъразмеренъ съ наший, подвергната на безпирни борби и страдания, изнуряюща се постоянно въ трудъ и въ бури, и която, неспособна да се насити ни да падне, се старае уединено да испречи прѣдъ человѣцитѣ колосси тъй страшни, тъй силни, тъй тѫжовно-сюблимни, каквото е нейното безсилно и ненаситно желание.“

Двѣ черти характеризиратъ главно живота на Микелъ-Анджело: извънрѣдно, неуморимо, трудолюбие и висока честность. Една воля желѣзна, непрѣклонна, се е съединявала въ него съ една душа горда и до болезненность чувствителна. Ни единъ человѣкъ не се е старалъ повече отъ него да се покаже достоенъ за дарбитѣ, които му е дала природата. Той е прѣкаралъ живота си, отъ най-крѣхки младини до самата си смьрть, въ безспирно, неуклонно усилие да ги развие и усъвършенствува. На петнайсе години изваява на играчка образа на единъ фаунъ, и талантътъ, който показва, му открива свободенъ пристѫпъ въ дворътъ на княза Лаврентий великолѣпний. По тоя начинъ, въ една възрасть, когато характеръть още се образува, сждбата го постави между людѣ, които считатъ лѣнивото прѣпровождание на врѣмето за най-велико щастие на свѣтътъ. Това съсѣдство обаче, намѣсто да се отзове вредоносно надъ него, испълня младата му душа съ отвращение къмъ фалшивий блѣсъкъ и легкитѣ удоволствия, отъ които виждаме да се очарова околѫжающего го общество. Въ дъното на душата му се проявляваше вече оня суровъ и дивъ почти възглядъ на живота, който пълни мировъзрението му и художественната му дѣятелность. Блѣсковото и вѣтренно благородство, всредъ което живѣеше усѣ-

щаше прѣзрението му, и не би се поколебало да заяви открито и осязателно враждата си противъ недораслий републиканецъ, ако не бѣше билъ защитенъ достатъчно отъ покровителството на княза. Лаврентий великолѣпний си спечели завидна честь въ историята съ това, че разбра Микелъ-Анджело, и не се задоволи само да тури на расположението му богати средства, нъ и самъ не прѣстана до смъртьта си да насърдчава развитието на чудеснитѣ му дарби. Младий артистъ изказваше своята признателность за това княжеско покровителство - - съ неуморимо работение и съ произведения поразителни по художественното си съвършенство. На деветнайсе години той изрисува прочутий картонъ за Пизанската война, който картонъ Бенвенуто Челлини поставя по-високо отъ всичкитѣ му произведения по достойнствата на композицията и на рисунъка.

Нѣма нужда да се търси по-голѣмо доказателство за баснословното трудолюбие на Микелъ-Анджело отъ Сикстинската капелла, сводътъ на която е исписанъ отъ него въ двайсе и два мѣсеца само, безъ да е билъ живописвалъ никога по-напрѣдъ à fresco. Било е нуждно по-напрѣдъ да учи тая живопись, прѣдставляюща извънредни трудности, и послѣ да работи. Невѣроятно почти се види, какъ е успѣлъ въ такова кѫсо врѣме, въ което е билъ длъженъ сѫщеврѣменно да учи и да работи, да испише тия многобройни и грамадни картини. Когато почти всичкитѣ велики живописци си сѫ служили съ ученици, които имъ сѫ помагали, той е работилъ и тука, както всякога, самъ. Нищо не е било невъзможно за тоя человѣкъ, който не е прѣстаналъ да работи и да се учи до послѣднитѣ дни на живота си. Единъ день, въ дълбока старость, нѣкой го срѣща, като отивалъ пѣшакъ изъ снѣгътъ, и го пита: „Дѣ отивате?“ — „Въ училището да се учѫ“, отговаря Микелъ-Анджело. Исписването на страшний сѫдъ въ сѫщата капелла му е било поржчано, когато е билъ на повече отъ шейсеть години и е работилъ на най-великитѣ си произведения въ архитектурата и скулптурата. Мощьта, съ която е изработена тая афреска, не ви дава да помислите, че е писана трийсе години подиръ

афрескитѣ на свода и посредъ най-разнородни занятия, които сж искали всичкото внимание и енергия на художника.

Едно само отъ произведенията, които е оставилъ: *Св. Петъръ* въ архитектурата, *Моисей* и *Давидъ* въ скулптурата, *Сикстинската Капелла* въ живописьта, би било достатъчно да обезсмърти името му и да задоволи щестлавието на всѣки художникъ. Той е упражнявалъ всичкитѣ искуства и въ всичкитѣ се е искачилъ на недостижима височина. Вредъ е искалъ да върви по нетжпкани пжтища. Това е била едничката слабость на тоя извънреденъ человѣкъ, който не еималъ никакви слабости. Учителитѣ му сж били най-великитѣ стари и нови художници, въсторгавалъ се е отъ тѣхъ, изучавалъ ги е съ най-голема прилѣжность, нъ не е искалъ да прилича на никого отъ тѣхъ и е останалъ въ всичко оригиналенъ. Нѣколкото поезии, които е оставилъ, плодъ на уединени мечтания, сж отпечатани съ сжщий характеръ енергиченъ и оригиналенъ. Той не припадлѣжи на никоя школа, съставлява школа самъ отъ себе си, школа, въ която не еималъ ни прѣдшественници ни послѣдователи. И кой би можѣлъ да върви по диритѣ на единъ гигантъ, ако самъ не е отъ гигантска порода? „Моето знание, бѣше казалъ самъ той, ще произведе невѣжи.“ И наистина, ония, които се опитахж да вървжтъ по стжпкитѣ му, оправдахж прѣдсказанието му повече, отъ колкото е можѣлъ самъ той да мисли.

За да стигне човѣкъ тъй високо не е достатъченъ само генийтъ, колкото и голѣмъ ла би билъ; нуждно е искуството да съсредоточи всичкитѣ му мисли и чувства, да привлече къмъ себе си всичкитѣ му морални сили, да го обладае съвършенно, да му стане единственно то свѣтъ, животъ, удоволствие. Това съсредоточение на всичкитѣ способности на душата, на всичкитѣ удоволствия на живота въ искуството, е била една нужда за Микелъ-Анджело. Той е намиралъ въ него убѣжище противъ отвращението, което му е внушавалъ вънкашний свѣтъ. Тамъ той е забравялъ онова гнусно зрѣлище отъ развратъ и раскапани нрави, което е гледалъ около себе си. Той нѣма нищо общо съ врѣмето, въ което е живѣлъ. Случая го хвърля въ него за да извърши едно по-

слание, и той живѣе само за посланието си. Това е единичката точка на съприкосновение между него и обществото на вѣкътъ му. Посланието извършено, той заминава честитъ, че е оставилъ единъ свѣтъ, който е гнусилъ честната му и горда душа.

Той самъ е изразилъ чувствата, които сж го въодушевлявали спрямо обществото, въ което э живѣлъ. Въ капеллата Медичи въ Флоренция, между други негови статуи, сѐ намира една, която прѣдставлява нощьта. Поетътъ Строцци бѣше написалъ въ похвала на художника едно четиристишие, въ което казва: „Нощьта, която видишь, че спи тъй сладко, е отъ единъ ангелъ изваяна—въ тоя камъкъ; и защото спи живѣе:—пробуди я, ако не вѣрвашъ, и тя ще ти продума.“— Микелъ-Анджело му отговори съ слѣдующитѣ стихове: „Мило ми е, че спж, и още повече, че съмъ отъ камъкъ, - дордѣто трае разорението и срамътъ.—Щастие велико е за мене, че не виждамъ и не чувствувамъ: —Не ме буди; охъ! говори полегка.“ Мжченическата смърть на Савanаролла, на когото е билъ приятель и съмисленникъ, и паденнието на републиканското правление въ Флоренция, бѣхж сломили идеялитѣ му. Горестьта му растеше, като гледаше тиранията и оргията, които владѣехж около него, и усилваше въ душата му онова мрачно настроение, съ което той се явява въ своя си вѣкъ подобенъ на нѣкой отъ ония строги и величественни пророчески образи, които е исписалъ по сводътъ на Сикстинската капелла. Вредъ едно общество лишено отъ всѣко нравственно чувство, общество користолюбиво, раболѣпно, изнуряюще се въ най-разузданий развратъ, той живѣе не опятненъ отъ никакъвъ порокъ, дѣвственъ като мома, далече отъ всѣки блѣсъкъ, вглжбенъ въ суровитѣ наслаждения на трудътъ, уединенъ само съ единъ слуга, когото, подиръ смъртьта му, оплаква, както баща може да оплаква единъ любимъ синъ. Когато му повѣряватъ съгражданието църквата Св. Петъръ, първата му грижа е да веде редъ въ разноскитѣ, и, за да даде самъ примѣръ на икономия, записва на чело на смѣткитѣ, че първий архитектъ т. е. самъ той служи безплатно. Независимийтъ му духъ го излага на чести стълкнове-

ния съ папитѣ, нъ никога той не отстжпва. Тия всесилни кумири, отъ които треператъ всички, не успѣватъ да побѣдятъ непрѣклонната му гордость. Той приема да служи на папитѣ, за да служи на искуството, нъ безъ да унижи човѣшкото си достойнство, безъ да подчини независимостьта си на никакво стеснително ограничение. Нѣколко години само подиръ смъртьта на Савапаролла, и когато паметьта на неумолимий врагъ на папството е била още съвсемъ прѣсна въ умоветѣ, той исписва ликътъ му между праведнитѣ въ *Страшний сждъ*, и, сжщевременно, поставя въ сжщата картина между грѣшницитѣ, ликътъ на кардинали жиби. Папата Павелъ IV намира осждително, че тѣлата въ страшний сждъ сж прѣдставени голи, и изявява желание да се покриятъ. Микелъ-Анджело отговаря на ония, които му съобщаватъ папското желание: „Кажете на папата да мисли за прѣобразуването на хората, което е по-трудно и по-полезно, отъ колкото да се мѣси въ работитѣ на живописцитѣ. При откриването на Сикстинската капелла папата забѣлѣжва, че дрѣхитѣ на пророцитѣ сж много прости. Микелъ-Анджело му възразява, че пророцитѣ сж били бѣдни и сж живѣли далече отъ богатствата.

Сърдцето му бѣше останало нетрогнато отъ любовьта. Само кждѣ края на живота му, едно чувство чисто и дѣвственно го свързва съ прочутата поетка Колонна. Въ палатътъ Колонна въ Римъ, въ салата на копиитѣ, изложени за продань, видѣхъ копие отъ една картина, прѣдставляюща Микелъ-Анджело, който цѣлува ржката на Колонна на смъртното ѝ легло. Копието бѣше посредственно, нъ ни една картина не ме е трогвала тъй силно. Забравихъ цѣлата сбирка отъ картини, които бѣхъ видѣлъ въ съсѣдний музей. Очитѣ ми не можехж да се отдѣлжтъ отъ образа на тоя бѣловласъ старецъ, който слага на една мъртва ржка първата и единственна цѣлувка, която е получила любовница отъ него. Излезохъ нажаленъ до сълзи. Това е единственний любовенъ романъ въ живота му.

Отъ животътъ мини на произведенията на художника, и мислишь, че си билъ длъженъ да ги отгадаешь. Животътъ ти обяснава произведенията. Человѣкътъ и художникътъ съ-

ставляватъ въ Микелъ-Анджело едно цѣло нераздѣлно. Вдъхновлението на послѣдний произтича направо отъ міровъзрението на първий. Сюжетитѣ, които въспроизвожда, сж всички заети отъ Библията. Въ тоя изборъ го ржководехж, не само особеннитѣ качества на художнический му гений, нъ още, и много повече, може би, настоятелнитѣ требования на душата му, пленена отъ силнитѣ и строги страсти, отъ които е проникната Библията. Той намираше въ нея единъ свѣтъ по-високъ, който отговоряше на собственнитѣ му чувства и изразяваше чрѣзъ контрастъ възмущението, което му внушаваше съвременний свѣтъ. Всичкитѣ книги, които чете, — на първо мѣсто, редомъ съ Библията, „Божественната Коммедия“ на Данте и „проповѣдитѣ“ на Саванаролла, — носятъ сжщий възвишенъ характеръ. „Да би далъ Богъ, казвалъ е за Данте, да съмъ като него, даже съ цѣната на неговата участь! За суровото му изгнание и за доблестьта му бихъ далъ най-честитото царство на земята“. Въ всичко се открива ламтението на една душа, недоволна и нещастна, която страдае и бѣга отъ окржжающето я зрѣлище на живота. Въ Библията, той е въ своя елементъ. Скулпторъ или живописецъ, той намира най-силнитѣ си и трогателни вдъхновления, когато въспроизвожда тоя свѣтъ, тъй сходенъ, по мрачното величие на своитѣ сцени и образи, съ неговий собственъ духъ и міровъзрение. Прѣди да го въспроизведе, той е живѣлъ въ него, проникналъ се е отъ духътъ му.

Като гледашъ афрескитѣ въ Сикстинската капелла помислювашъ неволно за грандиозната простота на Есхиловитѣ трагедии. Микелъ-Анджело прѣдставлява поразително сходство съ грьцкий великъ трагикъ. Като Есхила, той избѣгва — казалъ би, че прѣзира да се въсползува отъ ефекта, който произтича отъ учената комбинация на страститѣ, а се задоволява да хвърли прѣдъ очитѣ нѣколко величайши образи и едва отмѣчава трагедията, въ която тѣ се движатъ. Остава на самия зритель да допълни картината, съ щото трѣбва повече, за да се постигне изисканото впечатление. За да си съставишъ идея за тая величествинна поема, която захваща съ хаоса и сътворението на свѣтътъ и свършва съ стра-

ний сѫдъ, — най-величествената, която е родило човѣшкото въображение — нуждно ли е нѣщо повече отъ нѣколко образи, поражающи очитѣ и умътъ съ мощьта, отъ която сѫ надарени? Това сѫ въплощения живи на грамадни и необятни сили. Доволно е да ги видишь, за да усѣтишь, че дѣйствуватъ. Битието не постѫпва другояче. Богъ се задоволява да заповѣда на свѣтътъ да стане, и свѣтътъ става. Тия прости думи испълватъ съ своята краткость вѣковетѣ и пространствата. Никой поетъ, никой художникъ,не се е издигнѫлъ до тая щемедна сюблимность, която ви възвишава до най-високитѣ връхове на небесата и ви спуща до най-непроницателнитѣ глѫбини на хаоса. То е една свѣткавица, която открива прѣдъ умътъ, поразенъ отъ твоята нищета, всичката безкрайность на вселенната, озарена отъ блѣскътъ на милиони слънца, движаща се съ непоколебима хармония около колоссалний образъ на единъ Богъ всесиленъ и всевѣдущь. Микелъ-Анджело достига до тая сюблимность на Библията особенно въ четиритѣ първи афрески на свода, прѣдставляющи една до друга: отдѣлянието на свѣтлината отъ темнината; Богъ, който плува въ въздуха надъ водитѣ; оплодотворението на земята; и сътворението на първий человѣкъ. Тия четире афрески сѫ най-хубавитѣ, които той е написалъ, и може-би, най-великитѣ произведения на живописьта. Тѣ задминуватъ материялнитѣ граници на искуството и влизатъ въ безпрѣдѣлното поле на мисълта. Никога консепции умственни не сѫ били прѣдадени по начинъ по-съотвѣтствующъ съ грандиозното вдѫхновление, което ги е родило. Въ сътворението на първий человѣкъ усѣщашъ самий създателски духъ, че минува надъ земята въ образътъ на тоя Богъ, който лѣти въ пространството съ одинъ сонмъ отъ ангели овити въ широкитѣ дипли на мантията му, и създава Адама, безъ даже да се спрѣ. Адамъ ще се исправи въ всичката хубость на божественното си подобие, и въ блѣсъкътъ на зрѣлището, което ще порази отвредъ очитѣ му, ще познае Божието величие безъ да може да види оня, който е извлекълъ, и него, и цѣлий окрѫжающи го свѣтъ, отъ хаоса. Въ сътворението на свѣтътъ виджтъ се само гла-

вата и ржцѣтѣ на твореца, нъ това осакатение на господнята фигура - прѣдизвикано, може-би, отъ недостатъчность та на мѣстото — увеличава още повече грандиозний ефектъ, който прави картината. Образътъ изчезва и остава прѣдъ тебе самий духъ на твореца.

Впечатлението не се мѣнява, когато свалишъ очитѣ отъ тия афрески, пълни съ величайший образъ на Бога, и погледнешъ околоврѣстъ вдѫхновеннитѣ образи на пророцитѣ и сибиллитѣ. И тука, както и тамъ, не е образътъ, който интересува, а силата и могуществото на духътъ, който се отражава въ него. Чертитѣ на физиономиитѣ сѫ само едно **въ**нкашно прѣдставление, случайно и условно, въ което откривашъ единъ свѣтъ отъ идеи и страсти. Образитѣ загубватъ студений отпечатъкъ на искуството, и, дълго врѣме, слѣдъ като си прѣстаналъ да ги гледашъ, умътъ продължава да ги слѣди въ горещата и пленителна реалность на живота. Тогава тѣ получаватъ своитѣ истински размѣри, прѣдставляватъ пълното си величие, каквито трѣбва да сѫ били они, въ гърдитѣ на които Богъ е вложилъ собственний си духъ, за да обявятъ славата му и словото му и да прѣдскажатъ на свѣтътъ сѫдбинитѣ му. По широкитѣ и замислени чела на тия свърхъ человѣчески образи четешъ мрачното вдѫхновление, което вълнува душитѣ имъ и изригва въ пламенни слова отъ устата имъ. Иеремия, Езскиелъ и Исай оставатъ особенно незаличимо впечатление поради силата, съ която е изразено, въ чертитѣ имъ, въ погледатѣ имъ, въ стоението имъ, послѣднето, за което сѫ били пратени на земята.

Художникъът е ималъ да побѣди непрѣодолими мѫчнотии, проистекающи отъ тѣснотата на мѣстото, въ което е искалъ да развие обширната си поема, и при тѣхъ самъ си е създалъ нови мѫчнотии ; нъ и еднитѣ и другитѣ е побѣдилъ безподобно. Безбройнитѣ фигури, които участвуватъ въ тая обширна поема, движатъ се широко, всѣка съ своята физиономия, въ най-смѣли пози и съкращения. Перспективата на човѣшкото тѣло неможе да бѫде прѣдставена въ по-разнообразни форми и прѣдадена съ по-дълбоко знание. Мислишъ, колко студии, какъвъ упоритъ и дълътъ трудъ трѣбва да е костувало испи-

сването само на страшний сѫдъ, и душата нѣмѣе отъ удивление къмъ тоя человѣкъ, който с прѣдприелъ на старость, при толкова други занятия, такава гигантска работа. Каква сила трѣбва да е усѣщалъ въ себе си! Трѣбва човѣкъ да види безбройнитѣ рисунки и скици, които сѫ останали отъ него, за да си състави понятие, чрѣзъ какъвъ продължителенъ трудъ, чрѣзъ колко бдѣния е спечелилъ това знание, което тъй справедливо ни поразява прѣдъ неговитѣ произведения. Нѣма ни единъ отъ многобройнитѣ образи въ страшний сѫдъ, който да не изумлява по смѣлостьта и съвършенството на рисунъка и по знанието на анатомията и перспективата. Това е тържеството безподобно, не надминуемо, на рисувателната наука. Въ това отношение, нѣма образъ, нѣма група въ всичкитѣ афрески, които да не възбуждатъ удивление и да не заслужватъ да бѫдатъ внимателно изучени. Въ сътворението на Ева не ми се нрави образътъ на Създателя, прѣдставенъ стѫпилъ на земята, правъ, овитъ въ широка мантия, и обърнатъ къмъ Адамъ и Ева. Подиръ прѣдшествующата афреска — сътворението на първий человѣкъ · дѣто е прѣдставенъ тъй величественно, тука изглежда, като нѣкой отъ ония бѣлобради гении, които се явяватъ въ „хиляда и една нощь“ внезапно прѣдъ нещастни любовници, загубени въ нѣкой лѣсъ, за да ги извлекѫтъ отъ прѣслѣдуемитѣ ги бѣдствия. Но какво нѣщо по-хубаво може до се прѣдстави отъ групата на Адамъ и Ева! Каква хубость и каква сила въ тия дѣвственни тѣла! Адамъ не се е пробудилъ още отъ сѫньтъ, въ който го е прѣспалъ творецътъ, за да извлече отъ самия него другарката на живота му. Ева се исправи до него трепещуща отъ въсторгъ, въ първий порывъ на живота, блѣстяща отъ радость и хубость.

Потопътъ по-долу е навѣрно, като композиция, най-слабата отъ афрескитѣ въ сътворението на свѣтътъ. Но какви чудни групи и тука! Една отъ тѣхъ — единъ старецъ, който носи на гърба си единъ младъ момъкъ — испъплова на свода, като изваяна въ мраморъ група, поставена тамъ неможешь да разберешь какъ. Тая афреска, впрочемъ, е много пострадала, — както, за жалость, и всичкитѣ други,

коя повече, коя по-малко, — едно отъ врѣмето (отъ топлината и димътъ на свѣщитѣ, които се палятъ, когато се служи), и друго, отъ прѣстжпната небрѣжность на онія, които сж длъжни да пазятъ тія светини. Една прѣправка въ сводътъ на капеллата е осакатила съвършенно горната часть на страшний сждъ. Образътъ на Бога Отца, който е увѣнчавалъ и допълнялъ афреската, и Светий Духъ надъ него, сж изчезнали. Изблѣднялитѣ и помрачени краски сж оставили на много мѣста облачни пятна, и усилието, което си принуденъ да правишъ, въ началото, за да видишъ добрѣ афреската въ всичкитѣ ѝ подробности, вреди на ефекта, който трѣбва да произведе. Когато, обаче, я гледашъ нѣколко време, особенно, когато дойдешъ нѣколко пжти и успѣешъ да я възсъздадешъ въ въображението си тъй, както е била, когато е излезнала отъ ржката на художника, и когато си прѣдставишъ всичкитѣ тия грамадни тѣла, които се движатъ въ неизмѣримото пространство около страшний образъ на Иисуса Христа, трепещущи отъ животъ, — тогава можешъ да кажешъ, че никога не си испиталъ ощущение по-силно, и по него ще разберешъ и оцѣнишъ напълно великото и безподобно достойнство на произведението. Мрачното и строго мировъзрение на Микелъ-Анджело никадѣ не се е отразило той дълбоко и незаличимо, както въ едностранчивий характеръ на тая афреска, тъй силенъ по своя ефектъ, въ който стои достойнството ѝ, нъ, може би, и недостатъкътъ ѝ. Ни една заря отъ милость и състрадание не прониква тука. Иисусъ Христосъ не е оня благъ и кротькъ образъ, както ни го прѣдставлява Евангелието, а жестокъ и неумолимъ сждия. Той се явява, не синъ на Евангелския Богъ, всемилостивъ и благодушенъ, а суровъ испълнитель на неизмѣнитѣ прѣсжди на библейский Егова, безсърдеченъ и непрѣклоненъ къмъ вразитѣ си. Майка му се обржща боязливо къмъ него, като да иска прошка за грѣшнитѣ, нъ молбитѣ ѝ го не трогватъ. Благийтъ ѝ образъ изчезва въ общий ефектъ на картината. Христосъ се на обржща даже къмъ праведнитѣ, които възлизатъ на небето; неумолимий му погледъ е цѣлъ съсредоточенъ въ грѣшнитѣ, които сгромолясва въ пъкъла. Основната идея, изразена въ неговий

ликъ, се повтаря и господствува въ всичко. Всички образи и детали приематъ отъ нея своя отпечатъкъ и съдѣйствуватъ да я прѣдставятъ по-осязателно. Праведни и грѣшни, между първитѣ мжченицитѣ и мжченичкитѣ съ страшнитѣ знакове и орждия на своитѣ страдания Св. Катерина съ колелото, на което е умрѣла, Св. Вартоломей съ собствената си кожа одрана отъ тѣлото му, – вторитѣ изразяющи на лицата си безпрѣдѣлнитѣ мжки на своето отчаяние; ангелитѣ, които тржбятъ надъ земята и призовавать мьртвитѣ и живитѣ да се явжтъ прѣдъ вѣчний сждия; ония, които, горѣ на двата жгъла на картината, се катержтъ по облацитѣ съ емблемитѣ на вѣрата и на страданието Христово; гробоветѣ, които се отварятъ долу и исхвърлятъ мъртвитѣ; Харонъ, правъ на лодката си, пълна съ растреперани души, надъ които дига застрашително своето кресло; пламъцитѣ на пъкъла, които се червенѣятъ на далече;—всичко това, съ страшний образъ на Христа въ центра, съставлява едно цѣло, единственно по впечатлението, което произвожда, впечатление, което испълва душата съ трахъ и трепетъ.

К. Величковъ.

Портретъ на първобитнитѣ племена.

отъ

Проф. Charles Debierre

За да си съставимъ едно понятие за първобитнитѣ човѣшки племена трѣбва да си припомнимъ, че останкитѣ имъ намѣрени въ пещеритѣ и наноситѣ (diluvium) доказватъ, че въ продължение на много столетия нашитѣ първобитни праотци сж се намирали въ таквозъ състояние, въ каквото се намиратъ днесъ най дивитѣ племена. Тѣ не сж познавали земледѣлието и опитомяванието на животнитѣ; не сж знаяли искуството да си градятъ кжщи, да си тжкатъ дрѣхи и да обработватъ металитѣ. Обитавали сж пещеритѣ; поддържали сж си живота съ ловъ и риболовство и сж биле въ вечна борба помѣжду си и съ мѣсояднитѣ животни — съперници на живота имъ.

Като разгледаме ископанитѣ кости отъ наноситѣ, виждаме, че тѣзи първобитни хора сж имали тесенъ черепъ, чело вдадено назадъ, зжбцитѣ на черепнитѣ кости съединени отъ прѣдъ назадъ съ малко или никакъ Вормиевски кости [1]), веждни кости испъкнали, челюсть муцунообразна, кътни зжби като у маймунитѣ, костна система массивна, тибии твърдѣ плоски, съ вдлъбнатинка на мишечната костъ, въ повечето случаи пробита (fosse olécranienne), [2]) ржце дълги, крака относително къси, стъпало плоско, съ една дума, ний забѣлѣзваме множество чърти, които приближаватъ тѣзи стари троглодити [3]) съ най физически неразвититѣ съврѣменни диваци и Антропоморфитѣ.

Индустрията на тѣзи древни врѣмена е отговаряла на

---

(1) Малки кости разнообразни по формата си и по количеството си, които се намиратъ мѣжду зжбцитѣ на черепнитѣ разглобявания.

(2) Вдлъбнатина находяща се въ долната часть на мишичната костъ (humerus), въ която помѣщава се края на совалката при испъването на ржката. (*Б. П.*)

(3) Обитатели на пещери. (Б. *П.*)

пълно на този физически типъ. Както що е днесь у Австралиеца, Новозеландеца и Ескимоса, оржжието на тъзи епоха е било каменната брадва. Дълги столетия трѣбвало да се минатъ, до като човѣкътъ отъ четвъртата Геологическа епоха изнамѣри лъкътъ и стрѣлата, по дълги още до като открие мрежата за риболовство, дрѣхитѣ, културата на растенията и опитомяването на животнитѣ.

Отъ самото начало, двѣ могжщи нужди сж накарали хората да дѣйствуватъ: *борба за хранение* и *борба за отбрана* отъ непиятелитѣ, които отъ всѣка страна сж ги заобикаляли. Отъ тѣзи двѣ нужди, първата стана причина за усжвършенствуването на индустрията, а втората, -- за усжвършенствуването на оржжието.

Въоруженъ съ брадвата или тоягата, (massue) нашия древенъ праотецъ е нападалъ мѣсояднитѣ и е защищавалъ живота си противъ съсѣдитѣ си. Единственото му занятие е било ловътъ, който е развилъ у него кръвожадни и диви инстинкти. Тъзи свирепость на първобитния човѣкъ се доказва отъ голѣмигѣ бѣлѣзи, които се забѣлѣжватъ по черепитѣ ископани въ Кроманйонъ [1]) и Гурданъ [2]) както и по оржжията на Датчанитѣ останали отъ каменния периодъ.

Отъ тукъ се вижда, че въ първитѣ врѣмена на човѣчеството, намѣсто нѣкакквъ си *златенъ вѣкъ* (âge d'or) „въкойто хората сж биле естественно добри, и сж обичали справедливостьта и порядъкътъ,“ ний сме прѣдъ една епоха на борба гдѣто човѣка е рабъ на корема си и убива непрестанно за да се храни и защищава. Отъ откритията направени въ Шовотскитѣ [3]) и Пиринейскитѣ пещери и отъ наблюденията върху дивацитѣ въ Океания и Африка, ясно виждамс, че първобитнитѣ хора сж биле человѣкоядци.

Немилостивъ ловецъ отъ самото си сжществуване, първо-

---

1 Пещера въ Корптото на рѣката Везеръ. (Б. П.)
2 Пещера въ Пиринейтѣ. (б. п.)
3 Белгия, г. Намюръ. (б. п.)

битния човѣкъ не е щадялъ даже и ближния си (homo homini lupus[1]). *Гладътъ* му е оправдавалъ срѣдствата, както остроумно се изразява Булей.

Въпрѣки тъзи естествена свирепость, прѣдисторическитѣ троглодити въ късо врѣме почювствуваха нуждата за *сдружавание*[2] (нуждата за сдружавание произлиза отъ инстинкта за индивидуалното съхранение, за съхранението на видътъ и отъ желанието за обществень животъ за да си съобщаватъ впечатленията и своитѣ знания), за да се защищаватъ противъ неприятелитѣ си или да ги нападатъ и побѣждаватъ по-лесно. Като разглѣждаме останкитѣ отъ тѣзи троглодити виждаме, че сж живѣли на чети или на фамилии както Огненно-земцитѣ, Австралийцитѣ и Туркменцитѣ, които живѣятъ на чергарски орди отъ пятнайсеть до петдесеть души заедно. Отъ

---

1) Човѣкъ за човѣка е вълкъ.

2) *Нуждата за сдружавание* не е специална само на човѣка. Пчелитѣ, мравитѣ, образуватъ общества, гдѣто сжществува раздѣление на работата. Мравитѣ си правижтъ пжтища, и жилища, нападатъ методически своитѣ неприятели, ловижтъ пленници, които употребяватъ послѣ като роби, нежно отгледватъ малкитѣ си, жертвуватъ се за общината и пр. Бобритѣ живѣижтъ на общества, правижтъ си истински водни села, което изисква съдѣйстието на множество индивидууми, които се слушатъ добрѣ и дѣйствуватъ слѣдъ като обмислижтъ, както това доказватъ тѣхнитѣ язове (digue), на които формата и силата се мѣнижтъ съ течението, нуждитѣ на мѣстото, отворитѣ на тѣхнитѣ легавища поставени по-ниско или по-високо спорѣдъ спадването или повдигането на водата. Маймунитѣ (Горили, Синосефали) образуватъ общества, чиито членове се покоряватъ на единъ или на много главатари, съобщаватъ си мислитѣ чрѣзъ особенни викове, или условни знакове, сдумватъ се да нападнжтъ нѣкой неприятель или една градина за да я огоližтъ, пращатъ разгледвачи да разгледжтъ мѣстото на бждщитѣ си подвизи, поставижтъ стражи назначени да прѣдопрѣджтъ дружината въ случай на опасность, и горко на стражарьтъ, който би оставилъ да изненадатъ дружината: на утрото му намиратъ тѣлото въ сжседния лесъ—пристжпникътъ бива убитъ посрѣдъ голѣмъ шумъ! . . . Тѣ се твърдѣ грижижтъ за тѣхнитѣ другарки и между тѣхъ царува моногамията и пр. (Бремъ, Merveilles de la Nature: Les Mammiferes T. F.)

съединението на тѣзи малки чети произлизатъ днешнитѣ цивилизовани народи. До минутата на Римското завладявание, Гърция бѣше запазила още слѣдитѣ на тѣзи първобитни автономни конфедерации, което впрочемъ още днесь се забѣлѣзва въ Шотландскитѣ племена. *Необходимостьта*, а може би, *и фамилиярнитѣ връзки*, (на които происхождението е любовьта), които се забѣлѣзватъ и въ животнитѣ (маймуни, мечки и пр.) сж зачатъкътъ на първобитнитѣ общества.

Откритието на землѣдѣлието укроти нравитѣ на предисторическия човѣкъ, а когато и искуството за *опитомяване на животнитѣ* му стана извѣстно, обществата можаха да се сформиратъ. Тѣзи двѣ прѣимущества го накараха да се задоволи отъ едно малко парче земя; защото съ право се казва, че „дивакътъ, който се храни исключително отъ ловъ, за да може да сжществува, нужно му е таквозъ пространство, което въ една землѣделческа страна би могло да храни хиляда души.“ До когато човѣка е сжществувалъ исключително отъ ловътъ, цивилизацията не можеше да се роди.

Предисторическия човѣкъ, както съвременій дивакъ, въ всичко е билъ подчиненъ на чювствата си. (1)

Сжщо, както това се вижда въ дѣцата и въ съвременнитѣ диваци, предисторическия човѣкъ се е водилъ сляпо отъ страститѣ си, на които е билъ робъ и върху които слабия му разумъ е нѣмалъ никакво влияние. Впрочемъ, ний

---

(1) Чювствата сж наслѣдственни ассоциаций, които произлизатъ отъ рефлективни дѣйствия, съвокупността на които съставлява характеръть: нужди, инстинкти, страсти и пр.

Силата на тѣзи чювства е толкозъ голѣма, щото най често и най силния разумъ неможе да ги надвие. Може да се каже даже, че ако въ известенъ случай, борбата сжществува само между чювството и разумътъ, послѣдния повечето пяти би билъ побѣденъ. Ролята на разумътъ е да противопоставя едно чювство на друго: на чювството на любовьта на пр. — чювството на интереса, на репутацията, на гордостьта, които трѣбва да ни накаратъ да се откажемъ отъ планътъ си. Разбира се, че въ такъвъ случай най силното отъ чювствата ще земе връхъ; нъ на всѣки начинъ побѣдительтъ винаги ще бжде все пакъ едно чювство.

забѣлѣзваме сѫщото нѣщо и въ нашитѣ цивилизовани общества. Кой е тоя разумъ, който може да устои на чювството на любовьта? Когато послѣдната заповѣдва, разумътъ мълчи; даже нѣщо повече, – струва ни се че исчезва! Ако сѫдимъ по аналогия за първобитния човѣкъ отъ днѣшнитѣ диваци, които по своята индустрия и начинъ на живѣние най се приближаватъ до него, можемъ да кажемъ, че той като тѣхъ е живѣлъ въ единъ абсолютенъ хаосъ, едно животинско социално състояние, безъ да различава доброто отъ злото и безъ да признава другъ законъ, освѣнъ силата. Занимавалъ се е съ убийство и грабителство; глѣдалъ е на жената като на животно, а болнитѣ и старцитѣ е ядялъ при всѣки згоденъ случай. Когато натуралиститѣ ископаха изъ земята нѣкои оржжия и прибори, които днесь употрѣбява още Папуанецътъ и Австралиеца, Археологията положително можá да заключи, че тогавашното умствено и морално състояние е отговаряло напълно на подобна индустрия. Отъ прочитанието на пѫтешественнитѣ раскази на С. Бакера въ *Голѣмитѣ езера* и въ *Албертъ Нианза*, на Салвадо за *Австралия*, послѣ расказитѣ на Далтона, Любока и Рафрея за *Папуанцитѣ* и за *Червенокожитѣ*, на Камерона, Хартмана и на Ливингстона за племената *въ срѣдна Африка* и пр. ний лесно ще се убѣдимъ, че човѣшката натура въ тѣзи диви племена не стои по-високо отъ натурата на дивитѣ звѣрове. У тѣхъ нѣма нито милость, нито признателность, нито любовь, нито срамежливость. Идеята за обѣзанность и религия отсѫствува напълно; егоизмътъ, кражбата, свирепостьта, човѣкоядството сѫ тѣхнитѣ отличителни качества.

Въ Борнео, Нова Каледония и пр. туземцитѣ се скитатъ изъ лесоветѣ като диви животни, съвокупляватъ се изъ мочерливитѣ пространства, обраснали съ тръстика и трѣни, more ferarum, спетъ нощѣ подъ дърветата или въ много бѣдни колиби.

Негритѣ, Папуанцитѣ, Полинезитѣ, Бошиманцитѣ, Ботокюдцитѣ и пр. нѣматъ никакви *дрѣхи*. Въ продължение на хиляди години облѣклото е било непознато на предисторическия човѣкъ. Скребоцитѣ, съ които е стържалъ кожитѣ

на разнитѣ животни за да се завива съ тѣхъ, се явяватъ въ Мустиеровата епоха, отъ която захваща втория катернаренъ периодъ. Въ продължение, може би, на по-дълго врѣме още *огънътъ му* е билъ тъй сжщо неизвѣстенъ, както и на жителитѣ на Мариапскитѣ острови когато ги посѣти Магелланъ. За *жилище* му сж служили пещеритѣ и се е скиталъ постоянно, както голѣмо число още диви племена, като напримеръ Австралийцитѣ, Веддахитѣ отъ Цейлонъ, Андаманититѣ и пр. Сжщо като дивацитѣ въ Океания и Полинезия, той е практикувалъ *татуеровката* (tatouage) отъ гдѣто заключаваме, че е ималъ вече вкусъ за *кичение*, както това доказватъ огърлицитѣ и обицитѣ отъ разни охлидки намѣрени при останкитѣ отъ коститѣ му.

Индустрията му е състояла въ обработването на кремъка, съ когото си е служилъ, както си служатъ и до днесь Австралийцитѣ, Огненноземцитѣ, Ботокюдцитѣ и други нѣкои племена. Искуството за правяние на глинени сждове се явява въ Неолитическата [1]) епоха и, чудното е, че Австралиицитѣ, Папуанцитѣ и пр. сжщо го не познаваха прѣди дохождането на Европейцитѣ въ тѣхната страна. Съ *тъкането* той се е запозналъ едвамъ въ Робенхазеенската [2]) епоха.

Много още съвременни диваци, като напр. жителитѣ на Марианскитѣ острови, научихж туй искуство слѣдъ откритието на Океания отъ Европейцитѣ.

Индустрията е била дълго врѣме, ограничена въ обработването на *камъкътъ*; обработването на *металитѣ* се появява въ западна Европа много късно. Много туземци въ Америка (Ботокюдци и пр.) се занимаватъ още само съ обработването на камъкътъ; а даже въ Меланезия и Полинезия дълго врѣме незнаяха какво нѣщо е металъ.

Търговията се събуди доста рано и по всѣка вѣроятность, човѣка на когото останкитѣ се намѣриха въ Ейзи [3]), е билъ пьрвий който е почналъ размяната на орѫжието съ

---

(1) Съвпада въ каменния периодъ) 4-та геологическа епоха (*Б.В.*)
(2) „Въ Неолитическия периодъ)
(3) Въ долината на рѣката Везеръ. *(Б. П.)*

обицитѣ. *Монетата* се явява много по-късно и е състояла вѣроятно отъ разнообразни камънчета и охлидки, както туй се забѣлѣзва въ Нова Каледония и Каролинскитѣ Острови. Бахмарцитѣ въ Индо-Китай си служатъ вмѣсто монети, съ соль, оризъ, съ говеда, а даже и съ човѣка. Тодаситѣ считатъ за нѣщо твърдѣ обикновенно трампянието на едно отъ дѣцата за една крава.

Вижда се, че Троглодита е обичалъ *графическото искуство*, защото се намиратъ слѣди дори до пещеритѣ въ Маделенъ [1]) и Солютре [2]) и въ туй отношение той се явява повече напрѣдналъ отъ днешния Червенокожецъ, Австралиеца и Бошимана.

Женидбата, както всичко друго, е притърпяла една еволюция, която се появява като слѣдствие отъ разнитѣ нужди и обстоятелства. Въ началото жената е била немилостиво грабена и притежавана комунистически, нъ по сетнѣ, най силния отъ мжжетѣ въ племето си я присвоявалъ и по този начинъ е турялъ край на произвола. По сетнѣ тя е била отнемана като плячка или пъкъ е била купувана. Дълго врѣме слѣдъ това, символическото отнимание и приставание се е употребявало като въспоминание на първобитното насилственно крадение на женитѣ.

Комунистическото тѣхно притежавание въ племето не е позволявало издирването на *бащата*, отъ което слѣдва, че дѣтето отначало е било синъ на цѣлото племе и дѣте на майка си (matriarcat), само чрѣзъ ввеждането на една по тѣсна свръзка мѣжду мжжътъ и жената (моногамията), то е станало законно дѣте на бащата (patriarcat).

Развитието на *собственостьта* е слѣдвало сжщия пжть; най напрѣдъ тя е била колективна, както е до днесь въ Червенокожитѣ, въ Ява и пр. Сжществувала е сжщо въ древната Перуанска цивилизация, както и въ Европа прѣди Римската епоха.

Папуанцитѣ нѣматъ нито управление, нито закони, нито

---

(1) На дѣсния брѣгъ на Везеръ. *(Б. П.)*
(2) Франция. *Б. П.*

обичаи, нито свѣщенници, нито пъкъ нѣкаква власть, която да почитатъ и слушатъ. Тѣ прѣдставляватъ отдѣлни лица свободни и независими, сближени само отъ единъ общъ интересъ. Сжщото нѣщо е и съ Африканскитѣ Оббосци, съ Австралийцитѣ, Караибитѣ, Шарюаситѣ, Пюелкитѣ, Теюелкитѣ, Патагонцитѣ, Бошиманитѣ и пр. Ескимоситѣ си оставатъ болнитѣ и устарели родители да умиратъ отъ гладъ. (Пари, Россъ, Хай.) Въ XIII столетие жителитѣ на Ангринамското царство (Индия) удушавали и изядали болнитѣ, за които вълшебницитѣ казвали, че не трѣбва да оздравеятъ (Марко Поло). Рюбрикъ споменава за сжщий обичай и въ Тибетцитѣ. Тъй правятъ и дивацитѣ въ южна Америка, като глѣдатъ на туй нѣщо като на една длъжность. (Тайлоръ).

Херодотъ ни повтаря сжщото нѣщо за Месагетитѣ, и Елиенъ за Сърдинскитѣ гиганти. Всѣки знае, отъ друга страна, че у дивацитѣ въ Океания (въ Витскитѣ, Маркизкитѣ и Амеротскитѣ острови и пр.), както и у старитѣ жители на централна Африка (Догумейцитѣ и Басутицитѣ), човѣкоядството не се извършва саму върху болнитѣ и старцитѣ, нъ и върху затворницитѣ, върху трупътъ на единъ неприятелъ и пр. Срамежливостьта е непозната на много племена въ Океания, въ Япония умжжената жена се къпи гола прѣдъ публиката (Маже).

Религиозната проституция е сжществувала въ Индия и Гърция ; дѣтоубийството въ много страни, въ други кражбата и всичко туй не се е считало ни най малко за нѣщо лошо. Дивацитѣ третиратъ женитѣ си като животни. Много рядко се случва щото въ Австралия жена да умрѣ отъ естественната си смьрть ; тя е винаги раскъсана или изедена.

Ако дивацитѣ се почитатъ до извѣстна степень помѣжду си, ако не убиватъ и грабятъ, освенъ чюждитѣ племена и неприятелитѣ си, то е само защото самата необходимость ги кара да дѣйствуватъ по такъвъ начинъ. Разбира се, че въ деньтъ когато едно племе, едно общество се е сформировало, нуждата е прѣнудила всичкитѣ му членове да се зачитатъ взаимно, да избягватъ всѣкакъвъ видъ репресалии и да си пазятъ интереситѣ. Нъ щомъ единъ отъ членоветѣ

остарѣе или стане много слабъ за да бѫде полезенъ на племето или пъкъ ако му е опасенъ, нуждата за взамино помагание исчезва и такъвъ скоро е убитъ, а понѣвга и изеденъ.

Не виждаме ли да се появява сѫщия инстинктъ за истребване и въ нашитѣ дѣца ? и, разбира се, че нищо удивително нѣма въ туй, защото дѣтето при растението си, минава прѣзъ сѫщитѣ фази, прѣзъ които сѫ минали и неговитѣ праотци.

Такива сѫ нравитѣ, моралътъ и условията за сѫществуването на съвременния дивакъ, такъвъ е билъ живота и на прѣдисторическия човѣкъ.

Отъ самия фактъ, че човѣкътъ е робъ на срѣдата въ която живѣе, естественно излиза, че неговото сѫществуване се изменява съ изменяването на тъзъ срѣда. По тъзи причина нравитѣ на Троглодититѣ и на съвременнитѣ диваци нивга не сѫ биле и не сѫ еднакви на всѣкъдѣ.

Тукъ му е мѣстото да се попитаме кѫдѣ остава *златната епоха* (âge d'or) на поетитѣ, когато виждаме, че нашитѣ първобитни праотци сѫ се намирали въ условия съвършенно неблагоприятни за умекчаване на нравитѣ ?

Първобитнитѣ хора, имали ли сѫ идея за Бога ? Имали ли сѫ нѣкаква идея за бѫдущия животъ ? Имали ли сѫ това, което съ една дума може да ся нарече *религиозность* ? Отъ изучването на първобитния човѣкъ въ епохата когато е обиталъ пещеритѣ, ясно се вижда, че у него едва ли е сѫществувала идеята за нѣщо свърхестественно. Споменахме, че много отъ днешнитѣ диви племена нѣматъ понятие за никакво божество. Едвамъ въ епохата на еленътъ [12]) се появяватъ религиознитѣ муски и амулети (намерени въ пещеритѣ Кроманьонъ и Солютре), които доказватъ до извѣстна стьпень, че човѣкътъ на четвъртата геологическа епоха е ималъ нѣкакво прѣдчювствие за Бога и за бѫдущия животъ. Обаче това не е друго нищо, освенъ единъ грубъ фетишизмъ. Както

---

(1) Съвпада въ 4та Г. епоха. *(Б. П.)*

и настоящия дивакъ, неговитѣ религиозни понятия сѫ се ограничавали въ страхътъ отъ всичко, което той мислилъ, че може да му повредѣди.

Сѫщото нѣщо забѣлѣзваме и въ дѣцата. Тѣ не могѫтъ да схванатъ едно нѣщо, което не дѣйствува прямо на тѣхнитѣ чювства. Само страхътъ ги кара да вѣрватъ въ нѣкаква си невидима сила (когато гърми напр.). Първобитния човѣкъ е осѣщалъ, по всѣка вѣроятность, много голѣмъ и прѣдрасѫдливъ страхъ отъ голѣмитѣ природни явления, както туй се забѣлѣзва въ животнитѣ и дѣцата. По този начинъ вѣроятно се е родила идеята за разнитѣ божества, за носение на мускитѣ и пр. Отъ расѫдъкътъ на днешнитѣ диваци, можемъ да заключимъ, какъвъ трѣбва да е билъ расѫдъкътъ на Троглодититѣ, — наши праотци, за което и първобитната имъ индустрия ни туря въ съмнение. Дивацитѣ не сѫ способни за никакво смѣтание. Австралийцитѣ, Папуанцитѣ, Бошиманитѣ, Хотентотитѣ, Червенокожитѣ можатъ да смѣтатъ само до извѣстно число. Австралийцитѣ не можатъ да различатъ въ една картина човѣка отъ кенгурото. Единъ разговоръ отъ 10 минути крайно уморява Негритѣ отъ Източна Африка (Бюртонъ). Дивака сѫщо като дѣтето е неспособенъ да генерализира. Между другитѣ, Бразилскитѣ Индийци нѣматъ думи за отвлеченитѣ прѣдмети; както Тасманцитѣ, тѣ иматъ отдѣлно название за всѣко дърво, за всѣка боя, нъ нѣматъ общитѣ думи: дърво, животно, боя и пр. Отъ тукъ виждаме, че нѣматъ понятие за общитѣ причини, които дѣйствуватъ въ природата. Когато Паркъ попита Негритѣ, защо слънцето се изгубва нощя, тѣ му отговорихѫ, че никога не сѫ мислили за туй. Индийцитѣ въ Калифорния, (Бежертъ), племената на бѣлий Нилъ (С. Бакеръ), Кафритѣ, Минкопитѣ, Тасманцитѣ (Довъ) Веддахитѣ отъ Цеилонъ (Белей и Тененъ), Бекюанцитѣ, Тартаритѣ и пр. нѣматъ думи да кажатъ *Богъ* и *Създавамъ*. Когато имъ се обѣснява какво нѣщо е сътворението, както го разбиратъ Православнитѣ, тѣ казватъ, че всичко се е създало отъ само себѣ си и че всѣко нѣщо е станало по собственната си воля. Туй отсѫтствие на понятие за причинитѣ на всеобщитѣ закони, има за слѣдствие неспособность-

та за различаване естественното отъ свърхестественното, истината отъ погрѣшното. Чювството на любовьта е неизвѣстно на много отъ тѣзи племена; тѣ нѣматъ думи за да кажатъ: *обичамъ* и не познаватъ какво нѣщо е *цалувка*.

Възпроизводителното въображение (припомнюване на идеи малко много забравени и изгладени отъ памятьта) е общо на маймунитѣ, на дѣцата и нисшитѣ човѣшки раси. Пълното, или почти пълното отсѫтствие на *Творческото въображение*, (това, което създира нови съотношения между предметитѣ въ природата и произвожда нови впечатления), това отсѫтствие ги прави неспособни да създиратъ нѣщата, които не подпадатъ прямо подъ чювствата. Неспособностьта да може да заключава отъ миналото за бѫдѫщето, прави дивака индефирентинъ къмъ бѫдѫщитѣ явления, къмъ удовлсвието или скърбьта. Той се не старае ни най-малко за да държи едно повѣдение, което да бѫде съобразно съ тѣзи явления, отъ гдѣто произлиза неговата *непрѣдвидливость*, която, отъ начало, е била една силна прѣграда на човѣшкия прогресъ. Прѣдвидливостьта на Негра е твърдѣ много ограничена; той е човѣкъ на минутата; миналото оставя тъмни слѣди въ памятьта му, а *бѫдѫщето* го не занимава; за това той нѣма нито История, нито хронология: не знае даже никога точно възрастьта си. Неговото слабо умственно развитие ни служи като едно доказателство, че първобитния човѣкь е ималъ, по всѣка вѣроятность, единъ езикъ твърдѣ простъ, току що излязълъ отъ мѣждуметията и отъ подражанието на звуковетѣ въ природата и животнитѣ, твърдѣ ближенъ съ езикътъ на нѣкои Индийци Арапахци, на които езикътъ е толкова бѣденъ и мимиката толкова нужна за да можатъ да се споразумяватъ, щото не могѫтъ да приказватъ *въ тъмнината*. (Люббокъ, Тайлоръ). Етнологическитѣ издирвания ни позволяватъ да приближимъ *Троглодититѣ отъ епохата на Мамута* (Elephas antiquus) [1]) къмъ извѣстни океанийски и Иперборейски племена. По черепътъ си днешния дивакъ се приближава до човѣка на четвъртата епоха толкозъ, колкото

1) Спада въ 4-та епоха (В. П.)

и по нравитѣ си. Въ туй отношение черепътъ на настоящия Австралецъ занимава срѣдно мѣсто мѣжду черепитѣ намѣрени въ Неандерталъ [1]) и Енгисъ [2]). Ако изслѣдваме арсеналътъ на *неметалическитѣ дивяци*, както се изразява Сиръ Жонъ Люббокъ, у всички ний намирами единъ чюкъ, ножове, свредели и стрѣли отъ кремъкъ малко-много огладенъ. Шилото, намѣрено въ Ейзи (Франция), се намира и въ Океания. Назъбеното каменно копие, намѣрено въ сжщата мѣстность, служи на Полинезианецътъ като най-силно оржжие. Особенния видъ въдици съ зъбци, открити въ Дания, сж извѣстни сжщо и на риболовскитѣ народи въ Океания, Сѣверна Америка, Огненна земя и др. У Ескимосцитѣ и Лапонцитѣ намираме сжщитѣ сечева, които сж открити около Везеръ и Лесъ. Изострения ножъ се фабрикува въ Лапония и Греландия както се е фабрикувалъ отъ първобитния човѣкъ въ Перигоръ (Франция). Скребокътъ, съ когото си служатъ днесъ Ескимосцитѣ, е почти сжщия като този на човѣка, останкитѣ на когото сж намѣрени въ Кроманйонъ.

Всичкитѣ кокалени орждия, ископани въ пещеритѣ на Франция, Белгия и Вюртембергъ, сж още въ употрѣбление отъ Иперборейцитѣ. Кокаления бодель, подобенъ на този намеренъ въ Оринакъ, въоржжава двузжбецътъ на Гренландеца (Хами); въдицата, намерена въ Ейзи, се срѣща днесь въ Ескимосцитѣ; изострения бодель, открить въ Фюрфооцъ [3]) се намира у жителитѣ на Камчатка. Войводския кривакъ, изровенъ въ Маделенъ (на дѣсния брѣгъ на Везеръ) съотвѣтствува на *погамагана* на Индиицитѣ около рѣката Макензи. За допълнение на нашата аналогия, ще спомена, че Корисъ, въ пжтуването си по Кодзебютския заливъ, е направилъ една цѣла збирка отъ ресунки на прѣдмети издълбани върху тоегитѣ направени отъ моржови кости. Отъ тѣзи рисунки виждаме, че жителитѣ около Кодзебюский Заливъ се приближаватъ до Троглодититѣ на Пещеритѣ въ Южна Франция. Еленътъ, морското куче, човѣкътъ съ въдицата и пр. сж прѣдставени

---

1) Германия. (Б. П.)
2) Близо при Лпежъ (Белгия) (Б. Тр.)
3) При г. Динанъ (Белгия) *(Б. П.)*

както ги би приставилъ артиста отъ Ложери Бассъ [1]) или отъ Брюникелъ [2])

Статуеткитѣ, що прѣставлявать животнитѣ, сж служили за украшение на прѣдводителитѣ. Тѣзи украшения сж биле прости амулети, подъ егидата на които се е намирало племето. Както Трогодититѣ, сжщо тъй и Гренландцитѣ сж лакоми за топлия още мозъкъ, когото изваждатъ отъ коститѣ (Морло). Самоядитѣ чюпятъ черепитѣ и изядатъ мозъкътъ до като е още топълъ, както е правилъ прѣдисторическия човѣкъ по нашитѣ страни.

Ескимосцитѣ варятъ храната си посрѣдствомъ нагорещени камени и, както се види, много камени изъ пещеритѣ въ западна Европа сж служили, може би, за сжщото употребление. (Хами). Тѣ си кладятъ огънь, ту посрѣдствомъ търкание, както е правилъ прѣдисторическия човѣкъ, коститѣ на когото сж намерени въ Ейзи (Франция), или пъкъ съ чукание върху железенъ пиритъ, както древния човѣкъ отъ Шальо (Любокъ). Тѣ оставатъ умрелитѣ си посрѣдъ коститѣ на еленътъ и другитѣ животни, що имъ сж послужили за храна. Туй расхвърляние на човѣшкитѣ кости ни напомня сжщото нѣщо, което се забѣлѣжи въ пещеритѣ на Перигоръ (Франция). Разнитѣ факти, които показватъ, че нѣвгашната *епоха на Елена* (четвъртата Геол. епоха) въ Франция, Белгия и Щвейцария, продължаватъ да сжществуватъ днесь въ полярнитѣ страни. Тѣзи факти, съединени съ анатомическата аналогия, сж дали поводъ на нѣкои автори да сравняватъ днешнитѣ Иперборейци съ Трогодититѣ на 4 та епоха. Хами прѣдполага, че тѣзи Иперборейци сж прямитѣ наслѣдници на послѣднитѣ жители на срѣдна Европа отъ 4 та епоха. Той намира потвърждението на тази си хипотеза въ откритията на Стенстрюпа, които послѣдния е направилъ въ Торфянитѣ пластове на Дания, както и въ откритията на Нилсона въ дъл-

---

1) Франция. (*В. П.*)
2)

бочинитѣ на такивато пластове въ Скани.[1]) Наконецъ въ тѣзи турбиери до останкитѣ отъ елена се намира върхътъ на стрѣлата, която се срѣща въ Ложери Отъ (Франция), въдицата назъбена само отъ едната страна, ископана въ пещеритѣ въ Перигоръ, войводскитѣ криваци, изровени въ Маделенъ (Франция), бодли, чюкове, шила отъ кости и пр.

Но дали всичко туй е достатъчно за да ни убѣди, че Иперборееца е наслѣдникъ на племенана отъ 4та епоха, които сж живѣли въ нашитѣ страни и които сж се оттеглили къмъ сѣверъ заедно съ еленътъ? — Това е още въпросъ. Вкратцѣ, наблюдението ни учи, че първобитнитѣ племена сж биле распространени изъ голѣмитѣ лѣсове, живѣли отъ ловъ и риболовство, пещеритѣ имъ служили за полслонъ; не познавали нито културата, нито искуството за опитомявание животнитѣ, по малко още употрѣблението на металитѣ и нѣмали друга индустрия освѣнъ кремъкътъ.

Некадърни за най просто смѣтание, неспособни да мислятъ, освѣнъ за настоящето, лишени отъ всѣкаква прѣдвидливость и завладани отъ едни свирепи обичаи, — плодъ отъ тѣхнитѣ нужди за сжществуване и удовлетворение на страститѣ имъ, обичаи, върху които слабий имъ разумъ нѣмалъ никакво влияние, тъй като инстинкта е билъ единственний имъ водачъ ; правото на силния е било единственний имъ законъ. Наблюдението ни ги прѣдставя индиферентни къмъ природнитѣ явления, неспособни да различатъ истината отъ

---

1)Въ това врѣме и еленътъ напусна Франция, защото никога не сж намѣрени отъ него останки въ турбиеритѣ на Сомската долина. Тѣзи аналогии се обясняватъ и отъ туй (Нилсонъ, Морло) че дивацитѣ, „колкото и да бждатъ отдалечени отъ врѣмето, разстоянието и расата, се намиратъ подъ тежестьта на сжщитѣ естественни нужди. Поставени въ еднакви условия и ржководими отъ единъ и сжщъ инстинктъ, тѣ дѣйствуватъ по сжщия начинъ и изработватъ разни прѣдмети съ горѣ-долу идантични форми.“ Туй, което се чини да доказва, че това послѣдно прѣдположение е вѣрно, и, че камения периодъ бѣше общъ по цѣлата зѣмя, както въ островитѣ на Тихия Океанъ, тъй и въ Европа и Америка.

погрѣшното ; неспособни да се съмнѣватъ въ сѫществуването на нѣщо свърхестественно ; съ езикъ бѣденъ колкото и разсъдъкътъ имъ; съ разумъ тъй сѫщо бѣденъ, както мозъкътъ имъ; водими само отъ двѣ подбудителни сили: *гладътъ* (индивидуалното съхранение) и *любовьта* (съхранението на видътъ). Първата отъ тѣзи двѣ подбудителни сили породи постепенно и въ продължение на дълги столѣтия земледѣлието, искуството за опитомявание животнитѣ, искуството за обработване металитѣ и разнитѣ индустрии, безъ които цивилизациата не би била възможна ; втората създаде фамилията и обществата.

Ние живѣемъ много повече, отъ колкото вѣрваме, на гърбътъ на миналото и често по малко разсѫждаваме съ нашитѣ мисли, отъ колкото съ чювствата на нашитѣ праотци. Всѣкакъвъ видъ прогрессъ, когото е създалъ случая, подражанието или трудътъ, се обесмърти чрѣзъ наслѣдство и по такъвъ начинъ малко по малко се усъвършенствува физическия човѣкъ и се роди умственния му багажъ. Всичко туй показва, че ние живѣемъ върху гърбътъ на едно *минало,* полека натрупано отъ многочисленни колена въ продължение на дълги столѣтия. Обичаитѣ, които сме запазили още, сѫ толкозъ вкорнени у насъ, щото често пѫти чрѣзъ тѣхъ като че ли старитѣ ни праотци оживѣватъ помѣжду ни. Безъ да се сѣтимъ, тѣ сѫ тласкателната сила на дѣлата ни. Човѣкоядието, което се практикуваше отъ прѣдисторическия човѣкъ, коститѣ на когото сѫ намѣрени въ Шово (Белгия), не сѫ ли распространени дори до Месагетитѣ и Галлитѣ въ епохата на Дрюидитѣ ?

Памятницитѣ, които употребяваме по гробищата на нашитѣ умрели, не сѫ ли едно възраждание на старитѣ могили, (tumulus) които Гърцитѣ въздигаха на своитѣ убити въ Троянската война? Практикуването на татуеровката не се ли распространи чакъ до нази и нашитѣ украшения не ни ли наумяватъ тѣхнитѣ украшения отъ разни охлидки? Обезобразяването на черепътъ (scaphocéphalie), което срѣщаме отъ Кавказъ дори до Франция, въ една върволица отъ прѣдисторически народи, не се ли практикува на наше врѣме въ Америка ?

Старитѣ Скити сѫ одирали черепитѣ на плененитѣ си непри-ятели, сѫщото нѣщо не достигна ли до Германцитѣ и Галлитѣ, а даже и до Френцитѣ въ 879 г? (Доменикъ). Не виждаме ли сѫщото нѣщо днесь въ Червенокожитѣ на Сѣверна Америка? Употребението на каменнитѣ ножове въ врѣме на религиознитѣ церемонии, при прѣнасяние жертвитѣ и пр. не е ли едно воспо-минание отъ старитѣ обичаи ? А колкото се касае до идо-литѣ и мускитѣ, кой не ще ги види олицетворени въ дне-шнитѣ бройници и скапулери ? или пъкъ въ зѫбътъ, когото Андаманита носи окаченъ на гърдитѣ си като свeта останка отъ баща си и като срѣдство за прѣдпазване отъ всѣкакво зло ? Въ всичкитѣ страни на свѣта, прѣди употреблението на металитѣ, човѣка си е служилъ съ кремъкътъ като орѫжие за бой ; а това най ясно ни показва, че човѣка по цѣлото земно кълбо е почналъ своятъ животъ посрѣдъ най груба дивотия. Така можемъ да си обѣснимъ множество чюдни обичаи и смѣшни обрѣди, които се извършватъ при рожде-нието, юношеството и смьртьта ; а това всичко ни дава право да кажемъ, че ние живѣемъ много повече, може би, на гърбътъ на нашитѣ праотци, отколкото сами по себѣ си.

Нѣщо за „физиологътъ“.

Като обнародваме въ тая книжка на нашитѣ „Книжици“ отдѣлътъ отъ „нашенската ржкопись“, [1]) който съдържа „слова“ за животнитѣ, придружаваме го съ слѣднитѣ нѣколко думи за оня староврѣмешенъ литературенъ паметникъ, извѣстенъ подъ името „физиологъ“, къмъ който той все трѣбва да има какво-годѣ отношение, ако не е изводъ отъ негова късна нѣкоя рецензия. [2]) Това правимъ, едно, за да запознаемъ нашитѣ читатели съ сжществуването на тоя интересенъ паметникъ, който има многовѣковна история и цѣла вече литература въ образований свѣтъ, та по добрѣ да разбержтъ цѣлта и назначението на „словата“, що обнародваме ; и друго, за да привлечемъ вниманието на нашитѣ еднородци, най вече на учителитѣ, върху важностьта и на таквизи даже старини, като ржкописьта съ тѣзи „слова“, които на първъ погледъ би имъ се показали като нѣщо безъ цѣна и значение, като книжни дрипели пълни съ измислици и достойни само за паление собитѣ или завивание нѣщо съ тѣхъ, каквото да ги подсѣтимъ да пазжтъ като очитѣ си всѣка изобщо стара ржкописна книга. Защото, ако това що чуваме е истина, и до сега още продължавало по негдѣ си нехайното отнасяние къмъ малкото оцѣлѣли и спазани таквизъ драгоцѣнности.

„Физиологътъ“, споредъ Лаухерта, [3]) е популярно-богословско произведение, което въ алегорическо-символическа

---

1) В. статията подъ туй заглавие.

2) При написването на тая статийка ползували сме се отъ статията на В. Мочулский, „Происхожденіе физіолога и его начальныя судьбы въ литературахъ востока и запада“ и отъ критиката за нея на А. Карпѣевъ.

3) Geschichte des Physiologues. 1889. Тоя трудъ е ималъ прѣдо очи г. Мочулский при съставлението на своята статия.

форма е излагало важни мѣста отъ христианското вѣроучение и, като е описвало истински и мними свойства на животнитѣ, прѣдлагало е образци и поучителни примѣри както за подражание, така и за назидание. Въ най староврѣменний си видъ „физиологътъ“ явно се е раздѣлѣлъ на двѣ части: въ първата се заключавало описанието на животнитѣ и тѣхнитѣ свойства, а въ втората се излагали символическо-християнскитѣ тълкувания на тѣзи свойства. Първата часть, очевидно, трѣбва да се е явила по-рано отъ втората, защото дордѣто не е имало сказания за животнитѣ, не е могла да бѫде и коментария за тѣзи сказания; както и дордѣто не е имало събрани разкази за животнитѣ, не е могла да бѫде и мисъльта за морализирание тѣзи разкази. Нъ ако тѣзи тълкования и морализации могѫтъ да се възведѫтъ къмъ опрѣдѣленна епоха, която ни посочва въ сѫщото врѣме опрѣдѣлена стъпень на развитие на „физиолога,“ първата, описателно-повѣствователната часть, по своитѣ извори, възлиза къмъ по-далечно врѣме, гдѣто трѣбва да се върви неволно пипнишкомъ, да се стига до едни лучкания и да се свършва съ едни само прѣдположения.

Историята на „физиолога,“ който въ основата си несъмнѣнно е езический, обгърща много вѣкове. И до сега обаче гѫста мъгла покрива происхождението и началнитѣ му сѫдбини, при толкова добросъвѣстни, стари и нови, издирвачи, които сѫ полагали и полагатъ много трудъ, присърдце и знания за освѣтление на тоя тъменъ кѫтъ на литературната старина. Г. Мочулский мисли, че въ гръцкитѣ и изобщо източнитѣ старини трѣбва да диримъ изворитѣ на ония свѣдѣния за природата, отъ които по-подиръ се е съставила книгата, която е послужила за ядка на „физиолога.“ Зоологическитѣ свѣдѣния на гърцитѣ въ старо врѣме се основавали на наивно и непосрѣдственно наблюдение живота на домашнитѣ животни, и стоѣли на реална почва. А дивитѣ гадини, които не се вдавали на точно изучвание, послужили за поводъ къмъ много баснословни приказки. Свѣдѣния за чуждестранитѣ пъкъ животни се съобщавали отъ пѫтници, които при истинското смѣсвали и много фантастическо, баснословно. Това особенно

може да се каже за пѫтницитѣ по далечний истокъ. Индийскитѣ сказания за чудовищни животни, отчасти въ арабски прѣправки, отчасти чрѣзъ устно прѣдаване отъ пѫтницитѣ, прѣминали у гърцитѣ, а заедно съ туй проправили си пѫть и на Западъ. Пакъ чрѣзъ прѣдаване отъ уста въ уста на индийскитѣ сказания, а главно чрѣзъ особенъ родъ поетически описания на пѫтуванията по Истокъ, се образували и ония разкази и описания на животни и чудовища, каквито срѣщаме у Аристотеля, Ктезия [1]) и Мегастена [2]). Тѣзи послѣднитѣ, които пѫтували по крайний Истокъ, черпили своитѣ разкази отъ устата на индийскитѣ разказвачи. А подирнитѣ прѣдавали на Ктезия и Мегастена старитѣ сказания на индийската народна поезия за чуднитѣ животни и чудовища; тѣ прѣдавали староврѣменнитѣ сказания на индо-европейскитѣ народи, които съ особенна чистота уцѣлѣли въ Индия. Така положителнитѣ основи на личното наблюдение, свободни отъ всѣкакви украшения, се смѣсвали и излагали съ баснословни притурки. Тѣзи сказания за животнитѣ, смѣсени съ басни, имали грамадно развиване. Първийтъ у гърцитѣ основатель на научната природна история е билъ Аристотель. Той е оставилъ подирь себе обширна зоология, свѣдѣнията за която е черпилъ отъ много извори и главно отъ искуството. Макаръ трудътъ му да не е свободенъ отъ заблуждения и фантазии, нъ пакъ той първъ въ тая область приложилъ научната критика на источницитѣ. Неговитѣ послѣдователи обаче не вървѣли по сжщий пѫть, и къмъ неговитѣ бѣлѣжки скоро се смѣсили басни, украсени прѣдания и разни причти за чудовищни животни. Особенно много такива притчи е внесла книгата на Ктезия — за Индия, които съ по-голѣмо присърдце сж се пазили отколкото резултатитѣ отъ научното издирване на Аристотеля. Колко малко се е удавала кри-

---

1) Гръцки историкъ отъ V в. прѣди Христа, написалъ една книга за Персия (*Персика*) и друга за Индия (*Индика*).

2) Гръцки историкъ и географъ, пѫтувалъ въ Индия кадѣ 295 г. пр. Христа.

тиката на Аристотеля, виждаме и отъ по-послѣшни произведения, както напр. отъ историята на животнитѣ на Елиана [1]) и естественната история на *Плиния* [2]). Отъ старитѣ източници по естественната история ще споменемъ трудоветѣ на *Солина* [3]) и *Опиана* [4]), които носѫтъ сѫщий характеръ на описания, смѣсени съ чърти отъ басни. Кои именно източници сѫ послужили за основа на „физиолога“, не може съ сигурность отсѣчено. Това питание може да се развърже само отъ единъ старателенъ и добросъвѣстенъ анализъ на подробноститѣ въ описателната часть на физиологическитѣ сказания и сравнението на тѣзи подробности съ ония баснословно-зоологически свѣдѣния, които сѫ распръснѫти въ творенията на Плиния, Ктезия, Елиана, Арриана [5]), Антигона, Каристия [6]), Херодота и др.

Относително въпроса за родината на „физиолога“, ще кажемъ, че повечето отъ издирвачитѣ на тоя паметникъ въ туй число и Лаухертъ, дохождатъ до заключение, че той е възникнѫлъ въ Александрия. Съ паданието на гръцката образованность и прѣминаването ѝ въ Александрия, тукъ сѫ биле прѣнесени и всички свѣдѣния и научни издирвания на класическа Гърция по естественната история. Тука на земището на Александрийската образованность, която е съединила въ себѣ много чужди елементи и ги е смѣсила съ своитѣ мѣстни, могли сѫ да се образуватъ особенни сборници за животнитѣ, въ които мѣстний елемментъ се е издавалъ доста рельефно. Споменуването въ „физиолога“ на крокодила, ихневмона, ибиса, феникса, хвърля доста свѣтлина на неговото происхождение. Сетнѣ, покрай другитѣ основания, на които почива прѣдположението за египетското происхождение на „физиолога,“ нека споменемъ и туй, че то се подтвърждава

---

1) Гърцки писатель отъ III в. слѣдъ Христа.
2) Римски естествоиспитатель, 23—79 г.
3) Римский писатель отъ III в.
4) Гръцки поетъ отъ II в.
5) Гръцки историкъ роденъ кадѣ 105 г. сл. Христа.
6) Гръцки писатель отъ III в. пр. Христа.

още отъ оная смѣсь на разнитѣ елементи, каквато се забѣлѣжва въ паметника. Тука сж съединени въ едно — арабский онагръ, етиопский страусъ, индийский слонъ, египетский ихневмонъ, понтийский бобръ. Тая смѣсь, очивѣстно, сочи Александрия, гдѣто старо-египетското, гръцкото и юдейското е било слѣто въ едно и на това смѣсно земище сж се продължавали по-нататъшнитѣ издирвания въ областьта на науката. На това смѣсно земище на александрийската образованность трѣбва да се е съставила пръвната редакция на сказанията за животнитѣ, която е влѣзла въ основата на „физиолога“.

Дойдемъ ли сега до въпроситѣ, отъ кого е съставенъ „физиологътъ“ и кога се е появилъ той, ний прѣди всичко трѣбва да отбѣлѣжимъ тоя фактъ, че въ най старитѣ списъци, които сж достигнѫли до насъ, „физиологътъ“ носи съвсѣмъ христианска краска. Какъ е станѫло туй, тъй да рѣчемъ, одухотворение на наший паметникъ, който, както казахме, въ основата си несъмнѣнно е езический, не е мѫчно да отгатнемъ.

Съ распространение на христианството въ Александрия християнската църква не е пропуснѫла да си послужи съ простонароднитѣ книги за своето уякчавание и по-нататъшно распространение. Понеже църквата не е могла да искара отъ употрѣбление много народни книги, то тя се е погрижила да ги приспособи за своитѣ потрѣби. Тѣзи потрѣби не сж мѣрили особно нѣкое научно знание и образование на духа; църквата главно се е грижила за нравственното усъвършенствуване на человѣка. Така славнитѣ учители отъ първитѣ вѣкове на християнството сж употрѣбявали знанията, черпени отъ стари научни трудове, за обяснение историята на творението на свѣта. Въ този случай тѣ се ползували отъ зоологията, която е могла да свидѣтелствува за мѫдростьта, могуществото и прѣдвѣчностьта на Твореца, и могла да прѣдстави творението въ цѣлий му съставъ. Въ такъвъ, именно, похристиенченъ видъ се и появява „физиологътъ“ въ най-старитѣ отъ извѣстнитѣ сега списъци. Християнска краска му даватъ 1) мѣстата отъ Св. Писа-

ние, съ които се захваща почти всѣка статия на "физиолога" въ най-старий му видъ, съставлявайки като исходна точка, а 2) — ония алегорическо-символически тълкувания, които сѫщо тъй съставляватъ сѫществена и характерна чърта на истинский "физиологъ". Тѣзи символически тълкувания напълно отговарятъ на оная наклонность къмъ алегорический методъ на истълкуването (екзегесъ), която особенно била развита у александрийскитѣ богослови. Тукъ по такъвъ начинъ намираме ново посочване на Египетъ, като мѣсто на происхождението на "физиолога." И така "физиологътъ" се явява старо-христианско произведение, изникнѫло отъ туй аллегорическо направление, о което се придържѣли александрийскитѣ богослови и между тѣхъ особно Климентъ и Оригенъ.

Колкото за автора на „физиолога" мнѣнията сѫ съвсѣмъ различни. Едни (като Лаухерта, а споредъ него и Мочулский) прѣдполагатъ редакторътъ или съставителътъ на „физиолога" да е билъ единъ человѣкъ. Споредъ тѣхъ, твърдѣ е възможно, че подъ името „физиологъ" се разбира не книгата, а извѣстна личность, именно автора-естествоиспитатель. А понеже въ нѣкои списъци отъ наший паметникъ вмѣсто „физиологъ" стои името Соломонъ, а въ други той се нарича съ името на Аристотеля, то между двѣтѣ тѣзи имена мѫчѫтъ се да отгатнѫтъ автора на „физиолога". Като прѣдполагатъ, че името на прѣмѫдрий Соломона е, по всѣка вѣроятность, втикнѫто въ паметника, като име любимо, като авторитетъ особно почитанъ въ срѣднитѣ вѣкове, смѣтатъ, че е много по-близо до истината показанието за името на Аристотеля, като естествовѣдъ по прѣимущество, та възможно било и самата дума „физиологъ" да е била просто съкращение и извѣстна на онуй врѣме замѣна на неговото авторитетно име. Въ такъвъ случай, споредъ Лаухерта, „непосрѣдственъ изворъ на „физиолога" е могълъ да бѫде нѣкой лъже-аристотелевский трактатъ за животнитѣ." Нека споменемъ, че двѣтѣ прѣдположения за авторството на Соломона и Аристотеля на до-христианский „физиологъ" сѫ биле исказани още въ XVI в. Относително въпроса за автора на христианската

редакция на „физиолога“, то Лаухертъ и тука има на око пакъ единично лице, което отъ самото начало не си е показало името, защото книгата се е отреждала първоначално за научни цѣли и била, по всѣка вѣроятность, книга школна. Мнозина пакъ други изслѣдвачи (Колоффъ, Ландъ, Оммель, Маннъ и др.) си обясняватъ работата за авторството на паметника така: естественно-историческата часть на достигнѫлий до насъ „физиологъ“ възлиза до школното зоологическо рѫководство [1]), събрано отъ александрийскитѣ ритори за украшение съ забавни подробности своитѣ рѣчи. Този езический сборникъ отъ баснословно-зоологически материалъ минѫлъ на рѫка на александрийскитѣ богослови, които се възползували отъ него за символическо тълкование истинитѣ на христианското вѣроучение. Таквизъ опити за послужване съ физиологическитѣ сказания при тълкуването могли сѫ да бѫдѫтъ расхвърлени въ проповѣдитѣ, въ различни богословски съчинения и пр.: ето ей-тѣзи тълкувания е и могълъ да събере извѣстний компиляторъ въ едно цѣло, което е послужило за ядка на христианский „физиологъ“. Така щото достигнѫлий до насъ „физиологъ“ се явява като плодъ на коллективно творчество на цѣлъ рѣдъ христиански богослови. Ще забѣлѣжимъ при туй, че отъ туй врѣме, когато станѫла извѣстна тая книга, тя се е употрѣбявала или безъ име, или се е цитирала просто „физиологътъ“. А въ по-послѣшнитѣ вѣкове, когато книгата достигнѫла до по-високо значение, захванѫли да я отдаватъ на знаменититѣ отци на църквата. Така нѣкои рѫкописи я отдаватъ на Епифания; други — на Василия Великий; латинската прѣправка се отдавала на Иоанна Златоуста. Старолатинский прѣводъ на „физиолога“ ходѣлъ съ името на Амвросия Медиоланский.

Първъ христианский писатель, който знаѣлъ и се ползувалъ отъ “физиолога,“ (освѣнъ ако не е черпилъ отъ сѫщий изворъ, отъ който и този послѣдний), билъ *Иустинъ Мѫченикъ* (ум. 168 г.) Първъ цитира “физиологътъ“

---

1) Оммель е по-наклоненъ да приеме прѣдполагаемий трактатъ не за школно рѫководство, а за популярно-зоологический сборникъ

като книга —Оригенъ (185-253 г.) Отъ тука може да се заключава, че "физиологътъ" е добилъ християнска обработка приблизително въ края на II-й и въ началото на III-й в. — Освѣнъ у двамата казани църковни писатели, слѣди отъ "физиолога" искатъ да видѫтъ още въ творенията на отцитѣ *Климента Александрийский* (умр ок. 220 г.) *Епифаний Кипрский* (310-403) и *Св. Иоаннъ Златоустъ* (344-407), а още по-ясно у западнитѣ отци *Тертулиана* (150-230), *Амвросий Медиоланский* (340-397), *Блаженний Иеронимъ* (331-420) и *Блаженний Августинъ* (354-430).

Въ основа на старитѣ източници и западни прѣводи и прѣправки па "физиолога„ лежи, безъ съмнѣние, гръцкий текстъ. Нъ за зла честь, до насъ не сѫ достигнѫли старитѣ гърцки списъци и най-старитѣ отъ тия, що сѫ достигнѫли, се отнасятъ къмъ XIII—XIV в.в. У гърцитѣ "физиологътъ" е билъ широко распространенъ още отъ II в. насетнѣ и игралъ видна роль въ рѫцѣтѣ на християнскитѣ проповѣдници. Съ распространение на християнството у източнитѣ народи, заедно съ другитѣ богословски писания твърдѣ рано е билъ приетъ отъ източнитѣ народи и "физиологътъ" и се прѣвелъ на народний имъ езикъ. Така той билъ прѣведенъ на езицитѣ арменский (въ IV вв., споредъ издирванията на Питра) етиопский (въ V в,. споредъ издирванияга на Оммеля), нѣколко пѫти на сирский, а по-късно и на арабский. За латинский прѣводъ на "физиолога" полага се да е направенъ между 397-431 гг. Поне за него първъ пѫть се споменува въ декрета на папа Гелассий отъ 496 г.

Отъ славянскитѣ „физиолози" отъ старий типъ г. Мочулский знае до сега два, и двата отъ XVI в. и прѣдставляющи пълно помежду си съгласие. Единътъ—сръбска рецензия - е тоя, който се намира въ сборника принадлѣжащъ на библотеката на Кукулевича, и е издаденъ първомъ отъ Ягича въ отклѫслеци, а сетнѣ отъ Новаковича въ пъленъ видъ. Другийтъ — българска рецензия, се намиралъ въ сборника, съхраняванъ на тоя часъ у учений нашъ съотечественикъ г. Марина Дринова, и се готвѣлъ сега за издавание

отъ многоуважаемий хранитель на сборника [1]). Нъ г. Карнѣевъ, като има прѣдъ очи, че „физиологътъ“ отъ старий типъ има работа съ животни, камъни и растения (а не само съ животни) отъ строго опрѣделенъ кржгъ, въ извѣстенъ, веднажъ за винаги установенъ редъ, като се занимава прѣимущественно съ фантастически сжщества ; че естественно-историческитѣ подробности на сказанията, съ по-голѣмо или по-малко еднообразие, се повтарятъ въ всичкитѣ стари прѣводи ; че бройтъ на сказанията е ограниченъ на 49 ; че въ тълкуванията прѣобладава типологический характеръ и др. т. ; че сказанията за славея, вола, воина и пр. незнажтъ даже къснитѣ редакции на „физиолога“ ; — заключава, че сърбский текстъ на Ягича-Новаковича, както и българзкий, трѣбва да сж късенъ *Бестиарий* [2]) славянска редакция или, въ всѣки случай, изроденъ „физиологъ“. Споредъ туй и обнародванитѣ сега отъ насъ „слова“ трѣбва да принадлежатъ по-скоро на нѣкой Бестаарий, отколкото на „физиолога“. Нъ на компетентнитѣ остава да рѣшжтъ въпроса. Отъ сравнението на обнародванитѣ отъ г. Мочулский, споредъ сърбский и български текстове, 3 слова за „зубра“, „грьлицу“ и „паоуна“ съ съотвѣтствующитѣ имъ отъ нашитѣ, виждаме, че нашитѣ иджтъ по-съгласни съ сърбский текстъ, нъ че и въ описателната часть и въ тълкуванията тѣ се явяватъ много окастрени въ сравнение и съ двата текста.

„Физиологътъ“ прѣдставлява голѣмъ интересъ, както по своето широко распространение въ литературитѣ на Истокъ и Западъ, като почнемъ отъ най старигѣ врѣмена и свършимъ съ срѣднитѣ вѣкове, така и по своето джлбоко влияние на искуството и живописа, което се е изразило особно въ срѣднитѣ вѣкове. Макаръ „физиологътъ“ да се е израбо-

---

1) Съ голѣма радость посрѣщаме ний тая вѣсть. Отъ ученото перо на наший съотечественикъ ще чакаме да ни освѣтли то върху мнижлото и влиянието на тоя паметникъ у насъ.

2) Сбирка отъ басни отъ срѣднитѣ вѣкове, въ които героитѣ сж животни.

тилъ най напрѣдъ на Истокъ и само отсетнѣ е прѣминѫлъ на Западъ, тука той еималъ и по-силно влияние и по-широко распространение. На Западъ описанието на чудеснитѣ животни се е явило като храна по вкуса на чудовищната фантазия на срѣднитѣ вѣкове, а мистико-символическитѣ тълкувания прилѣгали, както не бива повече, на мистическото настроение на тая епоха. За това и „физиологътъ“ се ползува съ много по-голѣмо внимание въ учената литература на Западъ. Тукъ сѫ издадени масса „физиолози,“ излѣзли сѫ достаточно трудове за изяснение изворитѣ и историята на туй интересно произведение. Въ славянската наука сега се разработва тоя въпросъ. Славянскитѣ „физиолози,“ съ исключение на 2-3, оставатъ неизвѣстни за учений свѣтъ. Ето защо за тѣхъ ни думица не се срѣща въ най-обстоятелнитѣ издирвания по дадения въпросъ, каквото тия на Бенедиктинца Донъ Питра, Виктора Каруса, Жиделя, Фрица Оммеля, Едуарда Колоффа и Фридриха Лаухерта.*) “Физиологътъ“ заслужва толкозъ повече внимание, че неговото влияние, макаръ било косвенно, се забѣлѣжва въ много и отъ различенъ родъ стари литературни произведения и въ картинки, распространени въ множество издания и копия. Истина, въ вѣка на тържеството на естествовѣдѣниего, изучването на “физиолога“ неможе, разбира се, да внесе нѣщо ново въ науката, нъ за туй пакъ за иконографията и за археологията сказанията на “физиолога“ съставляватъ ис-

---

*) Трудътъ на Лаухерта, издаденъ лани, споредъ отзива на критиката, се явявалъ първъ опитъ за широко, пълно и всестранно разглеждание литературната история на “физиолога,“ както се почне отъ началнитѣ му сѫдбини и се свърши съ загляхващитѣ му отгласи въ нашитѣ дни. Авторътъ придружавалъ загадочний паметникъ въ неговитѣ причудливи сказания отъ живописнитѣ брѣгове на Нилъ до ледовитото крайбрѣжие на Исландия. Сега чуваме, че и друго ново издирване за “физиолога“ било издадено на свѣтъ отъ Роберта Райнша (Le bestiaire. Leipzig 1890), въ което ново нѣщо се явявало разглеждането на чешский, сръбский и русский Бестиарий.

тинно съкровище, па било само за разбирание ония стѣнни загадочни украшения, които по нѣкои мѣста пъстрятъ вънкашнитѣ стѣни на църквитѣ. Освѣнъ това сказанията за животнитѣ и птицитѣ, които сж влѣзли въ "физиолога," сж имали силно влияние на устнитѣ народни произведения, като сж влизали въ тѣхъ или като заети цѣли цѣлнинички сказания, или като отдѣлни типове и образи.

Една нашенска ржкопись.

(Продължение отъ книжка I.)

Сега прѣминаваме къмъ тоя отдѣлъ отъ нашата ржкопись, който съдържи „словата“ за животнитѣ. Тѣзи слова сж 20 на брой[1]) и ний ги обнародваме цѣли. Мѣстата, отбѣлѣжени съ точки, сж скжсани или съвсѣмъ избѣлѣли въ ржкописьта, та не се четжтъ.

ЗѢБЬРѢ.[2])

Зѣбьрь есть въ поустинахъ. и не пиетъ води развѣ едноущи въ мѣстѣ. ѥда хощетъ пити приходитъ на водꙋ. и зритъ на водоу и плачетъ велико. ѥда напиѥтсе шпиваетсе и шпиѥтсе ꙗко ѿ вина. приходеще къ дрѣвоу и биюще и гореще дрѣви(ѥ) да аще шврѣще павитїе борщ есе и оувиваетъ главоу въ павит(іе) и ꙁснетъ и лежитъ ꙗко мртвь. Да шврѣщетъ его ловьцъ приметъ ѥ(го) и растропитъ его. Тако и ти безоу(мни) члѣче пиеши или ꙗси вьсегда ѡ(бо́зѣ) оума имай . . да не шврѣще те дї(аволъ) бе́з мо́лтве и досадитъ ти вьсегда оу(ма) ѡ бо́зѣ имей.

ИДРОПЬ.

Идропь ієⷭ въ мори всемъ рибамъ воевда. его вазоръ ꙗко конь и ходитъ по дноу имать конⷭкоу гривоу. и ѡпашь. и по гръбоу ꙗко и риба. Иⷭ бо въ некоѥмъ мѣсте мора риба златозарна всемъ рибамъ есть цр̂ь. И лежитъ на ѥдномъ мѣсте. Идропь походитъ ·ѵ· въ годинѣ и покланаетсе. цр̂ꙁ своѥмꙋ. И егда походитъ идропь поидоуть по немъ все рыби мале

---

1) Въ описаната отъ г. Славейкова бѣлѣковска ржкопись се споменуватъ само 12.

2) *Зѣбьрь*, въ други славянски ржкописи *зѣбрь* (българска рецензия) и *Зоубарь* (сръбска), *Идропось.—Идропсь* (древня рецензия.) Заглавието на това слово, както и на другитѣ, гдѣто не е показано, е избѣлѣло въ ржкописьта, та не се чете.

и големе. И не смеютъ дроуг дрѣзе забавити дондеже поклонетсе и въ3вратсе. И понавлаютсе и веле боудѣть. Тако и ти безоумне чл҃ве. подобра те вѣ сътвори҃ ꙗс. вола всеи твари. що твориши всегда ѡ возѣ мисли. и въ цр҃кв҃ въ въходи. нищихъ незабивай. и брата своѥго нѣпечали.

СЛОКО ЗѦ ѺРЛѦ.

Ѻрль ꙗс всем҃ птица҃ цр҃к и живеть тѣ єдинь бе3 печали на свѣте. и стараетсе за .ѕ҃ лѣт҃ . да ꙗгда сѣстараетсе. зависитсе въ небе҃са. и походить на въсто҃к и приде҃ на породи҃ . влато. и кѣплетсе въ не . и се(д)еть на камен҃ѣ .і҃ дни. и раз(г)рѣкетсе на слнци. и спадаеть снѣго старость. и помлаждаетсе. Тако и ти чл҃ве ꙗг҃а заиде҃ш въ тьшки грѣхъ притичи къ цркви къ дѣховномоу ѿцоу. и ѿложи҃ ѥ҃ѣ. понеже ѥ старость ѡрлова чл҃вчи грѣкси соуть҃.

СЛОКО ЗѦ ЄЛЄНѦ.

Єлень ꙗс҃ чюдна вѣщь и дивна стараетсе за ѝ лѣт҃ и ꙗгда оусетить старость свою. ищеть по гора҃х ѡбонаваеть зминоу доупкѣ. да ꙗгда҃ ѡбрѣщеть змию ѥжесе ꙗс҃ і҃ свлачила познаваеть ю. и копаеть землю. да ꙗгда҃ ꙗс҃ въ камьне носить водоу въ ѕсте҃х и заливаеть. да ꙗгда҃ изидеть поглѣтнеть ю и вѣгаеть въ водѣ. велико. и погрѣзитсе въ воде вьсь. ѝзлѣзь и лѣжи҃ на слн҃це .і҃ дни и помлаждаетсе и боудеть юнь.

Тако и ти чл҃ве помлаждайсе милостинами и сльзами къ лоу(демь) незнаеши бо когда҃ придоуть разбоиници. и оуловеть дш҃оу твою.

СЛОКО Ѻ КЛЬЩѢ.

Клькь ꙗс҃ похватливъ звѣрь вьсе(гда) ѿ жива скота хранитсе и ꙗгда҃ нѣобрѣщеть себѣ храноу исхо(дить) на пространо мѣсто и вьзоветь къ бо҃у глѣть і҃и ти ме ꙗсн сь(тво)рилъ. и ти мене нереч҃асти тр(аву) ни дрѣвиа

гристи. ноу животна. ина алчю ги. чюють и дроузи мьнши воуци и єдиногл҃но вьпїю^{т} . посли на^{м} ги посли на^{м} . и видить ѣ҃к молвоу и не пр҃кчюють и^{х} . ноу вьсегда живоуть. Тако ий҃ ти безоумни чл҃вче. послоушай гл^{с}а цркв҃наго. и прит҃кчи на молитвоу съвсемь ср҃цемь. и приослють $\overset{\sim}{\text{в}}$ъ нже хощеши.

СЛОКО ЗА ЛИСИЦ^{8}.

Лисица є^{с} похитра в҃кщь. єгда нєвр҃ктаєть себ҃к хране. нзидеть на присоино место. и потаить дшоу вь себ҃к и надоуєтсе. и приходеть л҃ктающе в҃кщи мне ꙗко мр҃тва є^{с} . и приничю^{т} къ ней. wна поиме^{т} и снесть .·. Такои и дїаво^{л} єгда хоще^{т} пр҃кблазнити чл҃вка наставить єго на зьль поу^{т} и потаитсе ємоу зло дело. по малоу оусладитсе ємоу дондеже нав҃читсе на зло. такожде и вь в҃кки зло имать.

СЛОКО ЗА ЯСПИДОУ.

Яспида є^{с} люта в҃кщь на св҃кте л҃кжить женско на западѣ. а мѫ(жс)ко на вьстоцѣ. и єгда хощеть растититисе. походить на вьстоѣ нскати моужа. и моужь походить на западь искати женѫ и дойдеть томоу на гн҃кздо и хрепетить. wбонаваю^{т} ложа дроугь дрѫгоу. и поущають п҃кни той҃ томоу҃ на ложи. єгда паки ходи^{т} всакь на своє ложи. и па҃ки надь (п҃к)нами хрепещеть. и вь п҃кна^{х} родетсе птенци. и wживеють. лоубеще родителе птенце wпроскоуѧ^{т} главоу єго. и wтечеть ихь траи^{т} єгда птенци вьзрастоуть походить моужьско на вьстокь а женско на западь и гдѣ лежи^{т} . . . мно л҃кста гори^{т} земла . . . . тоуи зв҃крь ѕлавлаю^{т} ... чл҃вкь вьсь вь травоу зелен(оу) . . а натопить травоу w . . . . . и кличеть гл^{с}ь велеи҃. аспида испѫщаеть wгнь .а҃. ѣ҃. і҃ и нєwпалить чл҃вка. и паки сѧ ѿпашѣ . . . . затикаю^{т} ѕши своє. да не чѫє(тѧ) гл^{с}а. ꙗко же р҃е пр҃рw^{к} ѕслиша(хѧ) слюхѧ твои и ѕвоꙗхсе. чл҃вкь ѿтикаваю^{т} сѧдрѫгомь ѕши и кличетѧ. wнѧ ѿ гл^{с}а ѕмр҃т. чл҃вкѧ

приемлет его и възмие(тъ) еже мою ѥс̑ на потрѣбоу. Та(кои и ти безъм)ни чл҃вче разъмѣй како аспида с҃ъ чс̑е своих оумираетъ. и ти родителе своѥ съблюдай и почитай. и не ъмори его зломъ речию. и добра гл҃а да исходи ѿ устъ твоих . къ родителемъ. да ѿ них добра гл҃а примеши. да не како аспида ѡгнь испоустиши. и ѿ гл҃а члвча ооумреши.

СЛОВ҃О ЗА ЖЕРАКА.

Жераво ѥс̑ многогл҃ива вѣщь. събираютсе къ вчероу (вечероу) и поставлаютъ стражоу себѣ. и стражии възметъ ками въ ногоу и двигнетъ. и стоитъ на ѥ(дной) нозѣ. да егда задрѣмлетъ. (испа)днетъ ками из ноге. ѡнъ въ(з)ветъ. и тогда поидетъ инъ и с(трѣ)жет . Тако и ти безоумни чл҃(вче). събирай се съ дрѫги своими. и стражие дрьжи ѿ дїавола. и егда ѡдолеети сра҃це твоѥ. теци къ дѫховномоу ѿц҃оу. и поста(в)и стражїе ѿ дїавола. да неѡбрѣщетъ тебѣ врагъ бе҃з покаанїа. и ѡгоре боудетъ тебе члвче .·.

СЛОВО ЗА ДЕТЛА.

Деть іесть паст(ра) птица. летаіеть отъ дрѣва до дрѣ(ва) и ртомь клоуваіеть и оухомь дишить. да іегда обрѣщеть твръдо дрѣво. бѣга (еть) оть него . . . . лоугь. и ищеть да іегда обрѣщеть дрѣво слабодопльно. преклоуіеть іего. и вьгнѣздитсе вь нь. и неможеть никто иселити дондеже се дрѣво падеть. Тако и идиаволь ходить отъ члвка до члвка испитоуіетъ да аще обрѣщеть богобоіажлива члвка вь црковь вьходить на млтвоу бѣгаеть оть него диіаволь. аще ли обрѣщет слаба члвка о божествѣ. вселитсе вь нь и неизидеть вь вѣки·

Дѣть іесть лѣпа птица излюпить птенце своіе любеки их. дѣтлица и уморит их и умрьтвѣт их. и приходить детьль и обрѣщеть вь мртвѣхь. и тужить о них вели(ко) и проклюваіеть ребра своя нап еть крьвь вь уста птен(цема)

своим. и оживеють. Тако и богь нашь ис. хь. прободе ребра за нас и оживехом.·.

СЛОВО О (ПОПУНІЦЕ).

Попунць іесть пастра птица. (пло)дить птенце своіе. и и хранит(ь) іегда изведеть их. вьлазеть род(и)телиіе вь гнѣздо. излокають периіе своіе и боудоуть млади. и пте(н)ци родители свои хранеть дондеже их периіа порастоуть. и имуть вси лiетати заiедно пойдуть.

Такои и ти безумни чльвче разумѣваи о родителех своих. панеже аще родителем не угодиши богу неугаждаiеши. родител богь наричетсе. аще не оумеiеши родителiем угодити позавиди птицѣ попунцу. тако и ти твори небои се.·.

(СЛОВО О ЗМ)ИИ ДѢЛЕХЬ IЕГО.

Змиіа іесть люта вѣщь параіе всехь вѣщь. молить бога да видить чльвка. и да се нагледаіеть чльвча образа. понеже богь носи чльвчи образь. а она хощеть и молить бога да чльвкь не видить іе. да аще ю видить чльвкь бѣгаіеть іеда себи где укрила. да аще ю постигне чльвкь. сьвиіеть все тело своіе и покриваіеть главу. іеда би могла укрити ю. да аще все тело поразить а главу ухранить. то паки главою все тело своіе исцѣлит. Такои и ти чльвче съблюдаи душу свою. да аще тело твоіе поражено будеть. а душа права паки съ душею тело своіе исцелиши. аще ли душа твоіа погуб(лена будеть) а тело твоіе здраво. неможеть тело душу исцѣлити. ноу все погублено боудеть. Паки змиіа глить. азь богу сьгрѣших диіаволемь съблажнениjемъ. и рче богь чльвкоу мене побивати. азь чльвкоу зло нечиноу. понеже гдь носить чльвчь образь. аще бих чльвкоу зло хотела азь где би се чльвкь оукриль от мене. ишла бих и блюнула бих іаждь мою вь источники чльвком. и вьси би помрьли человѣци и скоти. ноу азь іегда хощу водоу пити, изблюю іаждь мою на ками прѣжде. да не утечеть іаждь вь водоу. да не чльвекомь зло сьвороу. да іегда изидоу от води адь мою полижи. понеже нехощу человѣком зло.·. —

СЛОВО (О СТРЬЦѢ).

Стрькь есть мека птица. іегда строить гнѣзно себѣ. милюеть мѣста и стрѣжеть всехь іеже іес окрс(ть) нега. іегда що видить кличеть. да вьсакъ іеже іес окрсть іего видить и да направлаіетсѧ. понеже бо(га) любит. суседи и дружиноу.

Да дружино и суседи. послюшай(те) каковоу птици любовь имають. такои и ви лубовь имайте кь искрьнемоу своіему. имей ближнаго. іако и самь себѣ. Іакоже бога любиши. тако и соуседа люби.

СЛОВО ЗА ГОЛОУБА.

Голюбь іесть мека птица скоуплаютсе и стрѣгутъ себѣ от іастрѣба. или іесть іеднь или мнози и вьсь умь имаютьо іастрѣбе. Такои и ти человѣче каково ли дело твориши вьс оумь твой. до іес како да стрѣжеть от диіавола.

СЛОВО О ГРЬЛИЦѢ.

Грьлица есть. друголюбна птица, іегда своіего изгоубить, желаіетъ (жалуеть) іего велико ни грькаіеть ни бистру воду пиіеть. ни на сировоу дрѣвоу седить. Такои и ти человѣче іегда загоубиши лоубьвнаго друга позавиди грьлицѣ. да приметь богь молениіе твоіе іеже хощеш.

СЛОВО ЗА СЛАВИА ПТИЦОУ.

Славьи іесть птица сьбираіетсе сьдругомь. іединь спить до польнощи а други стрѣжеть. над. нимь НІ крать прославлаіеть бога. вь полоуноши паки уснеть. а други паки стрѣжеть. от полоунощи. истрѣгоуть паки кь свѣтоу оба. прославлають бога: Тако и ти человѣче. аще спиши или лежишь или (каково дело) твориши. вьсегда бога прославліай и не оскоудѣіеши іеже хощеши.

СЛОВО ЗА ПАОУНА.

Паоунь іесть лѣпа вѣщь. Зависить си оумъ гледающи перііа и крилѣ свои вьзьврьчить мнеіци ангель іесть и іегда видить ноги своіе и нокти кокошине тогда вьздьхнеть велико, и снизитсе подолѣ. и смѣритсе всеи вѣщехъ. Такои и ти челвече іегда дасти Богь имениіе невьзноси се от подолнихь своихь понеже іединого творца сьтворени іесте· ноу обратисе кь нищимь іединою рукою сьтворени іесте.

СЛОВО ЗА (ЖАБУ).

Жаба іесть сушевна лежить на іедномь мѣсте и трьпить все що приходить, или мрази или бури или зной, все трьпить и того ради е (сть) тльста и дебела. Тако іесть и добьрь калугерь, иже неходить избирающе где іесть боле, ноу седить на іедномь мѣстоу, да щомоу приходить онь все трьпить и проваждаіеть. такой и души и т(ѣлу) добро сьторить азь калоугерь есмь азь іако жаба водена. прибира іе(ть и) оувидить добро, зиме оть мраза бѣгаеть вь топлища и паки излазит на слнце, и іегда прижежеть слнце паки вь воду поквашаіетсе. Такои суть зли калюгериіе прибирають іако жаба водена, ноу аще хощещи (да си) калугерь· позавиди жабе соушевнеи.

СЛОВО ЗА ЛАСТОВИЦОУ.

Ластовица іесть мека птица. Приходить вь іерслимь храни ради паки приходить вь лоуди чуда ради, и іегда строить гнѣздо сьторивь надь людми, или надь водомь. Понеже имать пизмоу сь змиомь и клѣтвоу. похвалю имать змиіа надь ластовицомь. іегда бѣхо вьси вь ковчезѣ ноіевѣ, тогда посла змиіа стрьшена, рече иди и виждь коіа іесть крьвь послатка чу ластовица и блюдеше. да іегда повратитсе стрьшень да повѣсть змиіе. срѣте ластовица и упроси іего, да іегда чу члвчю крьвь хощеть казати. Тогда одрьва іемоу главоу да не кажеть. змиіа похвалисе ластовицѣ іако даіеине давидить гнѣздо. ла-

стовица рече азъ надь члвци хощу строити гнѣздо где іесть тебѣ злоприходити того ради члвци лубеть ластовицу.

ЕРЕБИЦА.

Еребица іесть хитра птица строить себѣ гнѣздо и носить іаица и не доситеіеть своих іаіець и оукрадетъ оть ине іеребице іаица и приносить на своіе гнѣздо и по много радуіетсе о туждехь іаицехь неже о своихь. да іегда порастоуть познають си свака свою матерь и пойдоуть кь матери своіей и она вь велицѣ печалѣ останеть.

Такои и ти члвече приіемлеши тоуждѳ и радоуіешисе о немь. іегда обрѣщеть тебѣ не вѣси ли колика жалость обрѣщеть тебѣ и помного изгоубишь.

СЛОВО О (ХИНЕѢ) ВЬ МОРИ.

Хинеи іесть вь. мори не плаваіеть ни ходить ноу іако и клоубко валаіетсе. разериломь оузимаіеть и хранитсе. да іегда чуіеть югь есть вь мори риломь сьбираіеть кам(ьни) и ограждаіеть себе, да га море не изметнеть та се неможеть вратить.

Тако и ти члвѣче крѣписе постом[ь] и сь духовним отцемь и сь млт[ва] ми да те врагь непрѣблазнит. . . .

. . . . . .

СОЛУНСКИЙ ВИЛАЕТЪ

(споредъ официяльни извори).

„*Салнаме*“ (*календарь*) *на Солунский вилаетъ за 1307* (*1890*) *год.* Десета годишнина. Солунъ, областна печатница. Стр. 304 in-4^0, съ една географическа карта на вилаета.

Читателитѣ на „Книжици„, вѣрваме, съ интересъ ще посрѣщнѫтъ горнята вѣсть за новото издание на солунското „салнаме“, което напослѣдъкъ е захванѫло да излиза въ 2-3 години веднажъ. „Салнаметата“ или календаритѣ на разнитѣ провинции въ Империята, издавани отъ централнитѣ вилаетски управления, добиватъ своята особна важность споредъ туй, че тѣ сѫ едничкитѣ областни периодически издания, въ които се обчародватъ държавни статистики касателно самитѣ вилаети, и едничъкъ, слѣдователно, изворъ, къмъ който интересующитѣ се могѫтъ да се обръщатъ за почерпване официяльни свѣдѣния за народонаселението и неговий племененъ съставъ, за образованието, природнитѣ богатства, търговията, производителностьта, срѣдствата за съобщение и пр. на всѣкой вилаетъ. Истина, при младенческото още състояние на статистическата наука въ страната и при нѣманието на специяльни учреждения за събирание на свѣдѣнията по всѣки клонъ отдѣлно и систематически, статистическата часть на тѣзи издания, при всичкото старание на ученолюбивитѣ имъ издатели, неможе още да претендира за изискуема пълнота и въ много свои мѣста е приблизителна. Нъ пакъ свѣдѣнията на тѣзи издания могѫтъ за много съ голѣма полза да послужѫтъ, за много важни работи да освѣтлѫтъ. До тѣхъ често става потрѣба да се допитваме, за справка или сравнение. Ето защо ний на радо сърдце правимъ долнето извлѣчение отъ новото „салнаме“ на наший вилаетъ. Желателно би било да излизаше това полезно издание всѣка година.

Свѣдѣнията черпимъ така както си сѫ и ги излагаме почти

по сѫщий редъ, по който вървѧтъ въ самийтъ календарь. Не ги придружаваме съ нѣкакви бѣлѣжки отъ наша страна, за да можемъ въ тѣснитѣ рамки на една статия да вмѣстимъ всичко по̀-важно отъ тѣхъ. Нѣкои статии заемаме почти цѣли, а отъ други привеждаме само най сѫществennото.

Календарьтъ е раздѣленъ на 8 части съ слѣднето съдържанне: 1⁰ *разни*: прѣдговоръ, праздници (байрами) и официялни дни, панаири, сѫщъ календарь, пощи, параходи що дохождатъ и отхождатъ отъ солунското пристанище; 2⁰ *географический отдѣлъ*: прѣдѣли, пространство и народонаселение, планински вериги, рѣки и езера, произведения, гори, рудници, животни, исторический прѣгледъ и административно дѣление на вилаета; 3⁰, 4⁰ и 5⁰ личний поименень съставъ на вилаетскитѣ, санджашкитѣ и казалийски правителственни учреждения--граждански и военни, съ прѣдварителни географически бѣлѣжки за вилаетското, санджашкитѣ и казалийски сѣдалища; 6⁰ *по̀-забѣлѣжителни държави:* Османска Империя (съ автономнитѣ провинции: Египетъ и България включително съ Източна Румелия), Гърция, Черна-Гора, Италия, Испания, Португалия, Франция, Белгия, Холандия, Германия, Швейцария, Австро-Унгария, Румжния, Сърбия, Англия, Дания, Швеция и Норвегия, Руссия, Персия, Китай, Япония, Марокко, Съединени-Държави, Бразилия, съ кратки свѣдѣния за биографията на владѣтеля, за министерский съставъ, бюджета, вносната и износна търговия, желѣзнитѣ линии, пощенскитѣ и телеграфни станции на всѣка държава; 7⁰ *вилаетски работи*: общественно богатство, индустрия и срѣдствата за напрѣдъка ѝ, търговия, мореплаване, шосета и желѣзници, просвѣщение въ вилаета; банкери и търговци, сигуритетни (застрахователни) агенции и по̀-главни адвокати и доктори въ Солунъ; пожари, случаи отъ обрѫщание въ мюсюлманство, самоубийства прѣзъ 1888 г.; и 8⁰ *вилаетски рѣчникъ* — пъленъ справоченъ списъкъ, съставенъ по азбученъ редъ, на градоветѣ, селата, махалитѣ, чифтлицитѣ, метоситѣ и мънастиритѣ въ вилаета, съ означение кое какво е и въ коя каза се намира.

1. Прѣдѣли.

Солунский вилаетъ лежи по крайбрѣжието на Егейското море (Архипелага) въ юго-източната наведена плоскость отъ Европейска Турция, която (плоскость) се нарича *Македония*, и граничи на С. съ Косовский вилаетъ и съ България, на И. съ Източна Румелия и Одринский вилаетъ, на Ю. съ Архипелага и на З. съ Битолский вилаетъ.*)

2. Пространство и народонаселение.

Солунский вилаетъ държи пространство 31,000 четвър. километри. По най-правата статистика, направена споредъ извършеното въ 1885 г. ново прѣброяване, всичкото народонаселение на вилаета е 996,298 души. Ще рѣче на единъ ч. км. се падатъ 32 души.

Най-населени мѣста въ областьта сж каазитѣ Солунска, Сѣрска (Серресска), Неврокопска, Драмска и Велешка. А съ най-малко население сж Дойранъ (Дорианъ), Беръ (Кара-Фери), Мелникъ, Горня-Джумая и Петричъ.

Народонаселението се распрѣдѣля по *санджаци* както слѣдва:

Солунский санджакъ	туземци	*мжже*	266,410
		жени	246,649
	странни	*мжже*	12,145
		жени	3,685
		Всичко	**528,889**
Сѣрский санджакъ	туземци	*мжже*	171,707
		жени	162,621
	странни	*мжже*	4,972
		жени	1,177
		Всичко	**340,477**

*) По нѣмание на мѣсто изоставяме подробното пò-нататъкъ описание на граничната линия на вилаета.

Драмский санджакъ	туземци	*мѫже*	47,228
		жени	45,985
	странни	*мѫже*	3,008
		жени	722
		Всичко	**96,943**

А по *вѣра и народность* населението се распрѣдѣля така:

Мюсюлмани	**494,656**
Гърци.	**243,991** [1])
Българи.	**222,316**
Евреи	**37,174**

Освѣнь това има малко Арменци, Власи и нѣколко чужденци.—Процентното отношение между разнитѣ народности се изразява съ тѣзи числа въ %:

Мюсюлмани	**51**
Гърци	**23**
Българи	**22**
Евреи	**3**
Други народности . . .	**1**

Ислямското население е распръснѫто по всички страни на вилаета; нъ най-многобройно е въ Драмский санджакъ, гдѣто християнитѣ сѫ твърдѣ малко, сетнѣ въ Сѣрско, Лагадинско (Лангаза) и Неврекопско. Гърцитѣ се намиратъ въ множество въ Касандра, Беръ, Катерина и Енидже. А българитѣ се намиратъ въ каазитѣ Велешка, Тиквешка, Кукушка т. е въ сѣверо-западната страна на вилаета. Въ другитѣ части на областьта тѣзи три народности сѫ съвсѣмъ размѣсени. Отъ

---

1) Въ туй число, безъ съмнѣние, влизатъ всичкитѣ българи които се намиратъ подъ управлението на гръцката патриаршия.

Евреитѣ въ вилаета по́-голѣмата часть населява Солунъ; оста нжлитѣ живѣжтъ въ санджакскитѣ и казалийски сѣдалища, и то най-много въ Сѣръ.

3. Езера.[1])

Почти всички езера въ вилаета се намиратъ въ южната му страна; въ сѣверната не се срѣща ни едно важно блато. Тѣзи езера, като се върви отъ ЮИ. къмъ З., сж слѣднитѣ:

Езеро Тахиносъ. То се намира на източната страна на вилаета и става отъ водитѣ на р. Струма; дълго 25 кил. и широко 15 км. Съ помощьта на голѣми даляни (рибарски хавузи) ловжтъ много риба както въ самото езеро, така и въ мѣстото нарѣчено *Чай-Агзж*, гдѣто се втичатъ водитѣ му въ морето. По туй езеро плаватъ малки гимии и служжтъ за пжтуване и прѣносъ (транспортъ).

Бешикско езеро тѣсно дълго езеро (на дължина 30 км. и на широчина 7 км.), намира се въ каазата Касандра край провлака на Халкидикский (Мадемохорский) полуостровъ. То откакъ прибира въ себе водитѣ на нѣкои малки рѣчици и на езерото „Св. Василъ“ чрѣзъ образуваний отъ него каналъ къмъ истокъ истича се въ Ренденский заливъ. Туй езеро въ повечето си мѣста е джлбоко до 30 метра. Излиза голѣмо количество риба.

Езеро „Св. Василъ“ или Лагадинско, дълго 10 км. и широко 5 км. То се намира сжщо въ провлака на Халкидийский полуостровъ, срѣщу езерото Бешикъ.

Арджанско езеро, дълго 12 км. и широко 3 км., намира се въ Авретъ-Хисарската (Кукушска) кааза; водитѣ му чрѣзъ едно тѣсно гърло се истичатъ въ рѣка Вардаръ. Около него се намира и друго едно малко езеро, нарѣчено *Солено езеро*; послѣдното нѣма никаква важность.

---

1) Пакъ по нѣманше на мѣсто принудени сме да изоставимъ доста подробното описание на планинскитѣ системи и на рѣкитѣ въ областьта.

Дойранското езеро държи на дължина 6 км. и на ширина 5 км.; намира се прѣдъ самийтъ г. Дойранъ. Тукъ се лови и изнася много риба. Дѫлбочината на езерото не е твърдѣ голѣма. Водитѣ му чрѣзъ единъ много тѣсенъ рѫкавъ се истичатъ въ Арджанското езеро.

Енидженско езеро, на дължина 15 км. и на ширина 6 км., намира се на $^1|_2$ часъ отъ г. Енидже; прибира въ себе водитѣ на нѣкои малки рѣки и долища (дерета) и тече въ р. Вардаръ. Отъ рѣкитѣ, що текѫтъ въ него, по-забѣлѣжителни сѫ: *Колудей*, *Ладова* и *Гомаларика*.

Островско езеро, което се намира въ Островската нахия — Воденска кааза, има 21 км. надължь и 10 км. наширь. Водитѣ му чрѣзъ Енидженското езеро текѫтъ въ морето. И туй езеро прибира отъ югъ нѣкои малки рѣки.

Освѣнъ тия езера има още езера *Ниши* (до Беръ) *Мокра* (до Велесъ) и *Карга* (до Касандра), нъ тѣ сѫ малки и повечето имъ мѣста тинясти, та незаслужватъ внимание.

4. Произведения.

— Солунский вилаетъ е много богатъ откъмъ произведенията си. Отъ принадлежащитѣ на умѣренний поясъ произведения нѣма нѣкое, което да не става въ областьта. Освѣнъ разнитѣ видове зърнени произведения, тукъ се раждатъ въ голѣмо количество тютюнь, памукъ, макъ (афионъ) и растѫтъ черницитѣ. Въ южнитѣ страни, особно въ Халкидикский полуостровъ, могѫтъ харно да вирѣѫтъ маслиненитѣ дървета, лимонитѣ и протокалитѣ; нъ при размѣрътъ, въ който се обработватъ сега, произведенията имъ не сѫ още нѣщо значително. Повечето мѣста отъ вилаета сѫ сгодни за произвождание на цвѣклото (чукундура), отъ което се добива шекерътъ, нъ и неговото обработване и распространение не сѫ добили още нѣкоя важность. Сега едвамъ се е захванѫло въ по-широки размѣри сѣянието на барабоя (картофи, патати), който е придобилъ днесъ голѣмо значение и важность почти навредъ въ Европа и Америка като едно отъ първостъпеннитѣ храни-

телни произведения. Вслѣдствие вдиганието десятъка на барабоя за петь години, обработванието му се расширява съ една извънредна скорость. Нъ сега то все не е още достигнжло до размѣръть, гдѣто да заслужва внимание.

Освѣнъ горнитѣ, въ вилаета ставатъ всѣкакви овощия и зеленчуци (зарзавати). Измежду послѣднитѣ има нѣкои, които надминаватъ тия, що се произвеждатъ въ другитѣ части на Османската империя.

Произведенията въ сжщность се распрѣдѣлжтъ на два дѣла: *Хранителни произведения*, (или просто *храни*), каквото жита, оризъ, барабой, които служжтъ за удовлетворение най необходимитѣ потрѣби на людьетѣ; и *индустриялни* (искуственни) произведения, които се прѣработватъ съ помощьта на искуството и се употрѣбяватъ за второстепенни потрѣби на человѣка; къмъ послѣднитѣ принадлежатъ захарната тръсть, цвѣклото, тютюньтъ, афионътъ, коприната, гроздьето, дървеното масло, памукътъ.

Ако произведенията отъ първата категория (хранитѣ) могжтъ да ставатъ навредъ въ вилаета и въ голѣми количества, сжщето неможе да се каже и за индустриялнитѣ произведения, отъ които всѣко едно се вижда като ограничено въ извѣстна мѣстность.

Всичката земя на вилаета се смѣта около 30,561,000 уврати (погони, дюнюми). Отъ това число, като се извади частьта, която държжтъ горитѣ, лѣсоветѣ и блатиститѣ мѣста, работна земя остава до 10 милиона увр. Нъ понеже всѣка година се остава повече отъ 5 мил. увр. земя да почива (за угарь), то въ годината се обработватъ само 4,235,192 увр.

Отъ тѣзи 4 миллиона увр. работна земя, 3-тѣ милл. се сѣжтъ съ хранителни произведения, т. е. съ сжщи храни (зърнени произведения), а остатъкътъ остава за индустриалнитѣ произведения.

Отъ зърненитѣ произведения първо мѣсто държи ячменьтъ, съ който се сѣе 729,000 увр. земя въ годината. Слѣдъ него иджтъ житата, съ които се сѣе 615,000 увр.; на трете

мѣсто иде царевицата, сѣе се 605,000 увр.; на четвърто — ръжьта — 565,000 увр. Земята, която се сѣе съ овесъ, е много по-малко; тя се ограничава съ 240,000 увр. Просо, оризъ, уровъ (бурчакъ - Vicia sativa), бѣлъ бобъ (фасуль), сланутокъ (нохуть - Cicer arictinum), и други тѣмъ подобни произведения завзематъ 85,000 уврата земя. — Процентното отношение между казанитѣ произведения се опрѣдѣля така: отъ % ячмень 25, жито 22, царевица 21, ръжь 19, овесъ 9, просо 2, оризъ 1, други произведения 1.

Най-много храни въ вилаета искарватъ каазитѣ Солунска, Енидженска, Велешска, Кукушска, Касандрийска и Сѣрска. Слѣдъ тѣхъ идятъ Лагадинската, Тиквешката, Берската, Гевгелийската, Драмската и Неврокопската. Другитѣ каази искарватъ сравнително по-малко.

Отъ тѣзи произведения жито най-много искарватъ Солунъ, Енидже, Велесъ, Кукушъ, Сѣръ, Зяхна и Драма; тѣзи каази произвеждатъ и много ячмень. Ръжь излиза най-много въ Неврокопъ, Велесъ, Лагадина, Петричъ и Разлогъ. Овесъ се искарва въ голѣмо количество въ Кукушъ и Солунъ; сетнѣ въ Неврокопъ, Лагадина и Касандра. Царевицата се обработва въ значителенъ размѣръ въ каазитѣ Солунска, Енидженска, Катеринска, Кукушска, Петричска, Неврокопска и Драмска. Просото се обработва по малко, и то най-много въ Касандра, Воденъ, Лагадина, Сѣръ и Кавала. Оризъ излиза най-много въ Беръ, Воденъ, Струмица, Зяхна и Драма.

Количеството на добиваното отъ посѣвитѣ произведение зависи отъ растителната сила на земята и отъ родътъ на посѣтата храна. Отъ единъ уратъ земя добрата нива дава 8 кила жито, лошата 4 кила; ячмень — добрата 10 кила и лошата 5; ръжь — добрата 6 к. и лошата 3; овесъ — добрата 8 и лошата 4; царевица — добрата 10 и лошата 5; просото — добрата 10 и лошата 3 к. Срѣдень прѣдѣлъ, отъ единъ уратъ земя се добива жито 6 кила, ячмень 8, ръжь 5, овесъ 6, царевица 9, просо 5. А отъ единъ уратъ нива се добива оризъ, срѣдне число, 125 оки.

Въ слѣднята таблица сж изложени произведенията, които искарва вилаета :

Видъ на произведението	Уврати	Произведение въ оки	Стойность въ грошове
Жито	614,604	354,011,904	309,760,416
Ичемикъ	729,965	379,581,800	237,238,625
Ръжь	564,650	271,032,000	169,395,000
Овесъ	239,653	89,150,000	55,719,322
Царевица	604,376	522,180,864	326,363,040
Просо	47,415	17,069,400	8,534,700
Оризъ	26,273	3,284,125	4,926,187
	2,826,936	1,636,310,093	1,111,937,290

Както се вижда отъ тая таблица, вилаетъть искарва произведения за 1,111,937,290 гроша или около 12 милиона турски лири, откоито произведения обаче по-голѣмата часть се харчи за нуждитѣ на мѣстното население и само осталото минува въ ржцѣтѣ на търговцитѣ и се обръща на пари. Въ туй количество не влиза стойностьта на сламата, която излиза отъ разнитѣ храни, както и на бѣлий бобъ, сланутокътъ (нохутъ), уровътъ (бурчака) и другитѣ тѣмъ подобни произведения, които се сѣжтъ по малко. Защото сламата макаръ по нѣкога да се купува и продава и да влиза въ търговията, остава си все за мѣстнитѣ потрѣби и никога не се изнася навънъ отъ вилаета ; колкото за другитѣ произведения, тѣ не сж достаточни даже за мѣстнитѣ нужди.

Дохождаме сега на *индустриалнитѣ произведения*. Както споменжхме по-горѣ, количеството на земята въ вилаета, която се сѣе съ памукъ, тютюнь, сусамъ, макъ (хашешъ), червенъ пиперъ, ленъ, конопи, и тая която завзематъ лозьята, се опрѣдѣля на 600,000 увр.

Вино.— Между послѣднитѣ най-важни сж лозьята, които държжтъ 324,228 увр. Най-хубави и много лозья иматъ каазитѣ Солунска, Велешка, Тиквешка, Ениджанска, Мелнишка, Воденска, Берска и Лагадинска. Нъ лозья, малко или

много, има и въ другитѣ части на вилаета; твърдѣ малко сѫ тѣ само въ каазитѣ Кавала и Сарѫ-Шабанъ.

Изрядно грозде даватъ лозьята отъ Солунската и Тиквешката каази. Дойранскитѣ грозда, извѣстни подъ име "Вландовски" сѫ сѫщо твърдѣ хубави, нъ излизатъ въ малко количество. Отъ гроздето, като се извади това, което отива за ѣдение, и оная незначителна часть, която се употрѣбява за правение петмезъ (маджунъ)и оцетъ, всичкото друго се налива за вино.

Единъ уватъ лозье пуща най-доброто 800 оки и обикновенното до 400 оки грозде. Нъ понеже лозьята отъ втората категория сѫ повече отъ първитѣ, то за срѣдне число трѣбва да се смѣта 500 оки отъ уватъ.

Споредъ тая смѣтка, всичкитѣ лозья въ виляета даватъ 162 миллиона оки грозде. Отъ него, като се извади частьта за ѣдение, петмезъ, оцетъ, остатъкътъ дава до 18 милиона оки вино.

Най-много вино искарватъ каазитѣ Тиквешъ, Касандра и Мелникъ. Нъ тукашнитѣ вина не сѫ на почеть, та за това и малко се изнасѫтъ. Доста вино искарватъ още каазитѣ Беръ, Енидже, Велесъ, Воденъ, Катерина, Негушката нахия и Гумендже; винаата на тѣзи мѣста сѫ много добри, та иматъ износъ. Особенно негушкитѣ и гумендженски вина сѫ прочути по своята извънредна чистота и прѣвъсходство и могѫтъ да се мѣрѫтъ съ европейскитѣ вина. Отъ малко врѣме насамъ тѣ вече се изнасѫтъ и за Германия. Ако се оцѣни оката вино едно връзъ друго по 60 пари, всичкото вино на вилаета въ годината струва 24 милиона гроша. Обаче по-голѣмата часть отъ него се харчи вѫтрѣ въ мѣстото и само малка една часть става прѣдмѣтъ за търговия.

Коприна. Слѣдъ виното друго произведение, което заслужва повече внимание, па даже откъмъ износа си и значението си въ търговията и по-важно отъ виното, е коприната (кожурцитѣ).

Храненето копринени буби е отколѣшно въ вилаета. Нъ напослѣдъкъ, благодарение на грижитѣ полагани отъ инспекция-

та по земледѣлието за подобрение на това производство, и съ предстоянието на която се достави здраво бубено сѣме отъ Америка, копринарството отъ нѣколко години насамъ напрѣдва много.

За хранение на буби вжтрѣ въ вилаета има повече отъ 100,000 увр. черничеви градини.

Първо мѣсто, което се отличава по копринарството си, е Гевгелийската кааза. Само тука се искарва до 250,000 оки кожурци (пашкули) въ годината. Слѣдъ нея иде кааза-та Касандра, която искарва 210,000 оки. На трете мѣсто иджтъ каазитѣ Беръ, Воденъ и Струмица, откоито всѣка една искарва повече отъ 100,000 оки; въ другитѣ каази се искарва твърдѣ малко. Количеството на кожурцитѣ, които искарва цѣлий вилаетъ, възлиза на 1,015,540 оки, които, оцѣнени по 12 гроша оката, както се продаватъ отъ копринаритѣ на търговцитѣ, струватъ 12,186,480 гр. Туй произведение всичкото се изнася навънъ.

Афионъ. По важността си съ копринарството се сравнява и производството на афиона (опиумъ). Повече отъ 25,000 уврата земя въ вилаета се сѣе съ макъ (хашешъ). Нъ туй произведение навредъ въ вилаета не е още распространено. Най-много макъ се сѣе въ Тиквешката кааза така, щото сама тя искарва 20,000 оки афионъ, количество съставляюще половината отъ това, що искарва цѣлийтъ вилаетъ. На второ мѣсто иджтъ каазитѣ Велешка, Струмишка, Сѣрска и Петричска. Дойранската, Гевгелийската и Мелнишката каази искарватъ и тѣ афионъ, нъ малко; произведението на всѣка една не надминава 500 оки. Общето количество на произвеждания въ вилаета афионъ е 40,000 оки, които продавани отъ производителитѣ приблизително по 2 лири оката и изнасяни исцѣло на външъ, оздравяватъ единъ приходъ за страната отъ 80,000 лири.

Тютюнъ. Отъ много важнитѣ произведения на вилаета е и тютюнътъ. Съ тютюнъ се сѣе 58490 уврата земя. Най-много тютюнъ излиза въ каазитѣ Сарж-Шабанъ, Драма, Кавала и въ Правиштската нахия. Гевгелийската, Сѣрската, Неврокопската, Джумалийската, Касандренската и Зжхнен-

ската каази искарватъ сѫщо тютюнь; нъ общето тѣхно произведение едвамъ достига $^1/_3$ отъ това, което искарва Драмский санджакъ. А драмский тютюнь и по качество и цѣна надминава много повече другитѣ. Ако прѣсмѣтнемъ, че единъ уврат земя пуща срѣдне число 6[illegible] оки тютюнь въ годината, че всѣка ока се продава отъ производителитѣ пакъ срѣдне число по 15 гроша, ще намѣримъ, че вилаетътъ искарва 3 $^1/_2$ миллиона оки тютюнь и добива отъ него 52,641,000; гр. т. е. повече отъ $^1/_2$ милл. лири. Само туй има, че споредъ оплакванията, които идѫтъ почти отвредъ, обработването и търговията на тютюна намалѣватъ откакъ се е наредилъ режима régie. И отъ тютюна по-голѣмата часть се изнася навънъ.

Памукъ. Съ памукъ (бубакъ) се сѣе 110,140 увр. земя. Отъ произведението $^2/_3$ искарватъ сами Зѫхненската и Сѣрската каази. Слѣдъ тѣхъ дохождатъ каазитѣ Демиръ-Хисаръ, Мелникъ, Драма, Петричъ, Касандра, Кукушъ, Струмица и Ениджe. Въ сѣвернитѣ части на вилаета, каквото въ Джумая, Неврокопъ и Разлогъ, памукъ не се сѣе.

Единъ уврат земя дава, срѣдень прѣдѣлъ, 50 оки памукъ. Продава се отъ селенитѣ по 5 гр. ока. Ще рѣче въ годината излиза 5 $^1/_2$ милл. оки памукъ съ стойность 27,539,250 гроша или повече отъ 250,000 лири турски. По-голѣмата часть и отъ туй произведение се прѣобръща на пари у производителитѣ. Значително количество отъ памука се изработва на прѣжда въ солунската и негушката фабрики.

Сусамъ (Sesamum orientale). Между индустриалнитѣ произведения заслужва да се спомене и сусама, съ който се сѣе 79,313 увр. земя въ вилаета. Най-много сусамъ излиза въ Сѣръ и Кукушъ така, щото произведението на тѣзи двѣ каази съставлява почти половината отъ общето произведение на областьта. На второ мѣсто идѫтъ каазитѣ Демиръ-Хисаръ, Беръ, Лагадина, Касандра, Кавала и Драма. Въ другитѣ мѣста на вилаета сусамъ излиза много малко.

Единъ уватъ нива дава 55 оки сусамъ въ годината. Отъ 100 оки сусамъ излиза 45 оки масло. Сусамътъ се продава по два гроша ока. Споредъ тая смѣтка, въ вилаета

излиза 4,362,215 оки сусамъ съ стойность 8,724,430 гр. По-голѣмата часть отъ сусама се работи на масло (шарлаганъ), което се харчи за мѣстни потрѣби. Износътъ на сусама е незначителенъ.

Пчели. – Пчеларството, макаръ и не тъй важно за областьта, докарва доста облага на населението. Въ вилаета има 161,698 пчели (кошарини, тръвни). Пчеларството най-много напрѣдва въ каазитѣ Св. Гора, Лагадина и Касандра. На второ мѣсто идѫтъ Драма, Неврокопъ, Велесъ, Беръ, Зѫхнѫ. А каазитѣ Тиквешъ, Струмица и Сѣръ дохождатъ вече на трете мѣсто. Отъ една кошарина се добива 5 оки медъ и 300 драма восъкъ. Така щото въ годината излиза 808,490 оки медъ и 121,274 оки восъкъ. Като медътъ се продава по 4 гр. оката и восъкътъ по 20 гр., то пчеларството докарва на населението полза отъ 5,659,440 гроша въ годината. Почти всичкийтъ медъ се харчи за мѣстни потрѣби. А восъкътъ, съ стойность 2 $^1/_2$ миллиона гр., повечето се испраща на вънъ.

Червенъ пиперъ. — Това произведение отъ день на день напрѣдва и се увеличава. За сега съ него се сѣе до 2,000 увр. земя. Най-много червенъ пиперъ излиза въ Воденско и Енидженско, именно въ Караджа-абатскитѣ нахии.

Причината за напрѣдването на туй произведение е, че се тегли отъ Европа. Единъ увратъ дава 400 оки червенъ пиперъ. Ще рѣче въ годината излиза 800,000 оки пиперъ, който продаванъ по 3 гр. оката докарва една полза отъ 2,400,000 гроша.

Ленъ и конопи. — Съ ленъ и конопи се сѣе 4,000 увр., и то съ ленъ 2,800 и съ конопи 1,200 увр. Повече ленъ искарватъ каазитѣ Демир-Хисаръ, Горня-Джумая и Разлогъ. Отъ единъ увратъ нива се добива 200 оки произведение, което чини по 20 пари оката. Така щото въ годината излиза 800,000 оки ленъ и конопи, които оцѣнени по 20 пари оката докарватъ полза отъ 400,000 гр.

Освѣнъ казанитѣ по-горѣ, въ вилаета излизатъ и други още нѣкои произведения; нъ понѣже тѣ всички се харчѫтъ

за мѣстни потрѣби, па отъ друга страна сж и незначителни, то нѣма да ги изброяваме тука.

Слѣднята таблица показва накжсо какво излиза отъ индустриялнитѣ произведения въ вилаета и съ каква стойность.

Видъ на произведението.	Оки.	Стойность въ грошове.
Грозде	162,000,000	81,000,000
Кожурци (пашкули)	1,015,540	12,186,480
Тютюнь	3,509,400	52,641,000
Афионъ	40,280	8,000,000
Памукъ	5,507,250	27,539,250
Сусамъ	4,362,215	8,724,430
Червенъ пиперь	800,000	2,400,000
Медъ	808,490	3,233,960
Восъкъ	121,274	2,425,480
Ленъ и конопи	804,000	402,000
	Всичко	198,552,600

Отъ тукъ се вижда, че общата стойность и на тѣзи произведения е близу 2 милиона лири.

Понеже хранитѣ немогжтъ днесь да конкурират съ американскитѣ и европейскитѣ, та и немогжтъ да докарватъ на земледѣлието оная полза, която то добива отъ индустриялнитѣ произведения, то и земедѣлцитѣ се стремѣтъ повече къмъ тѣзи послѣднитѣ. Ето защо производството на копринатa, афиона, памука, червений пиперь и други тѣмъ подобни произведения напрѣдва и се распространявабържѣ.

5. Гори.

Вилаетътъ има доста гори (лѣсове, ормани), значигелни и незначителни. Отъ тѣхъ тия, що сж около желѣзнопжтната линия и край брѣговетѣ на Вардаръ, Места и Струма, по право вематъ първенство надъ ония, които се намират близо до морский брѣгъ.

Растителната сила на горската земя, взета изобщо, е срѣдня. Макаръ че повече отъ дърветата, които растѫтъ въ горитѣ, могѫтъ да се изработватъ на градиво (кересте), за сега отъ тѣхъ повечето горѫтъ вѫглища (кюмюрь).

При всичко че прѣди да се турѫтъ подъ управление горитѣ сѫ притърпѣли много опустошения, па и сега още срѣщу тѣхъ е насочена истрѣбителната брадва на една часть отъ населението, което, като неможе да оцѣни ползитѣ, които докарва пазението на лѣсоветѣ, се старае да ги прѣобръща въ работна земя. — пакъ Солунский вилаетъ се счита за най-богатий по гори въ Османската Империя. Всичкитѣ гори въ вилаета възлизатъ на 15 милиона уврати.

Най-богати по гори мѣста сѫ каазитѣ Катерина, Гевгелия, Касандра и Тиквешъ. Слѣдъ тѣхъ идѫтъ Беръ, Лагадина, Велесъ, Демиръ-Хисаръ, Петричъ, Неврокопъ и Джумая.

Дръвесата на горитѣ въ Лагадинската и Касандренска каази, покрай брѣговетѣ, състоѫтъ отъ *пърнаръ* (церъ, Quercus cerris), *мечо-грозде* (Arbutus), *дива маслина* и отъ други прости дървета ; а на 10-15 километра отъ брѣговетѣ се намиратъ *червенъ* и *бѣлъ джбъ*, *кестанъ* (костенъ), *букъ*, а въ нѣкои долове (дерета) и долини - още черенъ букъ и разни дребни дървчета.

Голѣмитѣ гори„ Св. Никола“ и „Никитъ“, които се намиратъ въ полуострова Шика, съдържѫтъ *обикновенъ боръ* (борика, Pinus silvestris) *черна* и *желта ела* (чамъ, Abies). А въ горитѣ на Касандренский полуостровъ има най-много черна ела.

Отъ тѣзи гори много малко градиво (кересте) се искарва ; работѫтъ се повечето вѫглища (кюмюрь).

Материялътъ за горѣние, който излиза отъ държавнитѣ гори Собатинкъ, Каяджикъ, Рашидинкъ и Одосъ въ казаний полуостровъ, се харчи изключително въ Солунъ. Навънъ отъ вилаета се изнасятъ вѫглищата, които се горѫтъ въ другитѣ гори.

Най-голѣмитѣ и цѣнни гори въ вилаета принадлежѫтъ на каазата Катерина. Отъ тѣхъ най-важнитѣ се намиратъ

между Лефтохоръ и Платимана и на растояние отъ 3-5 километра отъ морский брѣгъ до 69 километра. Тѣзи гори, наз иваеми съ имена Скотина, Дуриянп, Пантелеймонъ, Лефтокария, Касала, Клима, Лефтохоръ, Св.-Дионисий, Малатра, Араблаку, Кондурбонъ, Куру-Дере, Св.Димитъръ, Кокиновелось и Спармось, сѫ всички голѣми планини, съ широки и дѫлбоки долини, отъ планинската верига Олимпъ въ наведената плоскость, която гледа къмъ морето.

Въ горитѣ, които сѫ близу до брѣговетѣ, се намиратъ пърнаръ, мечо-грозде, брѣстъ (Ulmus); а още пѫ-навѫтрѣ — бѣла ела (чамъ), която е пѫ-добъръ родъ отъ желтата ела. А Курудеренската гора състои почти цѣла отъ бѣла ела.

Горитѣ, които захващатъ отъ околностьта на Лефтуръ, минаватъ задъ г. Катерина на 1-2 часа разстояние и се простиратъ до р. Бистрица (Индже Кара), като се съединяватъ съ горитѣ Петрова, Св. Димитръ и Кокиновелось. Единъ клонъ отъ тия гори се простира до г. Сервия (Серфиджe).

Въ горитѣ Ретина, Бошганъ, Драчко и Катафия, които сѫ отъ поменѫтитѣ гори и близу до морский брѣгъ въ олимпийската планинска верига, расте бѣла и желта ела. А въ другитѣ—хубавъ дѫбъ, кестанъ, хвойна (смрика, смръча, ардъчъ, Juniperus communis) и брѣстъ, а въ нѣкои мѣста още пърнаръ и мечо-грозде.

Пѫтищата на тѣзи гори въ нѣкои мѣста сѫ мѫчнопроходими, пъ въ повечето даватъ ржка по възможности лесно да се искарватъ произведенията имъ на морский брѣгъ. Отъ тѣзи гори всѣка година се искарва множество вѫглища и градиво (кересте), отъ които като се извади това, което се остава за мѣстнитѣ потрѣби, другото се изнася навънъ.

Важни до негдѣ гори има на С. отъ Катеринската кааза въ околноститѣ на Берската и Воденската каази. А още пѫ-нататъкъ има твърдѣ добри гори кадѣ Гевгелия, Велесъ и Тиквешъ. Само на Ю-И. отъ тѣзи каази въ земитѣ на Солунъ и Енидже - Вардаръ до толкова малко гори се срѣщатъ, щото може да се каже че тѣзи мѣста сѫ съвсѣмъ безъ гори.

По-нагорѣ кадѣ Кукушъ, Дойранъ и Струмица пакъ много нарѣдко се срѣщатъ гори.

Въ горитѣ кадѣ Тиквешъ, Велесъ и Гевгелия растѫтъ борика, букъ, кестанъ, дива топола, пърнаръ, мечо-грозде, дива маслина. А въ горитѣ Торакъ, Петрова, Градесъ, Кошаракъ, които се намиратъ въ Вардарскитѣ долини около Тиквешъ, растѫтъ въ множество дѫбъ и зеленика (чимширъ, Buxus). Отъ тѣзи гори се искарва повечето вѫглища, а другата по-малка часть — градиво. Материялътъ за горѣние и дървенитѣ издѣлия, които излизатъ отъ мѣстата край желѣзницата, се испращатъ по нея и продаватъ въ Солунъ. А отъ другитѣ мѣста, по нѣмание на срѣдства за прѣносъ, тѣ си остават и се харчѫтъ на самото мѣсто. Въ нѣкои отъ велешкитѣ и гевгелийскитѣ гори се работѫтъ гребла (весла, лопати) за канци, лъжици, кепчета, корита и се испращатъ въ Солунъ, а отъ тука още въ Гърция и островитѣ на Архипелага.

Горитѣ кадѣ Кавала и Сарѫ-Шабанъ, които съставляватъ източнитѣ крайбрѣжия на вилаета, както и къмъ Драма, сѫ твърдѣ незначителни. Тадѣва по-важнички гори се броѫтъ тия, що сѫ въ Сарѫ-Шабанската кааза. Нъ материялътъ и вѫглищата, които излизатъ отъ тѣхъ, едвамъ могѫтъ да задоволяватъ вѫтрѣшнитѣ потрѣби на мѣстото.

Не до тамъ значителни сѫ и горитѣ въ Сѣрската и Зѫхненската кааза. Нъ колкото се върви право на сѣверъ, съ увеличението на възвишенноститѣ, растѫтъ и горитѣ. Найважни и цѣнни гори тукъ сѫ по р. Кара-Су въ каазитѣ Мелнишка, Демиръ-Хисарска, Петричка и въ нахията Нигрита. Въ тѣхъ растѫтъ черна, желта и бѣла ела (чамъ), дѫбъ, букъ, топола (кавакъ) и други. Дървата и вѫглищата отъ тѣзи гори се харчѫтъ за мѣстнитѣ потрѣби; а градивото, земледѣлческитѣ сѣчива и други тѣмъ подобни издѣлия, които се добиватъ отъ тѣхъ, се харчѫтъ една часть въ самото мѣсто и околнитѣ градове, а другата часть се сваля по р. Кара-Су на морский брѣгъ и се изнася навънъ.

Значителни гори има още въ крайнитѣ сѣверни прѣдѣли на вилаета, въ каазитѣ Неврокопска и Джумая. Тѣ-

хнитѣ дрѣвета състоятъ отъ бѣла, черна и желта ела (чамъ), джбъ, букъ, топола. По-голѣмата часть отъ градивото, което се добива отъ тѣхъ, отива за мѣстни потрѣби, и малко количество се изнася по рѣкитѣ Доспатъ и Триградъ въ Източна Румелия.

Отъ произведенията на горитѣ въ вилаета, взети изобщо, първо мѣсто, както виждаме, държятъ вѫглищата, а слѣдъ тѣхъ идѫтъ дървата и градивото. Нъ, по причина на мѫчнотиитѣ на прѣноса въ повечето гори и неуредността на експорта, горитѣ далечъ още не докарватъ оная полза, която може да се добива отъ тѣхъ.

Повечето отъ вѫглищата, които излизатъ въ вилаета, се каратъ въ Цариградъ, Александрия, островитѣ на Архипелага и въ нѣкои мѣста на Арабия. Износътъ на градивото не е тъй обширенъ както на вѫглищата; защото вилаетското градиво не може още да се надваря съ това що иде отъ Галацъ.

6. Рудници.

Солунский вилаетъ е доста богатъ и откъмъ рудници (мадени), макаръ че отъ тѣхъ още много нѣщо се не добива. Послѣдното произлиза едно отъ туй, че още не сѫ направени издирвания както трѣбва, и друго, че е мѫченъ прѣноса на руднитѣ произведения въ повечето мѣста, па и разноскитѣ сѫ голѣми.

Най-богати съ рудници въ вилаета сѫ каазитѣ Сѣръ и Касандра. На второ мѣсто идѫтъ Кукушъ, Тиквешъ и Лагадина.

Желѣзни рудници въ вилаета току-кажи нѣма; защото произведението на открититѣ до сега таквизи рудници не е такъво, гдѣто да посрѣща разноскитѣ.

Доста важенъ рудникъ за камънни вѫглища има въ Сѣрската кааза. Концесията му е дадена съ Императорски фирманъ на османското рудническо дружество, и днесь той се разработва. Понеже жилитѣ отъ тоя рудникъ се съглеждатъ на широко пространство земя, заключава се, че той

ще е много голѣмъ рудникъ. Нъ основната часть на неговитѣ вжглища е лигнитътъ — видъ, който не се цѣни яко, па и прѣносътъ на вжглищата, по причина на далечнината на рудника отъ морския брѣгъ, е мжченъ. За туй и експлоатацията му е бѣдна. Въ годината се искарва отъ него до 100 тонни (100 хиляди килограмма) вжглища, та и тѣ не се искарватъ навънъ, а се употрѣбяватъ въ мѣстото. Рудници за вжглища има открити още около Гевгелия, нъ като приходътъ имъ не отговаря на разноскитѣ, не се разработватъ.

Единъ отъ важнитѣ рудници въ вилаета е *хромовий* рудникъ, който се намира въ планината Трикорифонъ на $1\,^1/_2$ часъ разстояние отъ морето около скелята Ромиля (Урмиля) въ Касандренската кааза. Нъ и той, макаръ че е най-отличнийтъ отъ рудницитѣ въ вилаета, отъ 8-годишна експлуатация въ $^3/_4$ отъ най-ботатитѣ си и главни легла е напълно изработенъ. Сега се разработва на джлбочина 40-50 метра вжтрѣ въ земята и между клонове отъ пещери съ разна голѣмина, които сж се отворили надлъжъ по жилата му. Разработването му посрѣща доста мжчнотии отъ течнитѣ води, които се срѣщатъ. Понеже стойностьта на веществото, което излиза отъ тѣзи пещери, едвамъ посрѣща разноскитѣ за работението и прѣносътъ, то тая експлоатация нѣма бжднина. Въ едно 7-8 годишне експлоатиране на рудника, дошли сж вече да добиватъ сжщата руда размѣсена съ рудна пръсть, отъ която трѣба да се отдѣля рудата. Така щото чистъ хромовъ камъкъ трѣбва да се искарва 5-6000 тонни съ 40-50 гроша разноски на всѣка тонна. Въ огнищата отъ другата страна на рудника работжтъ 30-40 работници и искарватъ до 3,000 тонни руда въ годината.

Издирванията и раскопаванията, направени по разнитѣ части на рудното легло, което се простира направо къмъ морский брѣгъ като се захване отъ връха на планината Стренико до селото Изворъ пакъ въ Касандренската кааза, открихж дири отъ рудници за куршумено-срѣбърна руда, антимонъ, цинкъ, манганъ, желѣзо и мѣдь; нъ защото експлуа-

тацията имъ се видѣ несъстоятелна, работитѣ въ тѣхъ се напустнѫхѫ. Вмѣсто туй обаче, като въ дѫлбочината на сѫществующитѣ тамъ наоколо кладенци се намѣрихѫ нѣкои рудни вещества, които съдържѫтъ въ себе повече антимонъ отколкото куршумъ и обѣщаватъ по-голѣма полза, — прѣдприехѫ се работитѣ въ тѣзи кладенци. — Волканическитѣ камъни, които се заключаватъ въ вѫтрѣшнитѣ и вънкашнитѣ пластове образующи общитѣ части отъ земитѣ на казаното село, доказватъ, че земята въ тая околность е прѣтърпѣвала нѣкаквп измѣнения. А въ тоя родъ земя има надѣжда да се намѣрѫтъ богати и голѣми рудни легла, нъ за да се докаратъ тѣ до експлуатирание съ полза, изискватъ се голѣми капитали, па и съвършенни издирвания и значителни работи.

Рудникъ за антимонъ има откритъ и между сс. Тройца, Тюрбешъ, Добри, Чалъкъ и Драгошъ. Той се намира на $3^1/_2$ часа отъ Сѣръ и на 11 ч. отъ Орфанийската скеля и държи около 5882 квадр. уврати земя. Споредъ сегашнето положение на леглото му, простира се въ земята до 2 километра. Нъ колкото повече се копае отъ двѣтѣ страни, толкова повече се расширочава повърхнината му. Отъ споменѫтитѣ рудници въ Тройческийтъ работѫтъ 40 и въ Тюрбешкий 60 работници. Въ другитѣ работитѣ не сѫ се още захванѫли.

Рудникъ за хромъ има още при с. Саракинъ — Воденска кааза. Макаръ че и той, както и оня въ Трикорифонската планина, е важенъ, нъ далечнината му на цѣли 17 часа отъ солунската скеля и нѣманието на съвършенни срѣдства за съобщение отнематъ неговото значение. Въ земището на това село се открихѫ още нѣколко хромови легла отъ разна голѣмина: нъ щомъ се попродължѣше работението въ тѣхъ, и тѣ се прѣкратяваха. До туй пакъ село, като се почне отъ връха на гората, нарѣчена съ името „Левирова тумба“ и се върви направо по линията на водната матка (русло), на разстояние 3 часа и на дѫлбочина 3-4 метра се показватъ голѣми и много чисти кѫсове хромова руда, натрупани едни връзъ други. Въ тая околность на вѣрно ще се намира нѣкое рудно легло отъ голѣма важность.

Куршумено-сѣбъренъ рудникъ има въ земището на с. Пейково, въ нахията Църно-Горска (Кукушка кааза), на 12 часа разстояние отъ Солунъ. При всичко, че той има изискуемото положение и пространство, па и произведенията му сж срѣдни по качество и количество, разработването му не се е още подкачило. Въ околността на туй мѣсто се съглеждатъ сжщо нѣкои малки рудни жили.

Открити сж нѣколко, голѣми и малки рудни, легла и въ с. Бали-Огларъ въ сжщата Църно-Горска нахия, на 13 часа разстояние отъ Солунъ. Нъ като приходътъ отъ тѣхъ се поглъща отъ огрмнитѣ имъ разноски, тѣ се напустнжхж. Въ голѣмитѣ долини на тая нахия, наз иваеми „Гюмушъ-дере“ между пѣсъка на долищата се виждатъ частици злато и срѣбро, нъ понеже произведението не е гдѣто да покрива разноскитѣ, то и не се работи. Рудницитѣ за сѣрбърно-куршумена руда, които се намиратъ при с. Бабератъ отъ сжщата нахия и на растояние 12 часа отъ Солунъ, ако се сжди отъ сжществующитѣ легла, сж богати и цѣнни, и ако се почне разработването имъ споредъ правилата на науката, бихж докарали навѣрно голѣми ползи.

Освѣнъ изброенитѣ рудници, жили отъ рудници за сѣра (тяфь, кюкюртъ), арсеникъ (мишеморка) и антимонъ се съглеждатъ въ земята между сс. Раяново, Лелюво и Хаджи-Еснелеръ — Църно-Горска (Карадагска) нахия и с. Гьозне — Лагадинска кааза, нъ още съвършени изслѣдвания за тѣхъ не сж станжли.

Въ вилаета очевидно има още много рудници, за откриването на които се изискватъ много издирвания. За туй нѣщо дѣятелно работятъ сега съставенитѣ въ Солунъ многобройни компании. Има се надѣжда въ скоро врѣме и рудницитѣ въ вилаета да станжтъ единъ важенъ изворъ за богатство.

7. Животни.

Всѣка година въ вилаета повече отъ четире миллиона земя се остава за паша и поддържка на животни. Тя се състои отъ ония работни земи, които земледѣлцитѣ оставатъ да по-

чиватъ. Нея селенитѣ отъ всѣко село и чифликовладѣлцитѣ означаватъ съ имена *кѫшлаци* и *яйлаци* (зимни и лѣтни пасбища) и я даватъ подъ наемъ на овчари откадѣ Шкодренско, Косовско и Битолско, които зимно врѣме докарватъ овцитѣ си по тия мѣста.

Количеството на тия овци, които оставатъ въ вилаета отъ Димитровдень до Гергевдень, не ще да е по̀-долу отъ 1,250,000 брави. При всичко че по̀-голѣмата часть отъ агнетата, кожитѣ, млѣкото и вълната имъ се добиватъ и харчѫтъ вѫтрѣ въ вилаета, нъ понеже тѣ не сѫ въ сѫщность негова стока, нѣма си мѣстото да се расправя надълго и нашироко за тѣхъ. Само ще забѣлѣжимъ, че отъ влизанието и нахождението на тѣзи стада 5-6 мѣсеца въ вилаета всѣка година падатъ до 13,000,000 гроша било отъ наема на кѫшлацитѣ и яйлацитѣ, било отъ други работи. Освѣнъ това този добитъкъ и тори земята, което е сѫщо една голѣма полза за земледѣлието.

Освѣнъ земитѣ въ вилаета, които всѣка година се оставятъ да почиватъ, населението има още твърдѣ много частни и общи пасбища (мери) за пàша на дребния и едрия добитъкъ. На каква сума възлизатъ увратитѣ на всички тия пасбища, достаточни свѣдѣния за това не бѣ възможно да се добиѫтъ. Въ всѣки случай тя трѣбва да е близу до 2 миллиона уврати. По тия пастбища пасе до 4,625,000 главъ впрѣгатенъ, „дамазлъкъ“ и товаренъ добитъкъ, и то по̀-голѣмата часть сир. повече отъ четире миллиона „дамазлъкъ“, до 250 хиляди — впрѣгатенъ и 130 хиляди — товаренъ добитъкъ.

Отъ добитъка „дамазлъкъ“ по̀-голѣмата часть съставляватъ *овцитѣ*. Тѣ възлизатъ на 2,162,000 брави. Овцитѣ на вилаета сѫ отъ видътъ извѣстенъ подъ име „каварджикъ“: опашката имъ тънка-дълга, тѣлото отъ срѣдня голѣмина, вълната дебелка, месото много вкусно. Слѣдъ овцитѣ най-важно мѣсто завзематъ *козитѣ*, количеството на които възлиза на 1,750,000. Козитѣ сѫ обикновенни и отъ срѣденъ растъ. Отъ най-цѣнний добитъкъ „дамазлъкъ“ — говедата — има отъ *волска порода* 220,000 и *биволщина* 60,000 главъ.

Вълна. Между добитъка „дамазлъкъ“ най-полезни, по своята многобройность, сѫ овцитѣ и козитѣ. Всѣка овца дава въ годината по една ока вълна и всѣка коза по 500 грама козина, та общето имъ годишне произведение възлиза на 2,162,000 оки вълна и 850,000 оки козина, съ стойность около 173,000 лири. Половината отъ туй произведение се харчи и тъче, за потрѣбитѣ на населението, въ вѫтрѣшнитѣ станове (разбои, тезгяхи) и другата половина се испраща навънъ.

Млѣко. Едно отъ най-важнитѣ произведения на добитъка „дамазлъкъ“ е млѣкото. Като отъ добитъка изобщо 60 % сѫ женски и ако млѣкото, което се добива отъ биволица, крава, овца и коза, едно връзъ друго се тури, срѣдень прѣдѣлъ, 90 оки въ годината отъ единъ женски добитъкъ,— то по тая смѣтка годишнето произведение на млѣкото, което се добива отъ дойний добитъкъ въ вилаета, излиза на 166,500,000 оки. Отъ него една часть се употрѣбява въ сѫщий си видъ за мѣстни потрѣби, а отъ другата по-голѣма часть се добива масло и сиренье. Маслото въ вилаета едвамъ стига за мѣстнитѣ потрѣби. А сиреньето сравнително съ маслого е по-значително. Сиреньето, което се прави кадѣ Берско, Солунско и Доспата, е доста хубаво и извѣстно. Малка часть отъ него се изнася и навънъ.

Агнета, ярета и юнци. Всѣка година въ вилаета се раждатъ до единъ миллионъ агнета, ярета, телета (юнци) и малачета. Отъ тѣхъ, като се извади частьта, която си оставатъ ступанитѣ за наваксване на дамазлъка, останѫлото — повече отъ половината — се харчи за мѣстни потрѣби. Малко едно количество се испраща и навънъ.

Кожи. Кожи падатъ въ годината до 1,150,000, отъ които по-голѣмата часть т. е. повече отъ 600 хил. сѫ овчи и ягнешки и 450 хил. козьи и ярешки. Волскитѣ и биволскитѣ кожи едва достигатъ до 70 - 80 хиляди, и то повечето волски.

Отъ тия кожи до 100 хил. агнешки, ярешки и овчи кожи се харчѫтъ и употрѣбяватъ на мѣстото въ видъ на мѣхове за кожуси и малки постелки за сѣдание (постове). А по-голѣмата нмъ часть се работи въ сѫществующитѣ въ по-

вечето отъ градоветѣ нъ дѣйствующи и до сега по старата система табакхани, на мишини и кюселета, споредъ рода си, и се харчи вѫтрѣ въ вилаета. Остатъкътъ близу половина миллионъ кожи, съ стойность до 60,000 лири, се изнася всѣка година навънъ.

Скотовъдство. Населението на вилаета се занимава повече съ земледѣлие отколкото съ скотовъдство, макаръ че за туй послѣднето има възможность да се развие добрѣ, като отъ земитѣ сгодни за обработване едва половината се засѣва и, освѣнъ пастбищата, голѣма часть земя още се оставя всѣка година да почива. При всичко, че сега едвамъ се е подкачило да се работи за подобрѣние расата на добитъка „дамазлъкъ“ пакъ скотовъдството отъ день на день напрѣдва и добитъкътъ расте.

Най-много овци въ вилаета искарватъ каазитѣ Кукушъ, Лагадина, Воденъ, Велесъ, Касандра, Сѣръ, Зѫхнѫ, Неврокопъ, Драма и Сарѫ-Шабанъ. Въ сѫщитѣ мѣста се въдѫтъ и най-много кози, понеже овцитѣ и козитѣ се отвъждатъ повечето смѣсени.

Волове най-много излизатъ въ Воденъ, Велесъ, Касандра, Сѣръ и Драма. Колкото за биволитѣ, понеже тѣ харѣѫтъ въ равнитѣ и съ умѣренъ климатъ мѣста, има ги много въ Солунъ, Енидже и Сѣръ.

Товаренъ добитъкъ. Числото на товарний добитъкъ, както се спомена и по-горѣ, възлиза едва на 130,000 гл., отъ които близу половината т. е. 58 хил. сѫ *магарета*. Послѣднитѣ, понеже се гледатъ съ по-малко разноски и по-понасѫтъ за работата на селенитѣ, се намиратъ навредъ въ вилаета.

Слѣдъ магаретата идѫтъ *коньетѣ*, които достигатъ до 80 хил. и еднакво се намиратъ вредъ въ вилаета. Половината отъ количеството на коньетѣ завзематъ „хергелетата“, които служѫтъ за вършение.

Мъскитѣ (катъритѣ), на брой до 33 хиляди, се намиратъ повечето въ планинститѣ мѣста на вилаета, каквото : Беръ, Катерина, Касандра, Струмица, Неврокопъ, Сарѫ-Шабанъ.

Отъ товарний добитъкъ нищо се неискарва навънъ.

Отношението по количество между разнитѣ родове животни въ вилаета се опрѣдѣля въ °|₀ както слѣдва: овци 49 кози 41, волове 6, биволи 1, свини 1, конье 1, магарета и мъски 1.

8. Административно дѣление [1]).

Солунский вилаетъ състои отъ *Солунский*, *Сѣрский* и *Драмский* санджаци. Най-важний и най-голѣмий отъ тѣхъ е централний Солунский санджакъ, който самъ обгръща половината отъ земята на вилаета. Той граничи на И. съ Сѣрский санджакъ, на С. съ Косовский и на З. съ Битолский вилаети, а на Ю. съ Егейското море, и съставлява западната часть на вилаета.

А. **Солунский санджакъ** се дѣли на 14 каази:

1. *Солунска*, която има двѣ нахии, називаеми „Вардарска“ и „Гелимерия“ и лежащи на С. отъ брѣга на Солунский заливъ. Тя състои отъ 103 села и чифтлици.

Градътъ *Солунъ* се намира на 6⁰ 10′ западна дължина отъ Цариградский меридианъ и на 40⁰ 38′ сѣверна широчина, на 475 килом. и на ЮЗ. отъ Цариградъ; държи на длъжь по брѣга на залива 4 км. и на ширь отъ С. къмъ И. 2 км., или 8 квадр. км. пространство. Още отъ старо врѣме заобиколенъ е околовръстъ съ яка стѣна (твърдина). Прѣди 15-20 години жители вънъ отъ твърдината не е имало, та сградитѣ вжтрѣ въ града сж биле повечето струпани една връзъ друга и много стѣснени. Съ

---

1) По нѣмание на мѣсто изоставаме исторический прѣгледъ на Солунский вилаетъ, а заедно съ туй и на *Македония*, откоято той съставлява по-голѣмата часть. Ще кажемъ само, че въ тоя „прѣгледъ“ названието „*Македония*“ се искарва отъ туй, че въ старо доисторическо врѣме тая страна била населена отъ едно племе, нарѣчено „*Макети*“ и по неговото име била наречена „*Макетия*“ или *Максетия*“, което име отпослѣ се измѣнило на „Македония“.

събарянието обаче на южната часть отъ градската стѣна покрай морето и съ устройството на набрѣжната (Quai), за която се е прѣвзело доста мѣсто отъ морето, като се е испълнило и изсушило, градътъ се разширочилъ, кжщитѣ сж излѣзли и вънъ отъ градската стѣна. Отъ тая дата се счита новийтъ напрѣдъкъ на града, който постоянно расте и се подобрява. Солунъ се дѣли на 75 махали, отъ които 46 турски, 16 еврейски, 12 гръцки и 1 европейска, наиваема „френска“. Жителитѣ въ турскитѣ махали сж наброй 30,000 души, въ еврейскитѣ — 40,000 и въ гръцкитѣ съ „френската“ заедно — 13,000 д. Населението на Солунъ прочее е близо 90,000 д. Отъ срѣдствата за прѣносъ и съобщения има нѣколко стотини волски кола, до 200 файтона и 20 омнибусни кола, а сега ще се прави и трамвай; въ пристанището работятъ до 300 каици и сандали. Въ Солунъ има 16 сигуритетни (застрахователни) чуждестранни агенции; банкерски кжщи 11, освѣнъ клонътъ на Отоманската банка и Солунската банка; по-знаменити доктори 14, адвокати 13 и по първи търговски кжщи 22 (откоито, съ благодарение отбѣлѣжваме, и една бълтарска на г. Тодора Хаджи Мишевъ, която работи съ манифактура). Генерални консулства: англійско, австро-унгарско, руско, сръбско и гръцко; консулства: испанско, германско, италіянско, белгійско, ромжнско, французско, холандско, шведо-норвежско и данско; консулски агенства: американско и персійско.

2. *Енидженската* каза се съставлява отъ нахията „Караджа-Абадъ“ и отъ 92 села и чифтлици.

Сѣдалището на каазата *Енидже-Вардаръ* (Пазаръ) се намира на 9 часа разстояние на С. З. отъ Солунъ, съ 6,500 ж.; много добро мѣсто за земледѣлие и търговия; прѣзъ него минува битолското шосе.

3. *Берската или Карафериійската* каза състои отъ Негушката нахия и отъ 46 села и чифтлици.

Сѣдалището на каазата *Беръ* (Верія, Карафери) съ 9,000 ж.

4. Каазата *Катерина*, на Ю. отъ Беръ и на границитѣ на Гърція и Сервийский санджакъ (Серфидже), състои

отъ нахиитѣ Лефтохоръ и Келендиръ и отъ 72 села и чифтлици.

Катерина се намира на Ю.-З. отъ Солунский заливъ и на разстояние единъ часъ отъ брѣга му. Градецътъ, по-напрѣдъ нахия, прѣди 4-5 год. станѫ сѣдалище на каазa, поради важностьта на мѣстото и пространството на околията, и за малко врѣме е много напрѣднѫлъ, така щото днесъ е станѫлъ доста добъръ и наредень градецъ. Каазата, като повечето планиниста, искарва много кересте и вѫглища.

5. *Воденска каазa* състои отъ 75 села, заедно съ нахиитѣ Воденска Караджа-Абадъ и Островска.

Воденъ отстои отъ Солунъ на 16 ч. и има 7,000 ж.

6. *Тиквешката каазa*, състояща отъ 90 села, има за сѣдалище гр. *Кавадарци* — 8000 ж.

7. *Велешка*, състояща отъ 110 села и чифтлици, заедно съ нахиитѣ „Богомила“ и „Никодимъ“. *Велесъ* — 10,000 ж.

8. *Струмишка* — 47 села и чифтлици. *Струмица* — 7,000 ж.

9. *Дойранска* — 68 села и чифтлици. *Дойранъ*, (Дориянъ, Пулинъ, Полянинъ) ок. 5,000 ж.

16. *Аврет-Хисарска* или *Кукушка* състои отъ нахията нарѣчена *Цѣрна-Гора* (Кара-Дагъ) и отъ 143 села и чифл. Сѣдалището ѝ г. *Кукушъ* (Кълкъшъ) има до 5,000 ж.

11. *Гевгелийска* — 58 села и чифл., задно съ нахията „Мия-Дагъ“. Тая каазa е отъ скоро съставена, нъ като сѣдалището ѝ *Гевгелия* (ок. 2,000 ж.) лежи до желѣзницата, въ малко врѣме много е напрѣдѫла.

12. *Лагадинска* — 140 села и чифл. *Лагадина* (Лангаза) — до 3,000 ж. Понеже градецътъ скоро е станѫлъ сѣдалище на каазата, не се е развилъ както трѣбва. Всѣки вторникъ става добъръ пазарь. На четвърть часъ отъ градеца се намиратъ хубави топли минерални бани, гдѣто всѣка година се стича много свѣтъ за лѣкување.

15. *Касандренска*, въ Халкидикский (Мадемохорский) полуостровъ, съ 88 села и чифл., заедно съ нахията Касандра въ Касандренский полуостровъ (Палина). *Полигозъ*, (Полигеро), ок. 2,000 ж. столното мѣсто на каазата, се намира

на И. отъ Солунъ на 12 ч. разстояние, съ близо 2,000 ж.

14. *Свето-Горска*, заключающа 28—30 мънастира. Сѣдалището на управлението е въ селото Карея (Кариесъ) на 28 ч. на И. отъ Солунъ. Водата и климатътъ на Св. Горский полуостровъ сж отлични. Каазата брои 20 мънастири, 9 скита и 100 килии. Всичкитѣ жители сж до 20,000. Мънастиритѣ иматъ въ Кансандренската кааза 65 чифтлика, нарѣчени *метоси*.

Б. **Сѣрский санджакъ**, вторий по голѣмина и важность въ вилаета, граничи на С. съ България, на И. съ Източна-Румелия и Одринско, на Ю. съ Драмско и Рендинский заливъ и на З. съ Солунский санджакъ. Той държи $^1/_3$ часть отъ земята на вилаета. Раздѣленъ е на слѣднитѣ 8 каази:

1. *Сѣрска*, състояща, заедна съ нахията „Нигрита," отъ 210 села и чифтлици. *Сѣръ* (Сѣресъ) както по голѣмина, така и откъмъ замледѣлието, търговията и занаятитѣ е най-важний градъ въ вилаета, слѣдъ Солунъ. Намира се на С. И. отъ Солунъ, на 18 часа разстояние. Брои 25,000 ж.

2. *Зжненска* — 47 села и чифл. Сѣдалището на каазата е г. *Зиляхово* (2500 ж.)

3. *Демиръ-Хисарска* (Воловиштска) 80 села и чифл. *Демиръ-Хисаръ* (Воловишта), сѣдалището на казаата, брои близу 8,000 ж.

4. *Петричска* — 71 с. и чифл., съ сѣдалищенъ градъ *Петричъ*.

5. *Мелнишка* — 63 села и чифл. гл. градъ *Мелникъ*.

6. *Неврокопска* — 179 села и чифл., има сѣдалището си въ *Неврокопъ* (ок. 10,000 ж.).

7. *Разложска* — 12 села и чифлици, образувана едва прѣди четире години. Столното ѝ мѣсто г. Мехомия (Мехаджа).

8. *Горне-Джумайска*, състояща отъ 53 села и чифл. Сѣдалището ѝ г. *Джумая* брои до 5,000 ж.; има много води, хубаво мѣстоположение и прочути топли минерални бани.

В. **Драмский санджакъ**, въ сравнение съ другитѣ най малкий въ вилаета, има за прѣдѣли на И. Одринский вилаетъ, на С. и З. Сѣрский санджакъ и на Ю. Егейското море. Той се дѣли на слѣднитѣ 3 каази :

1. *Драмска*, състояща отъ три нахии : Правишта, Чечъ и Просоченъ, и отъ 184 села и чифтлици. Градътъ Драма се намира на С.-И. и на разстояние 25 часа отъ Солунъ, а 6 ч. отъ пристанището Кавала, съ което се свързва по едно хубаво шосе. Населението му, повечето мюсюлманско, надминува 3000 д. Драма и околностьта ѝ се славятъ съ изрядния си тютюнь.

2. *Сарж-Шабанска* — 68 села и чифл. Сѣдалището на каазата е мѣстото нарѣчено „Ханларь“ на Ю.-И. отъ Драма и на разстояние 1 1|2 ч. отъ Керметлийската скеля. Жителитѣ му състоятъ отъ правителственнитѣ чиновници и отъ еснафчии, които търгуватъ тамъ. Туй мѣсто е избрано за сѣдалище поради важностьта си.

3. Каазата *Кавала*, състояща отъ 35 села и чифтлици. Сѣдалището на каазата г. Кавала се намира на Ю. отъ Драма на 6 ч. разстояние и край Егейското море ; брои близу 12,000 ж., които се занимаватъ съ работение тютюнь и съ друга търговия. Пристанището му е малко.

И така Солунский вилаетъ се съставлява отъ три санджака, съ 25 каази и 15 нахии. А въ цѣлий вилаетъ има градове, градовци (паланки), села, махали и чифтлици всичко 2123.

9. Индустрия.

Отъ занаятитѣ въ вилаета, естественно, най-важни сж, на и най-добра работа вършятъ тия, които се отнасятъ до *производството на нѣщата потрѣбни за прѣхраната* на человѣка.

Хлѣбътъ, който се харчи най-много, се произвежда вътрѣ въ страната даже съ излишекъ, та за него не се усѣща никаква нужда отвънъ. За работение и млѣние брашното въ вилаета има 27 фабрики и до 500 воденици. Отъ Солунскитѣ фабрики най-важната е огненната воденица на

Алатини, въ която работятъ 250 работници. Тая фабрика е на 7 етажа (ката), които се осветляватъ съ електрическа светлина. Тя работи денъ и нощь. Голѣма часть отъ брашната ѝ се изнася навънъ.

Вилаетътъ и за месо нѣма нужда отвънъ. Добитъкътъ въ него освѣнъ гдѣто стига да задоволява напълно мѣстнитѣ потрѣби, нъ и една часть, макаръ незначителна, се изнася навънъ.

Нуждата за сирение, масло и млѣко сжщо тъй се посрѣща съ мѣстнитѣ произведения. Малкото количество кашеръ (кашкавалъ) и дървено масло, което влиза въ областьта, се уравновѣсва съ кравьето масло и обикновенното сирене, които се изнасятъ отъ нея. Така щото отъ тука нѣма никаква загуба за населението.

Не е тъй работота обаче съ шекера, кафето и спиртливитѣ питиета, които идятъ отвънъ и истеглюватъ грамадни пари отъ населението, безъ да има за сега срѣщу тѣхъ другъ нѣкой съотвѣтствующь мѣстенъ износъ. Мѣстнитѣ вина се изнасятъ навънъ още въ твърдѣ незначително количество.

Почти всичкитѣ горѣказани производства се вършятъ по стара система. Само фабрикацията на брашното отчасти е напрѣднжла, макаръ че по-голѣмата ѝ часть се върши още въ старитѣ воденици. Нѣщата, каквото сирение и масло, се приготвюватъ по една стара система и по много по неуреденъ начинъ. Сусамовото и маковото масло, както и кравьето масло, сжщо тъй се добиватъ по старъ начинъ и съ голѣма мжчнотия.

Каква е годишната стойность на частьта отъ всичкитѣ казани по-горѣ производства, която остава вжтрѣ въ страната, не е нужда въ сжщность да се смѣта, защото цѣлата тя се приготвя и харчи въ самото мѣсто, та не се отнася до търговията и общественното богатство.

Платове. Тъкачската индустрия държи доста видно мѣсто въ областьта, макаръ че е още далечь отъ да задоволява дѣйствителнитѣ потрѣби на мѣстото. За съжаление е, че за платоветѣ, които искарва вилаетътъ, не сж още приложени фабричното производство и машинитѣ. Най-много платове

излизатъ въ Гевгелийската и Неврокопската каази и въ Негушката нахия. Въ тѣзи каази, като се прибави и не толкова важната въ сравнение съ тѣхъ Тиквешка кааза, има 2125 стана (разбои), които всички тъкжтъ шаеци и аби. Въ годината тѣ искарватъ и пущатъ въ търговия 945,000 аршина аби и шаеци, съ стойность 3,780,000 гр. или 37 хиляди лири. „Мия-дагскитѣ“ нарѣчени аби въ Гевгелийско съставляватъ по-голѣмата часть отъ тѣзи абени платове и, като здрави и чисти, голѣма часть отъ тѣхъ се употрѣбява за облѣкло на царската войска и жандармерия. Отъ останжлитѣ аби една часть се харчи пакъ вжтрѣ въ вилаета, а другата часть се изнася за Цариградъ, България и за Битолский и Косовский вилаети.

Слѣдъ абитѣ най-важни въ областьта платове сж памучнитѣ и вълнени платна. Тѣ сж тъкжтъ въ Неврокопско, Велешко, Кукушко, Негрита, Зжхненско и Енидженско. Всичкитѣ станове въ тѣзи мѣста сж на брой 1650 и истъкаватъ въ годината 1,750,000 аршина платно, съ стойность 25,000 лири. Отъ преждата потрѣбна за памучнитѣ платна една часть изработватъ селенкитѣ, а другата по-голѣма часть е произведение на тритѣ фабрики за прежда въ вилаета. Най-главната часть отъ произведенията на тѣзи фабрики се изнася въ съсѣднитѣ вилаети, България, Измиръ и навжтрѣ въ Мала-Азия.

Въ тритѣ споменжти фабрики, откоито двѣтѣ сж въ Солунъ и едната въ Негушъ, работжтъ 1,500 работници. Тѣ искарватъ въ годината за 200,000 лири прежда.

Хавлии (просопи). Между памучнитѣ платна на вилаета пада се да споменемъ още хавлиитѣ и пишкиритѣ за баня. Тая индустрия едно врѣме е цъвтѣла много въ областьта, особенно въ Солунъ и Беръ. Нъ сега, по причина на конкуренцията на европейскитѣ произведения, тя постъпенно отпада, а въ Беръ е достигжла до съвършенно огаснување.

Въ махалата „Акча-Мечитъ“ въ Солунъ 50 стана работжтъ такквизь принадлежности за баня и искарватъ въ годината за 1,000 лири стока.

Чулове, килими и *вретища*. Въ Воденската, Дойран-

ката и Касандренската каази, както и въ с. Косрупъ—Правишитска нахия (Драмско), — има 141 станъ, които тъкжтъ чулове, килими (кечета) и вретища (вреки, чували) и искарватъ до 25,000 таквизи тъкани съ стойность 1,700 лири. Едно врѣме се славихж много килимитѣ и кечетата на Солунъ и околностьта му, нъ сега и тая индустрия е съвсѣмъ пропаднжла; днесь я работжтъ всичко 4-5 стана.

Чорапи се изработватъ въ вилаета, и то повечето въ Демиръ-Хисаръ и Драма, близу 300,000 рала (чивтове) съ стойность 8,400 лири. Повечето отъ тѣхъ се изнасятъ навънъ.

Рогозки. Ще спомнемъ тука и плетението на рогозки, макаръ то да се неброи отъ сжщата тукачска индустрия, нъ добива доста важность въ Струмишко, Правиштско, Сѣрско, Негрита и Енидженско. Въ тия мѣста се искарва въ годината 200,000 рогозки съ стойность 6,000 лири.

За тъкачската индустрия вжтрѣ въ вилаета има 4500 станове, въ които работжтъ 7470 занаятчии. Общата сума на искарванитѣ произведения е близу 100,000 лири. Въ тая смѣтка влизатъ само произведенията, които постжпватъ въ търговията, нъ не и разнитѣ видове тъкани, които употрѣбяватъ за кжщнитѣ си потрѣби самитѣ производители.

Кожедѣлието (табаклъкъ), твърдѣ напрѣднжло едно врѣме, сега е изгубило много отъ важността си по причина на чуждестранната конкуренция. При все това пакъ почти въ всѣки градъ на вилаета има по нѣколко или поне по една работница за кожи (табакхана). Туй е работата само, че искарванитѣ имъ произведения сж прости работи, та не се ползуватъ съ обща почеть. Достатъчни свѣдѣния за числото на табакханитѣ, за майсторитѣ и калфитѣ въ тѣхъ, както и за родътъ и стойността на произведенията не е имало възможность да се събиржтъ тая година.

Освѣнь горѣизброенитѣ нѣма друга индустрия въ областьта, която да заслужва внимание по своята важность. Само въ града Солунъ се е приложило до негдѣ фабричното производство за нѣкои индустрии, каквото за преждата, гвоздитѣ, спирта, хартията, сапуня и желѣзарскитѣ издѣ-

лия. За тѣхъ има по една, двѣ и повече фабрики.

Слѣднята таблица показва родътъ и степенъта на важностьта на сѫществующитѣ въ вилаета фабрики.

Мѣсто на фабриката	Закакво е	Число на фабрик	Съ колко конски сили.	Число на работницитѣ.
Воденъ	За брашно	2	75	21
„	„ сапунъ	1	10	12
Мелникъ	„ коприна	1	8	50
Драма	„ брашно	1	60	17
„	„ ракия	1	13	9
Сарѫ-Шабанъ	„ брашно	1	22	8
Кавала	„ „	1	25	11
Лагадина	„ „	1	12	4
Велесъ	„ гайтанъ	2	19	22
Беръ	„ брашно	4	35	17
Негушъ	„ прежда	1	16	80
„	„ брашно	2	14	11
Солунъ	„ „	13	400	900
„	„ прежда	2	600	320
„	„ коприна	2		130
„	„ гвоздеи	1	25	15
„	„ спиртъ	1	100	80
„	„ хартия	1	30	20
„	„ лѣение жел.	3	25	18
„	„ тютюнь	1	50	200
„	„ сапунь	3		12
		45	1539	1957

Повечето отъ тѣзи фабрики работѫтъ съ пара, и малка една часть сѫ на вода.

Занаятчии. Независимо отъ горѣизброенитѣ индустриални производства и фабрикитѣ, въ областьта има още много

отдѣлни занаятчийници, на които произведенията се харчѫтъ за вѫтрѣшни потрѣби и износъ навънъ токо-кажи нѣматъ. Количеството на занаятчиитѣ е както слѣдва:

Занаятчии	Души	Гдѣ се намиратъ
Хлѣбари	2,150	Въ голѣм. и малк. град. и рѣдко въ сел.
Месари	1,230	„ „ „ „ „ „ „ „ „
Воденичари	4,820	Навредъ.
Сиренедѣлци	460	Въ богатитѣ съ овци мѣста.
Млѣкари	960	Въ градоветѣ и голѣмитѣ села.
Медопродавци (балджии)	2,120	Странствующи.
Работници (ишчии) .	210	Въ голѣмитѣ и малки градове
Желѣзари	1,880	Навредъ.
Мѣдникари (бакърджии)	185	„
Тенекеджии	245	Въ градоветѣ.
Златари (куюмджии) .	155	„ „
Калайджии	270	Навредъ
Вапцари	675	„
Тюфекчии, ...	175	Въ голѣмитѣ и малки градове.
Рогозчари (хасърджии)	715	Само въ нѣкои мѣста.
Кундураджии	2,225	Въ голѣмитѣ и малки градове.
Грънчари	514	Навредъ
Шивачи (терзии) . .	1,900	„
Дограмаджии	268	Въ голѣмитѣ и малки градове
Сарачи	188	„ „ „ „ „
Мутафчии	620	само въ нѣкои мѣста

Всички възлизатъ до 25,000 души. А заедно съ чакрѫкчиитѣ, сандѫкчиитѣ, метларитѣ, юрганджиитѣ, бръснаритѣ, драндаритѣ, часовникаритѣ, шекерджиитѣ, кожухаритѣ, вѫжаритѣ, лозаритѣ, (бакчеванитѣ), ключаритѣ (чилингиритѣ), зидаритѣ, семерджиитѣ, кошничаритѣ (сепетчии), свѣщаритѣ и дюлгеритѣ, всичкитѣ занаятчии въ вилаета ставатъ близу 50 хиляди, които отъ цѣлото население иджтъ $5^0/_0$.

10. Търговия.

Градътъ Солунъ е най-важнийтъ, слѣдъ Цариградъ, търговски центръ въ европейскитѣ владѣния на Отоманската Държава. А въ вилаета важни търговски центрове,

слѣдъ Солунъ, сѫ градоветѣ Сѣръ, Драма, Кавала, Велесъ и Неврокопъ. Тѣзи мѣста сѫ главнитѣ пунктове на вѫтрѣшнята търговия. А таквизи пунктове за външнята търговия, тъй за вносътъ както и за износътъ, сѫ скелитѣ Солунъ, Кавала и Чай-Агзи. Вносътъ и износътъ чрѣзъ скелитѣ Лефтохоръ, Катерина, Касандра и Св. Горската сѫ незначителни.

Вѫтрѣшнята търговия въ вилаета се върши главно на пазаритѣ и панаиритѣ. Работитѣ на панаиритѣ не сѫ толкова важни; защото, както ще видимъ и по-долу, въ 9-тѣ панаира, които се отварѫтъ прѣзъ годината, става обръщение до 75,000 лири. Въ по-старо врѣме, освѣнъ тѣзи панаири, сѫ се отварѣли другъ видъ още панаири, въ които сѫ ставали твърдѣ капитални операции. Нъ днесъ, по причина на умножението и расширението на пѫтищата на търговията, споредъ което гдѣ каквото се поиска може лесно до се набави, панаиритѣ сѫ изгубили доста отъ важностьта си. Тѣхното мѣсто завзематъ пазаритѣ, които съхраняватъ своето търговско значение. Почти въ всѣки градъ и въ голѣмитѣ села става пазарь веднажъ въ недѣлята въ единъ опрѣдѣленъ день. Тамъ селенитѣ отъ околнитѣ села и чифтлици занасятъ и продаватъ своитѣ произведения, а си купуватъ щото имъ трѣбва. Повечето отъ търговскитѣ операции, които се извършватъ въ вилаета, ставатъ именно на тѣзи пазари. На каква сума се въскачватъ тѣзи операции, не може се опрѣдѣли нито приблизително, защото никой още незаписва и нѣма свѣдѣния за вѫтрѣшнитѣ операции. Толкозъ само може да се каже, че вѫтрѣшнитѣ операции надминаватъ твърдѣ много външнята търговия.

Външнята търговия прави обращение, както се полага за най-вѣрно, нѣщо до 8 милиона лири, откоито повече отъ половината съставлява вносътъ и 3 ½ мил. лири — износътъ. Въ външнята търговия най-първо мѣсто завзема Англия. Съ нея ставатъ 30 % отъ всичкитѣ операции. Подиръ нея иде Франция, а послѣ Австрия, Италия, Белгия и Гърция. Отъ външнята търговия повече отъ половината се върши въ Солунъ. Отъ другата половина 20 % ста-

ва въ скелитѣ Кавала и Чай-Агзж и останжлото — въ другитѣ скели. Градътъ Солунъ е центръ за вънкашнята търговия не сáмо за вилаета, нъ още и за голѣма часть отъ търговскитѣ външни операции на Косовский, Битолский и Янинский вилаети. Търговията въ Солунъ отъ день на день напрѣдва.

Между търговскитѣ операции въ вилаета трѣбва да споменемъ и банкерскитѣ (сарафскитѣ), които сж доста важни. Защото земледѣлието повечето е таквози, че нуждитѣ си посрѣща съ заеми. Особенно въ каазитѣ Енидженска, Берска, Катеринска и Лагадинска, на които по-голѣмата часть отъ земитѣ съставлявать чифтлицитѣ, почти всичкитѣ земедѣлци иматъ работа съ "селимаджиитѣ„ (лихваритѣ). Споредъ туй паричнитѣ операции за вилаета сж доста значителни. Сáмо въ града Солунъ, освѣнъ официално съставенитѣ Отоманска и Солунска банки, има още 5-6 частни банки, управлявани отъ капиталиститѣ имъ, и нѣколко стотини сарафи. Тѣ се занимаватъ сáмо съ заеми и обрѣщатъ за тая цѣль капиталъ до 2 милиона лири. За да се освободжтъ земедѣлцитѣ отъ сарафитѣ, напослѣдъкъ се е съставила въ Цариградъ една земедѣлческа банка, съ капиталъ за сега 6 милиона гроша, която да заема пари само на земедѣлци съ лихва 9 %; тя има вече отворени до 20 клона въ сѣдалището на вилаета, санджацитѣ и на по-важнитѣ каази.

Износъ. Отъ скелитѣ Солунъ, Чай-Агзж и Кавала се изнася навънъ до 300 милиона оки храна. отъ която поголѣмата часть отива за Англия и Франция. Стойностьта на тая храна около 1 1/2 милионъ лири съставлява главна часть отъ паритѣ, що влизатъ въ областьта. Нъ понеже тая храна не е всичката на вилаета, а близу половината иде отъ Косовский и Битолский вилаети, то сáмо съ една часть отъ тѣзи пари се ползува търговията на вилаета. Слѣдъ хранитѣ най-много се изнасятъ тютюньтъ, памукътъ, кожурцитѣ, афионьтъ и сусамътъ, а именно близу за единъ милионъ турски лири, откоито по-голѣмата часть се пада на областьта. На трете мѣсто дохожда износътъ на восъкъ, червенъ пиперь, кравье масло, сирение, кожи, вълна и вино,

на сума до половинъ милионъ лири. Кожитѣ повечето отиватъ въ Франция. Споредъ официалнитѣ свѣдѣния, взети отъ управлението на "обществennитѣ дългове„ (Дюйюнумумие), въ годината вънъ отъ вилаета се изнася вино 213000 килограма, откоито 15-тѣ хиляди отиватъ въ чужди държави и остатъкътъ — въ Александрия. Износъ отъ вилаета става още съ градиво (кересте), вѫглища (кюмюръ), хромова руда, ленъ, конопи, животни и пр., нъ той не е толкова значителенъ, и за всички тѣзи произведения едвамъ излиза до половина милионъ лири.

Вносътъ надминава много повече износътъ и по количество и видове. Първо мѣсто отъ него завзематъ разнитѣ памучни, вълнени и копринени платове, и то най-много памучнитѣ. Отъ тоя артикулъ се внася близу за $1\,^1/_2$ мил. лири стока, отъ която $60\,_0/^0$ е английско произведение. Отъ Франция и Италия идѫтъ повечето вълнени и копринени платове. Голѣма часть отъ тѣхъ се испраща отъ вилаета за Битолско и Косовско. Второ мѣсто въ вносътъ държѫтъ кафето и шекерътъ, откоито влиза въ областьта близу за половина мил. лири. Голѣма часть отъ него сѫщо така се испраща навѫтрѣ по желѣзницата направо. Кафето иде една часть отъ Арабия и осталото — бразилско произведение — отъ Англия. А шекерътъ иде най-много отъ Марсилия и Триестъ. На трете мѣсто дохажда газътъ (петролеумъ), спиртътъ и другитѣ питиета. Споредъ официалнитѣ свѣдѣния на управлението на "обществenитѣ дългове," въ вилаета влиза въ годината до 800 хиляди оки спиртъ. Стойностьта на тия артикули възлиза на 250 хиляди лири. Четвърто мѣсто завзематъ металитѣ, боитѣ, кюселето, покѫщнината (мебелитѣ), стъкларията и стъклата за прозорци (джамове), хартията, сапунътъ, откоито се внася за повече отъ единъ мил. лири. Отъ вноснитѣ произведения заслужватъ внимание още камъннитѣ вѫглища, дървеното масло, градивого, моднитѣ и тухавчийски стоки, на които общата сума възлиза до единъ мил. лири.

Бѣлѣжка. — Свѣдѣнията относително вънкашнята търговия на вилаета сѫ приблизителня.

II. Панаири.

Въ Солунский валаетъ ставатъ слѣднитѣ панаири:

1. *Негушкий панаиръ*. Отваря се въ началото на августа въ Беръ, трае два дни и прави вземание-давание до 1500 лири.

2. *Паша-панаиръ*. Отваря се въ с. Пазаря (Пазаргяхъ) Лагадинска кааза, на 55-й день отъ Гергевдень (17 юний), трае петь дни и прави обращение до 1,000 лири.

3. *Дере-панаиръ*. Той се отваря на 26 октомврий въ сѣдалището на Чечската нахия въ Неврокопско, трае четири дни, като прави обращение до 1,000 лири.

4. *Тарлисский панаиръ*. Отваря се на 8 октомврий въ с. Тарлисъ (Терличъ) — Неврокопско, трае една недѣля и върши работа отъ продажби и покупки за 2,000 лири.

5. *Кара-Су панаиръ*. Той се отваря на връхъ Гергевдень ва чифлика Возерци — (Зарарджа) на $1\frac{1}{2}$ ч. разстояние отъ Кавадарци, сѣдалището на Тиквешката кааза; трае три дни, въ които ставатъ операции за 5,000 лири.

6. *Каста-панаиръ*. Отваря се на 8 май въ Велесъ и трае три дни, въ които става вземание-даванне до 4,000 лири.

7. *Кирванский-панаиръ*. Отваря се въ края на февруарий въ Сѣръ и трае 40 дни. Въ него се извършватъ търговски операции за 50,000 лири.

8. *Кесимъ-панаиръ*. Отваря се въ сѣдалището на Правиштската нахия (Драмска кааза) и трае една недѣля, вътрѣ въ която става обращение до 300 лири.

9. *Неврокопский панаиръ*. Той се отваря на 25 августа и трае 15 дни. Търговци отъ доста далечни мѣста донасятъ тукъ за продань всѣкакъвъ видъ стока. Вземание-давание става до 10,000 лири.

12. Мореплавание.

Долнитѣ официални свѣдѣния по мореплаването се отнасятъ само до Солунското пристанище, тъй като за другитѣ пристанища въ вилаета не е имало възможность да се събиратъ пълни свѣдѣния за количеството и вмѣстимостьта на корабитѣ, що дохождатъ и отхождатъ.

Прѣзъ 1888 год. въ Солунското пристанище сж влѣзли 4,450 кораба, откоито параходи 778 и кораби съ платна (гимии) 3672. Чрѣзъ тия кораби се върши търговията по море, която прави Солунъ съ другитѣ градове на империята и съ чуждитѣ държави. Тѣ носятъ почти всичкитѣ вънкашни стоки и въ замѣна товарятъ и изнасятъ навънъ храни и други мѣстни произведения и животни. Въобще параходитѣ служатъ за прѣносъ и съобщения между главнитѣ пристанища на империята, каквото Цариградъ, Измиръ, и далечнитѣ европейски държави. А пакъ корабитѣ съ платна работятъ между пристанищата и скелитѣ и мало-азиятский брѣгъ. Отъ Триестъ нататъкъ между Солунъ и Франция, Англия и Белгия много рѣдко работятъ кораби съ платна (гимии).

Отъ корабитѣ, що работятъ съ Солунъ, третята часть съставляватъ английскитѣ параходи. Тѣ неработятъ въ опрѣдѣлено врѣме и сж почти всички търговски кораби. Прѣзъ горѣказаната година въ Солунското пристанище сж влѣзли 253 английски парахода. Слѣдъ Англия най-важно мѣсто държи Франция. Въ пристанището въ една година сж влѣзли 183 французски парахода, откоито по-голѣмата часть съставляватъ пощенскитѣ вапори на компаниитѣ „Мессажери Маритимъ“ и „Фрейсине“, които (параходи) работятъ редовно въ опрѣдѣлени дни. На трете мѣсто дохождатъ Османскитѣ параходи, откоито вжтрѣ въ една година сж влѣзли и излѣзли 140 парахода; тѣ принадлежатъ повечето на частни управления. Сетнѣ вече идатъ по редъ австрийскитѣ, италиянскитѣ и гръцкитѣ пощенски параходи. Отъ тѣхъ вжтрѣ въ една година сж влѣзли въ Солунското пристанище австрийски 95, и то повечето отъ компанията „Лойдъ“, пощенски

италиянски 57 и пощенски гръцки 41. Освѣнъ това въ пристанището сж влѣзли и излѣзли 4 холландски, 3 дански и 2 белгийски параходи.

Вмѣстимостьта на тѣзи 778 парохода възлиза на 600 хиляди тонни. По причина на извънредната голѣмина на параходитѣ „Мессажери“ и „Фрейсине“ 183-тѣ французски параходи сами държжтъ 243 хиляди тонни, англійскитѣ 253 парахода — 110 хил. тонни. Останжлитѣ 247 хил. тонни сж вмѣстимостьта на другитѣ параходи.

Колкото за корабитѣ съ платна, тѣ 80 % сж турски търговски гимии. Повечето отъ тѣзи гимии сж малки ; вмѣстимостьта на всичкитѣ възлиза на 42 хиляди тонни. Търговскитѣ кораби, що плаватъ подъ гръцко знаме, възлизатъ на 459, съ вмѣстимость 18,500 тонни. Освѣнъ това влѣзли сж още гимии 5 съ италиянско знаме, 3 съ австрийско, 2 съ англійско и 1 съ ромжнско.

13. Шосета и желѣзници.

Шосета днесь въ вилаета има 450 километра. Правжтъ се още 200 км., а и за други още 100 км. сж свършени плановетѣ и приготовленията и направени нѣкои отъ мостоветѣ. Отъ тия шосета най-важнитѣ сж шосетата Солунъ-Битоля и Солунъ-Сѣръ. Частьта отъ първото шосе, която лежи въ прѣдѣлитѣ на вилаета, държи 120 км. ; а сѣрското шосе е 93 км. Тритѣ шосета, които воджтъ отъ Кукушската, Дойранската и Струмишкала каази за желѣзницата, държжтъ близу 120 км. Отъ станцията Грацско до Битолската граница има отдѣлно едно шосе отъ 46 км. Отъ Кавала до Драма има пакъ много хубаво шосе отъ 34 км. Освѣнъ това има още нѣколко линии, нъ малки и безъ значение.

Каазитѣ, които се намиратъ на С.-З. отъ вилаета, съ общенията и работата си съ Косовский и Битолский вилаети, както и съ другитѣ тамъ градове, вършжтъ чрѣзъ желѣзницата.

Главната администрация на желѣзно-пжтнитѣ линии

Солунъ-Митровица-Враня е въ Цариградъ, а дружеството имъ и неговото управление — въ Парижъ. То е взело въ 1872 г. концесията на тия линии, за да ги разработва 50 годинъ. Капиталътъ му е 50 миллиона франка.

Дължината на тия линии е 450 км., и то главната линия, която отъ Солунъ отива до сръбската граница и се свързва тамъ съ европейскитѣ желѣзници, държи 330 км., и клонътъ отъ нея, който се отдѣля отъ Скопие и отива до Митровица, държи 120 км.

Влакове (тренове) по главата линия отъ Солунъ до границата и обработно работятъ всѣки день. А по клонътъ отиватъ и дохождатъ по три пѫти въ недѣлята отъ едната и отъ другата страна.

По тия линии има 28 станции, откоито по-забѣлѣжителнитѣ, както вървятъ, сѫ: Солунъ, Гевгелия, Струмица, Криволѫкъ, Грацско, Велесъ, Скопие, Митровица, Зебефче.

Въ разстоянието отъ Солунъ до Скопие желѣзницата минава 8 пѫти р. Вардаръ; а линията между Скопие и Митровица минава 15 пѫти р. Лепенацъ. По тѣзи линии има 95 голѣми мостове, съ дължина всичкитѣ заедно близу 4,000 метра. Има още 12 тунела, съ дължина 1,500 м. всичкитѣ. По казанитѣ линии сѫ проснѫти до 500 хил. траверси и сѫ направени близу 400 прохода (пѫтеки) за улеснение минаването на населението. За пазението на линиитѣ има 120 стражари, за извършване на непрѣкъснѫтитѣ поправки се употрѣбяватъ до 800 работници въ день. Освѣнъ това чиновници и служащи има до 300.

Прѣзъ 1888 г. по тия желѣзнопѫтни линии сѫ пѫтували 70,668 пасажири, и то въ I кл. 1214, въ II 6204 и въ III кл. 63,250 души.

Прѣзъ сѫщата година отъ Солунъ за вѫтрѣшнитѣ станции е испратено 25,917 тонни търговски стоки, а отъ тѣхъ станции въ Солунъ сѫ влѣзли 63,022 тонни произведения. Ето главно кои и колко нѣща Солунъ испраща и кои приема по желѣзницата.

Испраща.			*Приема.*		
Кафе и захарь	тонни	3,067	Храни	тонни	48,187
Желѣзо и гвоздии	„	2,428	Дървени вжглища (кюмюръ)		4,710
Соль	„	6,6[illegible]1	Градиво и дърва	тонни	2,558
Сапунъ	„	1,082	Овощия и зеленчукъ	„	2,219
Манифактура	„	1,119	Вино и др. питиета	„	1,908

Прѣзъ казаната 1888 година вжтрѣ отъ страната и особенно отъ Митровица сж прѣнесени въ Солунъ 1341 вагонъ добитъкъ, отъ които 263 вагона овци, 188— говеда и 890 вагона коне.

14. Просвѣщение.

Общето число на училищата въ вилаета се искарва на 1354 съ 58,500 ученици отъ двата пола. Отъ тѣзи училища 7 гимназии, 48 классни училища (прогимназии) и останжлитѣ първоначални.

Отъ гимназиитѣ 3-тѣ сж правителственни и се намиратъ въ Солунъ, Сѣръ и Драма (въ тѣхъ, освѣнъ турскитѣ, се приематъ еврейски и христиански дѣца) ; 2 гръцки — въ Солунъ и Сѣръ ; 1 българска и 1 еврейска – въ Солунъ.

Въ Солунъ има още военна прогимназия, двѣ занаятчийски училища (турско и еврейско) и единъ образцовъ чифликъ. Въ турското занаятчийско училище се приематъ до 100 бѣдни турски дѣца и се учжтъ даромъ, освѣнъ първоначалното учение, и занаятитѣ дуграмаджалъкъ, кундураджийство, тъкачество и шивачество. Еврейското училище е още по-малко и едва има 30 ученика. Земедѣлческото училище — образцовъ чифликъ — се намира на 1 1/2 ч. отъ Солунъ и приема за ученици все земедѣлчески дѣца.

Печатници въ вилаета има само Солунъ. Тѣ сж на брой петь : 2 за печатание на турский езикъ, 1 на гръцкий, 1 на еврейский и 1 на французско-италиянский *) езикъ. Въ тѣхъ се печататъ 4 вѣстника : турский, еврейский, италиянский и гръцкий, които излизатъ по веднажъ въ недѣлята.

---

1) Въ послѣднята има и българско отдѣление.

Новото чудо

на Камиллъ Фламарионъ.

(Прѣводъ.)

Никой не може да каже, че човѣческото око не е най удивителний оптически апаратъ. И каква прозрачность има въ този живъ кристалъ, какви възхитителни прѣливания въ дѫгата . . . каква дълбочина! Това е живота, страстьта, волята, свѣтлината! Затворѣте всичкитѣ тия очи, па кажете, какво ще остане отъ всичкото мироздание?

Нъ при всичко това людетѣ сѫ изнамѣрили ново око, което надминва наший органъ на зрѣнието и е още по-чудесенъ отъ него.

Това око, съ което азъ сега се възхищавамъ, има около единъ метъръ въ диаметра си (напрѣки) и е 15 метра дълбоко. Кристалътъ на това око е една огромна стъклена леща, а мрѣжицата му е една много чувствителна химическа пластинка.

Исполинско око, не ли? Ако човѣкътъ, бѣше въоруженъ съ такова око, то, той спроти размѣрътъ на нашитѣ органи, би трѣбвало да има сто метра височина и да не може да мине подъ сводътъ на Ейфеловата кула, ако се не наведе; исполинското око, е надарено съ четири важни приимущества, съ които надминава нашето око: то вижда *по-скоро, по-далече, по-продължително и всичко, що види — фиксирва го, печати го и го запазва за дълго врѣме.*

По-скоро: въ една хиледна отъ секундата това око фотографира слънцето, неговитѣ пятна, вихритѣ му, пламъка му и огненитѣ му гори.

По-далече: Като го насочѫтъ къмъ коя да е точка не небето въ най-тъмната нощь, то открива въ недрата на безкрайностьта: звѣзди, свѣтове, творения, които сѫ недостѫпнни за нашето око, ако ще би и съ какъвто и да е телескопъ да му помагаме.

По-продължително: това, което не можеме да видиме подиръ нѣколко секунди внимателно гледание, никога въобще нѣма и да можеме да го видиме; нъ новото око може да гледа доста дълго: ако не може да види нѣщо, като гледа половина часъ, слѣдъ единъ часъ ще го види и още по-добрѣ и колкото е устремоно по-далече въ безкрайността, толкова по-добрѣ я възприима, като никакъ се не уморява.

То запазва на мрѣжицата си всичко, що е видѣло. Нашето око запазва изображението само за единъ мигъ. Прѣдположете си, че сте убили нѣкой човѣкъ, тъкмо когато той, като се е расположилъ спокойно на стола си, втурачилъ е окото си въ ясно освѣтений прозорецъ; прѣдположете, слѣдъ това, че сте му извадили очитѣ и сте ги потопили въ растворъ отъ стипца, квасцовъ. Тѣзи очи ще запазятъ изображението на прозореца съ пеговитѣ рамки (черчевета) и стъклата. Нъ въ обикновенний вървежъ на нѣщата нашитѣ очи не запазватъ образитѣ . . . впрочемъ, тѣ бихж били ужасно много. А исполинското око, за което ни е думата, запазва всичко, що види. Потрѣбно е само да меняваме мрѣжицата.

Това ново око е фотографическо око.

Тия дни най-прочутитѣ астрономи въ свѣтътъ сж се събрали въ парижската обсерватория за разрѣшаването на въпроса за неговото бързо туряние на работа за изучване на звѣздното небо.

На този конгресъ сж били прѣдставени великолѣпни образци отъ фотографиитѣ на луната, на слънцето, на звѣзди, дори и на планети, и е показано всичко, което може да се чака отъ новий способъ. Нѣкои фотографии показватъ кратеритѣ и планинскитѣ вериги на луната такива, каквито бихж могли да се видѣтъ прѣзъ едно растояние отъ 40 мили.

По този начинъ, прѣди всичко, това око вижда по-добрѣ и безъ уморяване. Сега могатъ да фотографиратъ свѣткавицата, която послѣ, колкото искатъ, може да се изучва на клишето (стъклото, на което е фотографирана). Това послѣдното много ясно показва исполинската борба на електрическата искра, която тича изъ въздушний океанъ и срѣща на пжтя си хиляди прѣчки, хиляди отъ всѣкакъвъ родъ съпро-

тивления, които измѣняватъ пѫтя ѝ и често я каратъ да прави най-неправилни движения; фотографиратъ конь, когато силно бѣга, като че се е спрѣлъ за единъ мигъ на едно мѣсто неподвиженъ; фотографиратъ търчащата желѣзница, гръмването и гюллето на топътъ, като че гюллето се е спрѣло.

Да, тая искуственна мрѣжица види и по-скоро, и по-добрѣ. Тя е способна да вникне въ бездната, въ която ний нищо не видиме, нито пакъ бихме могли нѣкога да видиме. А това е, може би, нейното най-изумително качество.

Нека напр. туриме окото си на зрителната тржба, на която обективътъ има 30 сантиметра напрѣки. Сега тѣзи сж най-добритѣ инструменти, съ които практически се ползуватъ въ обсерваторнитѣ. Съ такава тржба, 30 сантиметра напрѣки и $3^1/_2$ метра длъга, откриваме звѣздитѣ отъ 14-та величина сир. около 44 милиона звѣзди съ различна голѣмина.

Да замениме нашето око съ фотографическата пластинка. Въ единъ мигъ най-яснитѣ звѣзди ще побързатъ да сложжтъ изобаржението си върху нея. Една петхиледна часть отъ секундата стига на тая работа за звѣздитѣ отъ първата величина, една стотна отъ секундата за звѣздитѣ отъ втората величина, три стотни за звѣздитѣ отъ третата величина, една десета отъ секундата за звѣздитѣ отъ четвъртий редъ, двѣ десети отъ секундата — за петий редъ и петь десети за звѣздитѣ, които сж отъ шестата величина. По този начинъ за по-малко отъ една секунда фотографическото око ще види всичко, което ний не сме въ състояние да видиме съ не въоржжено око.

Нъ и това не е още нищо. Телескопическитѣ звѣзди, които се виждатъ съ инструмента, еднакво дѣйствуватъ върху пластинката и слагатъ на нея изображението си. За това нѣщо на звѣздитѣ отъ седмата величина трѣбва една и една трета отъ секундата; на осмата величина — три секунди; на деветата — осемъ секунди; на десетата — дванадесеть секунди; на единадесетата — петнадесеть секунди; на двънадесетата — двѣ минути; на тринадесетата — петь минути и, най-послѣ, на четиринадесетата — тринадесеть минути.

И така, ако оставиме пластинката подъ дѣйствуването на апарата въ продължението на четверть отъ часътъ, върху нея ще се фотографира всичкото небесно пространство, къмъ което е била насочена трѫбата, всичко, що се намира въ това пространство, всичко, що бихме могли да открием съ най-голѣми усилия, за което би трѣбало да употрѣбиме цѣлъ редь бдения.... и продължителни прѣсмѣтания и наблюдения. Като се поставѧтъ извѣстно число такива аппарати, нагласени така, щото да могѫтъ, да обгърнѫтъ цѣлото небо, ще могѫтъ да отпечатѫтъ върху огромната карта, всичко, що може да се изучва отъ наблюдателната астрономия и което инакъ би могло да се постигне само съ помощьта на много столѣтия.

Нъ съ казаното до тука, ний едва се доближихме до точката, отъ която се захваща истинското чудо.

Нека фотографическото око гледа вмѣсто нашето: то ще вникне въ неизвѣстностьта. Невидимитѣ за насъ звѣзди сѫ видими за него. Слѣдъ тридесеть и три минути звѣздата отъ петнадесетата величина отпечатва изображението си върху хемическата пластинка.

Сѫщий този инструментъ който помага на, человѣческото око да види звѣздата отъ четеринадесетата величина и който по всичкото небо отбѣлѣжва около 44 милиона авѣзди, на фотографическото око дава да види 134 милиона и то при първото изслѣдване, до отпечатването на звѣздата отъ петнадесетата. Той ще достигне шестнадесетата величина при второ изслѣдване, като се намира подъ влияиието на телескопа въ продължение на единъ часъ и двадесеть минути и ще прѣдстави прѣдъ изуменний взоръ на наблюдателя свѣтящий прахъ на 400 милиона звѣзди!

Никога още въ продължение на всичката история на человѣчеството не сѫ имали възможность да вникнѫтъ така въ бездната на безкрайностьта. Чрѣзъ новитѣ усъвършенствувания фотографията възприима ясно изображението на всѣкоя звѣзда, на каквато далечнина и да се намира тя и го запазва здраво. Това изображение може послѣ съвсѣмъ спокойно да се изучва въ свободно врѣме. Кой знае,

да ли нѣма да достигне слѣдъ врѣме новата метода за издирване до възможностьта да открива и жители на изображенията на Марса и Венера? Не ли могуществото ѝ се простира до безкрайность! Звѣздитѣ отъ петнадесетата, шестнадесетата, седемнадесетата величина, сж слънца, като нашето, отдалечени на такова разстояние отъ насъ, щото свѣтлината имъ употрѣблява хиледи, а може би и милиони, години за да дойде до насъ, безъ да се гледа че тя изминва по 300,000 километра пжть въ една секунда — и това слънце се намира въ такава дълбочина, щото свѣтлината му, така да кажеме, и недохожда вече до насъ. Никога естественното око на человѣка не би видѣло това свѣтило и безъ инструментитѣ на най-новата оптика человѣческий умъ никога не би и подозрѣвалъ сжществуването му. Нъ виждъ, че тая слаба свѣтлина, която достига отъ такава далечина, е достатъчно силна за да реагира върху химическата мрѣжица, която неизменно запазва изображението ѝ.

И тая звѣзда, може би, отъ осемнадесетата, двадесетата и пр. величина, която е така малка, щото человѣческото око не би я видѣло, ако се въоружеше дори и съ найсилнитѣ астрономически орждия — защото всѣкога ще има звѣзди, що избѣгватъ силата на нашето зрѣние чрѣзъ своята маничка ефирна лжча, ще подѣйствува на пластинката, която я очаква и сграбчва.

Да, нейната свѣтлина е извършила едно пжтуване отъ милионъ години. Когато най-напрѣдъ се е запжтила тая свѣтлина къмъ насъ, земята, сегашната земя, съ нейното человѣчество, не е сжществувала; на нашата планета не е имало ни едно мисляще сжщество; генезисътъ (битието) на наший свѣтъ се е намиралъ въ периода на своето развитие; може би, въ тия първобитни морета, които сж обвивали земното кълбо до издиганието на първитѣ континенти, да сж се формирували първоначалнитѣ елементи въ недрата на водитѣ, като бавно сж приготвяли еволюцията на бждащитѣ вѣкове. Тая мрѣжица ни завѣжда въ минжлата история на вселенната. Прѣзъ врѣмето на ефирното пжтешествие на

лѫчата на свѣтлината, която сега дразни тая пластинка, се е извършила всичката история и въ тая история — историята на человѣчеството не е нищо друго, освѣнъ вълна, единъ мигъ. И прѣзъ продължението на това врѣме сѫщо така се е извършила историята на това далечно слънце, което сега се фотографира. А може би, то отдавна вече да е угаснѫло, па може би и да го нѣма вече!....

По тоя начинъ, това ново око, което ни прѣнася въ безкрайностьта, подбужда ни да се повърнеме къмъ стадиитѣ на прѣминѫлата вѣчность.

Безкрайность! Вѣчность! Съврѣменната астрономия ни потопява въ тѣхъ и ни дави тамъ. Какъвъ масщабъ да земеме? Ако бихме хвърчели дори и съ бързината на свѣткавицата, пакъ ни бихѫ потрѣбвали милиони години за да достигнеме до пространствата, дѣто свѣтѫтъ тия далечни свѣтила. Нъ, и да достигнеме до тамъ, пакъ не бихме се помѣстиле, нито на една крачка напрѣдъ къмъ прѣдѣлътъ на пространството, ибо послѣдното е безгранично, безкрайностьта безмѣрна и всѣкѫдѣ, на всичкитѣ посоки, има толкова свѣтове, толкова слѣдящи се едно друго слънца, щото, ако държиме повече врѣме отворена фотографическата пластинка, тя така гѫсто ще се покрие съ свѣтящи и една до друга допиращи се точки, щото ще съставѫтъ лучезарното небо на свѣтлината. Накѫдѣто и да насочиме погледа си, ще срѣщнеме безбройно множество слънца, които се слѣдѫтъ едно друго.

И ний живѣеме на единъ отъ тѣзи свѣтове, на единъ отъ най-малкитѣ, на нѣкаква точка отъ безграничната безкрайность, освѣтявани отъ едно отъ безбройното множество слънца; на единъ ограниченъ кръгозоръ, току-речи, въ пашкула на копринената гѫсеница; съставляваме само единъ мигъ и се проникваме отъ единъ призраченъ взглядъ върху свѣтътъ като не виждаме почти нищо друго, или като виждаме твърдѣ малко, за да можеме да си въобразиме, че и ний ужъ нѣщо знаеме, като даже се лъскаеме съ щастливата надменность на увѣренностьта, че господаруваме надъ природата, и се гордѣеме съ тази иллюзия, като я

зимаме за истина. Ний насилственно разрѣшаваме въпроситѣ. Обявяваме себе си за материалисти, безъ, обаче, да знаеме ни думица за сѫществостьта на магерията; наричаме се спиритуалисти, безъ да знаеме нѣщо за сѫщностьта на душата; нъ въ основата на всѣко мисляще сѫщество остава съмнѣнието, защото ний никакъ не сме способни да установиме нѣщо, що-годѣ положително.

Нашата нищожна, заблудена планета е още твърдѣ велика за нашата мислителна сила и всичката организация на различнитѣ социални (обществени) групи, които сѫществуватъ на това кълбо, се основава на орѫжието.

О! астрономията би искала, щото водителитѣ на народитѣ, законодателитѣ, политицитѣ да обладаватъ способностьта да видѫтъ и разбиратъ картата на небого. Това спокойно съзерцание би било пò-полезно за человѣчеството, отколкото всичкитѣ конгреси на царьетѣ и всичкитѣ дипломатически рѣчи. Ако бихѫ знаели тѣ, колко малка е земята, щѣхѫ, може би, да прѣстанѫтъ да я разрѣзватъ на части. На нея би царувалъ миръ; социалното богатство би заловило мѣстото на разорителното, срамотното военно безумство; бихѫ изчазнѫли политическиѣ раздѣления, и людьетѣ бихѫ могли тогава да се прѣдалѫтъ на свободното изучвание на вселенната, на запознаваннето си съ природата и въ сѫщность да живѣѫтъ чрѣзъ радоститѣ на интелектуалний (разумний) животъ. Нъ ний още не сме стигнѫли до това и фотографическото око все ще може още да раскрие какви-годѣ небесни тайни прѣди человѣческото да може да види въдворяванието на господството на разума и науката върху това въртяще се сапунено мѣхурче.

Лжгадинското поле.

Въ една отъ по прѣднитѣ книжки на „Книжици“ читателитѣ се запознахж съ с. Киречь-Кюй, или Пейзаново.

Тукъ ще дадемъ едно кратко описание на Лжгадинското поле, което е близко до Пейзаново, а сжщеврѣменно и до Солунъ.

На Истокъ отъ Солунъ се издига единъ високъ платински върхъ, наречень *Ортачъ*. Той достига 1,200 метра височина надъ морското равнище. Ортачъ се свързва съ свѣто-гэрскитѣ планински вериги, отъ които една отива право на Истокъ и образува естествена прѣграда между св. Гора и Лжгадинското и Бешикското езеро, а други отиватъ кждѣ югъ и пълнжтъ тритѣ крачула на полуострова.

Отъ Ортачъ единъ ридъ се протѣга покрай Солунския Заливъ и по неговитѣ ребра е заселенъ градътъ Солунъ. Той се казва *Диновъ ридъ* отъ жителитѣ на Киречъ-Кюй. Другиклонъ отива изначало кадѣ Сѣверо-Западъ, послѣ свива къмъ сѣверъ и, като се снишава твърдѣ много, образува рѣдъ хълмове и ридове дори до Кукушъ и Дойранъ, дѣто се свързватъ съ Круша планина. Тъзи низка верига носи разни названия споредъ селата, които се намиратъ около нея. Ний ще я наречемъ тукъ *Айватовски ридъ*. Той отдѣля Солунското поле отъ Лжгадинското.

Между Диновъ ридъ и Айватовския ридъ лежи селото Киречъ-Кюй. Като прѣвалимъ отъ Киречъ-Кюй Айватовткия ридъ, който тукъ се казва *Св. Илия*, ще слѣзнемъ въ хубавото Лжгадинско поле.

И тъй Лжгадинското поле лѣжи на С-И-И. отъ Солунъ, на растояние 12 километра отъ него. То има видъ на единъ продълговатъ четверожгжлникъ. Простира се отъ С-З. къмъ Ю-И. Отъ южната и Юго-Западната страни е заградено, както видѣхме, съ продължениятаотъ Ортачъ. Отъ Сѣверо-Източната му страна се подига не висока планинска верига, -

Бешикска Планина, — която отдѣля коритото на Бешикското езеро, Лѫгадинското езеро и Лѫгадинското поле отъ коритото на Струма съ езеро Тахиносъ и задъ тѣхъ Серското поле. На Сѣверъ отъ Лѫгадинското поле Бешикскитѣ рѫтове се съединяватъ съ Айватовскитѣ.

За да се отиде отъ Солунъ на Сересъ, минува се Айватовския ридъ, сетнѣ лѫгадинското поле, подиръ него Бешикскитѣ върхове и тогазъ пѫтьтъ се слуща въ Серското поле, слѣдъ като се прѣгазп р. Струма.

Това е едно отъ най богатитѣ, най плодороднитѣ полета на Македония. Якъ черноземъ съ малко пѣсъкъ и покрай ридоветѣ примесъ отъ новитѣ розложения на каманетѣ. Айватовския ридъ има много зеленикавъ хлоритъ, който лесно се разлага и образува прѣкрасна земя за лозя.

Една сочна, буйна растителность покрива това поле отъ единия до другия край. Ако гората по околнитѣ височини не бѣше истрѣбена, то ний щѣхме да имаме до самитѣ врата на Солунъ прѣхубава градина 18 километра дълга и 10 — 12 километра широка. Само по ребрата на Ортачъ сѫ останѫли малки пространства, покрити още съ гора; другитѣ ридове сѫ голи и биѭтъ злѣ въ очитѣ на пѫтника съ своитѣ озѫбени каменаци. Запазена е една хубава гора близо до Лѫгадинското езеро, а съглеждатъ се тукъ-тамѣ купчинки дървета и около селата и въ политѣ на бърдата.

На Ю-Ю-Източната страна на полето лѣжи Лѫгадинското езеро или какго се нарича още *Св. Василевско*. То е дълго около 8-9 километра и широко около 5-6 километра. Не е много дълбоко, за това лѣтѣ по край брѣговетѣ му се образуватъ блата. Водата се движи слабо и се появява трѣска Въ него се изливатъ 3 малки потоци, които лѣтѣ въ голѣмитѣ горѣщини прѣсъхватъ. Единъ потокъ се събира отъ политѣ на Айватовския ридъ. Той само зимѣ и пролѣтъ има вода. Другитѣ два се стичатъ отъ Бешикската планина.

Св. Василевското езеро се истича на Истокъ чрѣзъ единъ късъ каналъ въ Бешикското езеро, а пакъ то се истича въ Срѣдиземното море на Източната страна на Атонския полуостровъ.

Въ тѣзи двѣ езера се лови голѣмо количество риба, която всѣка година излиза изъ морето да си хвърля икрата. Пада най много шаранъ и морска ѫгула. Лови се и разни други видове риба.

Плодородието на Лѫгадинското поле е за приказъ. То награждава многократно трудътъ на земледѣлеца. Тукъ се обработва *жито*, *ячменъ*, *сусамъ*, *памукъ* и *кукурузъ*. Първо мѣсто държи *житото*. Лѫгадинското жито се отличава като едро, здраво и чисто отъ примѣси. То е най главния износенъ продуктъ на мѣстностьта. Подиръ жѫтва гумната на селенитѣ сѫ прѣпълнени съ купни. *Ячменъ и овесъ*, се работи сѫщо тъй много, *Сусама и Памука* държѫтъ срѣдно мѣсто. Памука често страдае отъ сушата. И двата тѣзи продукта се продаватъ въ Солунъ, дѣто се прѣработватъ по-нататъкъ. Въ Солунъ има двѣ памучни фабрики, въ които се обработватва голѣма часть отъ памукъ, що се ражда отнаоколо. Сѫщо тъй въ Солунъ има доста масларници за ваденние маслото отъ сусама.

Кукурузъ се работи по малко изъ всичкото поле. Служи за мѣстно употрѣбление.

На всѣкѫдѣ се раждатъ добри *любеници*, особенно около Лѫгадиново, гдето въобще градинарството е много добро.

Отъ плодовититѣ дърдета най-добри ставатъ тукъ *смокивитѣ*. Особенно айватовскитѣ смокви се отличаватъ по своя приятенъ вкусъ. Раждатъ се и круши, ябълки, сливи и калинки.

Лозя се работѫтъ по ребрата на ридоветѣ, но вино добро не правѫтъ, защото лозята се гледатъ съвсѣмъ немарливо. Селѣнитѣ не знаѫтъ хубаво даже да ги порѣжѫтъ пролѣти, а лѣтѣ никакъ не ги работѫтъ. Тъй сѫщо немарливо се приготовлява и виното. Земята покрай ридоветѣ е много добра за лозя, както вече споменѫхме, па и климатътъ е за това пригоденъ; липсува само трудъ и умение за да се развие този клонъ отъ производителностьта.

Скотовъдството е съвсѣмъ слабо. Има много малко

пàши оставени за добитъка. Всичкото поле е посѣяно съ храни.

Лѫгадинското поле е заселено отъ единъ малъкъ градецъ и 11 села.

Градецътъ е

Лѫгадино, отъ името на когото е наименовано цѣлото поле. Лѫгадино се казва отъ гърцитѣ Лангаза. То е засѣлено 5 километра на сѣверъ отъ езерото, което носи неговото име. Лѫгадино е заселено отъ турци и българи. Българското население макаръ и да пази още язика си, облѣклото си, нравитѣ и обичаитѣ си, нъ се гърчѣе.

Градецътъ е обиколенъ отъ богати нивя и градини, покрити съ буйни зеленчуци. Той, съ своитѣ широки дворове, съ голѣмитѣ купища храни по тѣхъ, съ сламницитѣ си, съ градинитѣ си, прилича съвсѣмъ на едно село. Прѣди 4 години Лѫгадино е неправенъ на каймакамлъкъ. Солунсказа кааза до тогазъ е била много голѣма и е завзѣмала всичкитѣ тия мѣста. Лѫгадино е важно поради своя топълъ минераленъ изворъ.

На два километра на югъ отъ градеца блика единъ горѣщъ симпуренъ изворъ всрѣдъ хубавото поле. Той е обиколенъ съ ниви и ливади. Надъ извора е съградено здание, кано баня. Отнаоколо има остатки отъ срутени постройки. Лѣтѣ банитѣ се посѣщаватъ отъ много солунски семейства, които търсѫтъ тукъ исцѣление отъ разни болѣсти. Симпурната вода помага много хубаво на ревматизмътъ.

Близо до Лѫгадино има три селца; и тритѣ сѫ чифлици. Това сѫ:

Кавалярци, заселено е близо до езерото. Около него има богата гора, едничката въ лѫгадинското поле. Населението е българско. Язикътъ е запазенъ още чистъ. Занимаватъ се селенитѣ освѣнъ съ земледѣлие и съ риболовство.

Сирачево, лежи два километра на югъ отъ Лѫгадино. Една рѣдка горица е остала около него. То е единъ богатъ чифликъ, засѣленъ съ българи.

На сѣверъ отъ Лѫгадино въ политѣ на планината е с. *Баловецъ*; има около 40 кѫщи. Населено е тоже съ българа-

ри. Високо въ планината надъ Баловецъ лѣжи турско село *Коняри*. Нъ то не спада вече въ Лѫгадинското поле.

Другъ единъ рѣдъ села сѫ нанизани покрай Айватовския ридъ отъ единия дори до другия край на полето. Ний ще почнемъ нарѣдъ, както си тѣ вървѣтъ, като започнемъ отъ езерото.

Станово, то е малъкъ чифликъ въ полето на Ортачъ. Тъзи часть отъ рѫтоветѣ, които сѫ надъ него, носѣтъ неговото име. Населението се състои отъ полупогърчени български селени. Тукъ може филолога най-добрѣ да наблюдава, какъ езикътъ се менява. Български знаѣта всичкитѣ селяни, нъ мешѣтъ голѣмо число гърцки думи.

Айватово лѣжи на лѣвата страна отъ проходътъ. Тукъ българския говоръ е останѫлъ чистъ.

Айватово е едно отъ най-богатитѣ села въ Лѫгадинското поле. Селенитѣ получаватъ голѣмо изобилие отъ своитѣ ниви. Истекната година тѣ сѫ получили 3000 кила жито, 5000 кила ечмень и 3500 кила овесъ.[1]) А освѣнъ тѣзи нѣща тѣ работѣтъ памукъ и сусамъ. Въ селото се отглеждатъ свилени буби. Около 1000 оки пашкули сѫ продадени. Селото е обградено съ лозя и градини. Айватовскитѣ градини даватъ най добритѣ смокви въ околността, а лозята иматъ много хубава земя. Тукъ би могло много силно да се развие винарството, ако имаше малко повече умение при обработване на лозята и вината.

Селото е растлано по ребрата на бърдото и надъ него сѫ нарѣдени десетина вѣтрени мелници, които всѣкога се движѣтъ, защото отъ къмъ езерото винѫги иде слабъ вѣтрецъ, който и въ най горѣщитѣ дни расхладява мѣстността.

Проходътъ, по който отива пѫтътъ за Сѣрезъ, не е много стърменъ и съвсѣмъ удобенъ за пѫтуване. На срѣдата има ханъ и караулница. Тукъ тече бистра като сълза водица, съ която пѫтницитѣ отморяватъ жаждата си. Гора нигдѣ нѣма

---

1) Едно кило добро жито тегне тукъ 100 оки, едно кило ечмень тегне 80 оки, а овесъ тегне 60 оки.

около пѫтя. Тукъ-тамъ само сѫ обрасли рѫтлинитѣ съ низско трѣние. Отъ едната страна се испрѣчва прѣдъ насъ широкото Солунско поле, усѣяно съ много селца, които исключително сѫ чифлици и населени съ българи, а отъ другата страна се види Лѫгадинското поле съ своитѣ буйни нивя. Тамъ, дѣто проходътъ излиза въ лѫгадинското поле, има остатки отъ развалини и по двата брѣга на устието. Това сѫ били укрѣпления, които сѫ пазили входътъ въ солунското поле. Една висока могила съ разрушени стѣни по нея носи названието: *не бой се куло*!

Малко по на С. отъ Айватово, въ политѣ на сѫщия ридъ, лѣжи селото

Балджа. То е най голѣмото село въ цѣлото поле. Земята му е добра, селенитѣ сѫ състоятелни. Населението тукъ е вече окончателно погърчено. Само нѣкои старци знаѫтъ още да говорѫтъ български. Останѫлитѣ селяни говорѫтъ на гърцки язикъ съ единъ голѣмъ примѣсъ отъ български думи.

На С-С-Западната страна на полето се издига единъ уединенъ върхъ нареченъ *Деве-Каранъ*. Той е високъ 370 метра надъ морското равнище. Отъ западнала му страна лѣжи селото *Дреми-главъ*, а отъ източната - селото *Гивезна* или *Гвоздово*. И двѣтѣ тѣзи села сѫ погърчени като Балджа.

И тъй Лѫгадинското поле е заселено съ 12 села. Отъ тѣзи села 5 сѫ чифлици, а останѫлитѣ сѫ свои.

Айватово, Каваларци, Сирачево, Баловецъ и Станово сѫ останѫли чисто-български. Лѫгадино, Лѫгиново, пазѫтъ още българската си физиопомиѫ както въ говорътъ, тъй и въ носията, нъ сѫ вече подъ силното влияние на гръцизмътъ. Всичкитѣ мѫжи и много жени говорѫтъ по гръцки. Тѣзи, които още незнаѫтъ този езикъ, стрѣмѫтъ се да се научѫтъ, и щомъ като сполучѫтъ, оставѫтъ на страна своя, майчиния. Селата Балджа, Дремиглавъ и Гивезна сѫ окончателно погърчени.

Всичкото християнско население е подъ вѣдомството на цариградския гърцки патриархъ. Гърцки училища има на всѣкадѣ, българско нема още нито едно.

По говорътъ въ Рѣсенско.

Въ Рѣсенската околия има само единъ говоръ, оня сѫщия, какъвто е и въ града Рѣсенъ. Само по нѣкои села има незначителни отличия въ говорътъ. Рѣсенския говоръ най близъкъ е до Охридския, Прилѣпския, Битолския и Дебърския, но особенно до Прѣспанския, както ще се види отъ пѣсънчицата, приведена подолу, съ N-о 2. Необходимо е да се направѧтъ слѣднитѣ забѣлѣжки върху произношението.

1. Вмѣсто *ол*, *ъл* (или *лъ*) прѣдъ съгласна намираме *оу* — двугласна съ кратко *у*, съ ударение върху *о*: *воукотъ*, *боуна*, *жоута*, *ябоуко* и пр.

2. *Щ* се произнася като *шит* (както сме го и означиле понѣкѫдѣ), т. е. съ такъво силно *ш*, като че то е удвоено, дѣкато подиръ него мѧчно можешъ схванѫ, че слѣдва *т*, защото изнай напрѣдъ не можешъ да разберешъ, дали чувашъ *ши*, или пакъ *шит*.

3. Думитѣ, които губѧтъ ударението си, като се долѣпятъ до съсѣдкитѣ си, така сме и оставиле безъ ударение.

Пословици, поговорки, гатанки.

Бѫрза кучка слепи кучина [1])рождатъ*).

Бели пари за цѫрни дни.

Братството за братство, бранното со пари.

Богатина [2]) до пладнина, личбина [3]) до вечнина. Т. е. Богатството трае до пладнѣ, а хубостьта—до вѣка.

Белъ петелъ бела пенелъ преташе [4]). (*Скоропоговорка*).

Барутъ въ огѫнъ не траетъ.

Баба мамитъ, трапъ немамитъ.

Бегаа отъ дожъ [5]), удрия на градъ.

Берберотъ и келя'и [6]) ке бричитъ). [7])

---

*) Ударенията сѫ означени съ курсивъ.

1) Кучетата, кученца. 2) Богатство. 3) Хубость. 4) Заравяше. 5) Съ члѣнъ: дождотъ. 6) Келяви. 7) Ще бръсне.

Бадияла [8]) киселина [9]) — поблага и отъ медъ.

Борчъ [10]) неплатенъ — грефъ [11]) непростенъ.

Бела гжска на една нога стоетъ (*гат.*: *зелка*).

Боо [12]) кобила родила. (Гатанка: зелка.

Бело месо, цжрна кожа. } *гат.*: *костенъ*.
Бела божа [13]), цжрна кожа. }

Бладзе на глувийотъ [14]) оти два пжти слушатъ.

Воукотъ и отъ броени овци яйтъ [15]).

Воукотъ отъ влакното се менвитъ [16]), отъ уйотъ [17]) не се менвитъ.

Не чинитъ: за едни майка, за други мжшто'а [18]).

Язъ му веля: „су [19]) адамъ [20])“ той ми велитъ: „коуку [21]) деца имашъ?“

Языкотъ коски нематъ, коски кжршитъ.

Жршъ за пчейнца, *т. е. далъ пченица, та зель ръжь глупакъ*.

Шшто ти требитъ три волой на орайне!

Пѣсни.

I

Ми извикнала
Жоутана [1]) дуна
Отъ младо дервче:

„Ништо ми нематъ
Бре поубаво
Отъ жоута дуна!

---

8) Бадиава, безплатно. 9) Оцетъ. 10) Дъмъ (тур), 11) Съ члѣнъ; греотъ. 12) Бълха. 13) Кадъна, отъ богъ, божа сир. *госпожа*. 14) Глупия. 15) Яде. 16) Мѣнява, 17) Нъравъ, обичай (тур). 18) Мащиха. 19) Съмъ, азъ съмъ. 20) Ермафродитъ 21) Колко 1) Жълтана, жълтата. Тука *на* е члѣнъ (*нъ, на, но, ми. не*), който се употрѣбява за означение на прѣдмети отдалеченн или пънъ въ смисълъ на *сная, онова, оная, онѣзи, онця*.

Ми подвикнала
И гюлябия :[2])
„Ай, не вали се
Ти жоута дуно,
Ти моварнице[3])!
Ништо ми нематъ,
Бре, поубаво
Отъ гюлябия!“

Ми се пофали
Раненъ босилокъ:
„Ай што се фалишъ
Ти, гюлябийо,
Со убаи'на
Ти, шупливице?
Ништо ми нематъ
Отъ ранъ босилокъ.[4])“
Ми се полвикна

Цжрвенъ трендафилъ
Отъ трендафилйотъ:
„Ти што се фалишъ,
Абре босилокъ
Съ убаиа,
Исушенику[5])
Ништо ми нематъ
Отъ цжрвенъ трендафилъ.“

Што ми подвикна
Цжрноно грозйе
Отъ стреде лозйе:
„Ти што се фалишъ,
Цжрвенъ трендафилъ,
Съ убаина,
Овенатико[6])?
Ништо ми нематъ
Отъ цжрно грозйе!

Ми подвикнала
Бела пшеница
Отъ рамна[7]) нива:
„А што се фалишъ,
Бре цжрно грозйе,
Съ убаина?
Ти што се фалишъ,
Бре улаштина[8]),

---

2) Червено лѣтно сладко ябклко. 3) Покрита съ мъхъ. 4) Т. е. нищо нѣма похубаво 5) Сжщ. м. р. зв п. отъ *изушеникъ*, т. е. такъвъ който лесно, изсъхнува. 6) Както *изушеникъ*, зв. п. или *овенатико* или *овенатику* отъ *овенамъ*, повѣхвамъ.
7) Равна. 8) Лудетина, лудария, отъ улавъ-лудъ.

Бре палаштина[9])?
Ништо ми нематъ
Отъ бела пшеница.

2

Дали[10]) ти рекофъ, Василке,
Не спи, не дреми на дворотъ,
На мала, врата на десна стжрна?
Ти се фалея[11]) селски бекяри,
Ке ми ти дойдатъ ношя на полъ-нокь,
Ке ти я сечатъ русата коса,
Ке ти я носатъ дури на Корча.
(*Отъ Пръспанско*).

3

— Моме цжрнооко, цжрвено ябоуко!
Не стой спроти мене, изгоревъ за тебе,
Како ленъ за вода, босилокъ за сенка.
— Гори, лудо, гори, майка не ме даватъ.

4

Префжрлила се кжпина
Преку висока планина.
Не ми е била кжпина,
Туку ми била девойка.
На мраморъ плоча седеше,
Со русо момче зборвеше,
Русо му перче чешлаше,
Руси мустаки сучеше.

---

9)Палавщинаотъ *палавъ*-шалунъ, ср. palor. 10)Нали. 11)Хвалехж ти се, заканвахж се.

Лазарски.

5

Калйо, Калйо, Калино,
Цжрнооко маслино!
Цжрни ти се плетенки[1])
По рамена редени.
Не затворай портите,
Не наштимай[2]) жртите.

6

Ай, Йоване, домакине!
Край куйкяти река течитъ,
До реката вита евла,
На евлата три седела[3]),
Три седела билбилой[4]).
Еденъ пеетъ (рано) вонеделя,
Други пеетъ въ градина,
Во градина подъ трендафилъ,
Трейкьи пеетъ въ май месецъ.

7

Овде дворйе метени,
Овде момокъ посвжршенъ[5]),
Мислятъ да го оженатъ
Ова есенъ до есенъ,
Ова пролетъ до пролетъ
Чекатъ вино цжрвено,
Чекатъ бела пшеница,
Точатъ люта ракия.

---

1) Заплетени коси. 2)Не насъсквай. 3)Гнѣзда. 4)Славеови. 5)Годенъ.

3

Малечкаво *у*баво[6])
На корабъ се везеше
Майка му се молеше:
„Корапчии, мой бракя!
Убо тргайте[7]) коработъ,
Да не паднитъ малечко,
Да не ми се оперитъ.[8]).

9

Иматъ майка мила сина,
Мила сина Костадина.
Промени го, наружай го[9],)
Та дади[10]) му чаша въ ржка,
Во чашата ройно вино,
Во виното стребренъ пръстенъ,
Та пушти го со лазарки,
Коя ке я найбендисатъ?
Бендисало руса Стойна,
Руса Стойна, най малата,
Наймалата поповата.

10

Боуснале[11]) се три соунца
Отъ Белешка планина
Во майкина пазува,
Во татко'и скуто'и.
Не ми биле три соунца,
Тукъ ми биле три брайкя.
Еднийотъ што ми велеше:
„Дай ми Боже што сакамъ:
Карванъ койни да имамъ,

---

6)Хубаво, добро. 7)Теглете. 8)Да не се убие.
9) Накити го10) Дай. 11)Блъснале, огрѣле.

Рано да и[12]) товарамъ,
Кираджия да одамъ“.
Другйотъ што ми велеше:
„Дай ми, Боже, што сакамъ:
Плугъ воло'и да имамъ,
Рано да и[12]) прегинамъ[13]),
На орайне да одамъ“.
Трейкьотъ што ми велеше:
Дай ми Боже што сакамъ:
“Булукъ овци да имамъ,
Рано да и скоривамъ,
На пасейне да одамъ.„

Записали **П. Н., А. С. и Т. Д.**

12) ги. 13) Впрѣгамъ. 14)Дигамъ, събуждамъ.

Къмъ българския рѣчникъ

Въ първата книжка отъ „Книжици за прочитъ“ (стр. 27 и н. т.) приведохме нѣколко купчинки (групи) отъ провинциялизми, които тукъ ще допълнимъ и продължимъ.

Да се опрѣдѣли точно една дума съ помощьта на други думи отъ сжщиятъ езикъ е мжчно, а понѣкога и невъзможно. За това тоги пжть, щомъ ни се покаже, че между думитѣ, приведени въ една купчинка като провинциализми, има поне една общеизвѣстна, ние ще се минемъ и безъ такива опрѣдѣления или какви да било пояснения. Само на животнитѣ и растенията турихме названията на латинский и др. езици.

Редомъ съ провинциялизма стои името на града или селото, или пакъ околията, гдѣто се той употрѣбя, освѣнъ въ тѣзи случаи, гдѣто е излишно да се забѣлѣзва това или дѣто случайно не е било забѣлѣзано при записването на думата. Вѣроятно, много отъ указанитѣ тукъ провинциялизми се употрѣбяватъ сжщо така и по други мѣста, освѣнъ посоченитѣ тукъ у насъ. Ще се каже, ако единъ провинциялизмъ е влѣзълъ въ настоящия списъкъ, и сж посочени нѣколко мѣста, гдѣто се той слуша, въпросътъ за тая провинциялизмъ далече не е исчерпанъ: трѣбва да се узнае, дали той не се употрѣбя още и другадѣ, и особенно е любопитно да се узнае, лали го нѣма въ нѣкоѣ говоръ далеченъ и отличенъ отъ ония, които сж означени тукъ при дадения провинциялизмъ.

И слѣдъ това още не е свършена работата съ коя да е купчинка провинциялизми: остава да се узнае, какви още други провинциялизми отъ дадената купчинка сжществуватъ по говоритѣ ни, та трѣбва да се придадѣтъ и тѣ къмъ тази пъстра картина, която почти винаги ни прѣдставляватъ нашитѣ многобройни говори.

Даже само за това, за тази чудна пъстрина (която нагледно ни опрѣдѣля, между другото, и влиянието на чуждитѣ езици върху кой да е отъ говоритѣ ни, запримѣръ, на грѣц-

кия-върху ю. з. ни говори), би си струвало трудътъ да се подбиратъ по нашия методъ думи, които инакъ, съзнаваме го, губѣтъ много отъ цѣнностьта си и не могѫтъ послужи за дотамъ сгоденъ материялъ за рѣчника, защото думата, за да бѫде обйекгъ на рѣчника, найдобрѣ е да влиза въ прѣдложение, въ фраза. Ето защо е нужно да се побърза съ записването на такива пословици, въ които влизатъ провинциялизми.

Ний мислимъ, че по тоя начинъ ще можемъ поскоро изброди въ различнитѣ наши говори много таквизъ думи, които иматъ чистъ славянский коренъи поради това сѫ твърдѣ важни за издирвачитѣ по историята на ново-българския и старобългарския езици. За любопитство ний ще прѣдставимъ отдѣлно нѣкои отъ тѣзи думи.

Веда — свѣткавица. *Веда мжска* — il fait des eclairs — Велесъ.

Виното броди — виното ври.

Везградъ (вьсь градъ) Охридъ - панагиръ.

Весло Охридъ — лопата за гребене по вода.

Ворѫъ Дрѣнокъ (Деб.) градина.

Джгань Велесъ — тълпа, сгань

Думамъ : *си думамъ со умотъ* Битоля — мислѫ си съ умътъ.

Затиляжъ Рѣсенъ — тилъ

Здракъ Охридъ — свѣтлина, слънчовъ лѫчъ.

Зной Горна Джумая - горещина.

Клетъ Дебърско — изба.

Кжргъ Дойранъ - кржгла дъска, на която мѣсѫтъ баница (комадъ, зелникъ).

Кржсъ Каилярско прѣзъ (прѣдлогъ) : *кржсъ носу* — прѣзъ носътъ.

Кжшей Бобища (Кост.) едно кѫсче хлѣбъ, залъкъ.

Мжня Тиквешко - свѣткавица, мълния.

Пишникъ Сѣръ — сомунъ хлѣбъ, испеченъ на подница.

Позно Костурско, Кайлярско — късно, доща.

Сидъ Велесъ, Прилѣпъ и др. — новопосадено лозе.

Свезка Прилѣпъ, Загоричане — балдъза.
Слезка, слезенка Велесъ – далакъ.
Торче Охридъ – поръ (купч. 66-а).
Трем Велесъ.
Утрешвам Кайлярско - отвръзвамъ (отъ + рѣшити).
Ушатка Дебърско — голѣмо гърне съ двѣ дръжки.
Цревйе Щипъ – чепици.
Чадъ Прилѣпъ - димъ.
Чади Прил. - дими (глаг.)
Чурлява — Горно Броди (Сѣрско).
Чури Велесъ - дими.
Ялица Охр. — тѣсна уличка.
Жрбетъ Велесъ – гръбнакъ.

Отъ друга страна, ний се утѣшаваме съ силната надѣжда, че ще да има несъмнѣнна полза отъ прѣдложенитѣ тукъ думи, които се отнасятъ къмъ животнитѣ или растенията. Има изъ нашия народъ сумма названия на трѣви, дървета, бубулечки, риби и пр., названия неизвѣстни на съставителитѣ на учебницитѣ по ботаниката и зоология, гдѣто живо се сѣща тоя недостатъкъ: въ много отъ тѣхъ учебници намираме латински названия, направо заети или искуственно прѣведени на български, когато, — може да бѫде увѣрень човѣкъ, — у нашия народъ има свои български названия за тѣхъ. За улеснение на тѣзи, които се бихѫ завзели да се събиратъ названията, относящи се къмъ зоологията и ботаниката, ние прѣдставяме тукъ и повечкото отъ тѣзи названия, гдѣто сѫ употрѣбени въ разнитѣ учебници по естествената история: Бр. означава у насъ учебника по ботаника отъ Бракаловъ, Б. — по ботан. и зоология отъ Бѣлчевъ, Бж. — по ботан. и зоол. Бояджиовъ (прѣводъ), В. — Вѣженовъ, Л. и З. — „Животнитѣ“ отъ Лазаровъ и Златарский, М. — зоология Макаковъ, У. — ботаника Урумовъ. Увѣрени сме, че сѣкий, който запише нѣколко думи по названията на растенията и животнитѣ, ще направи какво годѣ откритие, важно за учебната ни литература. Ето полезно и благородно занятие за нашитѣ народни учители и за ученицитѣ.

Твърдѣ е възможно, щото, благодарѣние на метода, несгодитѣ на когото съзнаваме, да сме съединиле въ една купчинка провинциализми, които не досущъ се посрѣщатъ

по значението си. Но такива погрѣшки лесно ще е да се исправятъ отсетнѣ съ съдѣйствието на любителитѣ на езика, стига тѣ да благоволятъ да ни посочятъ тѣзи погрѣшки.

Провинциализмитѣ се отличаватъ помежду си изобщо или по фонетическитѣ си особености, или по суфикситѣ, коренитѣ си, или по сичкитѣ три отношения, или само по двѣ. Така, *ношви, ноштви, ноштува, ношкви, нокьви,* сж петь провинциализми отъ единъ и сжщъ корень и съ едни и сжщи суфикси, а отличаватъ се само отъ фонетическа гледна точка. *Бочка* и *Бочва* сж два провинциализма, отлични помежду си само по суфикситѣ си. *Джганъ, паплачъ, смречъ* сж три провинц., образувани отъ три различни корени. Въ първия случай любопитно е да се отбѣлѣзва провинциализмътъ, само аколи изважда наявѣ нѣкое недотамъ общеизвѣстно фонетическо явление въ единъ говоръ. Така, никакъ не е новина, ако ни се съобщи, напр., че въ Велесъ говорятъ *патъ* вм. *пять*. За такива думи въ списъка си съобщаваме само по случай, когато тѣ влизатъ въ една купчинка съ други думи, по-любопитни отъ коя да е гледна точка.

Нѣкои названия сме записали въ множ. число, защото така се почесто употрѣбятъ. Това не ще каже, че тѣзи имена нѣматъ съвсѣмъ ед. ч. Така напр., сичкитѣ имена, прѣброени въ 5), 12) и др. купчинки, се срѣщатъ и въ ед. ч.

Считаме за длъжность да забѣлѣжимъ, че отъ приведенитѣ у насъ думи значителна часть ни е прѣдставена въ видъ на кратки списъци отъ различни лица, на които се припада голѣма благодарность.

Къмъ купчинка N-о 1, на стр. 27 отъ Книжици I (*грежъ, стрежъ и пр.*):

12. *Бодакъ* — Руско Дерекйой, Сопотъ, Пищигово.
13. *Глезенъ*.
14. *Члянъ* — Сѣрско.
15. *Глючъ, глюджотъ* — Леринъ.

16. *Глуждъ,—ждо'и* — Битоля.
17. *Сжкъ* - Враца, Пищгово.
18. *Чепоръ*
19. *Чепъ*—Ст. Загора
20. *Чекоръ* Пащигово

Къмъ куп. 3-а (*товарникъ, ластоарка* и пр.):

10. *Вжстенгарка* — Пополе (Костурско).
11. *Вжстагарка* - Горна Джумая.

Къмъ купчинка 5-а (*чварки, джиберини* и пр.

13. *Гиронки* — Месокастро, махала въ Охридъ.
14. *Джумерки* Сопотъ.
15. *Джжмкрина* — Зеленичe (Костурско).
16. *Жмирки* — Джумая.
17. *Джумерини* — Екшису (Върбени, въ Битолско).
18. *Ципори* - Сливенъ.

Къмъ купч. 7-а (*сурме сиртъ и пр.*):

10. *Завкрница* — Охридъ.
11. *Заворна*—Дрѣнокъ (Деб.)
12. *Засовница* — Гевгелия (ст. бълг. *соути*—*совж*).

Отъ тукъ нататъкъ слѣдватъ нови купчинки.

8. *Малка, островърха частица отъ дърво, тънка като малка игла; като се вовре подъ нокъта или въ кожата, причинява ни болка,* petit copeau, *щепка*:

1. *Треска* — ист. б.
2. *Тресчица* — Ст. Загора.
3. *Спица*—Велесъ, Прилѣпъ.

9. *Частица отъ дърво, не до тамъ малка, както означената въ* 8) *купчинка*; petit *copeau, щепка*:

1. *Треска* — ист. б.
1. *Деланка*—Вел., Прил.
3. *Даланка* — Неготино (Тиквешко).
4. *Парнарче*—Айватово.
5. *Парнаръ* - Киречъ-кйои !

10. 1. Аралжкъ — ист. б., Струмница; *аралжкъ, аралакъ* — Вел., Прил.

2. *Растрога* — Твърдица (село въ Бессарабия).
3. *Цапотина* — Мелникъ,
4. *Цепетина* — Загоричани, Бобица.
5. *Цепетинка* — Воденъ.
6. *Расцепка* — Щипъ.
7. *Рацепка* — Висока, Енидже.
8. *Процепъ* (?) — Охридъ.
9. *Трескутина* — Брѣзница, Смърдешъ (Кост.)
10. *Рязка* — Лозенъ-градъ.

11. Clavus, clou, гвоздь:

1. *Гвоздей* ист. б.
2. *Клинецъ, клинци* — Велесъ.
3. *Брутъ, брукя* — Прилѣпъ.
4. *Пиронъ* (гръц.) — ист. б., Острово.
5. *Карфия* (френскитѣ гвоздеи, помалкитѣ) — Острово

12. *Провиснжлитѣ пръчици ледъ, които се образуватъ обикновенно по стрѣхитѣ, когато капе вода, когато се топи снѣгътъ отъ покривка*, pendeloque, glaçon de gouttière, висулка:

1. *Мразорци* — Велесъ.
2. *Мранзули* - Прилѣпъ.
3. *Чучурки* — Сливенъ.
4. *Шушулки* — Ст, Загора.
5. *Цуцунаръ* — Зарово.
6. *Цивки* — Враца.
7. *Сопои.*
8. *Климистаръ* (ср. *жлѣца*) Куманичево, Загоричани.
9. *Сулинаръ* Кукушъ, Воденъ, Щипъ, Виралци (Кайларско).
10. *Суджуци* — Дойранъ
11. *Масуръ* — Сопотъ.
12. *Мисуръ* — Кавадарци, Неготино.

13. 1. *Толчникъ* — Прилѣпъ.
2. *Тълчникъ* - Велесъ. Екшису.
3. *Тъчникъ* - Конче (Радовишко), Кавадарци.
4. *Тлчнякъ* (*двусложна дума, л. самогласно**) *съ ударение*) Враца.

---

*) Гл. бѣлѣжката къмъ купч. 62-а, дума-*а*.

5. *Тѫлчокъ* — Сопотъ, Т. Пазарджикъ.
6. *Лукубия* - Костурско.
7. *Чукалникъ* — Сливенъ.
8. *Тучникъ*?
9. *Токмакъ* — Ст. Загора.

14. 1. *Ногитви* — ист. б., Дойранъ.
2. *Ногиви* — Куманич., Загорич., Биралци.
3. *Ногитува* — Кукушъ, Г. Джумая.
4. *Нжикови* — Пищигово (Т. Пазарджиско).
5. *Нжикви* = Горно Броди.
6. *Нуштуви* - Ст. Загора.

15. Сждъ за вода, направенъ отъ дърво, приличенъ по формата си на тѫпанъ:

1. *Букло* — Воденъ.
2. *Букла* — Велесъ.
3. *Букаръ* - Прилѣпъ.
4. *Бѫкълъ* — Пищигово.

16. 1. Карта = Велесъ.
2. Бѫклица (отъ poculum?) — Ст. Загора.
3. *Бѫкелъ*.
4. *Чотора*.

17. *Пръстенъ сждъ за вода, съ широко гърло и съ уста, отъ която изливатъ водата:*

1. Милуйка — Велесъ.
2. *Шаница* (?) = Рѣсенъ.

18.) *Сждъ отъ прѣпечена пръсть.*

1. *Пято, пиято*.
2. *Шаница* ист. б.
3. *Шаница* Рѣсенъ.
4. *Каленица* — Велесъ (ср. въ сърб. ез. *каленица*, дума употрѣбителна „особито долье преко Мораве“ — Карадж.).
5. *Каленица* — Щипъ.
6. Блюдо — Пищигово.
7. Пжнйца — Пищигово.

19). 1 *Гребень* — ист. б.
2. *Чешалъ* = Велесъ.
3. *Суграна* (за женитъ. — гръцк.)

20. 1. *Гайда* - ист. б., Щипъ, Прил., Дойр., Охр., Биралци, Горно Броди.
2. *Меше* — Кукушъ.
3. *Мешница* — Вел., Скопие.
4. *Мешница* Тиквешко.

21. *Часть отъ чорапа, нагорѣ отъ глезенетѣ:*

1. *Кракъ, кракови* —Велесъ,
2. *Гуша* – Леринъ.
3. *Дигове* мн. ч. – Пищигово.
4. *Кончувъ, Кончове – ви* – Сопотъ, Ст. Загора.
5. *Конци, кончуве* — Ямболъ.
6. *Горниште* — Т. Пазарджикъ.
7. *Горникъ* – Кукушъ.

(Гл. и 22-а купч.)

22. *Тая часть отъ чорапа, която обхваща стжпката до глезенетѣ:*

1. *Стапало* –Велесъ.
2. *Одило* – Сопотъ.
3. Ходило — Ст. Загора.

(Гл. и 21-а купч.)

23. Рѣзкитѣ, браздитѣ, които образуватъ по земята колелата на колата; ornière, *колея:*

1. *Коловозникъ* — Екши су.
2. *Коловозъ* – Враца, Емборе (Бит).

24. *Купъ отъ 9 до 13 снопа жито, наредени по извѣстенъ начинъ;* merditum cumulus:

1. *Крстецъ* — Враца.
2. *Кржстина* — Щипъ.
3. *Става* —Кукушъ.
4. *Ставина* – – Куманичово.
5. *Кръстецъ* — Пищигово.

25. Du lait caillé, *кислое молоко:*

1. *Йогуртъ, югуртъ, юуртъ* — ист. б. *йогуртъ* – Вел.
2. *Кисело* млеко — Ст. Загора.
3. *Подквасъ* – Загоричани.
4. *Квасеница* – Горна Джумая.

26). *Шипата, която се образува отгорѣ у топлото млѣко:*

1. *Каймакъ* - ист. б.
2. *Каймакъ* – Вел.

3. *Вжръ* (отъ *върхъ*) — Загоричани.
4. Сметана — Курудере (ср. р. *сметана* crème aigre).

27). *Тънкитѣ, нарѣзани отъ тиква филии, които варятъ въ пекмеза*:

1. *Ржцель* — Дойранъ.
2. *Ричелка* - Екши су.
3. *Речалъ* — Вел., Прил.
4. *Рачели* - Ст, Загора.
5. *Фелия, филия* — Охр.

28). *Калеевъ хидратъ (KOH)*, potasse caustique, lessive, щелочь:

1. *Люта вода* — Враца.
2. *Пипиляна ода* — Ямболъ. *пипиляна уда* Ст.Загора.
3. *Пепелница* — Прилѣпъ.
4. *Луга* — Охридъ.
5. *Цекь* Вел., Щипъ.
6. *Цвикъ* Гумендже.
7. *Цвикъ* — Дойронъ.
8. *Бугада* — Сливенъ.
9. *Вогава* — Курудере.
10. *Лешия* (отъ фр. lessive както и слѣдующитѣ двѣ.)
11. *Лисива* Ст. Загора.
12. *Лисида* Воденъ.
13. *Протйо* — Зарово.
14. *Зола* — Т. Пазарджикъ.
15. Нищигово — (Т. Пазардж).

29. 1. *Турели* — ист. б., Охридъ; гурѐли — Биралци.
2. *Гурли* — Шипъ, ист. б.
3. *Гурелки* — Вел., Прил.
4. *Гурдели* — Дойр. Кукушъ.
5. *Гурди* — Г. Джумая, Неговань (Сол.), гу́рдж мн.ч. както и сичкитѣ др. имена отъ тази купчинка) — Зорово, Сохо.
6. *Гленджи* — Айватово.
7. *Дземби* — ib.

30. 1. *Ноздри*.
2. *Ярнки* — Вел., Прил (ср. =ρὶς — ρινός, nares).
3. *Рилки* — Охридъ.
4. *Крѝла*.
5. *Шупелки* — Кайларско.
6. *Шупелки* — Емборе.

31. *Личността (повечето пъти жена), която ходи по поржчка или по своя инициятива при-родителитѣ на една мома или момъкъ, съ цѣль да ги уговори за годежъ*; t rieur, —euse, *сватъ, свака*:

1. *Стройникъ* — Прил., Вел („*я пратиле стройникъ баба* Х.)
2. *Просецъ* -Криворѣчна палонак.
3. *Сводникъ* — Радоборъ (Битол.) Прил.
4. *Изводникъ* — Гевгелия.
5. *Снобникъ* („Книжици за пр.“ I, 31) — Бобица (Кост.)
6. *Прокеанитъ*, мн. ч. *прокеанйтки* (ср προξενίτης)
7. *Просанитъ* (?) Висока.
8. *Момари* мн. ч.
9. *Женихли* мн. ч. :*Ману-Манушка платно тжче-ше, Първанъ женихлие проважда. Три дни по трима (проважда), дордѣ (ги стори)* до деветь. Манушка плаче, не го рачи : „не щж го, мале, не щж го“* Теменуга 3.
10. *Сватовникъ, сватовница* —Сливенъ.
11. *Сватъ, сватя* Ст. Загора.
12. Думалникъ — Пищигово.

32. *Дѣтето, дордѣ не е кръстено* :

1. *Голчу*, — Сливенъ,
2. *Голчо* и *Голка* **) — Мустафа паша.
3. *Керджо* — Леринско.
4. *Кжржо* и *Кенда* - Велесъ.
5. *Гушлйо* и *гушла* — Лозенградъ.
6. *Кушлйо* и *кушла* Ст. Загора.
7. *Шуле* и *пужа* - Дойранъ.
8. *Шулько* и *пужа* — Кукушъ.
9. *Шуле* и *чупж* — Старчища (Невр.)
10. *Ижо* — Воденъ.
11. *Шурде* — Леринъ.
12. *Бебе* — Ваташа (Гиквешко).
13. *Мусе* — Загоричани.
14. Арнаутинъ - Калоферъ.
15. Желѣзко (?).

---

*) Въ скоби заградените думи отъ тая нар. тѣс. сж прибавени отъ насъ.

** Въ този кущ., гдѣто наредъ привождаме двѣ имена, първото е за дѣте отъ мжжкий полъ, второто — за отъ жеѣский.

33. Cicode orni. cigale, *кузнечикъ*: жетваръ̀тъ, журкулъ, кречъ М.;жетваръ Л. и З.

1. *Цжрцорецъ* — Велесъ, Папрадища.
2. *Скреджъ Гуменджа.*
3. *Кречъ* — Дойранъ, Кукушъ, Петричъ, Горна Броди.
4) Църкалецъ — Щипъ
5) Жежепече—Струмица
6) Скрежъ — Кавадарци — Гевгелие
7) Жетваръ — аре Воденъ
8) Скрежецъ — Струга

34. Coccinella septempunctata, bête à Dieu, *божья коровка*: — Божата кравица, калинка М.; божа кравичка Л. и З.

1. Каля бубаля—Воденъ.
2. Каля маля Рѣсенъ.
3. Мара—Дойранъ, Кукушъ, Кавадарци.
4. Велигденче - Велесъ, Прилѣпъ, Охридъ, Призрѣнъ.
5. Божия бубалька - Пазаръ (Енидже Вардаръ).
6. Даскалче — Сухо.
7. Невѣстица—Галичникъ.
8. Путмара - Скопие,
9. Невестица — Крушово.
10. Кукумара, Бобища, Загоричане.
11. *Гуроль*—Горно Броди.
12. Господюва момичка—Айватово.

35. Pulex irritans, рисе, блохо:

1. Обик. Бѫлха и. б.
2. Бляха — Сухо., Копривщица.
3. Бжа,— и — Велесъ.
4. Болфа = Дебръ, Прилѣпъ, Охридъ.
5. Боо*) = Рѣсенъ.
6. Буха — Щипъ, Призрѣнъ.
7. Буа — Струмица.
8. Бѫлва = Загоричане Бобища.
9. Бѫла — Енидже, Воденъ, Гевгелие.
10. Бъхлѫ — Пищигово.

36. Grilletelpa vilgaris, cortiliëre, медвѣдка:

Поповото прасе, конощипъ, конопищица М., Слѣпо куче, Попово прасенце Л и З.

---

*) Второто *о* кратко: съ чл̀ѣнъ: *боата*, съ *а* кратко подиръ *о*

1. Куконоцекъ =Сопотъ.
2. Конюшчипъ=Велесъ, Прилѣпъ.
3. Слепо куче — Папрадища.
4. Рачка—Дойранъ, Гевгелие.
5. Рачецъ—Воденъ.
6. Конощипица—Сливенъ.
7. Кромидарецъ.
8. Коншчипъ—Скопие.

37. Gryllus domestica, grullon domestique. сверчокъ домашенъ щурецъ. М., Л и З.

1. Чурка—Либяково (Неврок).
2. Чуркуль—Горно-Броди.
3. Штурецъ=Кукушъ.
4. Шчурецъ – Велесъ, Загоричане.

38) *Личинката на насѣкомото* tabanus bovinus taon, *слѣпень говедъ. овадъ М.), червейчето, отъ което се развива това насѣкомо* :

1. Вжгарецъ – рци — Пищигово (Т. Пазарджикъ).
2. Вжрголенъ—олци—Воденъ.
3. Вжргулецъ улци – Острово.
4. Ягарецъ, ягарци— Велесъ.

39. Hirudo medicinalis, Sandsue med. пиявица:

1. Пиевица и. б.
2. Пияйца – Рѣсенъ Битоля.
3. Пивица Кукушъ.
4. Пийвица — Гевгелие.
5. Пиявица — Загоричане. Воденъ, Енидже,
6. Пияутка — Горни Бродъ.
7. Пиутка, Сѣресъ
8. Пивжйца — Охридъ.
9. Пиявица — Велесъ, Скопие.
10. Пиовица — Копривщица
11. Пеебица — Пищигово

40. Helix pomatio grand escardot улитка: градински охлювъ, пложакъ, пасмелецъ, Ухлений. М, град. охлювъ Б. Обики. охлювъ Л. З.

1. Полджавъ —мил. 532: буба леже буба не, самарь носи, коинъ не, рогове има, волъ не (Гат.)
2) Полжавъ — Прилѣпъ
3) Пжлджакъ (?) – мил. 531: мале малечко пазать и кукята на себе носитъ (гат)

4. Полжай — Охридъ.
5. Пялжай — Папрадища.
6. Пажокъ — Горна Джумая.
7. Плжовецъ (3 слога, ударъ
8. Пхляжокъ — Воденъ
9. Плужекъ — жкови — Ямболъ; Плужковъ — ист. б.
10. *Пижокъ — Кукушъ.*
11. Пряжлокъ — Дойранъ; пхржлокъ Гелгелие
12. Пяржайка — Велесъ Кафадарци,
13. Слимукъ — Сухо.
14. Лигавецъ — Загоричане (Кост.), Биращи (Кайлярско)
15. Охлювъ — Ст. Загора, Сливенъ („*Охлюфче, бофлюфче и пр.*)
16. Бухеръ — Копривщица („*Буере, ведере и пр.*
17. Роглецъ — мил. 532.
18. Рожковецъ — Враца.
19. Руйкулъ — Горно Броди.
20. Стригоръ, стригорче, — Пищигово (*стригорито тодорче„*).
21. Шомпалъ — Черпанъ.
22. Шалангозъ (гръсъ?).
23. Поушокъ[1]) — Рѣсенъ.
24. СхлменъСтарчица(Неврокъ)
25. Смилекъ зарово.
26. Салякъ, шалякъ Висока.

41. Zimax, limace, слизенъ (ср. купч. 40)

1. Лигавецъ — Воденъ.
2. Пужекъ — Ст. Загора.
3. Цигански плужговъ Сопотъ
4. Плужекъ — Сливенъ

42. Le tetard, головастикъ: попова лъжичка, главистица, тулумче М., Попови лъжички, палагунци Л и З.; Поп. лъж, копане, комарчета, палагунци. Б., Главачъ — Б.

1. Попадийки==Враца.
2. *Калугерици* — Загоричане; *Калугерици* — Прилѣпъ
3. Цигански риби — Пищигово (Т. Пазар.)
4. Егюпски риби — Кавадарци Тиквешъ, *Егюпци* значи цагани, *егюпский*==циганский).
5. Копане — Дойранъ. Сухо.

---

1) Гл. бѣл. къмъ. 62-а, дума-а.

2) Двусложно: чети *оу* за единъ двугласенъ звукъ, съ твърдѣ кратко *у*, съ ударение върху *о*

6. Скърдокопане — Градоборъ (Солун.) : Скърдокопане — Висока.
7. Вѫртокопанецъ — Кукушъ.
8. Главочъ, Ямболъ.
9. Главунекъ—Т. Пазарджикъ
10. Мѫрмурци — Куфалово (Солун.) ; мѫрмарци мачуково (Гевг.)

43 Vipera berus, vipere commune. *обикновенний гоюкъ*: пепелянка змия М.; обикн. пепелянка Б; пепелянка, усойница, винера. Л. З.

1. Лютица — Гевгелие, Дойранъ.
2. Улогата змия = Воденъ
3) Усойница — Рѣсенъ, Сопотъ.

44. Vipera amomodytes, ammodyte осойница М., рогата винера (?) Л. З.

1. Качуляста змия.
2. Сивякъ змия—Воденъ.

45. Salamandra maculata, salamandre commune *саламандра*: дъждовникътъ, земния млокъ, саламандра М.; обикн. саламандръ Л. З.

1. Дужаленъ—Папрадища.
2. Дъждовникъ — Копривщица.
3. Гущеръ —Воденъ.

46. Testudo glaeca, la tortue greque, гереnаха: Костеначката, бърдска желва, коруба жаба, М. гръцка костенурка Л. З.

1. Желва — ист. б., Висока.
2. Желка—Велесъ, Воденъ, Дойранъ, Рѣсенъ, Кукушъ.
3. Костена жаба.
4. Костеница—Враца.

47. Anqilla vulgàris, anguille, *угорь* : обикн. егуля Б. ; обикн. змиоръ, иланъ балъкъ М, ; змиорка Л. З.

1. Ангула—Воденъ, Гевгелие, Енидже.
2. Ягуля — Рѣсенъ, Струга, Охридъ.

3. Ахель—Сухо.
4. Енгуля – Бобица.

48. Esox lucius, brochetcommun, щука: обики. щука, М. Б.

1. Штука ист. б.
2. Турна (гръцк.) Воденъ, Кукушъ.

49) Perca fluviatilis perche, окунь: речния бибанъ окунъ М., рѣчний костуръ Б., Бабои, Гергечъ Л. З.

1. Пиркия, Дойранъ.

50) Anas, canard (утка и canard mâle (селезень):

1. Шатка ж., шатокъ м. — Велесъ, Кавадарци, Щипъ
2. Патка ж. ист. б. патокъ Ст. Загора, Ямболъ.
3. Пайка. ж. паякъ м.—Битоля, Прилѣпъ.
4. Биба ж. — Кукушъ, Биралци (Кайлярско), Струмица,
5. Маница—Копривщица. Пжтарокъ м. — св.
6. Патжръ м. — Пищигово (Т. Пазард.)
7. Памуръ м. — Воденъ, Сухо.
8. Бибка ж. — Загоричане, Бобища.
9. Шаторъ, м. Патица ж. — Враца.
10. Папиж — Гевгелие, Енидже, Гуменджа.

51. Pcius, pie, дятель: черния кълвачъ. М.

1. Кжлвачъ ист. б.
2. Клукоджрвецъ — Папрадища — Велесъ
3. Детле — Бобища, Воденъ,
4. Джрваръ — Гевгелие
5. Клокавецъ — Рѣсенъ.
6. Кукарецъ — Щипъ.
7. Кжлвандрикъ Сопотъ.
8. Кжлвандричъ.
9. Тахта — кушъ Висока.

52. Alauda arvensis alouette, жаворонокъ: чуварлигата, чучулига М.; чучулига Л. и З. Полска чучулига Б.:

1. Чучулига = ист. б, щипъ Гумендже.

2. Чувжрлика — Гевгегелие; Чуфарлига Трудъ I, 366.
3. Чочка.
4. Чучурлика — Костурско
5. Чуралига — Тетово.

53. Corvus pica Pie, сорока: сврака М.

1. Страчка—Бобища, Велесъ. Прилѣпъ, Рѣсенъ, Струга Битоля.
2. Кикараска Гевгелие Дойранъ.
3. Сврачка Воденъ,
4. Сврачка Кавадарци.

54. Кокошка до 1-та година:

1. Пулка—Папрадища.
2. Пулька—Воденъ.
3. Яричка.—Кавадарци
4. Ерчица, ярка, Ст. Загора.
5. Ерица Сопотъ.
6. Пуладица с. Пищигово.

55. Upupo epops, la huppe пусащка: папунекъ, овчарско ниеге М.:

1. Пупавецъ - Бобища.
2. Пупунецъ — Рѣсенъ, Битоля.
3. Пупунецъ —Щипъ.
4. Гйонъ—Воденъ, Гевгелие, Енидже Вардаръ.
5. Циганско петле – Враща.
6. Черкесъ— Копривщица.

56. Cuculus canorus; coucou commun, кукушка:

1. *Кукувица* ист. б.
2. *Кукавица*—Велесъ, *Кукавица*, Костурско. Гевгелия Кафадарци.
3. *Кукъ*, Воденъ
4. *Куко* - Сухо

57. Strix grand bibo, due, *фигинъ*: сова или голѣмъ бухалъ Л. З.

1. Бухълъ ист. б.
2. Буфъ— Воденъ, Прилѣпъ. Рѣсенъ, Енидже Вардаръ.
3. Духо—Гевгелие.
4. Буфо—Струмица. Сѣрезъ.
5. Бумякъ—Враца.

58. Strix flammea, effraye commun, *пугачъ*:

1. Кукумявка ист. б., Костурско.
2. Утъ, Охридъ.
3. Кукувейка, Воденъ, Гевгелис, Енидже-Вардаръ;
4. Утка,—Прилѣпъ, Скопие, Кавадарци, Велесъ, Битоля.
5. Уляйка—Рѣсенъ.

59. Turdus merula, merle, *черный дроздъ*: черенъ дрозенъ, черния скорецъ М.: дроздъ — Л. З.

1. Сколòвранецъ, Прилѣпъ - Велесъ.
2. Сковранъ Воденъ.
3. Сковранъ—Мачуково.
4. Кйосъ—Джбово (Гевг.).

60. Meleàgris gallopàvo. dindon, *индюкъ*; куркой, пуякъ, фитъ м., пуйка ж., фитка ж. М. пуякъ м. Л. З.

1. Мисирóкъ, Гевгелие, Воденъ.
2. Мйсиръ — Велесъ.
3. Мисйръ — Кукушъ.

61. Vespertilis, chauve-souris, летучая мышь:

1. Прилѣпъ = ист. б.
2. Лилякь, Велесъ, Прил. Охр. Гевгелие, Кукушъ.
3. Лилякъ - Кукушь, Дойранъ
4. Сумракъ = Г. Джумая.
5. Каралепъ — Дабиля (Струмишко).
6. Нойкно пиле мн. нойкни пилишча — Воденъ (сф. νυκτερίς, нетопырь).
7. Сжрча — Енидже Вардаръ.
8. Кидже — Кушу (тур.) = Сухо.
9. Вечерно пиле Висока.

62. Mus decumanus, surmulot: Плжхъ, М., Л. З.

1. Плхъ [1]) = Враца.
2. Плжхокъ.

---

1) Тука, както изобщо въ груната съ гл. + лъ + съ съгл. гл., имаме въ Вратчанския говоръ *л* самогласно. Само въ този говоръ и може би още въ Трънский, Пиротский и др. и *р*. въ подобно съчетание отъ съгласни е самогласенъ звукъ и се изговаря досущъ както въ Сърб. сз. Самогласното *л* не знаж, дали е забѣ-

3. Плж'окъ — Пищигово (Т. Пазарджик.).
4. Плжшокъ.
5. Стаоръ — Прилѣпъ.
6. Ставорецъ — Велесъ ; стафорецъ — Струмица, Петричъ.
7. Сропникъ - Горно Броди.
8. Старовецъ — Крушово.

63. Foetorius vulgaris, belette, *ласица* : батева булка, хубава невѣста, невѣстулка М., невѣстулка, байнова булчица, попадийка, Л. З.

1. Йенюва бу́лчица.
2. Бу́лчица — Сливенъ.
3. Ба́йновка - Търновско.
4. Попади́йка - Сопотъ.
5. Кальма́нка — Ахчелеб.
6. Невесту́лка — Сухо, Враца; *невесту́лка* Горно-Броди (Сѣрско) Загорич.; *невеста́улка* — Велесъ.
7. Ца́рева кѐрка — Велесъ, Загоричане.
8. Кждѐнка, Сливенъ, Ямболъ, Кукушъ.
9. Власица Прилѣпъ.
10. Ца́рева невѐста Воденъ.
11. Ца́рева невѐстулька Охридъ.
12. Пиши - попадийка, невѣстулка Коприв.

64. Talpa europea, taupe commune, *кротъ* : къртокъ, къртица М., къртъ Л. З., къртокъ Б., обик. къртица Бж.

1. Кжртъ ист. б., Щипъ, Велесъ, Кавадарци.
2. Кржтъ Струмица.
3. Кжртечи́на Гевгелие.
4. Кжрчети́на Воденъ.

65. *Агне, коего бозае* :

1. Су́гаре Прилѣпъ.
2. Суга́ре Воденъ.
3. Млѐкарче Велесъ.

лѣзано нѣйдѣ отъ нѣкого. Колкото за *р.* самогласно, срѣщаме го въ много отъ всичкитѣ записани нар. умотв., особенно въ II. Сп., нъ съмняваме се, дали въ всичкитѣ тѣзи говори дѣйствително при *р.* мѣма никакъвъ гласенъ. Миклошичъ има общо мнѣние, че сичкитѣ бълг. говори притежаватъ *р* самогласно. Съвсѣмъ наопаки, щомъ нѣма ясенъ гласъ при *р*, винаги въ повечето отъ нашитѣ говори се чува *ж*, прѣдъ или слѣдъ *р*.

Агне, късно родено :

1. Шилѐже Воденъ.

66. Foetorius putorius, putois commun, *хорекъ :* Поръ М. Л. З.

1. Торче Охридъ.
2. Поръ Ст. Загора.

67. Aequus mulus, mulet, *мулъ :* муле, катъръ М. Л. З.

1. Катѫръ.
2. Мѧска Гевгелие, Рѣсенъ, Струга, Охридъ.
3. Маска Прилѣпъ, Велесъ.
4. Муле Сѣрезъ.

Къмъ терминологията на бълг. флора.

68. Convolvulus sepium, le lisairon des haies, вьюнокъ заборный :

1. Дива слáчка Енидже.
2. Модаръ шаторъ Прилѣпъ.
3. Чадърче Ст. Загора, Призрѣнъ.
4. Повúвка Гевгелие, Кукушъ.
5. Лулья Воденъ.
6. Качулъ Горно Броди.

69. Primula officinalis, primévere. бѣлая буквица : Пролѣтна иглика, У., Бр. ; Ключанка Г., Иглика Б.

1. Иглика.
2. Гóроцветъ — Папрадища, Велесъ.
3. Грóчвецъ Бобища, Загоричане.
4. Гороцвете Галичникъ.
5. Петопрѫстница (?) Призрѣнь.
6. Пѐтопѫрстъ — Прилѣпъ, Скопие.
7. Игличина Копривщица.

70. Iris germanica, iris, *касатикъ, пѣтушокъ :* обикнов. перушка Г. ; тѫжъкъ, синъ кремъ, перонига, Бр. ; замбакъ У. ; кремъ, тѫжъкъ Б. :

1. Перýшика Папрадища.
2. Перушúга ист. б., перý-

нига с. Лѣшко (Горно Джум.).
3. Турско цвете Бобища.
4, Перу́га, Кавадарци, Воденъ.
5. Пиронига — Рѣсенъ, Гевгелие.
6. Перуника — Струга.
7. Манастирско цвете, Бобища, Загоричане
8. Магарешки уши — Сопотъ.
9. Урка — Панагюрище.
10. Кривъ дедо — Прилѣпъ.

71. Galanthys nivalis, le galant d'hiver, *поденѣжникъ*: Кочичка У. ; Кокиче Бр. Б. ; Кокиче, какички Г. ; снѣжниче, минзифарь В. :

1. Качка — Бобища.
2. Качу́нка Дойранъ, с. Лѣшко (Горно Джум.).
3. Ка́чунка, — Прилѣпъ, Велесъ.
4. Ка́чумка — Крушово.

72. Fragaria vesca, fraise, *земляника* : ягода, В. Бр. Б. Г, Бж., планици мн. Б. :

1. Плану́чка — Бобища, Загоричане.
2. Планица — Горни — Бродъ.
3. Кукóница — Драма.

73. Plantago major, le plantain, *жилочница, большой подорожникъ* :

Широколистенъ живовлакъ Г., Голѣмъ жиловлакъ Бр. Голѣмъ жиловникъ У. ; живовлекъ едролистъ, борецъ В. : петржилъ Б.

1. Буквица — Бобища.
2. Петожили — Куру-дере.
3. Те́га'ецъ — Рѣсенъ.
4. Тжчитжчка — Враца.
5. Тега́вицъ — Воденъ.
6. Сучи-тжчи Горни Бродъ.
7. Те́гавецъ — Прилѣпъ.
8. Те́гувецъ — Кукушъ.
9. Живовлекъ — Копривщица.

74. Prunus spinosa, prunellier, *тёрнъ* : тръпка Бр., Б. Г. Черна тръпка У., Търнка Г. :

1. Тжрни́нка — Бобища.
2. Тжрлинка — Велесъ, Рѣсенъ.
3. Пру́на Воденъ (както и въ гръц. сз.).

75. Matricaria chamamilla, la matricaire camomille, *обык. ромашка :* Лай-кучка, В. Бр. Г. Бж., Лай-кучица Б., *матрика**) Ур. :

1. *Лай-лай кучка*—Ст. Загора и др.
2. Боливачъ—Горна Джумая, Рѣсенъ, Битоля, Прилѣпъ.
3. Бели очи—Бобища.
4. Рамо̀нйе Гевгелие, Воденъ, Ениджe.
5. Попа́дия—Велесъ.
6. Попа́дийче - Струмица.
7. Жмжмила—Охридъ (ср. съ лат.).
8. Лай куца - Кукушъ.
9. Пжртипопъ—Скопие, с. Лѣшко (Горно Джум.).
10. Бѣлъпо̀покъ—Галичникъ.
11. Попадийка—Щипъ.
12. Боли очи—Крушово.

76. Lycoperdon bovista, vesse de loup, *дождевикъ*, пърхава гжба У., прахутка г Бр. обикнов. прахуда Б., Пърхава гжба, праховница Бж. :

1. Бабару́тка—Бобища.
2. Папайца—Рѣсенъ.
3. Папу́шнаръ—Горно Джумайско.
4. Праху́ница Копривщица.

77. Robinia pseudacacia, le robinier faux-acacia, *бѣлая акація :* сълкъмъ, бѣла акация У., лжеакация, салкъмъ Бр. Б., акация, бечко дърво, салкъмъ Г. акация В.

1. Бѣлъ лилжкъ—Враца.
2. Бело цвете—Струмица.
3. Кралчиче Велесъ, Кавадарци.
4. Кралче—Кавадарци.
5. Цвекье Гевгелие.
6. Багремъ—Прилѣпъ.
7. Белъ тржнъ—Гумендже.
8. Френски тржнъ (?)—Гевгелие.

78. Narcissus poëticus, le narcisse des poètes, *нарцисъ :* бѣлъ нарцисъ, овчица Г. : бѣлъ нарцисъ, лале, луля, зарунъ Бр. бѣлъ нарцисъ У., бѣло лале, майско очице В., бѣлий зарунъ, зжржмкжде Б. :

---

*) Много се съмнѣваме за съществуването у народа на това, название както и на много други, приведени въ този учебникъ.

1. Бургия Дойранъ.
2. Миргишиле Енидже Вардаръ.
3. Шишáрка Киречъ-кйой.
4. Шчжрково цвеке Прилѣпъ Рѣсенъ.
5. Зржнкале Долний Порой.
6. Зжрнжкаде (гърцко).
7. Ризе Банско.
8. Бѣло лале Копривщица.
9. Латинче (?) Лѣшко (горно Джум.

79. Papaver rhoeas, le pavot coquelicot, *дикий медъ*: вълчи макъ У., пукълъ Бр., полски макъ, падикоса Г., пуплекъ, каджнка петлевъ макъ В., пуплекъ, пукалъ Б., дивъ макъ, пукалче. Бж.:

1. Кжджнка Ст. Загора, Балци.
2. Тутенка Рѣсенъ, Охридъ, Струга.
3. Божанка Гевгелие.
4. Пеперуга Воденъ, Бобища.
5. Лале Велесъ.
6. Божурокъ Енидже.
7. Божуръ Призрѣнъ.
8. Плюсковъ Струмица.
9. Плюскавецъ Дойранъ
10. Плюсковецъ, Долни Порой, Айватово,
11. Кокоружа Папрадница.
12. Була Кукушъ.
13. Божа Горни Бродъ.
14. Пламеница Горна Джумая.
15. Божичка Кавадарци, Тиквешъ.
16. Божурига Прилѣпъ; божурика Крушово.

80. Aquilegia vulgaris, l' ancolié, водосборъ: кандилки Г. Бр., Кандилка В., любика, кандилка Б.

1. Кандилчиче Ст. Загора, Велесъ, Призрѣнъ.
2. Кандилки, Битоля, Струга
3. Кандилъ—Скопие.
4. Сини кокошки—Горни Бродъ.
5. Кандилча—Щипъ.
6. Кандиличичекъ — Воденъ—Крушово.
7. Докусъ-донлия—Струмица.

81 Tropaeolum majus la capucine, *настурций, капуцинъ*: латина, венедихъ В.

1. Латинска Ст. Загора.
2. Литинъ Гевгелие.

3. Жолта лоза—Охридъ, Струга.
4. Латинчиче - Велесъ.
5. Джифирджифе Битоля.
6. Латифъ Призрѣнъ.
7. Латинъ — Енидже.
8. Алтѫнка — Крушово.

82. Sambucus niqra, le sureau commun, *черная бузина*: черъ бъзъ Б., свирчовина, бѫзъ Б., черно бѫзе Г. У.

1. Бозилъ — Енидже, Кукушъ, Гумендже, Гевгелие.
2. Бозликъ — Воденъ,
3. Бозгель — Струмица.
4. Бозъ — Бобища, Охридъ, Рѣсенъ, Сѣрезъ.
5. Бозе — Прилѣпъ.
6. Бѫзъ — Горно Броди.
7. Бозай — Велесъ.

83. Arista Zeae Semine qrivata: класътъ, кочанътъ, за който се държѫтъ царевичинитѣ зърна, отъ като се оронѫтъ тѣ, и остане голъ:

1. Чо́канъ, Ко̀чанъ Ямболъ.
2. Класчу́нка Щипъ.
3. Чейнко̀вина Тетово.
4. Влашкови́на Курудере.
5. Ра́пковина Иброирени.
6 Мисирлѫкъ Гайтаниново.
7 Маха̀лка Горно-Броди,
8. Чику́тко Воденъ.
9. Лушка, -шки Битолско.
10. Какала́шка Копривщица.
11. Кукура́тка Дабиля (Струмица).
12. Куба̀къ Заково, Висока.
13. Ту́фка, =ки Тиквешко.

84. Zea mais, maïs, *Кукуруза*: царевица, папуръ Бр. Б.; кукурузъ Г. Бж.; царевица В. мисиръ Г.:

1. Пче́нка, че́нка Охридъ, Папрадища.
2. Че́нка Прилѣпъ, Битоля, Биралци.
3. Пчени́чка Загоричане; Чени́чка-Гевгелие; Чени́чка Воденъ;
4. Ца̀ревица Горна Джумая.
5. Ца́ревка Прилѣпъ.
6. Гѫ́рчка, дордѣ е на нивата, на стъблото: „*я нава̀ди ли гѫрчката? Обра́те ли гѫрчката? Колку мумуру́за ви изле́зе?*“ Чичево (Велешко).
7. Мумуру́зка, Щипъ; *му-*

мурýзка, само отъ като се обере - Чичево (Велешко); *мумурýзка* Велесъ; моморòзка — Кавадарци.
8. Мисúръ—Карлово, Лозенградъ, Ст. Загора и др.
9. Мисúрка—Дойранъ.
10. Мамули Лозенградъ.
11. Кткумàрка—Киречъ-киой.
12. Рàпка — Иброирени (Родоп.).
13. Царка - Копривщинско.

85. *Стъблото на царевицата*, stipa, Zeamais :

1. Ченкóица—Охридъ.
2. Чиничковúна—Воденъ.
3. Ченкáнеца - Дрѣнокъ (Деб.)
4. Цàревкòина—Прилѣпъ
5. Цàревичина - Г. Джумая.

86. Equisetum hyemale, la prêle, *полировальный хвощъ* : есенния хвощъ У., конска опашка В., зимна хвощь Г.

1. Обикновенъ хвощъ.
2. Конска борика—Банско.
3. Кукувича плюнка—Прилѣпъ
4. Горчица—Копривщица.

87. Morim, mûre, *тутовая ягода* :

1. Барбонки—Стара Загора.
2. Бòбонки Велесъ.
3. Бòболки—Прилѣпъ.
4. Мýри - Воденъ.
5. Мýрви—Биралци (Кайлярско).
6. Мýренки Охридъ.
7. Черни́ци - Ямболъ, Копривщица.
8. Цжрни́чки Кукушъ, Щипъ Дойранъ.
9. Сжкàменици - Сливенъ (*черни́ци сжкáменици тия сжкаменици, които сж черни*).
10. Дýдули - Лозенградъ.

88. *Плодътъ на* Ceratopia siliqua : рожковецътъ Бр. Г., рожковъ Бж. У. :

1. Рошкови—Стара Загора и др.
2. Козирогови Велесъ.
3. Рòгочки Рѣсенъ.
4. Кечибунязи - Воденъ, Енидже.
6. Рогушки — Прилѣпъ.
7. Роговци — Загоричане.
8. Кожýрци—Гевгелие.
9. Роговачки—Галечникъ.
10. Козироги Струмица, Долни Порой.
11. Рокчиня—Скопие, Щипъ.

89. Salanum nigrum, la marolle norie, черноягодный пасленъ: кучешко грозде, Бр, Б. у., разгонка, кучешко грозде В., черъ разводникъ, пчешко грозде Г., черно равводниче, кучешко грозде Бж.:

1. Френско гроздйе — Велесъ Воденъ
2. Зжрнешникъ — Гевгелие
3. Мисирско гроздие — Прилѣпъ
4. Стамболско гроздйе — Охридъ
5. Мачкино гройзе — Галичникъ, Крушово.
6. Отро́вачка — Струга.

90. Merrubium vulpare, le marrube blanc, *Шандра бѣлая:*

1. Пчелинокъ Воденъ Гевгелие,
2. Чалокъ — Струмица.
3. Челинокъ — Охридъ, Рѣсенъ.
4. Пчелякъ Горни Бродъ.
5. Пчелокъ — Кукушъ.
6. Матжрка — Крушова

91. Leontodon taraxacum, le pissenlit officinale, *одуванчикъ*: глушина, радика, конско ребро В.:

1. Млечка — Петричъ, Сѣрезъ.
2. Глушило — Велесъ.
3. Магарешка мечка — Куквшъ.
4. Войнско цвѣкйе — Галичникъ.
5. Борецъ — Копривщица.
6. Радика — Прилѣпъ

92. Tris pseudacorus, flambe des marais *водяной касатихъ*: патенца, коса В; заячий или желтъ кремъ Б; водна перуника Г., жълтъ замбакъ У.:

1. Калугерица — Енидже Вардаръ
2. Кжрвавиче.
3. Калугеричка — Воденъ.
4. Пате — Копривщица.

93. Malva alcea, la mauve alcée, *рожа просвирка:* камилекъ, слѣзъ, окрилче В.:

1. Шапка Кукушъ.
2. Шлѣзъ Сухо.
3. Волово око Галичникъ.
4. Слѣзенъ Щипъ.

94. Raphanus sativus, raifort, *рѣдька*: рѣпа, рапонъ Бр. ; рѣпонъ, цариградска рѣпа Б., ротква Г., обикн. или градински рупонъ У. :

1. Ряпа Горно Броди.
2. Реа̀па, Зарово, Високо, Сухо.
3. Рапо̀нъ Враца.
4. Рипа̀ля Гумендже.
5. Жрдо̀ква Щипъ, Кавадарци, ; Жрдоква Велесъ (срав. сърб. радоква, рдаква).
6. Тру́пка (тур.) Прилѣпъ.

95. 1. Цаца̀рка Ст. Загора.
2. Ца́цурка Враца.
3. Цжнца́рка Сопотъ, Ямболъ
4. Тежко́байче Велесъ (Ба̀йка *въ Велесъ — валчестъ камъкъ*.)

96. Genus capsici *голѣми чушки, които имать повечъ кожа.* (*ср. съ* capsicum annuum):

1. Малу̀нки Охридъ.
2. Ша́пки Щипъ.
3. Топу̀зки Загоричане.
4. Чушки Велесъ, Прилѣпъ.

97. Allium cepa, ognon, *лукъ* : кромитъ лукъ Бр. червенъ лукъ В. Б. ; кромидъ, червенъ лукъ Г. Бж. У.

1. Скало̀нъ Враца.
2. Кро̀мидъ Велесъ.

98. Allium sativum, ail, *чеснокъ*: лукъ Бр., чесънъ, бѣлъ лукъ Г. Бж. у.

1. Чесжнъ — Рѣсенъ
2. Лукъ – Велесъ, Прилѣпъ и пр. (Но: *едно чешне лукъ* — Прил., *една чесна лукъ* — Воденъ).
3. Чесновъ лукъ.

99. Lonicera caprifolium, le chevre feuille, *козья жимолость*: нокетъ, петлюви гащи Бр., седмогащникъ, челебиперченъ В. нокътъ Б. орлови нокти Г.

1. Богородични пръсти – Прилѣпъ, Скопие.
2. Богородична ржка – Енидже.
3. Мустаки – Воденъ.
4. Анжмили.

100. Verenica triphyllos, la veronique o trois feuilles, *трилистная вероника*: гергевденче Бр. Г,

1. Велигденче — Горни Бродъ.
2. Любичица — Скопие.
3. Бабенъ прѣшленъ — Кукушъ, Петричъ.

(Слѣдва).

Д. Матовъ и А. Тошевъ.

Отговоръ

на

Г-на Михайловски.

Живи бѣхме да видимъ, най-послѣ, една рецензия на прѣведенийтъ отъ насъ на български романъ на Викторъ Хюго: Les misérables, — рецензия написана отъ Г. Ст. Михаиловски, и помѣстена въ „Сборникътъ за Народни Умотворения и пр.“ на Министерството на Народното Просвѣщение.

Ний отдавна очаквахме нѣкоя рецензия, защото имахме право да се надѣемъ, че прѣводътъ на български на една такава книга, каквато е „Les misérables“ ще заслужи вниманието на българската интелигенция, ако не по достойнството на прѣводътъ, то поне като едно отъ най важнитѣ умотворения на Викторъ Хюго, — великийтъ тоя списатель на настоящий вѣкъ.

Чакахме ний съ справедливо нетърпѣние да се спомѣне негдѣ нѣщо за тоя нашъ прѣводъ, и, когато. въ продължение на почти двѣ години отъ напечатването на книгата, не сѳ появи нищо, ний си помислихме, че и този нашъ скроменъ трудъ е осѫденъ да си остане незабѣлѣженъ, както стана и съ прѣведената и издадена пакъ отъ насъ, прѣди петь години, „История на едно престѫпление“ (Histoire d' un crime) отъ сѫщий авторъ, и неможахме да си истълкуваме това другояче, освѣнь съ апатията на българската читающа публика, която, въ послѣднитѣ врѣмена, за голѣмо съжаление, е предадена въ занятия отъ съвършенно друго естество и едва обрьща внимание на вьрвѣжьтъ на литературнитѣ наши работи.

Ето защо ний съ истинско удоволствие разгърнахме страницитѣ на “Сборникътъ„, не съ надѣжда да срѣщнемъ похвални и ласкави отзиви за наший прѣводъ, но съ увѣренность да видимъ нѣкоя безпристрастна, добросъвѣстна и справедлива критика, която да посочва на истинскитѣ не-

достатъци на прѣводътъ, да показва лошитѣ му и добри страни, та да бѫде, по тоя начинъ, полезна и да достигне назначението, което трѣбва да гони всѣка критика.

Вмѣсто това, ний памѣрихме цѣла върволица отъ хамалски нападения, цѣлъ словарь отъ улични псувни, които позорятъ сериозната критика, и останахме зачудени, какъ е могло да се даде мѣсто на тъзи статия въ едно списание, което, иначе, прави честь на учреждението, което се е завзело съ издаването му.

За да не бѫдемъ голословни, и прѣди да пристѫпимъ до опровержението на малкото ония, сравнително съ обемътъ на книгата, примѣри, които почитаемий ни критикъ е изровилъ за да докаже нашата „некъдърность“, ний ще цитираме по главнитѣ отъ “литературнитѣ епитети“, които той хвърга на нашь адресъ въ осемьтѣ само страници, на които е помѣстена рецензията му.

Още на втората страница читателя срѣща думитѣ: „*нула, нищета, въ най-грозната форма на отрицанието: безсилието; прость калфа съ дебели пръсти и съ тежко пипание; негоденъ, некъдърень; подигравка съ паметьта на единъ великъ списатель, горчива носмѣшка съ българската писмѣнность; лѣнивъ и тѫпъ лицеистъ, нищожность, локва, — пятната съ които е покрито дѣлото на Иванова.* И малко по-нататъкъ: *Ивановъ не разбира списателя,— той не разбира какво драще,— погледналъ на тови като на една китайщина! — дивотия, която само едно невѣжественно перо може да излупи, — прѣводача е цѣлъ комедиашь, - като гледахме на тоя дрипелъ*“ *и пр. и пр.*

Думи, както видите, все избрани и които правятъ голѣма честь на изобретателнийтъ духъ на авторътъ имъ, но които доказватъ, въ сѫщото врѣме, че, при писанието на критиката си, той се е вдѫхвалъ не отъ безпристрастие и добросъвѣстность, а само отъ злоба и желание да напсува за да му олекне.

Слѣдъ констатирането на тоя фактъ, нека ни бѫде позволено сега да си исповѣдаме, че още когато се нагър-

бихме съ прѣвеждането на „Les misérables“ ний съзнавахме твърдѣ добрѣ трудноститѣ, които имаше да посрѣщнемъ и не претендираме да сме дали единъ *изященъ* и *художественъ* прѣводъ на въпросната книга, какъвто, види се, иска отъ насъ наший любезенъ критикувачь. Такова нѣщо, при сегашний неразработенъ нашь язикъ, едва ли би било възможно, като се има особенно предъ видъ, че Викторъ Хюго е единъ отъ най-трудно-прѣвод'митѣ писатели, че той е спечелилъ репутация на първостепененъ стилистъ, репутация, която е толкова общеприпозната, щото даже и самитѣ му врагове го признаватъ за тѣхенъ учитель въ дѣлото на слогътъ. Ний сме се старали, до колкото ни е идяло отржки, да възпроизведемъ прѣдъ читателя дѣйствителната физиономия на авторътъ, съ повечето свойственни нему особенности на формата, които, въ едно беллетристическо произведение, повече отъ всякадѣ другадѣ, сж неразривно свързани съ съдържанието. Съ други думи, ний се стрѣмихме да направимъ прѣводътъ такъвъ, щото читателя да може да извлече изъ него, колкото се може повече, онова впечатление, което би извлѣкълъ отъ чегението на оригиналътъ. Само такъвъ прѣводъ, споредъ насъ, може да има литературно и образователно значение. Иначе, даже ако ще би и всичкитѣ думи вмѣстени въ него, да сж били прѣведени въ точното имъ лексикографическо значение, не би могло да се даде вѣрно понятие за авторътъ.

Водими отъ това съображение, ний сме гледали да прѣдадемъ точното значение на онова, което авторътъ е искалъ да каже и не навсякадѣ сме се старали да прѣвождаме буквалното значенине на отдѣлнитѣ думи, нито пъкъ сме мислили да прѣдаваме *всичкитѣ* особенности на Хюговий стилъ, които, въ чисто стилистическо отношение, едва ли бихж могли да се прѣведжтъ на български, безъ да бждтъ отбѣлѣжени съ една груба каррикатурность.

Това обяснение ний считаме за нуждно да дадемъ, за да може читателя да си състави понятие до колко г. критикувачьтъ е правъ, когато той, като взема за примѣри отдѣлни думи, сили се да докаже, че ний не сме разбирали френски,

защото не сме били прѣвели извѣстни думи тъй, а инакъ.

Колкото се касае до заключението на г. Михаиловски, че ний сме били лишени отъ всякакво литературно образование, което той основава *единственно* на това, че не сме обяснили на читателитѣ значението на разнитѣ французски списатели, имената на които фигурират въ приведенитѣ отъ него примѣри, ний ще кажемъ, че това му утвърждение се отличава съ сжщата наглость и недобросъвѣстность съ каквато е прѣпълнена цѣлата му рецензия. Ако г. Михаиловски си бѣ далъ трудътъ да прочете съ внимание цѣлата книга, —което ний не вѣрваме да е направилъ, тъй като всичкитѣ му примѣри сж извлечени отъ нѣколко само страници на една двѣ глави отъ цѣлата книга—той щеше да види, че „Les misérables“ е прѣпълнена съ имената, не само на повечето французски списатели, литератори и отлични мжже, но съ стотини чуждестранни, па и съ хиляди други названия и термини вземени отъ митологията и отъ другитѣ отрасли на науката, които не сж достжпни за всѣки обикновенъ читатель, безъ особенни обяснения, които трѣбваше да пълнятъ всѣка страница на книгата.

По едно врѣме, когато бѣхме почнали прѣводътъ, намъ ни мина прѣзъ умъ мисльта да прибавимъ на крайтъ нѣкои обяснения, които ни ся виждахж необходими, за да може всѣки читатель да разбира разнитѣ игрословия, каламбури, подмѣтания и пр. съ които изобилува книгата, сжщо както сме направили въ крайтъ на „Историята на едно прѣстжпление“, но се принудихме скоро да напуснемъ тъзи си мисль, защото опитътъ ни убѣди, че трѣбваше, при 65-тѣ коли, отъ които се състои книгата, да прибавимъ още най малко двайсеть. Ето защо ний прѣдпочетохме да издадемъ прѣводътъ почти безъ никакви забѣлѣжки отъ наша страна, тъй като нито врѣмето, нито срѣдствата ни позволяваxж да направимъ иначе.

* * *

Като дадохме тѣзи обяснения, нека сега пристжпимъ да разгледаме до колко сж основателни разнитѣ примѣри, които

почитаемийтъ критикувачъ привежда за доказателства, че прѣводътъ ни не билъ сполученъ.

Като не сме прѣвели и обяснили четиристишието: „Elle était de ce monde“ и пр. г. Михаиловски заключава, че ний не сме го разбрали и сме били погледнали на него като на една „китайщина.“ На това ний ще отговоримъ г-ну Михаловскому, че, напротивъ, ний твърдѣ добрѣ знаяхме, че това четиристишие е единъ отъ многото ония каламбури, съ които изобилува книгата на Викторъ Хюго, и ако не сме прѣвели четиристишето, то е пакъ по сжщитѣ, исказани по-горѣ, съображения, по които не сме прѣвели и другитѣ подобни. Ако тука има нѣкоя истина, тя е, че намъ не бѣ извѣстно другото четиристишие на Malherbes ’a, съ което В. Хюго прави пародия, и на г. Михаиловски прави честь туй, гдѣто е можалъ да изрови това четиристишие измежду френскитѣ критики върху книгата на Хюго. Трѣбва обаче да си исповѣдаме, че ако даже и да знаяхме въпросното четиристишие, то ний пакъ не бихме се заизели да го обясняваме, защото то щеше до завземе, колкото и кратко да се стараехме да го направимъ, не по малко мѣсто отъ онова, което е употрѣбилъ и самъ г. Михаиловски за обяснението му. Г. критикувачьтъ може да е правъ само въ това, гдѣто ни упрѣкава, че ний не сме прѣвели на български туй четиристишие, за да може всякой да го разбере, че то е нищо друго, освѣнь единъ прость каламбуръ.

Съ вторийтъ примѣръ, а именно за охарактеризиранието на Аспазия съ фразата: Сократъ плюсъ Манона Леско, фраза, за която г. Михаиловски ни обвинява, че не сме обяснили, отъ което слѣдвало още че не сме я и разбрали, – не заслужва и да се занимаваме. Никакъ не е необходимо да има човѣкъ такова *високо литературно образование*, каквото има г. Михаиловски, за да знае кои сж Аспазия, Сократъ и Манона Леско, и да разбере смисльта на фразата: „Сократъ плюсъ Манона Леско,“ още повече, че тоя романъ на Прево е прѣведенъ вече на български и е миналъ, вѣрваме, прѣзъ ржцѣтѣ на една голѣма часть отъ нашата читающа публика, безъ г. Михаиловски да подозира, че съ това му е отнемена ви-

соката честь да се мисли, единственнийтъ между Българитѣ, който знае коя е Манона Леско.

Колкото се касае до диялога, който г. Михаиловски заема отъ 94-та страница на прѣводътъ, и за който той *държи тържественно басъ*, че въ цѣла България нѣмало да се намѣрятъ *нито петь души*, които да разберели игрословието въ слоговетѣ Бер , . . Кен . . . и шу . . . , ще му кажемъ че той се лъже твърдѣ много въ тъзи работа и рискува на стотѣ девет-десеть и деветь да изгуби *тържественнийтъ си басъ*. Види се, че високото и *дълбоко* мнѣние, което критикувачътъ има за себе си по му позволява да слѣзе толкози низско и да признае, че не само у Французитѣ, но у него и Българитѣ, има до толкова разсѫдителность за да могѫтъ да разберѫтъ, безъ никаква мѫка даже, твърдѣ обикновенното игрословие, което стои въ горнитѣ думи.

И дѣйствително ний не можемъ да си прѣдставимъ гдѣ намира г. Михаиловски мѫчнотията на игрословието, което се състои въ слѣдующийтъ диалогъ:

„ Толомиесъ, твоето мнѣние е законъ. Кой е твоя любимъ поетъ ?

„ — Бер . . .

„ — кенъ ?

„ — Не. шу.

Каквото и да бѫде мнѣнието на г. Михаиловски за българската читающа публика, ний пакъ настоявame, че едва ли ще се намѣри нѣкой да не разбере това игрословие и да има нужда отъ такова дълго обяснение, каквото се е потрудилъ да му даде наший почтенъ критикувачь.

Кой, напримѣръ, грамотенъ Българинъ нѣма да разбере слѣдующето :

— Иване, какъ се казва тоя що критикува въ „Сборникътъ“ прѣводътъ на “Les misérables“.

— Михаилов . . .

— ичь ?

— Не. ски.

Както види, г. Михаиловски, не сме ний, копто „не

разбираме що дращимъ," а самъ той го прѣкалява съ голословието си, па и *басътъ* му, колкото и *тържествено* да го държи, нѣма да стори ни една лула тютюнь.

Г. критикувачътъ иска, види се, да нѣма и такава даже нищожна мѫчнотия, каквато има въ въпросний диалогъ, и заявлява „тържественно", че петь души нѣмало да се намѣрѫтъ въ цѣла България да я разберѫтъ! Ами ако бѣше наистина така, т. е, ако не могѫтъ да се намѣрѫтъ *нито петь души* да разберѫтъ това просто игрословие, то ний питаме г. Михаиловски: колцина бихѫ се намѣрили, въ такъвъ случай, да разберѫтъ дълбоко-философскитѣ мисли и сѫждения, находящи се почти на всяка страница на книгата? По добрѣ щеше да бѫде тогава да прѣпорѫчеше господство му да се не чете тѫзи книга отъ българитѣ, защото тя не е достѫпна за тѣхното умственно развитие!

Ний не можемъ да не съжаляваме, наистина, българската читающа публика, ако тя е дѣйствително такава, за каквато я прѣпорѫчва г. критикувачътъ!

Сѫжденията на г. критикувачътъ върху вземенийтъ отъ 93-та страница на прѣводътъ примѣръ: "les pères Diudons donnèrent„ и пр. сѫ така сѫщо неоснователни. Това показва едно надмѣнно лѫчение отъ негова страна да се покаже, че той е въ състояние да намѣри *дълбоко* значение и тамъ гдѣто то не сѫществува.

За да се обяснимъ по добрѣ, нуждно е да раскажемъ вкратцѣ съдържанието на главата отъ която критикувачътъ е исчерпалъ горний примѣръ: четирма парижски студенти отиватъ да *гуляятъ* въ околноститѣ на Парижь съ четиритѣ си метресси. Слѣдъ разни похождения, тѣ сядѫтъ да ядѫтъ, пиѫтъ и се веселѫтъ въ отдѣлна стаѫ на единъ ресторанъ. При това веселие, питието, разбира се, изобилува и всичката компания, състояща се отъ четири двойки, става весела, а особенно студентътъ Толомиесъ, който, съ чаша въ рѫка, непрѣстава да *ораторствува*, повечето безсмисленно, тъй както почти всѣки *развеселенъ* човѣкъ е расположенъ да прави. На компанията дотѣгатъ пустосло-

вията на Толомиеса и да го накаратъ да млъкне тримата му другари почватъ да пѣятъ една студенческа пѣсенъ, за която ето какъ и самъ Викторъ Хюго се изразява:

. . . . „ пѣсень, съчинена отъ каквито и да е думи, то ритмирани, то безъ ритми, но безмисленна, като движението на клонищата, кога духа вѣтръ, — пѣсень, родена отъ тютюновия димъ, която заедно съ него, изчезва и се изгубва. . . . “

Ето сега и прѣволътъ на тѫзи пѣсень:

„ *Мисиряните* дадохѫ пари на единъ агентинъ за да направи Клермонъ-Тонера папа на Ивановъ день; но Клермонъ Тонеръ не можа да стане папа, защото не бѣше попъ; тогава тѣхний агентинъ разядосанъ имъ повърна назадъ паритѣ.“

Ний не искаме да кажемъ, че въ тая пѣсень нѣма никакво подмятание за съврѣменни нѣкои тогавашни събития, но въ кои подобни пѣсни нѣма такива подмѣтания, а се пѣятъ често безъ цѣль и безъ мѣсто?

Ний питаме г-на Михаиловски да ни каже, какво значение има тъзи пѣсень за сѫщността на разсказа и въ случай даже, че има въ неѭ нѣкакви подмѣтания за Клермонъ-Тоннерскийтъ архиепископъ, или за нѣкаква си симония, то каква общность има това съ съдържанието на въпросната глава?

Но, казахме го вече, г. Михаиловски търси подъ волътъ теле.

Друго едно *прѣстѫпление*, въ което ни обвинява почтеннийтъ критикувачь е, че сме прѣвели французската фраза: Lequel preferes-tu de Descartes ou de Spinosa? така: кой споредъ тебе е по-силенъ, Декартъ ли или Спиноза? и че тѫзи фраза трѣбвало до се прѣведе: кого прѣдпочиташь отъ Декарта и Спиноза?

Ахъ; да се не пръкни макарь! И това било голѣма и непростима грѣшка, та сѣдналъ, по поводъ на това, почтенийтъ критикувачь да ни чете цѣла лекция, кой и какъвъ билъ Декартъ, що за човѣкъ билъ Спиноза и, найпослѣ, че Дезожие билъ *еротически* поетъ, та смислъта на

горнето „сериозно“ запитване и отговорътъ му “—Дезожие“. трѣбвало да се разбиратъ така:

“ — поставете ме между двѣ философии, но азъ нещж ни една отъ тѣхъ. Моята философия е бъчвата и женитѣ; Бакхусъ и Венера сж моитѣ автори, чрѣзъ прѣтълкуването на Дезожие. “

Браво! г-не Михаиловски, и ний заедно съ васъ почнахме да съжаляваме читателитѣ на “Клѣтницитѣ“, че не сж могли да се удостожтъ да бждете вий прѣводачьтъ на тая книга, та да могжтъ да четжтъ нѣщо *художественно* и *изящно*!

Послѣ иде непростимата грѣшка, че сме прѣвели думата hetaire съ *хетера*. Сѣдналъ, по поводъ на това, почитаемийтъ критикувачь да ни убѣждава пакъ, че *хетера* нѣмало да се разбере отъ никого и че тъзи дума на български значала *распутна жена*!

Право да си кажемъ, ний не вѣрвахме до сега, че българский язикъ трѣбва да си остане за винаги все тъй *распутенъ*, какъвто е билъ до сега. та, защото извѣстни лица не щѣли да разбержтъ думата *хетера*, да я не въвеждаме въ литературний язикъ! Ами думитѣ *химера* и *ефемеренъ*, г-не михаиловски, които и вий сами цитирате, какъ се разбиратъ отъ всички? Отъ кога сж биле въведени тѣ въ употрѣбление у насъ, и ако сме приели тѣхъ, защо да не приемемъ и *хетера*,както сме приели и стотини други, ами да прибѣгваме къмъ думата *распутна*, която тоже не е българска, но русска, и която, безъ думата *жена*, прибавена при нея, едва ли би могла да се разбере отъ всѣки го?

Не по-малко е смѣшенъ почтеннийтъ критикувачь, като се мжчи да увѣрява свѣтътъ, че ний не сме били разбрали значението на фразата: Ça s'appelle des pères et mères dans le code civil pueril et honnête. Ако той си стореше трудъ да прочете съ по-голѣмо внимание цѣлото насмѣшливо писмо, въ което се намира тжзи фраза, той не ще смѣе да ни обвинява че не сме прѣдали точното значение на тая фраза а, по нашему, това е напълно достатъчно и никакъ не е нуждно

да расправяме на читателитѣ, че Викторъ Хюго е искалъ да прави каламбуръ съ извѣстни думи, и е приложилъ, за да излѣзе каламбура сполучливъ, други прилагателни на думитѣ code civil.

Ето такива трѣбва да сж и "*двѣсть-тѣ — триста други още нелѣпости*," които почтенийтъ критикукачь билъ намѣрилъ въ прѣводътъ.

И отъ всичкитѣ тѣзи „*нелѣпости*" той прави дързостното заключение, че Ивановъ не разбира отъ генийтъ на французский язикъ и особенно отъ свойщинитѣ на Хюговий слогъ! Па билъ, освѣнь това, лишенъ отъ всѣкаква литературна култура, а пакъ завзелъ се съ такъвъ голѣмъ подвигъ: да прѣвежда Хюго, когато той (Ивановъ) трѣбваше да си прави богушитѣ, като ботушарь, а да остави работа на г. Михаиловски, който е единственийтъ между Българитѣ, що се е занимавалъ дълги години съ изучването на французската писменность, та, слѣдователно, само той, Михаиловски, е въ състояние да разбира генийтъ на французский язикъ, а особенно стилътъ на В. Хюго!

Много ни е жалъ, че г. Михаиловски не ни каза по съ врѣме, че на всѣка страница въ Хюго имало работи, които може да разбере само човѣкъ който "непрѣкъснато се е занимавалъ дълги години съ изучването на френската писменность," та да оставяхме нему да прѣвежда Хюго вразумително на български, или пъкъ, ако той нѣма врѣме за това, да чакахме до когато се завжди у насъ друго нѣкое лице, което да удовлетворява това условие. Такова нѣщо щеще ла бжде полезно още и въ туй отношение, че би се дало достатъчно врѣме да се завжди и у насъ такава читающа публика, каквато иска г. Михаиловски, и която да разбира отъ *художественни* произведения и отъ *игрословия*!

* * *

Ний слѣдваме изложението на самата критика на г-на Михаиловски и му отговаряме наредъ, едно слѣдъ друго.

Нека, прочее, прѣминемъ сега къмъ така нарѣченитѣ отъ него *материални грѣшки и невѣрности*, които произлиза-

ли отъ *неразбиране лексикографическо*, отъ *недобро владѣние на французский язикъ*.

Думата lieue сме прѣвели, казва почтеннийтъ критикувачъ, все пакъ лью, но съ български букви. Ами защо не ни каже той какъ да я прѣведемъ? Ний знаемъ, че lieue си е лью, както mètre си е метръ, или *верста* си е пакъ версть. Названията на мѣркитѣ за длъжина, тѣжина и пр. си сѫ все сѫщитѣ на който и язикъ да ги прѣведешъ. Тука г. Михаиловски щеше да е правъ само, ако ни намѣреше махана, че не сме обясниле величината на тази мѣрка, съ една малка забѣлѣжка, и то не за друго, а защото тя не е у насъ толкова извѣстна, колкото е метра, километра, килограмма и пр.

Но г. Михаиловски се пази отъ такива дребни работи, защото тѣ не биятъ на ефектъ. Той държи работата по отъ дълбоко. De profundis clamat.

Да дойдемъ сега на думитѣ fougueux и rapporteront, за първата отъ които ни се натяква, че сме я привели *силни*, а втората — *ще влечѫтъ*. Въ оригиналътъ стои така: A l'heure où vous lirez ceci, cinq chevaux fougueux nous rapporteront à nos papas et à nos mamas, което ний сме прѣвели ето какъ: "Въ минутата, когато вий четете тия редовце петь силни коня ще ни влачѫтъ къмъ нашитѣ майки и бащи" .... Е, сега, кажете ни, молимъ, въ какво се състои невѣрностьта въ прѣводътъ на тъзи фраза? Може би г. критикувачътъ да иска да каже, че трѣбвало cinq chevaux fougueux да прѣведемъ така: петь *распалени*, или пъкъ: петь коня *вихрогоня* (което би било и по *поетично*) *ще ни носѫтъ*, или *ще ни отнесѫтъ* и пр., но въ такъвъ случай, и ако трѣбваше всичко да прѣвеждаме буквално и дословно, той трѣбваше още да ни намѣри махана, че и фразата: „à l'heure où vous lirez ceci," не сме прѣвели: „въ часътъ, когато вий ще четете това „ а сме го прѣвели: „въ минутата, когато вий ще четете тѣзи редовце."

Gardes champêtres по погрѣшка е останало горски стражари, вмѣсто полски пѫдари, думата пѫтнитъ, вмѣсто peintre е типографическа погрѣшка. Неужели г. критикува-

чьтъ мисли, че ний незнаемъ значението на думата peintre? Но работата е, че той е изровилъ случайно тъзи неволна погрѣшка, та му е било, види се, жално да я прѣскочи, при всичко че е ималъ на расположение още *двѣстѣ-триста други нелѣпости*.

Грѣхъ било още, че сме прибавили при думата *телци* прилагателното *угоени*. Сжщо така било голѣмъ грѣхъ, че сме прѣвели Les Thénardiers, mari et femme—Тенардие съ жена си *и дѣцата си*!

Като не сме прѣвели думата chassez-croisez (което ний признаваме за едно неволно упущение) г. критикувачътъ заключава, че тъзи дума била за насъ непонятна! Той мисли, види се, че тъзи дума може да бжде понятна само за онния, които сж посѣщавали парижскитѣ бални салони. Заключенията на г. критикувачътъ сж въобще твърдѣ оригинални: прѣводачътъ не обяснилъ еди кой списатель що за човѣкъ е; —*Заключение*: прѣводачътъ е безъ никакво литературно и културно образование. Прѣводачътъ пропустналъ думата chassez-croisez; *заключение*: за прѣводачътъ тъзи дума е непонятна!

Нѣма какво да се каже: логиката на г. Михаиловски е прѣкрасна!

Съжаляваме, че почтенний критикувачъ е изоставилъ „*двѣстѣ-тѣ - триста други още нелѣпости*, които билъ намѣрилъ въ книгата, а се заловиль като слѣпецъ за тояга, за най-нищожнитѣ *мелочи*, та прибѣгналъ даже и до чисто типографическитѣ погрѣшки.

Натяква ни, напримѣръ, милостьта му, че сме прѣвели думата remords съ *внимание* на съвѣстьта, а ний сме увѣрени, че и самъ той се е осѣтилъ, че словослагательтъ е наредилъ *внимание*, вмѣсто *гризение*!

Това е образецъ отъ добросъвѣстна критика!

Не стига това,—г. Михаиловски знае прѣвъсходно и българскп, та ни прави бѣлѣжка (мимоходомъ), че сме се изразили така: О, Жозефино, *вий щѣхте да сте* повече отъ прѣлестна и пр., когато трѣбвало да кажемъ: вий щѣхте *да бждете*. Ний питаме почтеннийтъ критикувачъ да ни каже въ

какво се състои неправилността, например, на следующето предложение: ако да бѣхте си налягале парцалитѣ, вий и до сега *щѣхте да сте* сждия. А така се изразяватъ по български на много мѣста у насъ.

„Цѣлата страница (91, 92 и пр.) е препълнена съ невѣрности и нелѣпости“ ... продължава г. критикувачътъ и, за да ни докаже това, привежда пассажътъ: „вий ме преносяте къмъ нимфитѣ и музитѣ“ . . . а Викторъ Хюго съвсѣмъ иначе се изразявалъ.

Ний търсихме „невѣрноститѣ и нелѣпоститѣ,“ съ които били препълнени страницитѣ 91, 92 и пр. и, като не можахме да ги намѣримъ, дойдохме до заключение, че тѣхъ само г. Михаиловски може да ги знае, и че най-голѣмата отъ тѣзи „нелѣпости и невѣрности“ той е намѣрилъ въ горний пассажь, понеже него привежда за примѣръ. Нека прочее разгледами само тоя пассажь.

Викторъ Хюго се изразява така: Quant à Favorite, ô nymphes et muses! Въ прѣвода тоя пассажь стои тъй: „колкото се касае до васъ, Фейвурайто, вий ме прѣносяте къмъ нимфитѣ и музитѣ!“ Е, добрѣ, гдѣ е тука *невѣрността и нелѣпостьта*?! Какво важи, че не сме казали: О, вий нимфи и музи! ами сме турили въ устата на говорящий нелѣпости, Толомиесъ, думитѣ: вий ме прѣносяте къмъ нимфитѣ и музитѣ? Смисльта ли се извращава, или има нѣкоя материялна погрѣшка?

Думата sensitive сме били смѣсили съ sensible и sentimentale, та за това сме я прѣвели *чувствителна*. Не, г-не критикувачо, не е за това, а ето защо:

Толомиесъ назовава Фантина: une rêveuse, une pensive, une sensitive, а ний прѣведохме това: мечтателница, мислителка и *чувствителна*, защото sensitive на французски значи celle qui a la faculté de sentir, т. е. оная що има способность да чувствува. Възможно е още щото Викторъ Хюго да е искалъ да направи и тукъ единъ каламбуръ съ думитѣ sensitivé (прилагателно) и sensitive (съществително), послѣднето отъ които значи растението, което обикновенно назовавать „не ме пипай“ на русски — „не тронь

меня " (memosa pudica), но за това г. Михаиловски е въ състояние да ни освѣтли, понеже само той се сѣща когато е работата за каламбури и игрословия и разбира добрѣ генийтъ на фр. анц. языкъ; за жалость обаче. не му дошло на умътъ да каже и това!

Думата l'azur сме прѣвели *лазуръ*, и по поводъ на това почтеннийтъ критикувачь се провиква: „Прѣвъсходно, Г нъ Ивановъ ! По тъзи система па *прѣвеждание* глупецъ на френски се казва *глупецассионъ* !"

Тукъ, артжкъ, критикувача си е обнаружилъ всичката добросъвѣстность и своя талантъ като поетъ!

Думата лазуръ, (лазуровъ цвѣтъ и пр.) не сме сковали ний. Прѣди да я употрѣбимъ ний, хиляди други сж я употрѣбявали и тя е добила вече, така да се каже, гражданско право. Тя не е и французска, а произлиза отъ арабската *ал-азуръ* — синь. А Руситѣ употрѣбяватъ тая дума въ языка си Богъ знае отъ кога. Разгърнете, който и да е русски словарь и вий ще се убѣдите.

Но г. Михаиловски е майсторъ да извращава работитѣ и. при пьрвъ погледъ, мнозина могатъ да се измамятъ да го повѣрватъ, ако не имъ се докаже че всичко що той казва е *уйдурмассионъ*.

Почтеннийтъ критикувачь прѣвежда още десетина примѣри отъ отдѣлни думи, които ний не сме прѣвели *буквално* и нарочно прибавя при тѣхъ други думи, вземени отъ сжщитѣ фрази, за да докаже че ний не сме дали сжщинското значение на тѣзи думи, но той се пази да каже да ли, като сж употрѣбени тѣзи думи, смисльта е измѣнена. Причината па това не е трудно да се разбере.

Ний не щемъ да се спираме върху всяка една отъ тѣзи думи, защото, и безъ това, ний се прострѣхме повече отъ колкото си бѣхме прѣдначертали, а ще вземемъ само еднадвѣ за да видимъ до колко е правъ и тука г-нъ критикувачътъ.

Думата *златокоса* за bonde не се харесва на почтенний критикувачь

За да не дотѣгваме на читателитѣ, ний не щемъ да се

впущаме въ подробности, а ще приведемъ само слѣдующий откъслѣкъ отъ една стара народна пѣсень, за да види и самъ г. критикувачьтъ, че думата „златокосъ“ се употрѣбява въ същото значение, въ каквото френцитѣ употрѣбяватъ blond.

„Станинине, Господине,
„Чули сме те, та сме дошле
„Имашь сина *златокоса*,
„Златокоса, и пр.

А ето и французскитѣ лексикографи какъ обясняватъ тая дума: couleur moyenne entre le dorè et le châtain clair т. е. срѣдний цвѣтъ между кестаново-ясний и позлатений

Така сѫщо не се харесва на господство му и думата *прѣструвана жена* намѣсто prude, но той се пази да ни каже каква дума би могло да се употрѣби съ повече успѣхъ. Французитѣ обясняватъ тъзи дума така: femme qui affecte un air sage et circonspect, т. е. жена която се пѫчи да се показва благоразумна и прѣдпазлива. Ний не сковахме думата *прѣструвана*. По насъ тѫзи дума се употрѣбява твърдѣ често и то въ сѫщото значение на французската prude. Ний бихме благодарили г-ну михаиловскому, ако той бѫдеше тъй любезенъ да ни посоче нѣкоя по-сполучлива дума, вземена отъ народний говоръ, но го прѣдупрѣждаваме, че не щемъ да си хабимъ благодарностьта, ако ни покаже дума подобна, или прилична на *„распутна жена“*.

Да дойдемъ сега и на ония примѣри, които даватъ г-ну Михаиловскому поводъ да ни упрѣкава, че ний сме се биле завзели за работа, която надминавала силитѣ ни и по поводъ на които той ни дава любезний епитетъ *комедиящь*.

Работата се състои въ прѣводътъ на слѣдующитѣ два пассажа: Il faut une limite, même aux rèbus, послѣдвано отъ латинската поговорка est modus in rebus, и отъ — Jndigestion et Digeste.

Първийтъ отъ тѣзи пассажи ний сме прѣвели така: *мѣрката е необходима на всякадѣ* и сме прибавили латинската поговорка est modus in rebus, а вторийтъ — *да живѣе Индижестията и Дижестията*.

За да бѫдемъ по ясни въ обясненията си, ний сме принудени да приведемъ тука два малки откъслеци, посредъ които се намиратъ въпроснитѣ пассажи, за да може да се ориентира читателя въ смисльта на онова, що е искалъ да каже авторътъ, и да може тогава да сѫди, въ какво се състои *комедиянството*, което любезнийтъ нашь критикувачь ни приписва, както и да се разбере, че той нарочно избира нѣкои отдѣлни фрази, извращава имъ смисльта по своему, не дава необходимитѣ обяснения, и, по тоя начинъ, се сили да прѣдстави за правдоподобни своитѣ увѣрения.

... „Потварямъ ви, братя, не трѣбва ревность безъ мѣрка, не се прѣдавайте на суетности и излишества, даже и въ остроумие, увеселение, шегувание и игра съ думи. Слушайте ме, азъ сьмь благоразуменъ като Амфиароуса и съ гола глава, като Цезаря. *Мѣрката е необходима на всякадѣ*. Est modus in rebus. Трѣбва прѣдѣлъ на всичко, даже и на обѣдитѣ . . .“ и пр.

Стр. 90 отъ прѣводътъ.

Ето сега и французский текстъ:

...„Mes frères, Je le repète, pas de zéle, pas de tohu-bohu, pas d' excès, même en pointes, liesses et jeux de mots. Ecoutez-moi, j' ai la prudence d' Amphiaraüs et la calvitie de Cèsar. Il faut une limite, même aux rébus. Est modus in rebus Il faut une limite, même aux diners..“

Стр. 104 отъ фр. текстъ.

Вторий откъслѣкъ:

. . . „ Пия за увеселението; нека бѫдемъ весели! Нека допълнимъ курса на правото съ едение и пиение. *Да живѣе индижестията и Дижестията!* Нека Юстиниянъ да бѫде мѫжь, а локомството жена! . . . и пр.

Стр. 93 прѣв.

Френский текстъ:

. . . . Je porte un toast à l' allégresse, soyons allègres! Complétons notre cours de droit par la folie et la nourriture. Indigestion et digeste Que Justinien soit le mâle et que Ripaille soit la femelle! . . . “

Стр. 199 фр. текстъ.

Явно е, че въ пьрвийтъ пассажь В. Хюго е искалъ да направи едно игрословие съ французската дума rébus и латинската rebus. Но смисльта на пассажътъ е точно такъвъ, какъвто сме го ний прѣдали, а пъкъ не всякадѣ, гдѣто има игрословие на френски, може да се прѣдаде сѫщото игрословие и на български. Ний не разбираме за какво ни натяква тука г. критикувачътъ. Неужели той иска да сме прѣведели тая фраза така: *трѣбва да има мѣрка даже и въ ребуситѣ*, па да прибавимъ тогава и латинската поговорка est modus in rebus? Но тогава ний ще имаме право да искаме да държимъ *басъ* (ако и не „тържественно“), че едва ли и той самъ щеше да ни разбере, ако да нѣма френский текстъ прѣдъ очи. Па освѣнъ това, — което е и по важно — ний щѣхме да впаднемъ въ оная именно погрѣшка, която той самъ ни приписва, като ни натяква, че сме прѣвели Indigestion et Digeste — индижестия и Дижестия.

Игрословието и между послѣднитѣ двѣ думи е явно, та да може именно да се разбере това игрословие ний сме оставили тия думи *индижестия и Дижестия* (вмѣсто Дигестъ), но за г-на Михаиловски и послѣднего е грѣхъ и прѣстжпление и пьрвото е „комедиянтство“ !

Читателя може сега да сѫди отъ горнего, да ли г Михаиловски, или ний сме взели Гренландия за Суданъ и сме смѣсили *копой* съ *покой*.

За заключението на г-на критикувачътъ нѣма да кажемъ нѣщо особенно : то е толкова нагло и прѣпълнено съ злоба, колкото е и останалата часть на *критиката* му. Това му заключение, ако доказва нѣщо, то е само, че г. критикувачътъ е ровилъ изъ Викторъ Хюговитѣ съчинения и е изровилъ отъ тѣхъ особенни нѣкои фрази, които държи въ запасъ и употрѣбява, когато стане нужда да испсува нѣкого по *литературенъ начинъ*. *)

---

*) Вижь „La Bulgarie rouge“ и сравни съ Napoléon le petit.

Нека се спрѣмъ малко сега и върху Post-scriptum-а на г. критикувата.

Не трѣбвало, споредъ него да се пише Викторъ Хюго, а Викторъ Юго ; не трѣбвало misérables да се прѣведе „клѣтници“, а *злощастници*.

По поводъ на първото господство му ни чете цѣлъ урокъ, като какъ трѣбвало да се произнасятъ собственнитѣ именна въ който языкъ да се туряли тѣ. Покорно благодаримъ, г-не критикувачьо за тѣзи ви наставления, но именно защото знаехме и ний това правило, та сме писали и пишемъ Хюго, а не Юго. Ний знаемъ че въ името Hugo буквата h е aspirée а не muette, и при всичко, че на български звукътъ на французското h aspirée не се прѣдава точно съ нашето *х*, но съ тъзи буква, турена прѣдъ мекатa гласна *ю*, истинското произношение на думата се прѣдава по приблизително, отколкото ако се пишеше безъ нея, т. е. Юго. За това именно и Русситѣ пишѫтъ това собственно име *Гюго*, а не Юго.

Колкото се касае до думата misérables, която ний сме прѣвели „Клѣтници“, каквото и да казва г. критикувачътъ и каквито и значения (*бѣдни, негодни, окаяни, подлеци, злощастници*, които сѫ всички, до една, русски думи) да дава той на тъзи дума, ний настояваме, че най подходящето название на misérables е „клѣтници“, защото тъзи е единственната дума въ наший языкъ, която отговаря на сѫщинското значение, което В. Хюго е искалъ да даде на misérables. Примѣри за това изобилуватъ въ языка ни, но ний нѣмаме за цѣлъ да даваме уроци на читателитѣ си, и за това не щемъ да ги привеждаме. Ще кажемъ само, че прѣди да дадемъ названието на книгата, ний се съвѣтвахме съ много по цѣнни авторитети, отколкото г. критикувачътъ се мисли да е.

* * *

Прѣди да свършимъ, нека ни бѫде позволено да се повърнемъ за минута на *пролегоменитѣ* на критиката, за да докажемъ, мимоходомъ, на г-на Михаиловски, че и той.

въ качеството си на критикувачъ, въ една статия, която заема не повече отъ осъмъ страници на „Сборникътъ“, и въ два примѣра само, е направилъ грѣшки и е казалъ нѣкои „нелѣпости“, които, ако не показватъ неговата културна босота, както той се изразява, показватъ ясно, че и той, като всѣки простъ смьртенъ, е способенъ да попадне въ сжщитѣ недостатъци, каквито му е угодно да приписва на другитѣ.

Като ни расправя, че надписътъ върху българскитѣ телеграмми : „На раздавачътъ не се плаща нищо“ не билъ прѣведенъ както трѣбва на французски съ фразата : au porteur on ne paie rien, и като учи свѣтътъ какъ трѣбвало да се прѣведе тъзи фраза на добръ френски язикъ, т. е. *споредъ гения на французското язикословие*, увѣрява, между другото, че думата porteur французитѣ давали *само* на извѣстни хамали.

Намъ ни е съвѣстно да се изразимъ, че това е върхътъ на „*глупецассионството*“, но ще кажемъ само, че то е признакъ за извънредното прѣвъзнасяние на г-на Михаиловски и на надмѣнната му самоувѣреность, че само той познава добрѣ французский язикъ. Всякой що годѣ запознатъ съ френский язикъ, безъ да еималъ нужда *да се занимава дълги години съ изучването на французската писменность*, знае, че думата porteur не значи *само* извѣстенъ хамалинъ, а значи още и *носачъ*, *приносителъ*, *прѣдявителъ*. Земете най обикновеннийтъ французски словаръ и вий ще видите че porteur значи и celui qui est chargé de remettre une lettre, т. е. оня комуто е възложено да прѣдаде нѣкому нѣкое писмо. При това г. Михаиловски е забравилъ, че твърдѣ често нѣкои търговски актове се почватъ съ: думитѣ payez au porteur etc.—*бройте на приносителъ* и пр., а приносителя, или прѣдявителя на такива актове не може всякога да бѫде *хамалинъ*.

Въ вторийтъ примѣръ : l'union fait la force, г. Михаловски, като се сили пакъ да докаже, че тъзи фраза не била добрѣ прѣведена отъ французски на български съ изражението : *съединението прави силата*, между другото увѣрява свѣтътъ, че глаголътъ *правя*ималъ на български

чисто материално значение, значалъ *само правѫ и нищо друго*, и не моглъ да се употрѣби въ обширното значение на французский глаголъ faire.

Относително сполучливостьта на български прѣводъ на фразата : l'union fait la force, ний нѣма да споримъ : и ний сме съгласни, че тя е злѣ прѣведена. Ний ще се ограничимъ да докажемъ само, че утвърждението на г. Михаиловски, относително български глаголъ *правѫ*, е лишено отъ всякакви основания.

Ето доказателства :

Ще го *направѫ* човѣкъ, (въ смислъ на въспитавамъ); двѣ и двѣ *правѧтъ* четири, (струватъ) ; *правѫ* се на умрѣлъ, (приструвамъ се) ; ще ме *направи* лудъ, (ядосва ме, искарва ме отъ търпѣние) ; той въ всичко така *прави*, (постѫпва) ; *направи* го мати и маскара, (опозори го); това *прави* лощо впечатление, (произвежда) ; Богъ *направи* небето и земята, (сътвори) ; що се *правишъ на ахмакъ*, (приструвашъ) ; той *прави* глупави стихове, (съчинява) ; какво ще *правите* тѣзи пари, (употрѣбите) ; той си *направи* жената робиня и пр. и пр.

Отъ тия примѣри става ясно, че български глаголъ *правѫ* има доста обширно значение, а не е дума чисто материялна, за каквато г. Михаиловски иска да я прѣдстави.

Ний приведохме горнето само да видѧтъ читателитѣ първо : колко е вѣщъ г. Михаиловски въ своитѣ сѫждения и второ : да му дадемъ да разбере, че, при всичката си надута самоувѣренность, и той може да попадне въ груби заблуждения, безъ ни най-малко да подозира това.

*
* *

Въ заключение ний ще повторимъ пакъ, че не претендираме да сме дали единъ изященъ и въ всичко съвършенъ прѣводъ на Les misérables. Но прѝ все това, сериозната и безпристрастна критика, увѣрени сме, нѣма никога да ни

оскди, тъй както е било *смарладисано* на г-на Михаиловски да направи, а все ще намѣри, че ако не похвали и ласкави отзиви, то ний заслужваме поне едно нравственно насърдчение. За прѣвеждането, поправянието, отпечатването и коррегирането на тъзи огромна книга, ний употрѣбихме всичко на всичко деветь мѣсеца, защото не располагахме съ врѣмето си. Недостатьци въ прѣводьтъ ни има тукъ-тамъ, и безъ такива се не можеше, но не сѫ, за жалость, тия които *учените* перо на наший любезенъ критикувачъ е могло да „излупи“. Тѣ сѫ съвсѣмъ други и заслужватъ, по нашему, по друго внимание. Тѣзи недостатки ний сами узнахме, когато бѣше вече късно да поправяме. Въ второто издание, ако сме живи, ний ще се постараемъ да ги намалимъ, но неможемъ да не жалимъ, че намѣсто такава голословна, гламава и *смарлама* критика, съ каквато ни е удостоилъ г. Михаиловски, не се появи на свѣтъ нѣкоя *сериозна* рецензия, за да можемъ и ний да се възползуваме покрай нея, та да кажемъ едно сърдечно *спасибо* на оня, който би могълъ да ни посочи и ония недостатки, които ний сами не сме въ състояние да схванемъ.

Задачата на критиката е задача благородна: тя има за цѣлъ да освѣтли и поправи, а не да псува и хули. Критиката, каквато е тая на г-на Михаиловски, *не* е отъ *епохата на рибения букваръ*, тъй като тогава още *литературитѣ псувни* не бѣха извѣстни за Бътгаритѣ, но тя е отъ епохата на *свирковщината*; тя не „носи маската на единъ селски български даскалъ“, защото ѝ липсва скромностьта и благородството, нито пъкъ си е „побъркала датата“, защото си е *съврѣменна*, но тя е облѣчена въ карнавалскитѣ одѣжди на единъ нравственно отпадналъ политиканъ.

Д. Х. Ивановъ.